

**МІЖНАРОДНИЙ
НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«ІНТЕРНАУКА».**

Серія: «Юридичні науки»

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC
JOURNAL «INTERNAUKA».**

Series: «Juridical sciences»

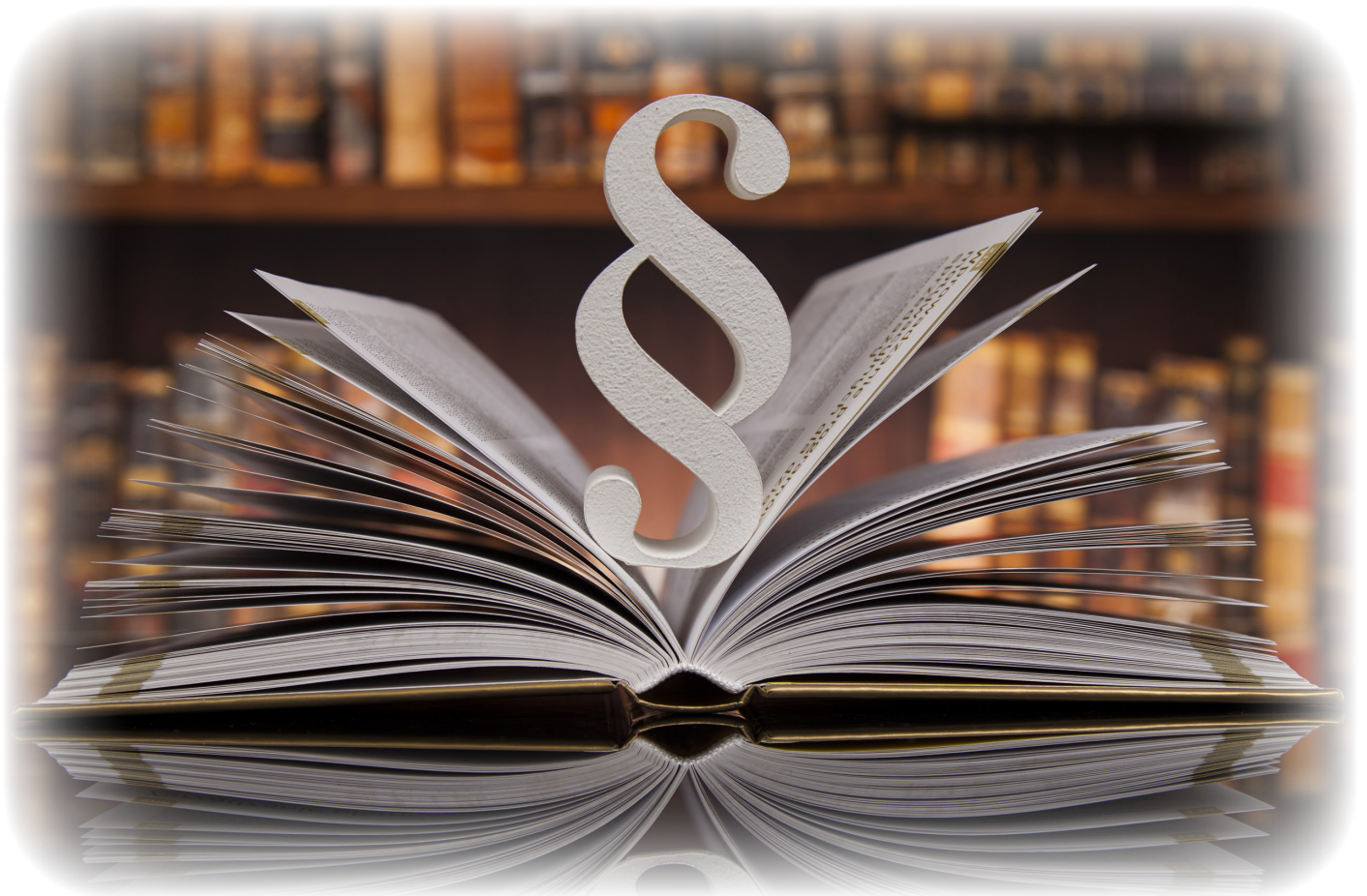
**МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ
ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».**

Серия: «Юридические науки»

ISSN 2520-2308 (print)
ISSN 2709-5452 (online)

№ 1 (35) / 2021

**МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«ІНТЕРНАУКА».**

Серія: «Юридичні науки»

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
«ИНТЕРНАУКА».**

Серия: «Юридические науки»

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
«INTERNAUKA».**

Series: «Juridical sciences»

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

*Свідоцтво
про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
КВ № 22442-12342Р*

№ 1 (35)

Київ 2021

ББК 67
УДК 34
М-43

Повний бібліографічний опис усіх статей Міжнародного наукового журналу «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки» подано в: **Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Наукова періодика України.**

Журнал зареєстровано в міжнародних каталогах наукових видань та наукометричних базах даних: Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Ulrichsweb Global Serials Directory; Google Scholar; Наукова періодика України; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); Electronic Journals Library; Open J-Gate; Academic keys; Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg Carl von Ossietzky.

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

Видання включене до Переліку наукових фахових видань МОН України (категорія «Б»)

Наказ МОН України № 409 від 17.03.2020

Спеціальності:

081 Право

262 Правоохоронна діяльність

Засновники:

1. Київський кооперативний інститут бізнесу та права.
2. Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права».
3. Громадська організація «Міжнародна академія освіти і науки».
4. Товариство з обмеженою відповідальністю «Фінансова Рада України».

У журналі опубліковані наукові статті з актуальних проблем юридичної науки.

Для наукових працівників, викладачів, студентів юридичних спеціальностей, працівників державних установ, юридичних компаній, судів, правоохоронних органів й інших зацікавлених осіб.

Матеріали публікуються мовою оригіналу в авторській редакції.

Редакція не завжди поділяє думки і погляди автора. Відповідальність за достовірність фактів, імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

У відповідності із Законом України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей і матеріалів цієї збірки, посилання на авторів та видання є обов'язковими.

© Автори статей, 2021

© Міжнародний науковий журнал «Інтернаука».

Серія: «Юридичні науки», 2021

ISSN 2520-2308 = Internauka. Seria: Ūridičeskie nauki (Kiev)/Meždunarodnyj naučnyj žurnal "Internauka". Seria: Ūridičeskie nauki

Редакційна колегія

Голова редакційної колегії: **Курило Володимир Іванович** — доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НААН України, Заслужений юрист України, завідувач кафедри адміністративного та фінансового права Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Заступник голови редакційної колегії: **Мушенюк Віктор Васильович** — доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права Київського національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Секретар редакційної колегії: **Ільченко Олександр Васильович** — кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету (Суми, Україна)

Члени редакційної колегії

Биркович Тетяна Іванівна — доктор наук з державного управління, кандидат юридичних наук, професор, завідувач кафедри державного управління та права Київського університету культури (Київ, Україна)

Гаруст Юрій Віталійович — доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету (Суми, Україна)

Дерев'янко Богдан Володимирович — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри господарського права Донецького юридичного інституту МВС України (Кривий Ріг, Україна)

Дрозд Олексій Юрійович — доктор юридичних наук, доцент, начальник ад'юнктури і докторантури Національної академії внутрішніх справ (Київ, Україна)

Зіха Іржі — PhD in Law, старший викладач факультету менеджменту і економіки Університету Томаша Баті у Зліні (Злін, Чеська Республіка)

Короєд Сергій Олександрович — доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри цивільного права і процесу ПВНЗ Університет Короля Данила (Івано-Франківськ, Україна)

Куліш Анатолій Миколайович — доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, директор ННІ права Сумського державного університету (Суми, Україна)

Курило Інна Володимирівна — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Ладиченко Віктор Валерійович — доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Лоренцмайєр Штефан — доктор юридичних наук, професор, координатор програми «Еразмус» юридичного факультету Аугсбурського університету (Аугсбург, ФРН)

Мельничук Ольга Федорівна — доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри права Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету (Вінниця, Україна)

Омельчук Василь Андрійович — доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри права Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Резнік Олег Миколайович — доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, заступник директора з наукової роботи ННІ права Сумського державного університету (Суми, Україна)

Самохін Анатолій Вікторович — доктор медичних наук, професор, Заслужений лікар України, завідувач відділенням травматології, керівник міського центру ургентної спеціалізованої ортопедо-травматологічної допомоги Київської міської клінічної лікарні № 12 (Київ, Україна)

Світличний Олександр Петрович — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільного та господарського права Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Фунта Растислав — кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного права та європейського права Університету Данубіус (Сладковичово, Словацька Республіка)

Юринець Юлія Леонідівна — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного і адміністративного права Національного авіаційного університету (Київ, Україна)

Яра Олена Сергіївна — кандидат юридичних наук, професор, декан юридичного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Editorial Board

Chief Editor: **Volodymyr Kurylo** — Doctor of Legal Sciences, Professor, Corresponding Member of the NAAS of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine, Head of the Department of Administrative and Financial Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Deputy editor: **Victor Mushenok** — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Administrative, Financial and Information Law, Kyiv National University of Trade and Economics (Kyiv, Ukraine)

Executive Secretary: **Oleksandr Ilchenko** — Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Administrative, Economic Law and Economic Security of the Sumy State University (Sumy, Ukraine)

Members of the Editorial Board

Tatyana Berkovich — Doctor of Sciences in Public Administration, Candidate of Legal Sciences, Professor, Head of the Department of Public Administration and Law of the Kyiv University of Culture (Kyiv, Ukraine)

Bogdan Derevianko — Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of Business Law of the Donetsk Law Institute of Ministry of Internal Affairs of Ukraine (Kryvyi Rih, Ukraine)

Alexei Drozd — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Head of Adjuncture and Doctorate of the National Academy of Internal Affairs (Kyiv, Ukraine)

Rastislav Funta — Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of International Law and European Law of the Danubius University (Sladkovichovo, Slovak Republic)

Yuriy Harust — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Administrative, Economic Law and Economic Security of Sumy State University (Sumy, Ukraine)

Sergiy Koroed — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Civil Law and the Law of the Higher Education of the King Danylo University (Ivano-Frankivsk, Ukraine)

Anatoliy Kulish — Doctor of Legal Sciences, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Director of the Academic and Research Institute of Law of Sumy State University (Sumy, Ukraine)

Inna Kurylo — Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of International Law and Comparative Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Victor Ladychenko — Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of International Law and Comparative Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Stefan Lorenzmeier — Doctor of Legal Sciences, Professor, Coordinator of the Erasmus Program of the Faculty of Law of the Augsburg University (Augsburg, Germany)

Olga Melnichuk — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Professor of the Law Department of the Vinnytsa Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics (Vinnytsia, Ukraine)

Vasily Omelchuk — Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of the Department of Law, Kiev Cooperative Institute of Business and Law (Kyiv, Ukraine)

Oleg Reznik — Doctor of Legal Sciences, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Deputy Director for Scientific Work of the Educational and Scientific Law Institute of Sumy State University (Sumy, Ukraine)

Anatoly Samokhin — Doctor of Medical Sciences, Professor, Honored Doctor of Ukraine, Head of the Department of Traumatology, Head of the City Center of Urgent Specialized Orthopedic-Traumatological Care of Kyiv City Clinical Hospital № 12 (Kyiv, Ukraine)

Oleksandr Svitlychnyi — Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of Civil and Commercial Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Olena Yara — Candidate of Legal Sciences, Professor, Dean of the Law Faculty of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Yuliya Yurinet — Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of Constitutional and Administrative Law of the National Aviation University (Kyiv, Ukraine)

Jiri Zicha — PhD in Law, Senior Lecturer of the Faculty of Management and Economics of the Tomas Bata University in Zlín (Zlín, Czech Republic)

ЗМІСТ

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Бінько Ігор Ігорович ПУБЛІЧНЕ АДМІНІСТРУВАННЯ ЯК ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ ЗАСІБ ОХОРОНИ МАЙНОВИХ ПРАВ.....	9
Мельник Андрій Богданович, Гуцуляк Микола Ярославович МЕТОДОЛОГІЧНІ КОНЦЕПТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ПОРЯДКУ ПІД ЧАС МАСОВИХ ЗАХОДІВ	14
Охріменко Іван Миколайович, Музика Марія Петрівна, Голота Наталія Петрівна ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ: ДОСВІД ЄС	19
Хамходера Олег Петрович, Пить Ігор Юрійович СУБ'ЄКТИВНИЙ ПУБЛІЧНИЙ ІНТЕРЕС: ТЕОРІЯ ТА ПРИКЛАДНІ ПЕРСПЕКТИВИ	27
Чепов Олексій Олексійович КОНТРОЛЬНІ ФУНКЦІЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ СТОЛИЦІ УКРАЇНИ — МІСТА-ГЕРОЯ КИЄВА У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ.....	40
Швець Юрій Юрійович ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ МЕХАНІЗМУ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ОСОБИ НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я.....	46
Шевченко Юлія Андріївна ДИСКРЕЦІЙНІ ПОВНОВАЖЕННЯ СУБ'ЄКТІВ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ, СВОБОД ТА ІНТЕРЕСІВ ПРИВАТНИХ ОСІБ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ	53

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО; ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

Бровдій Алла Михайлівна ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ІНЖЕНЕРА-КОНСУЛЬТАНТА В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.....	60
---	----

ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО; ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО; ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

Караханян Карина Мартинівна ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ В КРАЇНАХ АМЕРИКИ (США, КАНАДА, КРАЇНИ ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ).....	68
--	----

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

- Немчинов Євген Сергійович**
ДЕЯКІ ПИТАННЯ УЧАСТІ ПРОКУРОРА У СПРОЩЕНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЩОДО
КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ В СУДІ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ 76
- Поліщук Назарій Ігорович**
НАЯВНІСТЬ ПЕРЕШКОД ДО ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ, ЯК КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА
ОЗНАКА В КОНТЕКСТІ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ПОКАРАННЯ ЗА ХВОРОБОЮ 82
- Сезонов Віктор Станіславович, Охріменко Світлана Станіславівна,
Антонюк Олена Володимирівна**
СИСТЕМА КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД..... 89

СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

- Скоромний Ярослав Ігорович**
ФУНДАМЕНТАЛЬНЕ ПРАВО ЛЮДИНИ НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД ЯК ОБ'ЄКТ ЗАХИСТУ
ІНСТИТУТУ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУДДІ 98

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

- Медведська Вікторія Валеріївна**
ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ПЕРЕДУМОВ ВИНИКНЕННЯ ДОМАШНЬОГО
НАСИЛЬСТВА ЩОДО ЖІНОК 107
- Омельчук Василь Андрійович, Богатов Юрій Михайлович**
ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОЛЕКТИВНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В СПЕКТРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ 114

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

- Ткаченко Євген Анатолійович**
МАЙНОВІ ВІДНОСИНИ ПОДРУЖЖЯ В МІЖНАРОДНОМУ СІМЕЙНОМУ ПРАВІ:
МЕТОДОЛОГІЯ РЕГУЛЮВАННЯ 120
- Чернега Віталій Миколайович**
КЛАСИФІКАЦІЯ ЗАБОРОНИХ НОРМ СІМЕЙНОГО ПРАВА 127

CONTENTS

ADMINISTRATIVE LAW AND PROCESS; FINANCE LAW; INFORMATION LAW

Binko Ihor

PUBLIC ADMINISTRATION AS AN ORGANIZATIONAL AND LEGAL MEANS OF PROTECTION OF PROPERTY RIGHTS 9

Melnyk Andrii, Gutsuliak Mykola

METHODOLOGICAL CONCEPTS OF ENSURING THE PUBLIC SECURITY AND ORDER DURING MASS EVENTS 14

Okhrimenko Ivan, Muzyka Mariia, Holota Nataliia

ORGANIZATION OF LAW ENFORCEMENT ACTIVITIES: EU EXPERIENCE 19

Khamkhodera Oleh, Pit Ihor

SUBJECTIVE PUBLIC INTEREST: THEORY AND APPLIED PERSPECTIVES 27

Chepov Oleksii

CONTROL FUNCTIONS OF THE LOCAL COMMUNITY OF THE CAPITAL OF UKRAINE — THE CITY-HERO KYIV IN THE SPHERE OF LAND RESOURCES 40

Shvets Yuriy

THEORETICAL AND LEGAL FUNDAMENTALS OF THE MECHANISM OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL ENVIRONMENT OF THE RIGHT OF THE PERSON TO HEALTHCARE..... 46

Shevchenko Yuliia

DISCRETIONAL POWERS OF PUBLIC ADMINISTRATION SUBJECTS IN THE CONTEXT OF PROTECTION OF RIGHTS, FREEDOMS AND INTERESTS OF PRIVATE PERSONS IN ADMINISTRATIVE JUSTICE 53

COMMERCIAL LAW; ECONOMIC PROCEDURAL LAW

Brovdii Alla

ECONOMIC AND LEGAL STATUS OF THE CONSULTING ENGINEER IN UKRAINE: REGULATORY PROBLEMS 60

LAND LAW; AGRARIAN LAW; ENVIRONMENT LAW; NATURAL RIGHTS

Karakhanian Karyna

FEATURES OF LEGAL REGULATION OF ALTERNATIVE ENERGY IN THE COUNTRIES OF AMERICA (USA, CANADA, COUNTRIES OF LATIN AMERICA)..... 68

CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY; PENAL LAWS

Nemchynov Yevhen

SOME ISSUES OF PROSECUTOR'S PARTICIPATION IN THE SIMPLIFIED PROCEEDINGS ON CRIMINAL MISDEMEANORS IN THE COURT OF FIRST INSTANCE 76

Polishchuk Nazarii PRESENCE OF OBSTACLES TO SERVING A SENTENCE AS A CRIMINAL LAW FEATURE IN THE CONTEXT OF RELEASE FROM PUNISHMENT FOR ILLNESS	82
---	----

Sezonov Viktor, Okhrimenko Svitlana, Antoniuk Olena SYSTEM OF FORENSIC INVESTIGATION OF DOCUMENTS: FOREIGN EXPERIENCE	89
---	----

JUDICATURE; PROSECUTION AND ADVOCACY

Skoromnyy Yaroslav THE FUNDAMENTAL HUMAN RIGHT TO A FAIR TRIAL AS AN OBJECT OF PROTECTION OF THE INSTITUTION OF LEGAL RESPONSIBILITY OF A JUDGE	98
--	----

THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW; THE HISTORY OF POLITICAL AND LEGAL DOCTRINES

Medvedska Viktoriia HISTORICAL AND LEGAL ASPECT OF THE PRECONDITIONS FOR THE EMERGENCE OF DOMESTIC VIOLENCE AGAINST WOMEN	107
--	-----

Omelchuk Vasyl, Bohatov Yurii PROBLEMS OF IMPLEMENTATION OF COLLECTIVE HUMAN RIGHTS IN THE LIGHT OF ENSURING NATIONAL SECURITY OF UKRAINE	114
--	-----

CIVIL LAW AND CIVIL PROCEDURE; FAMILY LAW; PRIVATE INTERNATIONAL LAW

Tkachenko Yevhen MATRIMONIAL PROPERTY RELATIONS IN THE INTERNATIONAL FAMILY LAW: METHODOLOGY OF REGULATION	120
---	-----

Cherneha Vitalii CLASSIFICATION OF PROHIBITORY RULES OF FAMILY LAW	127
--	-----

УДК 332.025.12:332.77

Бінько Ігор Ігорович

здобувач

Науково-дослідного інституту публічного права

Бинько Игорь Игоревич

соискатель

Научно-исследовательского института публичного права

Binko Ihor

Degree Seeker of

Scientific Institute of Public Law

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-1-6808

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС;
ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

**ПУБЛІЧНЕ АДМІНІСТРУВАННЯ ЯК
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ ЗАСІБ
ОХОРОНИ МАЙНОВИХ ПРАВ**

**ПУБЛИЧНОЕ АДМИНИСТРИРОВАНИЕ КАК
ОРГАНИЗАЦИОННО-ПРАВОВОЕ СРЕДСТВО ОХРАНЫ
ИМУЩЕСТВЕННЫХ ПРАВ**

**PUBLIC ADMINISTRATION AS AN
ORGANIZATIONAL AND LEGAL MEANS OF
PROTECTION OF PROPERTY RIGHTS**

Анотація. У статті досліджується ідея про те, що публічне адміністрування може виступати самостійним засобом охорони цивільних прав, доповнюючи такі інструменти як цивільно правові види захисту права, що полягають в доведенні правомірності володіння самим майном. Охорона майнових прав вважається традиційно цариною приватного права, побудованого на принципах поваги до приватної власності, рівності сторін у відносинах, незалежності суду і справедливого вирішення юридичних суперечок.

Констатується, що на відміну від цивільно-правових способів захисту прав, публічне адміністрування як спосіб захисту прав спрямоване не на захист питання правомірності володіння а на захист реєстраційного запису від неправомірного спотворення. Значний масив норм щодо охорони приватної власності має публічно-правовий характер і пов'язаний з адмініструванням відповідних записів.

Стверджується, що з точки зору охорони майнових прав, зокрема прав власності на нерухоме майно та їх похідних – прав заставодержателя, прав вимоги, на забезпечення яких накладається нотаріальна заборона відчуження, тощо, діяльність державних органів є організаційно-правовим засобом охорони таких прав у формі публічного адміністрування. Публічність полягає в тому, що будь-які рішення щодо змін у зареєстрованих правах приймаються публічно і за дотримання передбачених законодавством процедур стають надбанням громадськості, в тому числі зацікавлених сторін і невизначеного кола суб'єктів.

Визначено, що сутність адміністрування полягає в тому, що права захищаються на процесуальній основі і необхідність визначених правових передумов для прийняття управлінського рішення про зміни у зареєстрованих правах не може підмінитись іншими правовими передумовами, або рішення не може бути прийнято без достатніх правових підстав.

Ключові слова: публічне адміністрування, майнові права, охорона майнових прав.

Аннотация. В статье исследуется идея о том, что публичное администрирование может выступать самостоятельным средством охраны гражданских прав, дополняя такие инструменты как гражданско правовые виды защиты права,

заключаються в доведенні правомірності владення самим имуществом. Охрана имущественных прав считается традиционно областью частного права, построенного на принципах уважения к частной собственности, равенства сторон в отношениях, независимости суда и справедливого решения юридических споров.

Констатируется, что в отличие от гражданско-правовых способов защиты прав, публичное администрирование как способ защиты прав направлено не на защиту вопроса правомірності владення а на защиту учетной записи от неправомерного искажения. Значительный массив норм по охране частной собственности имеет публично-правовой характер и связан с администрированием соответствующих записей.

Утверждается, что с точки зрения охраны имущественных прав, в частности прав собственности на недвижимое имущество и их производных – прав залогодержателя, прав требования, на обеспечение которых накладывается нотариальная запрет отчуждения и т.д., деятельность государственных органов является организационно-правовым средством охраны таких прав в форме публичного администрирования. Публичность заключается в том, что любые решения относительно изменений в зарегистрированных правах принимаются публично и при соблюдении предусмотренных законодательством процедур становятся достоянием общественности, в том числе заинтересованных сторон и неопределенного круга субъектов.

Определено, что сущность администрирования заключается в том, что права защищаются на процессуальной основе и необходимость определенных правовых предпосылок для принятия управленческого решения об изменениях в зарегистрированных правах не может подменяться другими правовыми предпосылками, или решение не может быть принято без достаточных правовых оснований.

Ключевые слова: публичное администрирование, имущественные права, охрана имущественных прав.

Summary. The article explores the idea that public administration can act as an independent means of protection of civil rights, complementing such tools as civil law types of protection of rights, which consist in proving the legality of possession of the property itself. Protection of property rights is traditionally considered a field of private law, built on the principles of respect for private property, equality of arms, independence of the court and a fair settlement of legal disputes.

It is stated that, unlike civil law methods of protection of rights, public administration as a method of protection of rights is aimed not at protecting the issue of legality of possession but at protecting the registration record from wrongful distortion. A large array of rules on the protection of private property is of a public law nature and is associated with the administration of relevant records.

It is argued that from the point of view of protection of property rights, in particular property rights to real estate and their derivatives – the rights of the mortgagee, rights of claim, which are notarized, etc., the activities of state bodies are an organizational means of protecting such rights in the form of public administration. Publicity means that any decisions regarding changes in registered rights are made in public and, in accordance with the procedures provided by law, become public property, including stakeholders and an indefinite number of entities.

It is determined that the essence of administration is that rights are protected on a procedural basis and the need for certain legal preconditions for making a management decision on changes in registered rights cannot be replaced by other legal preconditions, or a decision cannot be made without sufficient legal grounds.

Key words: public administration, property rights; protection of property rights.

Постановка проблеми. Охорона майнових прав вважається традиційно царинною приватного права, побудованого на принципах поваги до приватної власності, рівності сторін у відносинах, незалежності суду і справедливого вирішення юридичних суперечок. Проте значний масив норм щодо охорони приватної власності має публічно-правовий характер і пов'язаний з адмініструванням відповідних записів, оскільки атакам з боку правопорушників піддається не абсолютне право власника шляхом фіктивного доведення його відсутності, а сам реєстраційний запис з метою його спотворення. Отже проблема належного публічного адміністрування має бути досліджена в розрізі охорони прав власника адміністративно-правовими публічними засобами.

Основні наукові праці. Питання публічного адміністрування як предмета адміністративного права в широкому розумінні а також окремі аспекти закріплення його в правових нормах досліджувались у працях таких науковців, як М. Гурковський [1], С. Гусарев [2] В. Курило [3], О. Шатило [4], та багатьма іншими. В той же час спеціальні дослідження публічного адміністрування в розумінні організаційно-правового засобу охорони прав нам не зустрічались, отже ця тема представляє інтерес для вивчення.

Мета статті полягає у формулюванні наукового підходу, згідно з яким публічне адміністрування може розглядатись не тільки як діяльність а і як інституціональний засіб охорони майнових прав,

що включає в себе відповідні органи і сукупність управлінських рішень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нині відбуваються зміни, пов'язані з посиленням регулювання в публічному адмініструванні: ускладнення й посилення взаємозв'язку проблем і розширення кола факторів, які необхідно враховувати у процесі розробки управлінських рішень; зростання масштабів і складності проектів і програм, які реалізуються, вагомості та вартості стратегічних рішень і відповідно ціни можливих помилок; зростання розмірів, складності і вартості самого управлінського апарату; підвищення вимог до вирішення питань ефективності використання ресурсів, які є в розпорядженні органів влади і управління [4]. Організаційно-правові засоби — це передбачена законодавством організаційна діяльність державних органів та недержавних організацій по забезпеченню, охороні та захисту прав і свобод особи.

Головними організаційними гарантими прав і свобод людини та громадянина за Конституцією України [5] є Верховна Рада України [6], що закріплює в нормативно-правових актах України права і свободи людини та громадянина, гарантії цих прав і свобод, а також основні обов'язки; Президент України, який є гарантом додержання прав і свобод людини та громадянина; Кабінет Міністрів України [7], міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, які вживають заходів щодо забезпечення прав і свобод людини та громадянина; місцеві державні адміністрації [8], що на відповідній території забезпечують додержання прав і свобод людини та громадянина; суди [9], які захищають права та свободи людини і громадянина Уповноважений Верховної Ради України з прав людини [10]; прокуратура, що здійснює представництво інтересів громадянина або держави в суді, у випадках, передбачених законом [11], і адвокатура [12], яка забезпечує право на захист в разі обвинувачення та надає правову допомогу.

Загалом, реалізація прав та охоронюваних законом інтересів розглядається з точки зору науковців як сукупність елементів, правових або юридичних засобів (факторів) або ж як діяльність, комплекс дій.

Форма інструментального підходу, з деякими відмінностями у судженнях науковців, визначає механізм реалізації прав та охоронюваних законом інтересів як блок регулятивних та охоронних правових засобів різного рівня, сукупність юридичних засобів, за допомогою яких втілюється об'єктивне і суб'єктивне право, реалізуючись у фактичній поведінці суб'єктів [12].

За цим підходом головна роль у механізмі реалізації прав та охоронюваних законом інтересів

належить правовим засобам, які становлять його зміст. Від належного їх застосування залежить результат досягнення цілі правового регулювання, забезпеченість ефективності права загалом.

Правові засоби переважно становлять з наукової точки зору норми і принципи права, правозастосовні акти, юридичні факти, суб'єктивні права, юридичні обов'язки, заборони, пільги, заходи заохочення і покарання. Інструменти, які допомагатимуть реалізації прав та охоронюваних законом інтересів можуть бути різними та залежать від обраної мети.

У наукових працях діяльнісний підхід може бути застосований до явищ такого класу, як механізм реалізації права, дія норми права тощо і дає змогу ставити та вирішувати складніші науково-пізнавальні завдання, що підтверджується розширенням його пізнавального інструментарію.

Тобто, можна зазначити, що такий підхід розглядає засоби реалізації прав, свобод та охоронюваних законом інтересів як взаємопов'язану систему видів правової діяльності та правові результати цієї діяльності.

Реалізація прав та охоронюваних законом інтересів неможлива без таких ключових елементів як: система гарантій прав і свобод; механізм охорони і захисту прав і свобод; правозастосування; правовий порядок реалізації прав, свобод та охоронюваних законом інтересів; юридична відповідальність; нормативне закріплення суб'єктивних прав та їх реалізація; відновлення порушених прав.

Публічне адміністрування слід розглядати як один з із різновидів засобів реалізації прав та охоронюваних законом інтересів, оскільки, саме створення правових гарантій для їх здійснення і досягнення відповідних цілей покладено на державу в особі її органів, іншими словами, на публічні адміністрації, до компетенції яких належить гарантування фактичної реалізації прав і свобод, попередження їх порушень і сприяння їх поновленню.

Тобто, варто зазначити, що для реалізації певних прав та охоронюваних законом інтересів, потрібні також самостійні дії особи та правозастосовна діяльність спеціальних органів державної влади.

У таких випадках реалізація прав і свобод людини забезпечується шляхом використання спеціальних правозастосовних процедур.

Правозастосовна діяльність виконує найістотнішу функцію в механізмі реалізації прав і свобод — індивідуально-правове регулювання. У деяких випадках необхідним елементом забезпечення прав є спеціально виданий компетентним органом виконавчої влади акт застосування права [12; 14, с. 90].

Публічне адміністрування, за своєю природою, саме займається виданням цих приписів, тим самим

сприяє та забезпечує реалізацію прав та охоронюваних законом інтересів зацікавлених суб'єктів правовідносин.

Наприклад, державна реєстрація речових прав на нерухоме майно є адміністративною послугою в силу того, що є діяльністю органів виконавчої влади в процесі реалізації ними владних повноважень, яка здійснюється за заявою фізичної чи юридичної особи, з метою забезпечення її прав, свобод і законних інтересів та оформлюється у формі адміністративного акта.

Тобто, у свою чергу, до таких публічних послуг, які надає публічна адміністрація, можна віднести публічне адміністрування охорони прав власності на нерухоме майно, що здійснюється під час процедури його офіційної реєстрації і протягом всього часу існування реєстраційного запису, охорона незмінності якого, процедури верифікації і доступу до якого і є по суті, процесом публічного адміністрування і водночас, правової охорони прав власності. В даному разі ми чітко відрізняємо охорону від захисту прав власності, який так само може здійснюватись публічною адміністрацією, на підставі ст. 17 Цивільного кодексу України.

Охорону прав і свобод виокремлюють як окрему стадію в системі забезпечення прав і свобод людини. Вона має свої цілі та завдання, котрі вирішуються владно-примусовими заходами.

Саме на цій стадії реалізації прав і свобод виноситься спеціальний акт правозастосування. Його виконання створює умови для подальшого процесу реалізації людиною прав і свобод. Акти правозастосування виступають як правові засоби і позначають завершальний етап досягнення цілей і задоволення відповідних інтересів, а процедурою їх прийняття, займається публічне адміністрування, тим самим,

беручи участь та забезпечуючи реалізацію прав та охоронюваних законом інтересів [12].

Акт правозастосування є наслідком діяльності публічної адміністрації щодо порушених прав і свобод, таким чином, поновлення спотвореного реєстраційного запису, або блокування будь-яких подальших дій з таким записом з метою можливості звернення заінтересованої особи до суду і скасування незаконних реєстраційних змін є вирішенням завдання публічного адміністрування охорони майнового права.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Отже, слід зазначити, що багатозначність поняття механізму реалізації прав і охоронюваних законом інтересів пояснюється складністю цього явища, багатством його змісту, різноманіттям властивостей, складових та засобів реалізації.

З точки зору охорони майнових прав, зокрема прав власності на нерухоме майно та їх похідних — прав заставодержателя, прав вимоги, на забезпечення яких накладається нотаріальна заборона відчуження, тощо, діяльність державних органів є організаційно-правовим засобом охорони таких прав у формі публічного адміністрування. Публічність полягає в тому, що будь-які рішення щодо змін у зареєстрованих правах приймаються публічно і за дотримання передбачених законодавством процедур стають надбанням громадськості, в тому числі зацікавлених сторін і невизначеного кола суб'єктів.

Сутність адміністрування полягає в тому, що права захищаються на процесуальній основі і необхідність визначених правових передумов для прийняття управлінського рішення про зміни у зареєстрованих правах не може підмінятись іншими правовими передумовами, або рішення не може бути прийнято без достатніх правових підстав.

Література

1. Гурковський М.П Реєстраційна діяльність публічної адміністрації: організаційно-правовий аспект: монографія Львів, ЛьвДУВС, 2012. 204 с.
2. Гусарев С.Д. Діяльнісний підхід у структурі методології сучасного правознавства // Право України: Респ. юрид. журнал. 2014. № 8. С. 160–166.
3. Курило В.І. Про систему джерел адміністративного права України / В.І. Курило // Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. 2009. № 2. С. 30–33. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnau_2009_2_8 (дата звернення: 17.08.2020).
4. Шатило О.А. Опорний конспект лекцій з дисципліни «Публічне адміністрування» (для студентів спеціальностей «Менеджмент організацій і адміністрування» та «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності») ЖДТУ, 2014. 51 с.
5. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96 ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254> (дата звернення: 17.08.2020).

6. Про регламент Верховної Ради України. Закон України від 10.02.2010 № 1861-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010. № 14–15. № 16–17. Ст. 133.
7. Про Кабінет Міністрів України. Закон України від 27.02.2014 № 794-VII // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014. № 13. Ст. 222.
8. Про місцеві державні адміністрації. Закон України від 09.04.1999 № 586-XIV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999. № 20–21. Ст. 190.
9. Про судоустрій і статус суддів. Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016. № 31. Ст. 545.
10. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Закон України від 23.12.1997 № 776/97-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1998. № 20. Ст. 99.
11. Про прокуратуру. Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015. № 2–3. Ст. 12.
12. Про адвокатуру та адвокатську діяльність. Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013. № 27. Ст. 282.
13. Новікова В. В., Бровікова С. В. Про механізм реалізації прав і свобод людини // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична. 2018. Вип. 3. С. 45–56. URL: http://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyku/nvsy/nvsy_03_2018/07 (дата звернення: 22.08.2020).
14. Гринкевич О. Великий договір навколо ратифікації // Політика і час. 1999. № 3. С. 90.

References

1. Ghurkovskiy M.P. Rejestracijna dijalnistj publichnoji administraciji: orghanizacijno-pravovyj aspekt: monoghrafija Ljviv, LjvDUVS, 2012. 204 s.
2. Ghusarjev S. D. Dijalnistyj pidkhid u strukturi metodologiji suchasnogho pravoznavstva // Pravo Ukrajinj: Resp. juryd. zhurnal. 2014. # 8. S. 160–166.
3. Kurylo V. I. Pro systemu dzherel administratyvnogho prava Ukrajinj / V. I. Kurylo // Jurydychnyj visnyk. Povitrjane i kosmichne pravo. 2009. # 2. S. 30–33. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npna_u_2009_2_8 (data zvernennja: 17.08.2020).
4. Shatylo O. A. Opornyj konspekt lekcij z dyscypliny «Publichne administruvannja» (dlja studentiv specialnostej «Menedzhment orghanizacij i administruvannja» ta «Menedzhment zovnishnjoekonomichnoji dijalnosti») ZhDTU, 2014. 51 s.
5. Konstytucija Ukrajinj vid 28.06.1996 # 254k/96 VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254> (data zvernennja: 17.08.2020).
6. Pro rehlament Verkhovnoji Rady Ukrajinj. Zakon Ukrajinj vid 10.02.2010 # 1861-VI // Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrajinj (VVR), 2010. # 14–15. # 16–17. St. 133.
7. Pro Kabinet Ministriv Ukrajinj. Zakon Ukrajinj vid 27.02.2014 # 794-VII // Vidomosti Verkhovnoji Rady (VVR), 2014. # 13. St. 222.
8. Pro miscevi derzhavni administraciji. Zakon Ukrajinj vid 09.04.1999 # 586-XIV // Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrajinj (VVR), 1999. # 20–21. St. 190.
9. Pro sudoustrij i status suddiv. Zakon Ukrajinj vid 02.06.2016 # 1402-VIII. Vidomosti Verkhovnoji Rady (VVR), 2016. # 31. St. 545.
10. Pro Upovnovazhenogho Verkhovnoji Rady Ukrajinj z prav ljudyny. Zakon Ukrajinj vid 23.12.1997 # 776/97-VR // Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrajinj (VVR), 1998. # 20. St. 99.
11. Pro prokuraturu. Zakon Ukrajinj vid 14.10.2014 # 1697-VII // Vidomosti Verkhovnoji Rady (VVR), 2015. # 2–3. St. 12.
12. Pro advokaturu ta advokatsjku dijalnistj. Zakon Ukrajinj vid 05.07.2012 # 5076-VI // Vidomosti Verkhovnoji Rady (VVR), 2013. # 27. St. 282.
13. Novikova V. V., Brovikova S. V. Pro mekhanizm realizaciji prav i svobod ljudyny // Naukovyj visnyk Ljvivskogho derzhavnogho universytetu vnutrishnikh sprav. serija jurydychna. 2018. Vyp. 3. S. 45–56. URL: http://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyku/nvsy/nvsy_03_2018/07 (data zvernennja: 22.08.2020).
14. Ghrynkevych O. Velykyj doghovir navkolo ratyfikaciji // Polityka i chas. 1999. # 3. S. 90.

Мельник Андрій Богданович

*старший викладач кафедри тактико-спеціальної, фізичної та вогневої підготовки
Прикарпатський факультет (м. Івано-Франківськ)*

Національної академії внутрішніх справ

Мельник Андрей Богданович

*старший преподаватель кафедры тактико-специальной, физической и огневой подготовки
Прикарпатский факультет (г. Ивано-Франковск)*

Национальной академии внутренних дел

Melnyk Andrii

Lecturer of the Department of Tactical-Special Physical Training

Precarpathian Faculty of the National Police of Ukraine

Гуцуляк Микола Ярославович

кандидат юридичних наук, доцент,

викладач спеціальності «Право»

Івано-Франківський коледж

Львівського національного аграрного університету

Гуцуляк Николай Ярославович

кандидат юридических наук, доцент,

преподаватель специальности «Право»

Ивано-Франковский колледж

Львовского национального аграрного университета

Gutsuliak Mykola

Teacher of the Specialty of «Law»

Ivano-Frankivsk College of the Lviv National Agrarian University

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-1-6842

**МЕТОДОЛОГІЧНІ КОНЦЕПТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ПОРЯДКУ
ПІД ЧАС МАСОВИХ ЗАХОДІВ**

**МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ КОНЦЕПТЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ
ОБЩЕСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ И ПОРЯДКА
ВО ВРЕМЯ МАССОВЫХ МЕРОПРИЯТИЙ**

**METHODOLOGICAL CONCEPTS OF ENSURING
THE PUBLIC SECURITY AND ORDER
DURING MASS EVENTS**

Анотація. У статті досліджено концептуальні аспекти забезпечення публічної безпеки та порядку під час масових заходів згідно з упроваджуваною методикою виконання службових завдань Національною поліцією України у сфері реалізації прав громадян на мирні зібрання. Визначено особливості організації діяльності органів та підрозділів поліції в рамках спільного виконання завдань щодо забезпечення правопорядку. Проаналізовано на відповідність національному законодавству основні способи та прийоми використання сил і засобів поліції під час запобігання та припинення правопорушень у ході проведення мирних зібрань. Також проведено паралелі між окремими тактичними методами, що

використовувалися правоохоронними органами України, і тими, що переймаються з європейської практики поліцейської діяльності та зазначені у відомчих нормативних актах, які регулюють відповідну сферу виконання професійних обов'язків.

Запропоновані в науковій статті твердження ґрунтуються на результатах інтерв'ювання керівного складу органів та підрозділів Національної поліції, котрі безпосередньо реалізують завдання щодо забезпечення публічної безпеки та порядку під час масових заходів і пройшли тренінги Консультативної місії Європейського союзу в Україні, що спрямовані на формування нової моделі забезпечення громадського порядку.

Ключові слова: масові заходи, публічна безпека та порядок, Національна поліція України, тактичні методи.

Аннотація. В статті досліджено концептуальні аспекти забезпечення общественної безпеки та порядку в час масових заходів згідно з методикою виконання службових завдань Національної поліцією України в сфері реалізації прав громадян на мирні зібрання. Визначено особливості організації діяльності органів та підрозділів поліції в рамках спільного виконання завдань по забезпеченню правопорядку. Проаналізовано відповідність національному законодавству, основні способи та прийоми використання сил і засобів поліції в час попередження та припинення правопорушень в час проведення мирних зібрань. Також, авторами проведено порівняння окремих тактичних методів, які використовувалися правоохоронними органами України з тими, що застосовуються з європейської практики поліцейської діяльності та відповідно вказані в відповідних нормативних актах, що регулюють відповідну сферу виконання професійних обов'язків.

Висновки, зроблені в науковій статті, ґрунтуються на результатах інтерв'ювання керівного складу органів та підрозділів Національної поліції, які безпосередньо реалізують завдання по забезпеченню общественної безпеки та порядку в час масових заходів і пройшли тренінги Консультативної місії Європейського союзу в Україні, спрямовані на формування нової моделі забезпечення громадського порядку.

Ключевые слова: массовые собрания, публичная безопасность и порядок, Национальная полиция Украины, тактические методы.

Summary. The conceptual aspects of ensuring the public safety and order during mass events in accordance with the implemented methodology of the National Police of Ukraine in the field of the realization of citizens' rights to peaceful assembly have been analyzed in this article. The peculiarities of the organization of the activity of the police bodies and subunits within the limits of the joint performance of tasks concerning the maintenance of law and order have been defined. The main ways and methods of using police forces and means while preventing and stopping the offenses during peaceful assemblies have been analyzed for compliance with the national legislation. The authors have also compared some tactical methods used by the law enforcement agencies of Ukraine and those that are adopted from the European practice of policing and, accordingly, specified in the departmental regulations governing the relevant field of the professional duties.

The statements, suggested in this scientific article, are based on the results of the interviews with the leadership of the National Police bodies and subunits that directly implement the tasks of the ensuring public safety and order during mass events and have been trained by the European Union Advisory Mission in Ukraine aiming to form a new model of securing the public order [1].

Key words: mass meetings, public order, National Police of Ukraine, tactical methods.

Постановка проблеми. Право на мирні зібрання громадян є однією з підвалин демократії. Гарантії реалізації такого права задекларовано в основних законодавчих актах України, в тому числі й ратифікованих міжнародних нормах. Забезпечення з боку держави свободи мирних зібрань тісно пов'язане із забезпеченням громадського порядку під час різного роду масових заходів. Одним із суб'єктів виконання завдань у сфері збереження правопорядку виступає Національна поліція як структурний елемент виконавчої гілки влади [2]. Ефективність її діяльності в цій професійній сфері значною мірою залежить від обраних методів роботи, які повинні відповідати чинному законодавству та міжнародним стандартам у галузі прав людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням особливостей діяльності поліції під час масових зібрань у своїх працях, присвячених публічній безпеці та порядку, займалися такі закордонні фахівці, як: Райхер С., Стотт К., Кронін П., Аданг О та інші [3]. Вітчизняні наукові дослідження становлять праці Н. Туза [4] та Д. Оверченка [5].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є аналіз концептуальних форм і методів діяльності Національної поліції України під час забезпечення публічної безпеки та порядку в проведенні мирних зібрань. Визначення їх відповідності чинному законодавству та передумов ефективного впровадження в професійну діяльність поліцейських.

Виклад основного матеріалу. Національна поліція є одним з основних суб'єктів реалізації зобов'язань держави у сфері дотримання прав і свобод людини та громадянина. З-поміж законодавчо визначених завдань поліції чільне місце посідає надання поліцейських послуг у сфері забезпечення публічної безпеки і порядку [2]. Публічне висловлення суспільних поглядів, організація проведення культурних, релігійних та інших масових заходів стали повсякденним явищем в Україні, яка задекларувала демократичні цінності та європейський вектор подальшого розвитку.

Такі передумови зумовлюють необхідність удосконалення методів реалізації державних повноважень, зокрема сфери правоохоронної діяльності, реформування котрої пов'язане із впровадженням кращих європейських практик забезпечення публічної безпеки і порядку під час мирних зібрань. Відомчими нормативно-правовими актами Міністерства внутрішніх справ України така практика визначається як «скандинавська модель» забезпечення правопорядку [6].

Важливим елементом зазначеної моделі, що впроваджується в діяльність органів та підрозділів Національної поліції, є особлива структура керівництва під час забезпечення правопорядку, яка розподілена на три рівні: стратегічний, операційний і тактичний.

Стратегічне командування визначає цілі та межі повноважень із забезпечення публічної безпеки і порядку під час конкретного мирного зібрання, а також визначає необхідні ресурси для їх досягнення. Тобто відповідає на питання «що потрібно досягти?», вживаючи спеціальних заходів із забезпечення публічної безпеки та порядку.

Операційне командування реалізовує стратегічний план та здійснює керівництво шляхом делегування повноважень, розв'язуючи завдання «яким чином?» досягти мети і цілей, визначених стратегічним керівництвом.

Тактичне командування виконує операційний план та здійснює тактичне керівництво за територіальним, виконуючи завдання на визначеній території чи місці, а також функціональним, забезпечуючи виконання певної функції (організація дорожнього руху, комунікація з учасниками зібрання тощо) принципами [7].

Як бачимо, філософія керівництва в європейській практиці передбачає делегування повноважень та здатність до ініціативи. Такі керівні підходи вважаємо ефективними з огляду на те, що до охорони громадського порядку під час мирних зібрань часто залучається особовий склад з відокремлених підрозділів поліції, в тому числі з різних регіонів,

а також з інших відомств, зокрема Національної гвардії України. Тобто виникає тимчасово створена структура для виконання конкретного спільного завдання. Саме тому чітка командна вертикаль, де кожен співробітник знає, кому підпорядковується, та розуміє сферу своєї відповідальності, є вкрай важливою для координації дій і прийняття рішень у конкретних ситуаціях.

Вважаємо, що ефективність функціонування такої системи управління в діяльності Національної поліції України на пряму залежить, з одного боку, від професійної компетентності командирів, яким делегуються повноваження, з іншого, — від реального пропорційного співвідношення цих повноважень з наданими ресурсами та обсягом відповідальності. Саме наявність своєрідного балансу між повноваженнями, відповідальністю та наданими ресурсами є необхідною умовою досягнення ефективної системи управління під час вирішення відповідних службових завдань у сфері забезпечення публічного порядку.

Керуючись сучасними дослідженнями про динаміку людських зібрань, процеси між групами та в середині них, зокрема С. Райхера, К. Стотта, Д. Дурі, П. Кроніна, О. Аданга, Е. Лівінгстоуна [3], у «скандинавській моделі» розроблено низку тактичних методів забезпечення правопорядку під час масових заходів. Основними характерними особливостями цих методів є мобільність сил і засобів та їх активне використання; взаємодія з учасниками зібрання через постійний діалог; градуїований підхід поліцейської діяльності, яка відповідає конкретній ситуації.

Збільшення мобільності особового складу досягається шляхом більш активного використання спеціальних транспортних засобів. Застосування підрозділами поліції спеціальних транспортних засобів, зокрема під час припинення групових порушень громадського порядку чи масових заворушень, передбачено статтею 45 Закону України «Про Національну поліцію» [2]. Ідеться про легко захищені транспортні засоби, що можуть використовуватися з такою метою:

- здійснення патрулювання секторів у районі проведення мирного зібрання;
- визначення маршруту руху та керування людськими потоками під час динамічного заходу;
- блокування певного місця — створення загорождення;
- розосередження натовпу тощо.

За своєю сутністю деякі тактичні прийоми, зокрема «Клин», метою якого є розділення натовпу [8], створення загорождення для недопущення проник-

нення на визначену територію чи об'єкт, і раніше застосовувалися підрозділами громадської безпеки, котрі при цьому використовували захисні щити. Головною відмінністю є те, що функцію укриття для особового складу, зокрема від металевих предметів, виконують транспортні засоби, які обладнані додатковим захистом, при цьому поліцейські можуть перебувати як в середині спеціального автомобіля, так і поза ним, використовуючи його як укриття чи прикриття своїх дій. Так зменшується безпосередній контакт поліцейських з агресивно налаштованими учасниками зібрання, а отже, необхідна кількість їх залучення для забезпечення окремих завдань. Наприклад, здійснення ланцюга загороджень із використанням транспортних засобів зменшує чисельність живої сили поліцейських через габаритні характеристики транспортних засобів. Не менш важливе значення має збільшення швидкості дій та гнучкості реагування підрозділів поліції при використанні автомобілів. Також варто зазначити, що обладнання спеціальних транспортних засобів передбачає розміщення на його кузові відеотехнічних засобів, і це дає змогу додатково фіксувати протиправні дії окремих учасників чи групи осіб, що, зі свого боку, має певний превентивний ефект та сприяє в подальшому об'єктивному розслідуванню ймовірних протиправних дій. Легітимність використання засобів фото- відеофіксації із вказаною метою відображено в статті 40 Закону України «Про Національну поліцію» [2]. Проактивна модель поліцейської діяльності під час підтримання громадського порядку реалізовується шляхом такої організації сил та засобів поліції, яка дає можливість завчасно ідентифікувати потенційну загрозу для публічної безпеки чи запобігти її негативним наслідкам. Отже, стратегія дій поліції направлена передусім на запобігання, а не реагування на протиправні дії чи небезпечні події, що можуть статися в кожній окремій ситуації. Пріоритетність превентивних заходів під час забезпечення громадського порядку, зокрема під час футбольних матчів, визначено статтею 4 Закону України «Про особливості забезпечення громадського порядку та громадської безпеки у зв'язку з підготовкою та проведенням футбольних матчів» [9], що

за своєю суттю нормативно відображає вищезазначений підхід діяльності поліції у відповідній сфері.

Нарощування та згортання сил і засобів, використання відповідного захисного екіпірування та спеціальних засобів, залучення підрозділів поліції спеціального призначення відбувається пропорційно поточній ситуації та повинно відповідати її потребам. У вузькому розумінні пропорційність в діях поліції відображається в статті 29 Закону України «Про Національну поліцію», у диспозиціях якої зазначається необхідність застосування тих поліцейських заходів, які забезпечують виконання службових повноважень з найменшою шкодою правам і свободам людини та не перевищують блага, для захисту якого вони застосовуються.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Нова модель забезпечення публічної безпеки та порядку під час мирних зібрань передбачає дотримання таких принципів діяльності, які допомагають зменшити, а в деяких випадках запобігти виникненню конфліктів як у середині натовпу, так і між ним та поліцією. Концептуальні методологічні підходи, що впроваджуються в діяльність Національної поліції, ґрунтуються на сучасних наукових підходах та значною мірою знаходять своє відображення у законодавстві України. Разом з тим, ефективність функціонування нової моделі діяльності напряму залежить від належного ресурсного забезпечення підрозділів Національної поліції, а головне — всебічної професійної підготовки її особового складу в цій сфері службової діяльності як в частині оволодіння принципами та методами роботи, так і стосовно відповідного кола законодавства, що визначає права громадян на мирні зібрання і повноваження поліції під час реалізації зазначених свобод.

Попри те, що кожна ситуація службової діяльності, пов'язана із забезпеченням правопорядку, є індивідуальною, відправною точкою під час застосування поліцейських заходів, обрання форм та методів реагування повинно бути дотримання міжнародних стандартів у галузі прав людини, серед яких: законність, пропорційність та необхідність [10, с. 22].

Література

1. URL: <https://www.euam-ukraine.eu/ua/news/video/reducing-violence-at-demonstrations-in-ukraine-launch-of-euam-public-order-training/> (дата звернення: 10.05.2019).
2. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 15.11.2020).
3. Райхер С., Стотт К., Кронін П., Аданг О. Інтегральний підхід до психології людських зібрань та підтримання поліцією громадського порядку. Дії поліції із збереження, підтримання та захисту громадського порядку // Поліцейські стратегії та управління поліцією. 2004.
4. Туз Н. Д. Структура командування під час забезпечення охорони публічного порядку та безпеки згідно зі скандинавською системою // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. 2018. № 3. С. 202–210.
5. Оверченко Д. Г. Загальні положення переговорної діяльності поліцейських груп превентивної комунікації під час масових заходів // Юридична психологія. 2017. № 2 (21). С. 156–163.
6. Про затвердження Концепції запровадження в діяльності органів та підрозділів Національної поліції України скандинавської моделі забезпечення публічної безпеки та порядку під час проведення масових заходів: наказ Міністерства внутрішніх справ від 23 серпня 2018 № 706. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MVS873.html (дата звернення 20.05.2020).
7. Основи особливої тактики дій (за надзвичайних обставин) / Селлі Джексон, Зоран Місич, Ральф Прайс. Швеція, 2001.
8. Стандартні операційні процедури щодо забезпечення публічної безпеки і порядку органами та підрозділами Національної поліції України у зв'язку з проведенням масових заходів, 01 грудня 2019.
9. Про особливості забезпечення громадського порядку та громадської безпеки у зв'язку з підготовкою та проведенням футбольних матчів: Закон України від 08 липня 2011 № 3673-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3673-17/ed20110708#Text>
10. Права людини і забезпечення правопорядку під час публічних зібрань. Керівництво. БДІПЛ, ОБСЄ. Варшава: 2017. 153 с.

References

1. URL: <https://www.euam-ukraine.eu/ua/news/video/reducing-violence-at-demonstrations-in-ukraine-launch-of-euam-public-order-training/>
2. Pro Nacionaljnu policiju: Zakon Ukrajiny 02.07.2015 r. № 580-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.
3. Rajkher S., Stott K., Kronin P., Adangh O. (2004) «Integralnyj pidkhd do psykhologhiji ljudsjkykh zibranj ta pidtrymannja policijeju ghromadsjkogho porjadku» // Diyi policiji iz zberezhennja, pidtrymannja ta zakhystu ghromadsjkogho porjadku: Mizhnarodnyj zhurnal — Policejsjki Strateghiji ta upravlinnja policijeju.
4. Tuz N. D. Struktura komanduvannja pid chas zabezpechennja okhorony publichnogho porjadku ta bezpeky zghidno zi skandynavsjskoju systemoju // Naukovyj visnyk Ljvivjskogho derzhavnogho universytetu vnutrishnikh sprav. Serija jurydychna. 2018. #3. S. 202–210.
5. Overchenko D. Gh. Zaghaljni polozhennja pereghovornoji dijajlnosti policejsjkykh ghrup preventyvnoji komunikaciji pid chas masovykh zakhodiv // Jurydychna psykhologhija. 2017. # 2 (21). S. 156–163
6. Pro zatverdzhennja Konceptiji zaprovadzhennja v dijajlnosti orghaniv ta pidrozdiliv Nacionaljnoji policiji Ukrajiny skandynavsjskoji modeli zabezpechennja publichnoji bezpeky ta porjadku pid chas provedennja masovykh zakhodiv: nakaz Ministerstva vnutrishnikh sprav vid 23 serpnja 2018 # 706. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MVS873.html (data zvernennja 20.05.2020).
7. Osnovy osoblyvoji taktyky dij (za nadzvychajnykh obstavyn): Selli Dzhekson, Zoran Misich, Ralj Prajs. Shvecija, 2001.
8. Standartni operacijni procedury shhodo zabezpechennja publichnoji bezpeky i porjadku orghanamy ta pidrozdilamy Nacionaljnoji policiji Ukrajiny u zv'jazku z provedennjam masovykh zakhodiv, 01 ghruhnja 2019.
9. Pro osoblyvosti zabezpechennja ghromadsjkogho porjadku ta ghromadsjskoji bezpeky u zv'jazku z pidghotovkoju ta provedennjam futbolnykh matchiv: Zakon Ukrajiny vid 08 lypnja 2011 #3673-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3673-17/ed20110708#Text>
10. Prava ljudyny i zabezpechennja pravoporjadku pid chas publichnykh zibranj. Kerivnyctvo. BDIPL, OBSJe. Varshava: 2017. 153 s.

Охріменко Іван Миколайович
доктор юридичних наук, професор
кафедра юридичної психології
Національна академія внутрішніх справ

Охрименко Иван Николаевич
доктор юридических наук, профессор
кафедра юридической психологии
Национальная академия внутренних дел

Okhrimenko Ivan
Doctor in Law, Professor
Department of Legal Psychology
National Academy of Internal Affairs
ORCID: 0000-0002-8813-5107

Музика Марія Петрівна
кандидат юридичних наук, доцент
кафедра теорії права та кримінально-процесуальної діяльності
факультет правоохоронної діяльності
Національна академія
Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

Музыка Мария Петровна
кандидат юридических наук, доцент
кафедра теории права и уголовно-процессуальной деятельности
факультет правоохранительной деятельности
Национальная академия
Государственной пограничной службы Украины имени Богдана Хмельницкого

Muzyka Mariia
Candidate of Juridical Sciences (PhD), Associate Professor
Department of Theory of Law and Criminal Procedure Activity
The Law Enforcement Faculty
National Academy of the
State Border Guard Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytskyi
ORCID: 0000-0002-4933-7101

Голога Наталія Петрівна
кандидат юридичних наук, старший викладач
кафедра правознавства і гуманітарних дисциплін
Вінницький навчально-науковий інститут економіки
Західноукраїнського національного університету

Голога Наталия Петровна
кандидат юридических наук, старший преподаватель
кафедра правоведения и гуманитарных дисциплин
Винницкий учебно-научный институт экономики
Западноукраинского национального университета

Holota Nataliia
Candidate of Science of Law, Senior Lecturer
Department of Law and Humanities
Vinnytsia Educative and Research Institute of
West Ukrainian National University
ORCID: 0000-0003-4113-7743

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-1-6844

ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ: ДОСВІД ЄС

ОРГАНИЗАЦИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ: ОПЫТ ЕС

ORGANIZATION OF LAW ENFORCEMENT ACTIVITIES: EU EXPERIENCE

Анотація. Підвищення стандартів діяльності вітчизняної правоохоронної системи є актуальним питанням теоретико-прикладного спрямування. Вдосконалення існуючих моделей здійснення правоохоронної діяльності повинно відбуватися з урахуванням прогресивного європейського досвіду, що містить у собі практичні інструменти досягнення дієвості у роботі провідних інститутів держави. Використання зарубіжних стандартів та практик є вимогою сьогодення, що пояснюється необхідністю покращення виконання завдань суб'єктами правоохоронної діяльності щодо захисту прав, свобод та інтересів громадян.

У статті розглянуто сучасні аспекти розвитку правоохоронної системи у країнах ЄС, окреслено актуальні європейські практики щодо покращення роботи підрозділів та органів правоохоронного спрямування, запропоновано напрями запозичень, які доцільно використати у побудові моделі правоохоронних органів в Україні. Особливо звернуто увагу на досвід окремих країн ЄС (Польщі, Німеччини, Франції, Швеції) щодо організації роботи правоохоронних органів.

Європейські напрацювання є актуальними для України, зважаючи на процес європейської та євроатлантичної інтеграції, розвиток правової держави та громадянського суспільства. Підвищення довіри громадян до правоохоронних органів, покращення ефективності останніх в умовах сьогодення досягається завдяки плідній роботі, спрямованій на реалізацію новітніх моделей побудови та організації діяльності правоохоронних органів країн ЄС, які можливо перейняти та використати у нашій державі.

Розпочаті в Україні реформи щодо вдосконалення роботи судових, контрольно-наглядових та інших органів є свідченням високого прагнення до якісних та дієвих змін. Успішне завершення трансформаційних процесів у вітчизняній правоохоронній системі залежить від вміння поєднати найкращий світовий досвід з національними особливостями та інтересами. Вивчення та узагальнення досвіду ЄС стосовно побудови роботи органів правоохоронного спрямування залишатиметься тим напрямом досліджень, який потребуватиме постійної уваги та наукового осмислення.

Ключові слова: правоохоронна діяльність, європейські стандарти, взаємодія, організація роботи.

Аннотация. Повышение стандартов деятельности отечественной правоохранительной системы является актуальным вопросом теоретико-прикладного направления. Совершенствование существующих моделей осуществления правоохранительной деятельности должно происходить с учетом прогрессивного европейского опыта, который включает в себя практические инструменты достижения действенности в работе ведущих институтов государства. Использование зарубежных стандартов и практик является требованием настоящего, объясняется необходимостью улучшения выполнения задач субъектами правоохранительной деятельности по защите прав, свобод и интересов граждан.

В статье рассмотрены современные аспекты развития правоохранительной системы в странах ЕС, обозначены актуальные европейские практики по улучшению работы подразделений и органов правоохранительного направления, предложены направления заимствований, которые следует использовать в построении модели правоохранительных органов в Украине. Отдельно обращено внимание на опыт отдельных стран ЕС (Польши, Германии, Франции, Швеции) по организации работы правоохранительных органов. Европейские наработки актуальны для Украины, учитывая процесс европейской и евроатлантической интеграции, развитие правового государства и гражданского общества. Повышение доверия граждан к правоохранительным органам, повышения эффективности последних в современных условиях достигается благодаря плодотворной работе, направленной на реализацию новейших моделей построения и организации деятельности правоохранительных органов стран ЕС, возможно перенять и использовать в нашем государстве.

Начатые в Украине реформы по совершенствованию работы судебных, контрольно-наблюдательных и других органов является свидетельством высокого стремления к качественным и действенным изменениям. Успешное завершение трансформационных процессов в отечественной правоохранительной системе зависит от умения совместить лучший миро-

вой опыт с национальными особенностями и интересами. Изучение и обобщение опыта ЕС по построению работы органов правоохранительного направления остаются тем направлением исследований, который потребует постоянного внимания и научного осмысления.

Ключевые слова: правоохранительная деятельность, европейские стандарты, взаимодействие, организация работы.

Summary. Raising the standards of the domestic law enforcement system is an urgent issue of theoretical and applied direction. Improving existing models of law enforcement should take into account the progressive European experience, which includes practical tools to achieve effectiveness in the work of leading state institutions. The use of foreign standards and practices is a requirement of today, which is explained by the need to improve the performance of law enforcement agencies to protect the rights, freedoms and interests of citizens. The article considers modern aspects of law enforcement development in EU countries, outlines current European practices for improving the work of law enforcement agencies and bodies, suggests areas of borrowing that should be used in building a model of law enforcement agencies in Ukraine. Special attention is paid to the experience of some EU countries (Poland, Germany, France, Sweden) in organizing the work of law enforcement agencies. European developments are relevant for Ukraine, given the process of European and Euro-Atlantic integration, the development of the rule of law and civil society. Increasing public confidence in law enforcement agencies, improving the effectiveness of the latter in today's conditions is achieved through fruitful work aimed at implementing the latest models of construction and organization of law enforcement agencies of the EU, which can be adopted and used in our country. The reforms initiated in Ukraine to improve the work of the judiciary, counterintelligence and other bodies are evidence of a high desire for quality and effective change. Successful completion of transformation processes in the domestic law enforcement system depends on the ability to combine the best world experience with national characteristics and interests. The study and generalization of the EU experience in building the work of law enforcement agencies will remain a field of research that will require constant attention and scientific understanding.

Key words: law enforcement activity, European standards, interaction, organization of work.

Постановка проблеми. Дестабілізаційні процеси, які спостерігаються в Україні впродовж останніх років, змушують шукати нові шляхи вдосконалення роботи правоохоронних інституцій. Побудова дієздатних підрозділів, які здійснюють правоохоронні функції, неможлива без постійної та плідної роботи з врахування напрацювань країн Європейського Союзу (ЄС).

Беззаперечно, ефективність правоохоронної діяльності напряму залежить від постійного вдосконалення існуючих практик роботи підрозділів та врахування міжнародного досвіду організації і реформування роботи правоохоронних інституцій. Потреба у впровадженні сучасних механізмів захисту прав, свобод та інтересів людини і громадянина, забезпечення існування принципів правової держави, зумовлює необхідність врахування та впровадження досвіду країн ЄС і його впровадження у вітчизняне правоохоронне середовище.

Наукове обґрунтування основ організації роботи правоохоронних органів ЄС, їх позитивного досвіду дасть необхідний імпульс законодавчим, організаційним та загальнотеоретичним пошукам оптимальної моделі розвитку системи правоохоронних органів в Україні. З огляду на зазначене, проблематика врахування досвіду ЄС у побудові механізму державної влади, зокрема правоохоронних інституцій, є надзвичайно актуальною темою наукових пошуків та узагальнень.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивчення проблематики організації діяльності правоохоронних органів в ЄС стало об'єктом наукових спрямувань багатьох вчених та дослідників, серед яких М. М. Сірант, А. І. Білас, Н. Г. Діденко, А. Й. Іванський, В. Г. Гриценко, С. В. Полтавець, О. А. Падалка, Є. Ю. Соболев, І. С. Кравченко, В. Л. Полярна, Л. М. Гришко, О. А. Шелехов, О. І. Безпалова та багато інших.

Проведені дослідження розкривають окремі аспекти використання європейських практик у розбудові вітчизняних правоохоронних органів. Разом із тим, постійний розвиток механізмів забезпечення прав і свобод в Україні та світі змушує переглядати існуючі стандарти організації системи правоохоронних органів та наповнювати їх новими прогресивними положеннями.

Мета роботи — розглянути окремі напрями організації правоохоронних органів у Європейському Союзі. Досягнення вказаної мети передбачає виконання наступних завдань:

- 1) розкрити актуальні напрями запозичення європейського досвіду щодо побудови та методів діяльності правоохоронних органів;
- 2) визначити тенденції щодо вдосконалення роботи правоохоронних інституцій країнами Європейського Союзу;
- 3) запропонувати перспективні шляхи покращення організації вітчизняної правоохоронної системи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вітчизняні та зарубіжні правоохоронні органи є надзвичайно важливими інститутами забезпечення прав і свобод, національної безпеки, стану законності та правопорядку у державі. Побудова та організація роботи органів, що здійснюють правоохоронну діяльність, залежить від стану державних справ, економічних та політичних чинників, основних викликів та проблем, які постають перед суверенною організацією суспільства.

Науковець М. М. Сірант відзначає, що одним з напрямів реформування національної правоохоронної системи є посилення співпраці європейськими структурами та врахування їхнього позитивного досвіду [1, с. 359].

При вдосконаленні існуючих підходів до організації роботи правоохоронних органів необхідно звертатися до досвіду європейських партнерів, які напрацьовують та впроваджують новітні моделі забезпечення прав людини та інтересів суспільства.

При побудові правоохоронних органів країнами ЄС застосовується підхід, за якого існує велика розгалуженість правоохоронних органів, використовується поділ за джерелами фінансування (федеральні, місцеві, приватні). При цьому, досягається тісна взаємодія між підрозділами: вони мають спільну мету — захист прав і свобод громадянина. Фахівців вирізняє високий ступінь підготовки, слідування принципам відкритості, гласності [2, с. 11].

Правильний та справедливий розподіл функцій між правоохоронними органами, визначення джерел їх фінансування, чіткі основи взаємодії, дотримання загальноправових принципів — важливі позиції, які повинні братися за основу при розбудові сучасної правоохоронної системи. Разом із тим, повинні забезпечуватися незалежність, аполітичність, всебічна підтримка вказаних інститутів, що також є серед європейський пріоритетів та цінностей.

Н. Г. Діденко переконана, що у більшості країн ЄС використовується модель, що забезпечує стабільність місцевих громад, а проблеми серед місцевого населення вирішують завдяки відновлювальному правосуддю (Restorative Justice). Правоохоронні органи неухильно дотримуються вимог прозорості, що стосується як робочих приміщень, процесу надання інформації, так і діяльності органів загалом. Застосовується оптимальна чисельність підрозділів, пріоритетна орієнтація діяльності [3, с. 6–7].

Інакше кажучи, розвиток правоохоронної системи на місцевому рівні, забезпечення відкритості та доступності усіх ланок, взаємодія між правоохоронними органами і чіткий розподіл повноважень між ними вважаються перспективними положеннями для реформування правоохоронних інституцій.

У країнах ЄС значний акцент зроблено на оптимізацію кількісного складу підрозділів, що гарантують безпеку та правопорядок, захищеність, прав, свобод та інтересів.

Так, за чисельністю органи поліції, СБУ, Державна прикордонна служба та інші органи в Україні суттєво більші за відповідні установи ФРН і Польщі, що призводить до необґрунтованих витрат на їх утримання [4].

Визначення необхідної чисельності правоохоронних органів, розмежування компетенції між ними є одним з актуальних питань сучасної побудови їх діяльності.

Потрібно погодитися з думкою, що Україна також поступово впроваджує такі стандарти, запозичуючи позитивну практику європейських держав, досвід євроінтеграційних процесів, конвергенції правових систем, окремих правових інститутів [5].

Разом із тим, навіть використання іноземного досвіду не гарантує його ефективне впровадження, оскільки потрібно враховувати історичні, економічні, політичні фактори, які впливають на розвиток правоохоронних інституцій в Україні.

Звертаючись до основ функціонування правоохоронних органів у Франції (зокрема, підрозділів поліції) В. Г. Гриценко вказує на необхідність запозичення інновацій французької системи правоохоронних органів: муніципальної, судової, національної поліції. Дослідник пропонує доповнити програми підготовки тренувань вітчизняних підрозділів спеціального призначення за зразком спеціальних підрозділів Національної поліції Франції (RAID та GIPN) та Національної жандармерії Франції (GIGN) [6, с. 187].

Необхідність розбудови місцевих правоохоронних органів також є надзвичайно актуальним напрямком реформування. Це дозволить підвищити довіру громадян до представників системи правоохоронних органів, мінімізувати кількість порушень, налагодити систему взаємодії між місцевою владою та уповноваженими структурами. Розгляд європейських варіантів щодо побудови судових органів та підрозділів з охорони громадського порядку (національної поліції), використання програм підготовки підрозділів спеціального призначення повинен узгоджуватися з вітчизняною практикою, правовими, економічними та суспільно-політичними реаліями.

На сьогодні на міському рівні відбувається формування муніципальних підрозділів із забезпечення дотримання положень законодавства у сфері благоустрою, які мають назву «Муніципальна варта (поліція) тощо. Однак, за своєю суттю вказані підрозділи жодним чином не виконують завдання щодо забезпечення реалізації правоохоронних функцій.

З цього приводу С. В. Полтавець аргументовано вказує, що всі муніципальні правоохоронні утворення, які умовно мають назву «муніципальна поліція» діють поза межами правового поля. За відсутності належної нормативно-правової регламентації, говорити про муніципальну поліцію як де-юре правоохоронну структуру науковець вважає недоречним [7].

Проблема нормативно-правового забезпечення діяльності підрозділів та органів, що виконують правоохоронні функції, проявляється у тому, що нормативні джерела недосконало визначають та деталізують саме діяльність підрозділів на місцевому рівні.

Принципово важливо, що поліцейські у Франції, США та інших країнах змушені навчатись протягом всієї служби, оскільки від цього залежать кар'єра, присвоєння офіційного чину, рівень оплати праці, пільги тощо [8, с. 31].

Таким чином, професіоналізм зарубіжним правоохоронцям формується не лише від час первинної підготовки, а набувається впродовж життя як обов'язок і вимога, що впливає на перспективу їхнього становлення.

Завдяки успішному реформуванню системи правоохоронних органів та формуванню якісно нового підходу у роботі державного механізму Республіці Польща вдалося підвищити стандарти правоохоронної діяльності та отримати високу підтримку громадян.

О. А. Падалка зауважує, що досягнення ефективності роботи державних органів у Польщі — результат злагодженій взаємодії з громадськістю, використання інструментів стратегічного управління, звітності та планування [9, с. 187].

Не другорядне значення в успішності проведення удосконалень в Польщі відіграли такі аспекти, як: високоякісна інформаційно-аналітична робота підрозділів, надання високого фінансування та всебічне забезпечення їх діяльності.

Експертами відзначено, що інформаційно-аналітична робота стала більш якісною, прийнято ряд програмних документів щодо модернізації роботи підрозділів, у яких окреслені зміни у технічному та фінансовому забезпеченні діяльності польських правоохоронців [10, с. 123].

Питання технічного та фінансового забезпечення є важливими факторами мотивації та успішного виконання поставлених завдань. Крім того, стан захищеності співробітників правоохоронних органів безпосередньо впливає на ефективність проведених заходів, безпеку та здоров'я як громадян, так і самих співробітників.

Науковці відзначають, що система правоохоронних органів Центральної та Східної Європи (Німеччини, Угорщини, Польщі, Словенії, Чехії, Болгарії)

знала суттєвих змін під впливом міжнародних норм. Це зумовило появу процесів демілітаризації, демократизації, деполітизації поліцейських підрозділів та інших органів. Підрозділи іноземних держав почали орієнтуватися на високі стандарти надання послуг, у тому числі сервісних [11, с. 461, 463].

Тенденції щодо необхідності демократизації роботи підрозділів знаходяться і у площині вітчизняних досліджень.

Так, дослідниця І. С. Кравченко наголошує на необхідності демократизації роботи підрозділів поліції завдяки законодавчому регулюванню роботи підрозділів на місцевому рівні, їх інформаційному забезпеченню [12, с. 84].

Потрібно відзначити, що багато зарубіжних ініціатив та практик стають основою для вітчизняних трансформацій. Зокрема, питання демілітаризації підрозділів СБ України стоїть на порядку денному та потребує поступового вирішення.

Демілітаризація вітчизняної спецслужби означатиме залучення до співпраці цивільних осіб зі збереженням військової складової Служби. Реформування відбувається з врахуванням позицій експертів з ЄС, НАТО і США [13].

Одним з провідних напрямків реформування правоохоронних органів є цифровізація, надання послуг в онлайн режимі, прийняття до відома оперативної вагомої інформації.

Суттєвим є досвід Швеції та Німеччини стосовно надання електронних послуг. Так, у Швеції застосовуються інструменти е-консультування у формі різних форм допомоги і підтримки, підказок і порад у попередженні злочинності, допомоги у наданні консультацій з будь-яких питань. У Німеччині реалізуються механізми щодо швидкого інформування правоохоронних органів, електронного консультування стосовно різних питань, пов'язаних із охороною та забезпеченням інформаційних та інших прав людини [14].

Безумовно, використання сучасних інноваційних технологій повинно доповнювати та розвивати систему забезпечення правопорядку, законності та безпеки. Використання сучасних моделей інформування правоохоронних органів впливає на швидкість та якість реагування, що важливо для попередження та протидії злочинності.

Із використанням європейських практик відбулося прийняття Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки, впровадження заходів якої відбувається і в умовах сьогодення. У межах вказаного документу передбачено можливість оповіщення правоохоронних органів у випадку вчинення протиправних дій (вирубка лісів, забруднення, браконьєрство тощо) [15].

У такий спосіб повинні бути реалізовані й інші можливості щодо виявлення, попередження, протидії злочинів, їх швидкого розкриття та документування.

Ще у 2014 році експерти ЄС звернули увагу на важливу деталь реформування український правоохоронних органів: зміни повинні стосуватися усієї системи правоохоронних органів (СБУ, поліції, митниці, судової системи, прокуратури та ін). Принципово важливим є налаштувати вектор реформ з урахуванням українських реалій, впроваджуючи системні зміни, які об'єднують національний потенціал та міжнародний досвід. Особливу увагу слід звернути на питання підзвітності, громадського контролю [16].

Потрібно погодитися, що застосування європейського досвіду повинно не тільки враховувати реалії української моделі будівництва правоохоронної системи, але і стосуватися роботи усіх її складових, тобто здійснюватися комплексно та багатоаспектно. Важливо також систематично корегувати національні пріоритети розвитку органів правоохоронної системи відповідно до сучасних потреб та європейських орієнтирів.

Колектив авторів Одеського державного університету внутрішніх справ відзначив, що вдосконалення роботи правоохоронних органів в Україні слід шукати в розвитку нормативно-правового регулювання та наближенні традиційної вітчизняної моделі до європейської. Слід запозичити досвід ЄС щодо відбору та підготовки кадрів, впроваджувати європейські практики захисту прав громадян [17].

Дійсно, починати потрібно з формування належного правового поля, визначаючи основні принципи, методи та основи діяльності правоохоронних органів в умовах сьогодення.

На наше переконання, досвід провідних країн ЄС здатен унормувати сучасні зміни у розвитку суспільних відносин, повернути довіру до правоохоронних органів, сформувати міцні підвалини правової держави та громадянського суспільства.

Найбільш актуальними напрацювання європейських колег для України в межах дослідженої проблематики ми вважаємо наступні позиції.

1. Створення прогресивного нормативно-правового регулювання.

Реформа провідної української спецслужби, судових інституцій та інших структур на сьогодні є незавершеними. Побудова нормативно-правової бази, внесення змін до існуючих правових документів повинно відбуватися комплексно і узгоджуватися з європейськими стандартами. Використання європейського досвіду (зокрема, Польщі, Франції, Німеччини) створить додаткові переваги у здійсненні трансфор-

маційних перетворень, оскільки можна використати найбільш вдалі та актуальні аспекти розвитку провідних європейських правоохоронних систем.

2. Налагодження взаємодії з громадськістю.

Рівень громадської підтримки напряму впливає на ефективність правоохоронної діяльності. Забезпечення прав і свобод громадян повинно бути основним завданням правоохоронців і здійснюватися відповідно до норм міжнародного та європейського права.

3. Впровадження сучасних інформаційних технологій.

Правоохоронні органи будь-якого спрямування (суди, підрозділи поліції, ДПС та інші) повинні застосовувати у своїй роботі інновації. Європейські партнери (Данія, Швеція) активно використовують електронні засоби взаємодії між правоохоронцями та громадськістю. Розвиток цифрових технологій є актуальним напрямком розвитку вітчизняної системи забезпечення безпекового середовища.

4. Розвиток партнерських стосунків та взаємодії з правоохоронними органами та установами ЄС.

Як слушно відзначає І. А. Безпалова, що налагодження взаємодії правоохоронних органів України зі спеціальними установами Європейського Союзу повинно відбуватися як на загальнодержавному, так і на регіональному рівні [18, с. 45].

Взаємодія повинна відбуватися шляхом проведення міждержавних спільних навчань, науково-практичних заходів (тренінгів, круглих столів), відпрацювання нових практик та методів роботи, створення проектів та організацій.

Переїняти європейський досвід корисно з огляду на важливість набуття статусу повноправного члена ЄС, необхідність підвищення стандартів забезпечення прав людини, утвердження стабільності та безпеки у державі.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Проведений огляд перспективних напрямків використання досвіду ЄС для організації діяльності правоохоронних органів засвідчив необхідність продовження плідної та кропіткої роботи щодо вдосконалення існуючих механізмів забезпечення прав, свобод та інтересів громадян. Підвищення якості нормативно-правового забезпечення, проведення суттєвих трансформацій в організації діяльності підрозділів, налагодження взаємодії з громадськістю залишаються перспективними напрямками вдосконалення вітчизняної правоохоронної системи. Необхідність комплексного вдосконалення роботи правоохоронних інституцій пояснюється потребою у підвищенні стандартів забезпечення прав та свобод людини і громадянина, продовження процесу реалізації європейських та євроатлантичних прагнень України.

Подальші дослідження та напрями практичної реалізації повинні бути націлені на обґрунтування та адаптацію європейських стандартів і практик в межах національної правоохоронної системи. Дослідження та практичні заходи повинні стосуватися

аналізу та використання прогресивних інноваційних механізмів, здатних покращити роботу правоохоронних інститутів України відповідно до сучасних вимог європейської моделі організації правоохоронної діяльності.

Література

1. Сірант М. М. Поліцейське співробітництво України і Європейського Союзу — правовий аспект // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. 2016. № 850. С. 353–360.
2. Білас А. І. Правоохорона діяльність країн ЄС: порівняльно-правове дослідження. автореферат дисертації на здобуття наукового ступеню кандидата юридичних наук, Львів, 2016. С. 11–12. URL: http://www.lp.edu.ua/sites/default/files/dissertation/2016/3019/avtoreferat_dysertaciyi_na_zdobuttya_naukovogo_stupenya_kandydata_yurydychnyh_nauk_bilasa_a.i._2.pdf (дата звернення 15.01.2021)
3. Діденко Н. Г. Організаційно-правові засади правоохоронної діяльності в ЄС: регіональний аспект // Державне будівництво. 2013. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2013_1_30 (дата звернення 15.01.2021)
4. Реформування системи правоохоронних органів України та міжнародний досвід трансформації поліції в країнах Центральної та Східної Європи: Матеріали міжнар. «круглого столу» (м. Київ, 14 жовт. 2005 р.). URL: https://ukrainesecuritysector.com/wp-content/uploads/2017/04/law_enforcementreform_ukraine.pdf (дата звернення 15.01.2021)
5. Іванський А. Й. Деякі організаційно-правові засади удосконалення діяльності Державного бюро розслідувань. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/10211/IVANSKYI%2021-24.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення 15.01.2021)
6. Гриценко В. Г. Зарубіжний досвід Франції щодо організації та функціонування правоохоронних органів і можливості його використання в Україні // Право та інноваційне суспільство. 2015. № 1. С. 185–189. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pric_2015_1_30 (дата звернення 15.01.2021)
7. Полтавець С. В. Муніципальна поліція в Україні: зарубіжний досвід та вітчизняні реалії // Громадська думка про правотворення. 2017. № 18. URL: http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3210:municipalna-politsiya-v-ukrajini-zarubizhnij-dosvid-ta-vitchiznyani-realiji-chastina-3&catid=71&Itemid=382 (дата звернення 15.01.2021)
8. Реформирование полиции в странах Центральной и Восточной Европы: Процесс и прогресс / П. Абрахам, Д. Бакрач, А. Бек и др.; под ред. М. Капарини, О. Маринина; предисловие А. Н. Ярмыш. К.: Задруга, 2005. 296 с.
9. Падалка О. А. Становлення та розвиток діяльності органів поліції Польської республіки // Підприємництво, господарство і право. 2018. № 6. С. 187–190.
10. Glowacz D., Bartosiak Z. Od Policji Państwowej. Kwartalnik Policyjny. 2014. № 2. С. 117–124.
11. Соболев Є. Ю. Досвід організації та діяльності поліції провідних країн Європи // Форум права. 2012. № 31(2). С. 461–466. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2010_2_75 (дата звернення 15.01.2021)
12. Кравченко І. С. Основи управління в Національній поліції: навч. посіб. Дніпро: Видавець Біла К. О., 2020. 212 с.
13. Реформа СБУ. URL: <https://ssu.gov.ua/reforma-ssu>. Назва з екрану (дата звернення 15.01.2021)
14. Полярна В. Л. Європейські практики надання електронних послуг в правоохоронній діяльності та перспективи їх впровадження в Україні. URL: http://ktpu.kpi.ua/wp-content/uploads/2017/02/Ryabets_Polyarna_Derzhavne-upravlinnya.pdf (дата звернення 15.01.2021).
15. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: розпорядження КМУ від 17 січня 2018 р. № 67-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/67-2018-%D1%80> (дата звернення 15.01.2021)
16. Гришко Л. М. Реформа правоохоронної системи: з чого почати експертам ЄС? URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/67-2018-%D1%80> (дата звернення 15.01.2021).
17. Шелехов А. О. Забезпечення прав і свобод громадян в адміністративній (поліцейській) діяльності правоохоронних органів: метод. посіб. Одеса: ОДУВС, 2019. 174 с.
18. Безпалова О. І. Особливості участі інституцій громадянського суспільства у процесі реалізації правоохоронної функції держави // Юридична наука. 2015. № 8. С. 42–49.

References

1. Sirant M.M. (2016), «Police cooperation between Ukraine and the European Union — the legal aspect», *Visnyk Natsional'noho universytetu «L'vivs'ka politehnika»*. *Yurydychni nauky*, vol. 850, pp. 353–360.
2. Bilas A.I. (2016), «Law enforcement activities of the EU: a comparative legal study», Ph.D. Thesis, Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine, available at: http://www.lp.edu.ua/sites/default/files/dissertation/2016/3019/avtoreferat_dysertaciyi_na_zdobuttya_naukovogo_stupenya_kandydata_yurydychnyh_nauk_bilasa_a.i._2.pdf (Accessed 15.01.2021)
3. Didenko N.G. (2013), «Organizational and legal bases of law enforcement activity in the EU: regional aspect», *Derzhavne budivnytstvo*, [Online], vol. 1, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2013_1_30 (Accessed 15.01.2021)
4. Bodruk O.S. (2005), «Reforming the Ukrainian law enforcement system and international experience in police transformation in Central and Eastern Europe», *Materialy mizhnarodnogo «kruhloho stolu»* [Proceedings of the international Conference], *Natsional'nyy instytut problem mizhnarodnoi bezpeky pry Radi natsional'noi bezpeky i oborony Ukrainy* [National Institute of International Security under the National Security and Defense Council of Ukraine], Kyiv, Ukraine, available at: https://ukrainesecuritysector.com/wp-content/uploads/2017/04/law_enforcementreform_ukraine.pdf (Accessed 15.01.2021)
5. Ivansky A.Y. (2018), «Some organizational and legal principles for improving the activities of the State Bureau of Investigation», *Derzhavne biuro rozsliduvan': na shliakhu rozbudovy: materialy mizhnarodnoi nauково-praktychnoi konferentsii* [State Bureau of Investigation: on the way to development: materials of international scientific-practice conference], *Mizhnarodna nauково-praktychna konferentsiia* [International scientific-practical conference], National University «Odesa Law Academy», Odessa, Ukraine, available at: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/10211/IVANSKYI%2021-24.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Accessed 15.01.2021)
6. Gritsenko V.G. (2015), «Foreign experience of France in the organization and functioning of law enforcement agencies and the possibility of its use in Ukraine», *Pravo ta innovatsijne suspil'stvo*, [Online], vol. 1, available at: URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pric_2015_1_30 (Accessed 15.01.2021)
7. Poltavets S.V. (2017), «Municipal police in Ukraine: foreign experience and domestic realities», *Hromads'ka dumka pro pravotvorennia*, [Online], vol. 18, available at: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3210:munitsipalna-politsiya-v-ukrajini-zarubizhnij-dosvid-ta-vitchiznyani-realiji-chastina-3&catid=71&Itemid=382 (Accessed 15.01.2021)
8. Abraham P., Bakrach D., Beck A. and others (2005), *Reformirovanie policii v stranah Central'noj i Vostochnoj Evropy: Process i progress* [Police Reform in Central and Eastern Europe: Process and Progress], *Zadruha*, Kyiv, Ukraine.
9. Padalka O.A. (2018), «Formation and development of the police of the Republic of Poland», *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, vol. 6, pp. 187–190.
10. Glowacz D., Bartosiak Z. (2014), «From the State Police», *Kwartalnik Policyjny*, vol. 2, pp. 117–124.
11. Sobol E.Y., (2012), «Experience in organizing and operating the police of leading European countries», *Forum prava*, [Online], vol. 31(2), pp. 461–466, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2010_2_75 (Accessed 15.01.2021)
12. Kravchenko I.S. (2020), «Fundamentals of management in the National Police», *Bila K. O.*, Dnipro, Ukraine.
13. The official site of Security service of Ukraine (2011), «SSU reform», available at: <https://ssu.gov.ua/reforma-ssu> (Accessed 15.01.2021)
14. Poliarna V.L. and Riabets V. V. (2017), «European practices of providing electronic services in law enforcement and prospects for their implementation in Ukraine», *National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»*, available at: https://ktpu.kpi.ua/wp-content/uploads/2017/02/Ryabets_Polyarna_Derzhavne-upravlinnya.pdf (Accessed 15.01.2021).
15. Cabinet of Ministers of Ukraine (2018), «Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On approval of the Concept of development of the digital economy and society of Ukraine for 2018–2020 and approval of the action plan for its implementation»», available at: <https://zakon.rada.gov.ua/go/67-2018-%D1%80> (Accessed 15.01.2021).
16. The official site of Deutsche Welle (2018), «Reform of the law enforcement system: where to start EU experts?», available at: <https://p.dw.com/p/1COfmD0%B5%D0%BA%D1%81%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D0%BC-%D1%94%D1%81/a-17731118> (Accessed 15.01.2021)
17. Shelekhov A.O. (2019), *Zabezpechennia prav i svobod hromadian v administratyvnij (politsejs'kij) dial'nosti pravookhoronnykh orhaniv* [Ensuring the rights and freedoms of citizens in the administrative (police) activities of law enforcement agencies], *Odessa State University of Internal Affairs*, Odessa, Ukraine/
18. Bezpalova O.I. (2015), «Features of the participation of civil society institutions in the implementation of the law enforcement function of the state», *Yurydychna nauka*, vol.8, pp. 42–49.

Хамходера Олег Петрович

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права
Національний університет «Одеська юридична академія»*

Хамходера Олег Петрович

*кандидат юридических наук,
доцент кафедры административного и финансового права
Национальный университет «Одесская юридическая академия»*

Khamkhodera Oleh

*PhD in Law,
Associate Professor at the Department of Administrative and Financial Law
National University «Odesa Law Academy»*

Піть Ігор Юрійович

*студент
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Пить Игорь Юрьевич

*студент
Национального университета «Одесская юридическая академия»*

Pit Ihor

*Student of the
National University «Odesa Law Academy»*

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-1-6847

СУБ'ЄКТИВНИЙ ПУБЛІЧНИЙ ІНТЕРЕС: ТЕОРІЯ ТА ПРИКЛАДНІ ПЕРСПЕКТИВИ

СУБЪЕКТИВНЫЙ ПУБЛИЧНЫЙ ИНТЕРЕС: ТЕОРИЯ И ПРИКЛАДНЫЕ ПЕРСПЕКТИВЫ

SUBJECTIVE PUBLIC INTEREST: THEORY AND APPLIED PERSPECTIVES

Анотація. Наукова стаття присвячена дослідженню змісту категорії «суб'єктивний публічний інтерес», його ознак і видів; а також особливостей реалізації такого інтересу. Розглянуто сутність та природу інтересу як правової категорії, внаслідок чого були визначені структура інтересу у рамках теорії «внутрішнього фактору», його зв'язок із благом і потребою. Встановлено, що у сучасному законодавстві відсутнє розмежування зазначених понять. Висвітлена роль інтересу у правових відносинах, а також встановлена залежність ступеня гарантованості охоронюваного законом інтересу від міцності його зв'язку із суб'єктивним правом. Обґрунтовується, що у Рішенні Конституційного Суду України від 01.12.2004 № 18-рп/2004 поняття «охоронюваний законом інтерес» розуміється занадто вузько, а також зауважується, що охоронюваний законний інтерес може бути трьох видів: 1) інтерес, опосередкований суб'єктивним правом; 2) інтерес, який не опосередковується суб'єктивним правом, проте має із ним логічно-смісловий зв'язок; 3) інтерес, що не опосередковується суб'єктивним правом і не має з ним логічно-сміслового зв'язку. В рамках дослідження концепції поділу інтересів на приватні та публічні обґрунтовується необхідність якісного розуміння категорії «публічний інтерес», а кількісне – застосовувати лише для визначення суб'єктів-носіїв інтересу. Встановлено, що публічний інтерес має соціальну природу, а приватний – психологічну. На підставі цього, виокремлено обов'язкові ознаки приватного інтересу – його суб'єктивність

та егоцентричність. Співвідносячи категорії «публічний інтерес» та «державний інтерес», визначені відмінності їх суб'єктного складу, на основі чого зроблено висновок, що публічний інтерес можуть реалізовувати та захищати також і звичайні громадяни у формі категорії «суб'єктивний публічний інтерес». Досліджено внутрішню структуру суб'єктивного публічного інтересу через призму теорії «внутрішнього фактору», внаслідок чого виокремлено два види суб'єктивного публічного інтересу: суб'єктивований публічний інтерес та публіцизований суб'єктивний інтерес. До того ж, встановлені особливості нормативного закріплення кожного з видів інтересу, а також межі їх реалізації. В рамках дослідження судового захисту суб'єктивного публічного інтересу визначені недосконалості критеріїв, за якими визначається, чи підлягає судовому захисту законний інтерес. Запропоновано шляхи вирішення цієї проблеми, а також зроблено висновок, що сьогодні більш універсальним предметно є адміністративний порядок захисту і реалізації суб'єктивного публічного інтересу.

Ключові слова: охоронюваний законом інтерес, суб'єктивне право, публічний інтерес, суб'єктивне публічне право, судовий захист.

Анотація. Научная статья посвящена исследованию содержания категории «субъективный публичный интерес», его признаков и видов; а также особенностей реализации такого интереса. Рассмотрено сущность и природу интереса как правовой категории, в результате чего определены структура интереса в рамках теории «внутреннего фактора», его связь с благом и потребностью. Установлено, что в современном законодательстве отсутствует разграничение указанных понятий. Освещена роль интереса в правовых отношениях, а также установлена зависимость степени гарантированности охраняемого законом интереса от прочности его связи с субъективным правом. Обосновывается, что в Решении Конституционного Суда Украины от 01.12.2004 № 18-рп / 2004 понятие «охраняемый законом интерес» понимается слишком узко, в результате чего доказано, что охраняемый законный интерес может быть трех видов: 1) интерес, опосредованный субъективным правом; 2) интерес, который не опосредуется субъективным правом, однако имеет с ним логически-смысловую связь; 3) интерес, который не опосредуется субъективным правом и не имеет с ним логически-смысловую связь. В рамках исследования концепции разделения интересов на частные и публичные обосновывается необходимость качественного понимания категории «публичный интерес», а количественное – применять только для определения субъектов-носителей интереса. Установлено, что публичный интерес имеет социальную природу, а частный – психологическую. Вследствие этого, освещены обязательные признаки частного интереса – его субъективность и эгоцентричность. Соотнося категории «публичный интерес» и «государственный интерес», были определены различия их субъектного состава, на основе чего сделан вывод, что публичный интерес могут реализовывать и защищать также и обычные граждане в форме категории «субъективный публичный интерес». Исследовано структуру субъективного публичного интереса через призму теории «внутреннего фактора», в результате чего выделено два вида субъективного публичного интереса: субъективизированный публичный интерес и публицизированный субъективный интерес. К тому же, установлены особенности нормативного закрещения каждого из видов интереса, а также пределы их реализации. В рамках исследования судебной защиты субъективного публичного интереса были определены несовершенства критериев, по которым определяется, подлежит ли судебной защите законный интерес. Предложены пути решения этой проблемы и сделан вывод, что сегодня более универсальным предметно является административный порядок защиты и реализации субъективного публичного интереса.

Ключевые слова: охраняемый законом интерес, субъективное право, публичный интерес, субъективное публичное право, судебная защита.

Summary. The scientific article is devoted to research of the essence of category «subjective public interest», its characteristic and types, also features of its realization and judicial protection. Nature and essence of the interest were considered, as a result of which it was defined the structure of interest in the framework of «internal factor theory», its connection with need and benefit. It was highlighted that today's legislation doesn't consist a distinction between interest, need and benefit. It was highlighted interest's role in legal relationship and also defined the dependence interest's guarantee's extend on its connection with subjective law. It is considered that in decision of the Constitutional Court of Ukraine on 01.12.2004 № 18-рп/2004 term «law protected interest» is defined narrowly, as a result of which it was justified that there can be three types of law protected interest: 1) interest, covered by the subjective law; 2) interest, which is not covered by subjective law, but has a logically-meaning connection; 3) interest, which is not covered by subjective law and doesn't have a logically-meaning connection. In the framework of research of conception of dividing interest on private and public it was considered that category «public interest» should be understood in its quality meaning, and quantity should be used only to justified subjects-interest owners. It was considered that public interest has a social nature and private – psychological. As a result, necessary features of private interest were highlighted: its subjectivity and egocentrism. While related categories «public interest» and «state interest» it was justified the difference between their subjects, and after these we made a conclusion that public interest can be realized and protected by common citizens by use of legal form «subjective public interest». The internal structure of the subjective public interest was

researched through the «internal factor» theory, as a result we highlighted two types of subjective public interest: subjectified public interest and publicized subjective interest. In addition, we justified features of legal embody of each interests type. In the framework of research of subjective public interest's court protection were highlighted deficiencies of criteria to understand which legal interest can be court protected. Ways to address the problem were proposed and was concluded that today administrative procedure is more universal and effective in order to realize and protect subjective public interest.

Key words: law protected interest, subjective law, public interest, subjective public law, court protection.

Постановка проблеми. Сьогодні на фоні процесу євроінтеграції і переходу України від моделі «державного управління» до концепції «публічного адміністрування» спостерігається зближення інтересів суспільних і державних, національних і міжнародних; утвердження інтересу як окремого об'єкта правової охорони, а також підвищення ролі суб'єктів приватного права у публічно-правових відносинах. Зазначені перетворення каталізуються загальним поліпшенням рівня правової культури та громадської свідомості населення. Не дивлячись на це, вітчизняній правовій системі бракує адаптивності, внаслідок чого на практико-прикладному рівні все частіше виникають ситуації, коли приватна особа прагне захистити чи реалізувати публічний інтерес, проте необхідного правового механізму законодавцем не визначено. Ще А. І. Єлістратов зауважував, що при недостатньому розвитку адміністративного права ми нерідко знаходимо в публічних відносинах один тільки обов'язок без відповідної йому правомочності. У них відображається старий порядок, коли обиватель ще був безособовим об'єктом для поліцейських заходів [1, с. 62]. Станом на сьогодні існує схожа проблема у контексті публічного інтересу, оскільки приватні особи, котрі є найбільш масовою групою його носіїв, у більшості випадків не мають правової можливості захистити або реалізувати такий інтерес. Відповідно, виникає ситуація, у якій за носія інтересу може вчиняти правомочності виключно його представник (суб'єкт публічного адміністрування). Це є відображенням застарілої моделі державного управління, згідно з якою загальні інтереси можуть представляти лише уповноважені державою суб'єкти.

Проте публічний інтерес є об'єктивним інтересом усього Українського народу. Через це, нагального дослідження потребує суб'єктивний публічний інтерес як правовий інструмент, за допомогою якого звичайний громадянин може реалізовувати інтерес усього населення в цілому, і кожного зокрема, відстоюючи власні юридичні пріоритети.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання природи та сутності публічного інтересу, а також особливості його реалізації, розглядали у своїх працях такі фахівці, як К. Ю. Тот'єв [3], О. Я. Курба-

тов [7], В. М. Бевзенко [12], Т. О. Коломоець [11], А. А. Нечай [11], Р. С. Мельник [12], О. І. Миколенко [16] та багато інших. Не дивлячись на це, зміст категорії «суб'єктивний публічний інтерес» та особливості його реалізації і захисту потребують подальшого наукового дослідження, особливо у контексті переходу України до моделі публічного адміністрування.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Дослідження природи, структури та сутності суб'єктивного публічного інтересу, визначення проблем, пов'язаних із його реалізацією і захистом, а також вироблення можливих шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Інтерес є поняттям надзвичайно широким і багатоаспектним. У «Словнику української мови» можемо віднайти такі його визначення: увага до кого-, чого-небудь, зацікавлення кимось, чимось; те, що йде на користь кому-, чому-небудь, відповідає чийсь прагненням, потребам; цікавість, захоплення тощо [2]. Проте, окрім лексичної багатозначності, поняттю «інтерес» властива також і мультинауковість. Він досліджується, зокрема, філософією, соціологією, психологією, політологією та правознавством. Наприклад, соціологія розглядає інтерес як сукупність зв'язків суб'єкта у межах соціального простору, котра визначає характер і ступінь соціалізації суб'єкта, його соціальні потреби, а також способи і засоби задоволення цих потреб.

У правовій сфері сьогодні існує чимало поглядів і підходів щодо змісту інтересу, його сутності, місця у правовому бутті та впливу на правові відносини. Не дивлячись на це, з метою комплексного дослідження інтересу як правової категорії вважаємо за необхідне спочатку дослідити саме природу інтересу, а також процес формування останнього. Найбільш доцільною з цієї точки зору видається теорія «внутрішнього фактору», котра розглядає інтерес як поєднання об'єктивних і суб'єктивних начал [3, с. 19]. В рамках цієї теорії виокремлюють три етапи формування і реалізації інтересу: об'єктивне начало — суб'єктивне начало — об'єктивне вираження. Об'єктивним началом є існування певної потреби, щодо задоволення якої у суб'єкта може виникнути інтерес. Суб'єктивне начало — це усвідомлення

суб'єктом потреби на психологічному рівні та вибіркоче формування цілей із задоволення цієї потреби. Саме на цьому етапі у суб'єкта завершується формування інтересу. Третім етапом визнається реалізація інтересу, або його об'єктивне вираження, котре полягає у здійсненні суб'єктом конкретних дій з метою задоволення потреби [4, с. 63].

Слід зазначити, що, досліджуючи природу та сутність інтересу в рамках теорії «внутрішнього фактору», неможливо оминати питання співвідношення категорій «інтересу», «потреби» та «блага». Їх зіставлення надає змогу зрозуміти внутрішню структуру інтересу набагато глибше, оскільки зміст інтересу пізнається не абстраговано, а у взаємозв'язку з іншими категоріями, системно. Зокрема такий підхід дозволяє уникнути надмірної «суб'єктивізації» інтересу, коли дослідники сутнісно ототожнюють інтерес із звичайним бажанням; а також надає можливість дослідити онтологію інтересу, оскільки останній, першочергово, є лише способом отримання блага, а не власне благом. Відмітимо також, що у вітчизняній науковій літературі та законодавстві відсутнє чітке розмежування зазначених понять. Наприклад, у ст. 3 Закону України «Про національну безпеку України» національними інтересами України одночасно визнаються «державний суверенітет», «територіальна цілісність», «демократичний конституційний лад», «недопущення втручання у внутрішні справи України», хоча у контексті нормативного акту лише останнє можна розглядати як інтерес [5].

Відповідно, потребою є стан суб'єкта, котрий відображає необхідність особи, групи осіб або суспільства в отриманні матеріальних чи нематеріальних цінностей. Благом, у свою чергу, є цінність або їх сукупність. Як наслідок, благо належить до сфери об'єктивного, а потреба — до сфери суб'єктивного (психологічного). У такому зв'язку інтерес виконує роль певного сполучного елемента, котрий поєднує зазначені категорії. Він, хоча і залишається у межах свідомості особи, проте, на відміну від потреби, є сформованою сукупністю цілей, мірою, способом, котрі у разі реалізації (об'єктивного вираження) можуть привести до отримання блага. Конституційний Суд України у Рішенні від 01.12.2004 № 18-рп/2004, надаючи дефініцію поняттю «законний інтерес», влучно охарактеризував його саме як «прагнення», а не як хотіння чи бажання [6]. На нашу думку, використане Судом слово «прагнення» лексично найкраще відтіняє сутність інтересу, котре полягає у його активності, реальності втілення.

Таким чином, потреба є джерелом інтересу, а благо — об'єктом, на отримання якого спрямовується вектор потреби і, відповідно, інтересу. Наприклад,

у контексті ст. 3 Закону України «Про національну безпеку України» благом є державний суверенітет та територіальна цілісність, а інтересом — недопущення втручання у внутрішні справи України [5].

До того ж, дослідження психологічного та соціального у категорії «інтерес» дозволяє встановити його місце у правовому бутті. Саме на цьому концептуалізується теорія поділу інтересу на суб'єктивний та об'єктивний¹ [7]. Відповідно до неї, психологічний інтерес можна визначити як форму прояву пізнавальної діяльності людини, котре характеризується свідомою вибірковою направленістю на задоволення фізіологічних, духовних та інших потреб. Як наслідок, психологічний інтерес існує лише у межах свідомості людини, а тому без визнання його суспільно важливим він не підлягає регулюванню соціальними засобами. Хоча, як слушно зазначає О. Я. Курбатов, існують норми, котрі приділяють увагу усвідомленню чи не усвідомленню того, що дії одного суб'єкта суперечать інтересам іншого. Наприклад, якщо необхідно визначити суб'єктивну сторону правопорушення [7]. До того ж, вчений вважає, що психологічний інтерес не є самостійним продуктом свідомості людини, ним може бути лише усвідомлення та репрезентація соціально визнаного інтересу, про котрий буде йти мова нижче. З цією думкою можемо погодитись лише частково. Справді, психологічні інтереси можуть бути сформовані як похідні від соціальних, за аналогією з суб'єктивним та об'єктивним правом. Проте, на відміну від останнього, психологічні інтереси не є формалізованими і обмеженими кількістю соціальних інтересів. Як вже зазначалося, їх джерелом може бути будь-яка фізіологічна або духовна потреба, а тому психологічні інтереси є значно ширшими кількісно ніж соціальні. Наприклад, психологічний інтерес особи мати достатній життєвий рівень є похідним від соціального, закріпленого у ст. 48 Основного Закону [8]. Проте інтерес мати не лише достатнє харчування, але і, наприклад, повечеряти в кафе і ресторанах, інтерес поїхати на відпочинок в іншу країну, прочитати книгу та подібні залежать виключно від індивідуальних психологічних потреб особи і з соціальними інтересами ніяк не пов'язані.

¹ Зазначимо, що у юридичній літературі поняття «суб'єктивний інтерес» та «об'єктивний інтерес» використовуються як для позначення психологічної та соціальної природи інтересу, так і в їх інституційному розумінні (тобто суб'єктивний — той, який екстрапольований на конкретного суб'єкта, а об'єктивний — той, який існує незалежно від суб'єкта). З метою уникнення багатозначності понятійно-категоріального апарату ми будемо у межах наукового дослідження використовувати конструкції «суб'єктивний інтерес» та «об'єктивний інтерес» в інституційному розумінні, а для позначення сутності категорії — «психологічний інтерес» та «соціальний інтерес».

Такі інтереси ймовірно важливі для суб'єкта, але чи значимі для права і чи охоронювані вони ним — риторичне питання.

Відповідно, на відміну від психологічного інтересу, соціальний відображає те, що об'єктивно сприяє укріпленню та позитивній зміні соціального становища суб'єкта [7]. Іншими словами, характерною особливістю цього виду інтересів є його спрямованість на задоволення тих потреб, що є найбільш значимими в суспільстві. Тому такі інтереси іменують об'єктивними (соціальними), оскільки вони визнаються в суспільстві однаково важливими для кожного члена соціуму, незалежно від його суб'єктивних бажань, вподобань чи прагнень. Важливо відмітити, що соціальний інтерес властивий не лише усьому населенню, але і окремим соціальним групам. Від цього, зокрема, залежить ступінь формалізації таких інтересів. Наприклад, соціальні інтереси релігійної громади визначаються у нормах моралі, традиціях, релігійних нормах. У свою чергу, соціальні інтереси усього населення через властиву їм суспільну цінність можуть закріплюватись в об'єктивному праві і, як наслідок, підлягати правовій охороні. Саме про такі інтереси вів мову Р. Єринг, зазначаючи, що право — це охоронюваний інтерес.

Слід зазначити, що правом може гарантуватись не лише охорона власне інтересу, але і можливості його реалізації, іншими словами, його об'єктивного вираження. Відповідно до Рішення Конституційного Суду України від 01.12.2004 № 18-рп/2004 поняття «охоронюваний законом інтерес» треба розуміти як прагнення до користування конкретним матеріальним та/або нематеріальним благом, як зумовлений загальним змістом об'єктивного і прямо не опосередкований у суб'єктивному праві простий легітимний дозвіл, що є самостійним об'єктом судового захисту та інших засобів правової охорони. Відповідно, на думку Конституційного Суду України (далі — КСУ) охоронюваним законом є інтерес, котрий не опосередковується суб'єктивним правом, проте перебуває із ним у логічно-смысловому зв'язку. Його прикладом є матеріальні і моральні інтереси, котрі виникають у особи внаслідок реалізації суб'єктивного права на свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості (ч. 1 ст. 54 Конституції України) [7].

Проте, на нашу думку, категорію «охоронюваний законом інтерес» необхідно розглядати більш широко, оскільки інтерес може набувати правової охорони також і в опосередкованні суб'єктивним правом, реалізуючись у правовідносинах. О. Ф. Скакун зазначає, що інтерес є матеріальною підставою правовідносин, котра зв'язує суб'єктів права як учасників

відносин [9]. З цим важко не погодитись, оскільки суб'єкт завжди вступає у правовідносини з метою задоволення певної потреби, отримання певного блага, а отже, з метою реалізації певного інтересу. Інтерес є тим правовим зв'язком, що пов'язує суб'єкт і об'єкт правовідносин. Таким чином, найбільш значимі, соціально цінні об'єктивні інтереси мають «подвійне» правове гарантування. По-перше, вони формалізуються і чітко закріплюються у нормах об'єктивного права, внаслідок чого підлягають правовій охороні. По-друге, такі інтереси реалізуються у правовідносинах через суб'єктивне право. Відповідно, об'єктивне вираження інтересу, котре має форму суб'єктивного права, гарантується стороною-носієм суб'єктивного обов'язку.

Отже, категорія «охоронюваний законом інтерес» є набагато ширшою ніж «суб'єктивне право», оскільки перша виходить за межі правових відносин. Відповідно, змістом правовідносин можуть бути виключно інтереси, опосередковані суб'єктивним правом, оскільки лише ним кореспондується обов'язок іншої сторони. Як наслідок, охоронюваний законом інтерес та суб'єктивне право співвідносяться як зміст та одна з його форм. Поряд з цим, у межах правового поля існують й інші види охоронюваних законом інтересів, ступінь правової охорони яких прямо залежить від міцності їх логічно-смыслового зв'язку із суб'єктивним правом. Проаналізувавши вітчизняне законодавство, ми виокремили три основні види охоронюваних законом інтересів в залежності від того, наскільки міцний зв'язок вони мають із суб'єктивним правом: 1) інтереси, що знаходяться в логічно-смысловому зв'язку із суб'єктивним правом і опосередковується ним; 2) інтереси, котрі не опосередковується суб'єктивним правом, проте мають з ним логічно-смысловий зв'язок; 3) інтереси, що не опосередковані суб'єктивним правом і не мають з ним логічно-смыслового зв'язку.

До першого виду належать інтереси, ступінь правового закріплення і охорони яких повністю залежить від суб'єктивного права (тобто їх зміст повністю охоплюється формою суб'єктивного права). Відповідно, такі інтереси є найбільш гарантованими з-поміж інших видів, оскільки охорона інтересу забезпечується об'єктивним правом, а його реалізація — зобов'язаною стороною. Прикладом зазначеного інтересу може слугувати інтерес отримати вищу освіту, опосередкований суб'єктивним правом на вищу освіту.

Другий вид інтересів виходить за межі правових відносин. Він відповідно до Рішення КСУ № 18-рп/2004 є простим легітимним дозволом, а тому його охорона, на відміну від попереднього

виду, має дещо усічений характер [6]. Іншими словами, такі інтереси не забезпечуються зобов'язанням іншої сторони. Проте вони, все ж таки, визнаються окремим об'єктом правової охорони, що підтверджується аналізом законодавства. Зокрема, відповідно до ст. 5 КАСУ кожна особа має право звернутись до адміністративного суду, якщо вважає, що порушені її права, свободи або законні інтереси [10]. Таким чином, законодавець розрізняє права, свободи та інтереси як різні об'єкти судового захисту.

Слід зазначити, що охоронюваний законом інтерес однієї особи може перебувати у логічно-смысловому зв'язку із суб'єктивним правом інших осіб. Зокрема саме на такому типі зв'язку ґрунтується правовий статус учасника судового процесу, котрий у сучасному законодавстві іменується як «третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмету спору».

Третій вид інтересів є найменш визначеним у науковій літературі. До нього, наприклад, можна віднести інтереси які виникли унаслідок так званого «рефлексу права», або інтереси, які мають логічно-смысловий зв'язок із іншим охоронюваним законом інтересом.

Розглянуті три види охоронюваного законом інтересу можна об'єднати у дві групи: а) такі, що забезпечуються суб'єктивним правом (прямо або опосередковано); б) такі, що їм не забезпечуються. Не дивлячись на те, що з онтологічної точки зору зазначений синтез нічого не змінює, він привносить класифікації певну інструментальну цінність, оскільки дозволяє з'ясувати, чи усі інтереси, що *de jure* мають логічно-смысловий зв'язок із суб'єктивним правом, *de facto* є справді юридично забезпеченими; та, навпаки, чи існують у правовому бутті інтереси, що не мають зв'язку із суб'єктивним правом, але через свою суспільну важливість невдовзі можуть його отримати. У першому випадку мова може йти про негарантовані суб'єктивні права, що містяться у «мертвих нормах» об'єктивного права, а у другому — про інтереси новітніх сфер суспільного життя, наприклад, інформаційної, робототехнічної.

Розглянувши природу, сутність та структуру інтересу, а також форми його закріплення в об'єктивному праві, можемо перейти до дослідження публічного інтересу, котрий є висхідною категорією для суб'єктивного публічного інтересу.

У науковому колі досі не вироблено єдиного підходу щодо визначення змісту публічного інтересу, обсягу його суб'єктив-носіїв та співвідношення публічного інтересу із суспільним та державним. Це можна пояснити тим, що більшість вчених, досліджуючи публічний інтерес, приділяють першочерго-

ву увагу його кількісній складовій, але не якісній. Наприклад, Т. О. Коломоєць вказує, що публічний інтерес є не чим іншим, як тією чи іншою сукупністю приватних інтересів. А. А. Нечай зазначає, що публічний інтерес складається з інтересів держави, її органів, посадових осіб, а також інтересів суспільства, тоді як приватний інтерес — це завжди інтереси окремих осіб [11, с. 151].

На нашу думку, виключно кількісне розуміння публічного інтересу спотворює сутність не лише власне категорії, проте і усієї концепції поділу інтересу на приватний та публічний, оскільки воно не враховує онтологію інтересу, а також ідею зазначеної концепції. Як наслідок, застосовуючи лише кількісний підхід, неможливо чітко визначити закономірність, за якою одних суб'єктів права слід відносити до носіїв публічного інтересу, а інших — до носіїв приватного. Тому, вважаємо, що сутність публічного інтересу необхідно дослідити саме через призму якісного розуміння категорії, а кількісне застосувати лише щодо визначення кола суб'єктив-носіїв інтересу, проте не навпаки. Таке бачення публічного інтересу корелюється із одним із головних постулатів теорії системності, правилом «інтегрованої системи», відповідно до якого ціле є більшим за просту суму його частин.

Вельми цікавою, з цієї точки зору, є позиція Р. С. Мельника і В. М. Бевзенка, котрі обрали для дослідження публічного інтересу зовсім відмінний від більшості науковців підхід. Продовжуючи думку П. М. Рабіновича, вчені зазначили, що приватними інтересами є лише ті інтереси, котрі, по-перше, задовольняються винятково власними інтелектуальними або фізичними діями носія; а, по-друге, такі, що не проявляються назовні, тобто не набувають суспільного (публічного) характеру. Внаслідок цього, такі дії неможливо піддати регулюванню й контролю соціальними засобами [12, с. 36]. На нашу думку, вказані дослідники розглядають «приватність» інтересу занадто вузько, внаслідок чого під публічним інтересом розуміється будь-який інтерес, для реалізації котрого суб'єкту необхідно взаємодіяти з соціумом. Відповідно, публічний інтерес фактично ототожнюється із соціальним, а приватний — із психологічним. За такого широкого розуміння публічного інтересу виникає ряд аргументів, котрі ставлять під сумнів правильність поділу; зокрема цивільне право, котре традиційно є галуззю приватного права, нібито перетворюється на публічне, тому що суб'єкти вступають у правовідносини і реалізують інтерес не лише власними діями.

Не дивлячись на це, науковці досить влучно охарактеризували природу публічного і приватного

інтересів. Публічний інтерес є похідним від соціального і його можна ідентифікувати як об'єктивний (соціальний) інтерес у тому значенні, що він визнається в суспільстві однаково цінним для кожного його члена, незалежно від його суб'єктивних бажань, вподобань чи прагнень. Проте, на відміну від інших соціальних інтересів, публічний має дві характерні відмінності: 1) він спрямований на задоволення потреб усього населення або його значних соціальних утворень (наприклад, територіальної громади); 2) потреба, що є об'єктом публічного інтересу, має найвищу соціальну цінність, внаслідок чого така потреба і, відповідно, похідний від неї публічний інтерес закріплюються в об'єктивному праві і підлягають правовій охороні. Щодо останньої ознаки, то Р. С. Мельник і В. М. Бевзенко слушно зауважують, що такими є економічні, соціальні та правоохоронні потреби населення. Саме тому, публічним інтересом слід визнати такий інтерес, який має будь-яка особа на безумовній основі [12, с. 36].

У свою чергу, приватний інтерес має психологічну природу. Таким є інтерес окремого суб'єкта, котрий спрямований на задоволення його індивідуальної, суб'єктивної потреби. Відповідно, приватні інтереси значно виходять за межі правового поля і, як відмічав П. М. Рабінович, можуть бути реалізовані особою за допомогою її власних дій (наприклад, ведення щоденника), проте також і шляхом вступу у правовідносини. Не дивлячись на це, спрямованість на задоволення індивідуальної потреби, на нашу думку, не є відмінною рисою приватного інтересу, оскільки сучасна людина входить до складу різноманітних соціальних утворень. Через це, особа може задовольняти потреби колективу або усього суспільства з метою субсидіарного задоволення власних потреб. Схожу закономірність більше ста років тому описував М. І. Малінін у рамках дослідження цивільно-правового принципу егоїзму. Вчений застосовував поняття «громадський оборот» (гражданский оборот), котрий полягає у тому, що особа отримує те, що їй необхідно для задоволення власних потреб, і віддає іншим те, що необхідно для задоволення їх потреб. Таким чином в обороті виникає «відплатність», котра, якраз, і приваблює осіб брати участь у ньому [13, с. 8]. Імплементуючи зазначену закономірність у відносини між особистістю та суспільством, можемо дійти висновку, що кінцевим бенефіціаром реалізації будь-якого публічного інтересу є завжди приватна особа.

Отже, суб'єктивність інтересу не завжди свідчить про його приватність, а тому для розмежування приватного інтересу від публічного пропонуємо ввести чіткий критерій «егоцентричності» (згідно з прин-

ципом егоїзму М. І. Малініна). Відповідно до нього, приватним інтересом є суб'єктивний інтерес, котрий спрямований на задоволення егоїстичної потреби, тобто такої, яка або взагалі не представляє цінності суспільству, або/і не опосередковується публічною потребою. Іншими словами, під час задоволення такої потреби особа реалізовує свій і виключно свій інтерес (без субсидування публічного), через це потреба й іменується «егоїстичною».

Важливо також відмітити, що приватноправові відносини розвиваються та адаптуються до змін набагато швидше (ніж публічні) саме завдяки тому, що приватні інтереси мають психологічну природу (стимул динаміки), а не правову. Відповідно, публічні інтереси часто є трансформованими приватними інтересами, котрі набули масового характеру та/або їх соціальна цінність була визнана суспільством.

Не дивлячись на це, масова підтримка приватного інтересу робить його публічним лише за умови визнання інтересу об'єктивно важливим для кожного або презентації у ньому загально визнаної цінності. Відповідно, ми не можемо погодитись із вченими, котрі відстоюють позицію, що публічний інтерес є простою сукупністю приватних інтересів. Наприклад, станом на 2009 рік в Україні тютюнові вироби вживало більше ніж 66% дорослого населення [14, с. 1]. Якщо вважати, що публічний інтерес є інтересом більшості населення або простою сукупністю приватних інтересів, то реакція держави повинна була б полягати у забезпеченні можливості повнолітнім особам палити, а також у контекстно-цільовому сприянні їм. Не дивлячись на це, держава продовжила вести антитютюнову політику, зокрема підвищила акцизний податок на ввезення тютюнових виробів. Таким чином, публічний інтерес може не збігатись з інтересами більшості або навіть усіх приватних осіб, тому що він відображає те, що є об'єктивно цінним для кожного члена суспільства (і інколи, допускаємо — всупереч його спотвореним поглядам).

До того ж, публічний інтерес є завжди охоронюваним законом, оскільки він закріплюється в об'єктивному праві державою². Саме останній суб'єкт права, репрезентуючи волю більшості населення, визначає, що є публічним інтересом. З цього можна зробити два **Висновки**. По-перше, особа не може самостійно визначити, що є публічним інтересом,

² Варто зауважити, що виразником публічного інтересу є не лише держава, проте і територіальні громади, наднаціональні утворення тощо. Ми ведемо мову тільки про державу з інструментальною метою, щоб відобразити, першочергово, сутнісну сторону інтересу, а також спростити формулювання. Тобто, під «державою» у межах наукового дослідження слід розуміти всіх офіційних обстоювачів, виразників універсального блага.

або що є об'єктивною потребою для кожного члена суспільства, оскільки це вирішує окремий уповноважений неприватний суб'єкт/колектив (а загалом — громадянське суспільство через репрезентативні механізми прямої, непрямої та партисипативної демократії). Антиприкладом останнього може слугувати справа українського кінорежисера Сергія Скобуна, котрий, отримавши відмову від міської ради у ремонті доріг у центрі Чернівців, намагався відремонтувати її власними зусиллями. Своїми діями режисер порушив порядок проведення ремонтних робіт, а також ускладнив рух транспортних засобів, внаслідок чого його було притягнуто до адміністративної відповідальності [15].

По-друге, щодо публічного інтересу виникає закономірний дуалізм «належного» та «сущого», оскільки онтологічно публічний інтерес повинен відображати інтерес будь-якої особи «на безумовній основі», проте питання закріплення того чи іншого інтересу як публічного в об'єктивному праві вирішує держава в особі правотворчих органів. В останніх лобюються інтереси далеко не всіх суб'єктів політичної системи. Відповідно, як слушно зазначає О. І. Миколенко, на практично-прикладному рівні виникнення, зміни та зникнення суспільних відносин існує небезпека підміни публічних інтересів приватними [16, с. 102]. Таким чином, співвідносячи ідеальне та матеріальне у категорії «публічний інтерес», можемо дійти висновку, що на рівні «належного» публічний інтерес повинен повністю втілюватися в інтересах держави, суспільства, малих та середніх соціальних груп.

Проте на сучасному етапі розвитку державної системи інтереси суспільства та держави можуть не лише не збігатись, але і перебувати у конфлікті між собою. Зокрема це стосується сфер суспільного життя, у яких міститься надмірна дискреція суб'єктів публічного адміністрування. Як реакція на підвищену вірогідність свавілля держави, у таких сферах активно діють інститути громадянського суспільства, котрі врівноважують державний інтерес суспільним. Прикладом може слугувати діяльність громадських рад при органах виконавчої влади або можливість громадських формувань проводити громадську експертизу діяльності суб'єктів публічного адміністрування. Таку конфліктність інтересів, навряд, слід сприймати негативно, оскільки вона в певній мірі відображає відомі закони діалектики єдності і боротьби протилежностей, а також переходу кількісного у якісне. Якісним у такому випадку, якраз, і є публічний інтерес. Відповідно, останній є не збірною, а скоріше — компромісною категорією, оскільки охоплює лише такі інтереси, які репре-

зентують об'єктивні потреби усього населення і, як наслідок, усіх похідних від нього суб'єктів: держави, суспільства, малих та середніх соціальних груп тощо. Якщо співвідносити державні та суспільні інтереси за моделлю кругів Ейлера, то публічний інтерес буде знаходитись у секторі їх перетину. Щодо державних та суспільних інтересів, котрі знаходяться за межами цього сектору, то їх можна охарактеризувати як приватні, тому що вони спрямовані на задоволення виключно власних, індивідуальних потреб похідного суб'єкта права. Такими, наприклад, є деякі майнові інтереси держави, котрі у Рішенні КСУ від 08.04.1999 № 3-рп/99 іменуються «інтересами державних органів» [17], або інтереси суспільства, які не закріплені державою в об'єктивному праві.

Співвідносячи публічний та державний інтереси, зазначимо також і про відмінності їх суб'єктного складу. Основним носієм публічного інтересу є публічні адміністрації, котрі, порівняно із суб'єктом державного управління, здійснюючи свої повноваження, реалізовує інтерес усього Українського народу, а не окремого суб'єкта права — держави. До того ж, якісне розуміння концепції поділу інтересів на приватні та публічні дозволяє реалізовувати публічний інтерес не лише суб'єктам публічного адміністрування, але і приватним особам. Слід зазначити, що мова йде не лише про суб'єктів приватного права, яким делегуються владні управлінські функції (митні брокери, нотаріуси, члени громадських формувань з охорони правопорядку); але і про звичайних громадян, котрі, маючи високий рівень правової культури та громадянської свідомості, можуть захищати та реалізовувати спільний інтерес усього населення за допомогою таких правових інструментів як суб'єктивний публічний інтерес та суб'єктивне публічне право. Останні категорії є новими для вітчизняної правової системи, а тому у науковій літературі вони розглядаються вченими лише аспектно. Зазначимо, що змістовне вивчення суб'єктивного публічного права можливе лише в рамках окремого наукового дослідження, а тому пропонуємо зосередитись на пізнанні категорії «суб'єктивний публічний інтерес».

Для того, щоб правильно охарактеризувати структуру та сутність суб'єктивного публічного інтересу, розглянемо категорію через призму теорії «внутрішнього фактору». Згідно з нею, інтерес є певним зв'язком між об'єктивно існуючим благом та суб'єктивною потребою. Відповідно, суб'єктивний публічний інтерес завжди спрямований на задоволення індивідуальної (суб'єктивної) потреби особи, при цьому потреба може бути як егоїстичною, так і опосередкованою потребою соціального утворення, до складу якого

входить особа. У свою чергу, благо, котре прагне отримати суб'єкт є соціально значимим, оскільки такий інтерес є не лише суб'єктивним, але і публічним. Як наслідок, реалізуючи інтерес усього населення, особа одночасно реалізовує власний інтерес і, навпаки, реалізуючи власний, особа реалізовує інтерес усього населення. Таким чином, визначивши, який інтерес є першочерговим, ми можемо виокремити два види суб'єктивного публічного інтересу: 1) суб'єктивований публічний інтерес (публічний інтерес, що екстрапольований на конкретну людину); 2) публіцизований суб'єктивний інтерес (інтерес окремої людини, що набув публічного значення). Розглянемо зазначені види інтересів детальніше.

Структура суб'єктивованого публічного інтересу є достатньо складною. Її можна охарактеризувати як «інтерес в інтересі» у тому значенні, що об'єктом, на який спрямовується суб'єктивний інтерес особи, є не безпосередньо благо, а об'єктивна можливість кожного члена соціуму володіти чи прагнути володіти благом. Відповідно, об'єктом суб'єктивованого публічного інтересу є, зокрема, не вища освіта, а забезпечення для кожного права на вищу освіту; не отримання права власності на землю, а гарантування права власності на землю громадянам, юридичним особам та державі у контексті ст. 14 Конституції України [8]. Як наслідок, будь-яке порушення законного інтересу окремої особи або усього суспільства є, у свою чергу, об'єктом публічного інтересу, котрий може бути реалізований/захищений як суб'єктом публічного адміністрування, так і звичайним громадянином. Зазвичай реалізація публічного інтересу покладається виключно на першого із зазначених суб'єктів, оскільки він є більш компетентним, наділений відповідним обсягом повноважень та має більшу кількість ресурсів. Проте у деяких випадках законодавець дозволяє реалізовувати публічний інтерес також і пересічним громадянам.

Проаналізувавши сучасне законодавство, можемо дійти висновку, що зазвичай індивід має змогу реалізувати суб'єктивований публічний інтерес у двох випадках. По-перше, якщо інтерес пов'язаний із найбільш важливими благами (життя та здоров'я людини, національна безпека тощо.). Зокрема особа має право звернутись до органів Національної поліції із заявою про вчинення кримінального правопорушення щодо зовсім незнайомої особи; або викривач має право анонімно повідомити про вчинення корупційного правопорушення (у контексті ч. 4 ст. 52 Закону України «Про запобігання корупції») [18]. По-друге, якщо суб'єкт публічного адміністрування не в змозі самостійно реалізувати публічний інтерес через брак фінансових або людських ресурсів,

обмеженість обсягу повноважень, недосконалість методики тощо. Наприклад, відповідно до ч. 3 ст. Закону України «Про звернення громадян» громадяни можуть звернутись до суб'єкту публічного адміністрування із повідомленням про порушення чинного законодавства чи недоліки в діяльності підприємств, установ, організацій [19]. Проте для того, щоб зазначене повідомлення стало підставою для проведення позапланового державного контролю, порушення законодавства повинно спричинити безпосередню шкоду життю чи здоров'ю особи, її правам, законним інтересам тощо [20]. Таким чином, навіть якщо законодавцем передбачається можливість приватного суб'єкта реалізовувати/захищати суб'єктивований публічний інтерес, його правовий інструментарій є обмеженим ніж якби він мав суб'єктивний приватний інтерес або публіцизований суб'єктивний інтерес.

Відповідно, другий вид суб'єктивного публічного інтересу, спрямований, в першу чергу, на отримання соціально важливої матеріальної чи нематеріальної цінності безпосередньо, а вже, у другу чергу, — на задоволення публічної потреби. Таким чином, публіцизований суб'єктивний інтерес об'єднує одразу два суб'єктивні інтереси: приватний та публічний. Внаслідок існування приватної потреби особа може користуватись більшою кількістю інструментів правової охорони, а також застосовувати їх більш ефективно. Прикладами реалізації та захисту публіцизованого суб'єктивного інтересу є можливість особи звернутись до Європейського суду з прав людини (далі — ЄСПЛ) із заявою проти держави, або право на звернення до суб'єкта публічного адміністрування із заявою про скасування нормативного акту, котрий порушує як її власний інтерес, так і інтереси інших осіб. Слід зазначити, що навіть оскарження індивідуального адміністративного акту є формою захисту саме суб'єктивного публічного інтересу, а не звичайного приватного інтересу у публічно-правовій сфері³. Тому що публічний інтерес полягає у недопущенні видання суб'єктом публічного адміністрування незаконних актів, а приватний, безпосередній інтерес особи — у невиданні протиправного адміністративного акту конкретно щодо неї.

До того ж, відмітимо, що суб'єктивний публічний інтерес може мати усі три форми логічно-сислового зв'язку із суб'єктивним правом. Ті інтереси, які не опосередковуються суб'єктивним правом, є окремими

³ Відповідно, стимулом утворення публіцизованого суб'єктивного інтересу є звичайний приватний інтерес особи, котрий внаслідок націленості на отримання соціально цінного блага набув суспільної важливості, тобто «публіцизувався». На практиці можна віднайти більш наочні приклади, коли відстоювання інтересів окремої людини набуло суспільного значення. Зокрема справа Катерини Гандзюк або справа Георгія Гонгадзе.

об'єктами правової охорони. Щодо тих, які опосередковуються суб'єктивним правом, то вони зазвичай захищаються та реалізуються у формі категорії «суб'єктивне право у публічно-правовій сфері».

Розглянувши теоретичні аспекти суб'єктивного публічного інтересу, можемо перейти до дослідження зазначеної категорії на практико-прикладному рівні. У такому розрізі досить актуальним є питання захисту суб'єктивного публічного інтересу, адже вітчизняна процедурна та процесуальна форма не пристосовані до захисту саме такого виду інтересу. Внаслідок цього, з кожним роком зростає кількість кейсів із позовами/заявами, які ідентифікуються суб'єктами розгляду як безпідставні; а в рамках судового процесу видається неможливим захистити цілу категорію охоронюваних законом інтересів.

Отже, як відомо, у публічно-правовій сфері суб'єкт приватного права може захистити права, свободи та законні інтереси в адміністративному порядку та судовому. До основних переваг адміністративної процедури (порівняно із судовою) належать менша формалізованість, зазвичай коротший строк розгляду справи та можливість суб'єкта розгляду втручатись у внутрішню сторону адміністративного розсуду, тобто перевірити не лише законність процедури прийняття оскаржуваного рішення суб'єкта публічного адміністрування, але і його сутність на предмет відповідності принципам ефективності, пропорційності, оптимальності тощо. У свою чергу, головною перевагою судового процесу є те, що він нівелює правовідносини влади-підпорядкування між особою приватного права та суб'єктом публічного адміністрування, надаючи їм рівність процесуально-правових можливостей у доведенні своєї правоти. Внаслідок цього, судовий розгляд справи є обов'язковим, незалежно від результату адміністративної процедури, а також у деяких випадках надає правову можливість приватній особі впливати на дії суб'єкта публічного адміністрування (наприклад, у рамках виконавчого провадження).

Щодо захисту суб'єктивного публічного інтересу, головною відмінністю адміністративного порядку від судового є те, що в межах адміністративної процедури особа може звернутись за захистом будь-якого охоронюваного законом інтересу, проте можливість судового захисту є в певному сенсі обмеженою, як матеріально, так і процесуально. Зауважимо, що особа може звернутись за захистом суб'єктивного публічного інтересу не лише до судів адміністративної юрисдикції, але і господарської, що є наслідком особливості вітчизняної концепції розмежування судових юрисдикцій. Проте у межах наукового дослідження ми будемо розглядати про-

блеми захисту суб'єктивних публічних інтересів саме в адміністративному процесі, оскільки він є ключовим елементом судового захисту прав приватної особи у публічно-правових відносинах.

Як вже зазначалося, суб'єктивний публічний інтерес може мати будь-який вид зв'язку із суб'єктивним правом. Відповідно, інтереси, що опосередковуються суб'єктивним правом, підлягають захисту разом із ним. У свою чергу, щодо суб'єктивного публічного інтересу як окремого об'єкту судового захисту існує ряд матеріальних обмежень, котрі визначені у вже згаданому Рішенні КСУ від 01.12.2004 № 18-рп/2004 та у Постанові Верховного Суду (далі — ВС) від 28 лютого 2019 р. у справі № 522/3665/17. Щодо останнього акту, то відповідно до мотивувальної частини Постанови у порядку адміністративного судочинства може бути захищений лише публіцизований суб'єктивний інтерес. Про це зокрема свідчать такі положення: «обставинами, що свідчать про очевидну відсутність у позивача законного інтересу (а отже і матеріально-правової заінтересованості), є: ... не правовий характер вимог — вимоги не породжують правових наслідків для позивача; ... позивач звернувся за захистом інтересів інших осіб — держави, громади, фізичної або юридичної особи без відповідних правових підстав або в інтересах невизначеного кола осіб» [21].

Змістовно із думкою Суду можна погодитись, оскільки згідно із ч. 2 ст. 124 Основного Закону юрисдикція судів поширюється на будь-які юридичні спори, котрі, у свою чергу, можуть виникати лише у рамках правовідносин [8]. Як наслідок, у випадку, якщо особа бажає реалізувати суб'єктивований публічний інтерес, не опосередкований суб'єктивним правом, вона повинна звертатись до адміністративної процедури, і лише якщо суб'єкт публічного адміністрування не відреагує у спосіб, передбачений законом, — до суду, оскільки тільки тоді виникає публічно-правовий спір. Проте останнє речення ч. 2 ст. 124 Конституції України зазначає, що у передбачених законом випадках суди розглядають також інші справи. Зазначені випадки можна зустріти у сучасному законодавстві, зокрема і у Кодексі адміністративного судочинства України (далі — КАСУ). Наприклад, у ч. 1 ст. 274 визначається право кожного, хто має право голосу, звернутись із адміністративним позовом про включення або виключення зі списку виборців інших осіб [10]. Таким чином, у передбачених законом випадках особа може захищати у судовому порядку також і суб'єктивований публічний інтерес.

До того ж, про можливість звернення до суду в інтересах непередставлених (необстояних) осіб (їх інтересів) зазначає Рішення Європейського суду з прав

людини у справі Centro Europa 7 S.R.L. та Ді Стефано проти Італії, в котрому констатовано, що власник компанії може вимагати визнання його потерпілим у випадку, коли компанія не має можливості звернутись до суду через органи, засновані на підставі статуту [22]. За аналогією, у випадку, якщо уповноваженого законом представника публічного інтересу не існує, особа має право звернутись за його захистом навіть, якщо вона не має безпосередньої заінтересованості. Проте подібної норми станом на сьогодні у національному законодавстві не міститься.

Слід зазначити, що недосконалість Постанови ВС полягає також у нечіткості і абстрактності критеріїв, за якими визначається, чи підлягає законний інтерес захисту у судовому процесі. Як наслідок, у Єдиному державному реєстрі судових рішень з дня прийняття Постанови ВС від 28 лютого 2019 р. у справі № 522/3665/17 можна віднайти більше 130 рішень судів першої інстанції із відмовою у задоволенні позову через відсутність особистої заінтересованості позивача у публічному спорі. Зокрема досить спірною є ознака «не правового характеру вимоги», що трактується ВС у значенні: «не породжує правових наслідків для позивача» [21]. Як вже зазначалося, об'єктивний публічний інтерес є інтересом усього населення, котрий належить будь-якій особі на безумовній основі. Відповідно, порушення такого інтересу унеможлиблює реалізацію суб'єктивних інтересів особи, так само як порушення норми об'єктивного права унеможлиблює використання похідного від нього суб'єктивного права. Отже, порушення публічного інтересу завжди породжує правові наслідки для усіх (у більшій чи меншій мірі) членів суспільства. Слід зазначити, що такі наслідки можуть бути як безпосередньо правовими, так і опосередковано. В останньому випадку маються на увазі впливи, що носять організаційний, культурний, технічний чи інших характер, але у подальшому (як необхідна передумова) все одно породжують динаміку правового положення особи.

Також досить некоректною є вимога до блага, на яке спрямований інтерес. У Постанові зазначається, що воно не може бути абстрактним або загальним. Слова «загальне» та «абстрактне» є достатньо оціночними поняттями, котрі не мають ані нормативного визначення, ані чіткої характеристики у судовій практиці. Внаслідок цього, вони розтлумачуються учасниками судового процесу на власний розсуд, найчастіше невірно. Як альтернативу, пропонуємо використовувати критерій «безпосередньої потреби», котрий означає, що потреба, на задоволення якої спрямований інтерес, не може бути похідною, субсидіарною від публічної потреби.

Висновки та перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Вивчення природи та сутності суб'єктивного публічного інтересу дозволило зробити такі доктринальні узагальнення: 1) публічний інтерес має соціальну природу і спрямований на задоволення потреб усього населення або його значних соціальних утворень; а потреба, що є об'єктом публічного інтересу, має найвищу соціальну цінність, внаслідок чого така потреба і, відповідно, похідний від неї публічний інтерес закріплюються в об'єктивному праві і підлягають правовій охороні; 2) характерною ознакою приватного інтересу є його спрямованість на задоволення егоїстичної потреби, тобто такої, яка або взагалі не представляє цінності суспільству, або/і не опосередковується публічною потребою; 3) ступінь правової охорони інтересу прямопропорційно залежить від міцності його логічно-сміслового зв'язку із суб'єктивним правом, внаслідок чого охоронювані законом інтереси можна поділити на такі види: а) інтереси, що знаходяться в логічно-смісловому зв'язку із суб'єктивним правом і опосередковується ним; б) інтереси, котрі не опосередковується суб'єктивним правом, проте мають з ним логічно-смісловий зв'язок; в) інтереси, що не опосередковані суб'єктивним правом і не мають з ним логічно-сміслового зв'язку. До того ж, дослідивши якісне та кількісне у категорії «публічний інтерес», ми встановили, що інтерес усього населення можуть захищати та реалізовувати не лише публічні адміністратори, але і звичайні громадяни за допомогою такого правового інструменту як суб'єктивний публічний інтерес. Останній можна поділити на два види в залежності від того, який інтерес у його структурі є першочерговим (приватний чи публічний): 1) суб'єктивований публічний інтерес (публічний інтерес, екстрапольований на конкретну людину); 2) публіцизований суб'єктивний інтерес (інтерес окремої людини, що набув публічного значення).

Розглянувши прикладні особливості реалізації та захисту суб'єктивного публічного інтересу можемо дійти висновку, що підвищення ролі суб'єктив приватного права у публічно-правовій сфері призведе до розширення законодавцем меж реалізації та захисту суб'єктивного публічного інтересу, зокрема і у судовому порядку. Проте станом на сьогодні більш універсальною предметно, за виключенням деяких категорій справ, видається адміністративна процедура. Вона містить лише процесуальні обмеження, оскільки суб'єкт публічного адміністрування зобов'язаний розглянути будь-які звернення, якщо вони оформлені належним чином і подані у встановленому порядку (відповідно до ч. 1 ст. 7 Закону України «Про звернення громадян») [19].

Література

1. Єлістратов А. І. Адміністративне право: Лекції. Ред. та упоряд. В. В. Галунько, С. В. Діденко. Херсон: ХЮІ ХНУВС. 2007. 268 с.
2. Словник української мови в 11 томах. Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР. Гол. ред. кол. І. К. Білодід. Київ: Наукова думка, 1970–1980. 134 058 реєстрових одиниць. URL: <http://sum.in.ua> (дата звернення: 28.01.2021).
3. Тотьев К. Ю. Публичный интерес в правовой доктрине и законодательстве // Государство и право. 2002. № 9. С. 19–25.
4. Чепіс О. І. Об'єктивне і суб'єктивне в категорії «інтерес» // Актуальні проблеми держави і права. 2012. Одеса. Вип. 66. С. 56–65. URL: <http://hdl.handle.net/11300/5148> (дата звернення: 28.01.2021).
5. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2469-19> (дата звернення: 28.01.2021).
6. Справа за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес): Рішення Конституційного Суду України від 01.12.2004 № 18-рп/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/v018p710-04> (дата звернення: 28.01.2021).
7. Курбатов А. Я. Теоретические основы сочетания частных и публичных интересов при правовом регулировании предпринимательской деятельности // Черные дыры в российском законодательстве. 2001. № 1. URL: https://www.cfin.ru/press/black/2001-1/03_01_kurbatoff.shtml (дата звернення: 28.01.2021).
8. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к-96вр> (дата звернення: 28.01.2021).
9. Скакун О. Ф. Теорія держави та права: підручник. Харків: Консум. 2001. 656 с. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-1682.html> (дата звернення: 28.01.2021).
10. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2747-15> (дата звернення: 28.01.2021).
11. Раїмов Р. І., Пасічник А. В. Особливості публічного інтересу // Юридичний науковий електронний журнал. 2018. № 2. С. 150–153.
12. Мельник Р. С., Бевзенко В. М. Загальне адміністративне право: Навчальний посібник. За заг. ред. Р. С. Мельника. К.: Ваіте. 2014. 376 с.
13. Малинин М. И. К вопросу об основных принципах гражданского права и гражданского уложения. Одесса. 1882. 21 с.
14. Ross H. Z., Shariff S., Gilmore A. Economics of Tobacco Taxation in Ukraine. Paris: International Union Against Tuberculosis and Lung Disease. 2009. 68 с.
15. Чоловік витратив на ремонт доріг 40 тис. грн з власної кишені — за це отримав штраф. URL: https://gazeta.ua/articles/regions/_colovik-vitrativ-na-remont-dorig-40-tis-grn-z-vlasnoyi-kisheni-za-ce-otrimav-shtraf/887412 (дата звернення: 28.01.2021).
16. Миколенко О. І. Публічний і приватний інтерес в адміністративному праві // Правова держава. 2016. № 24. С. 100–104. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Prav_2016_24_18 (дата звернення: 28.01.2021).
17. Справа за конституційними поданнями Вищого арбітражного суду України та Генеральної прокуратури України щодо офіційного тлумачення положень статті 2 Арбітражного процесуального кодексу України (справа про представництво прокуратурою України інтересів держави в арбітражному суді): Рішення Конституційного Суду України від 08.04.1999 № 3-рп/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/v003p710-99> (дата звернення: 28.01.2021).
18. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1700-18> (дата звернення: 28.01.2021).
19. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 р. № 393/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/393/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 28.01.2021).
20. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України від 05.04.2007 р. № 877-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/877-16> (дата звернення: 28.01.2021).
21. Постанова Верховного Суду від 20 лютого 2019 року у справі № 522/3665/17. URL: <https://taxlink.ua/ua/court/postanova-verhovnogo-sudu-vid-20022019-u-spravi-522366517/> (дата звернення: 28.01.2021).
22. Рішення від 7 червня 2012 р. у справі «Centro Europa 7 S.R.L. та Ді Стефано проти Італії». URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-112165%22%5D%7D> (дата звернення: 28.01.2021).

References

1. Jelistratov A. I. Administratyvne pravo: Lekciji. Red. ta uporjad. V. V. Ghalunjko, S. V. Didenko. Kherson: KhJuI KhNUVS. 2007. 268 s.
2. Slovnyk ukrajinsjkoji movy v 11 tomakh. Instytut movoznavstva im. O. O. Potebni AN URSS. Ghol. red. kol. I. K. Bilodid. Kyjiv: Naukova dumka, 1970–1980. 134058 rejestrovkykh odynycj. URL: <http://sum.in.ua> (data zvernennja: 28.01.2021).
3. Totev K. Yu. Publichny interes v pravovoy doktrine i zakonodatelstve // Gosudarstvo i pravo. 2002. № 9. S. 19–25.
4. Chepis O. I. Ob'jektyvne i sub'jektyvne v kategoriji «interes» // Aktualni problemy derzhavy i prava. 2012. Odesa. Vyp. 66. S. 56–65 URL: <http://hdl.handle.net/11300/5148> (data zvernennja: 28.01.2021).
5. Pro nacionaljnu bezpeku Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 21.06.2018 r. # 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2469-19> (data zvernennja: 28.01.2021).
6. Sprava za konstytucijnym podannjam 50 narodnykh deputativ Ukrainy shhodo oficijnogho tlumachennja okremykh polozhenj chastyny pershoji statii 4 Cyviljnogho procesualjnogho kodeksu Ukrainy (sprava pro okhonorjuvanyj zakonom interes): Rishennja Konstytucijnogho Sudu Ukrainy vid 01.12.2004 # 18-rp/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/v018p710-04> (data zvernennja: 28.01.2021).
7. Kurbatov A. Ya. Teoreticheskie osnovy sochetaniya chastnykh i publichnykh interesov pri pravovom regulirovanii predprinimatelskoj deyatel'nosti // Chernye dyry v rossijskom zakonodatelstve. 2001. № 1. URL: https://www.cfin.ru/press/black/2001-1/03_01_kurbatoff.shtml (data zvernennja: 28.01.2021).
8. Konstytucija Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 r. # 254k/96-VR. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254k-96vr> (data zvernennja: 28.01.2021).
9. Skakun O. F. Teorija derzhavy ta prava: pidruchnyk. Kharkiv: Konsum. 2001. S. 656. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-1682.html> (data zvernennja: 28.01.2021).
10. Kodeks administratyvnogho sudochynstva Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 06.07.2005 r. # 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2747-15> (data zvernennja: 28.01.2021).
11. Raimov R. I., Pasichnyk A. V. Osoblyvosti publichnogho interesu // Jurydychnyj naukovyj elektronnyj zhurnal. 2018. # 2. S. 150–153.
12. Meljnyk R. S., Bevzenko V. M. Zaghaljne administratyvne pravo: Navchalnyj posibnyk. Za zagh. red. R. S. Meljnyka. K.: Vaite. 2014. 376 s.
13. Malinin M. I. K voprosu ob osnovnykh printsipakh grazhdanskogo prava i grazhdanskogo ulozheniya. Odessa. 1882. 21 s.
14. Ross H. Z., Shariff S., Gilmore A. Economics of Tobacco Taxation in Ukraine. Paris: International Union Against Tuberculosis and Lung Disease. 2009. 68 s.
15. Cholovik vytratyv na remont dorigh 40 tys. ghrn z vlasnoji kysheni — za ce otrymav shtraf. URL: https://gazeta.ua/articles/regions/_colovik-vitrativ-na-remont-dorig-40-tis-grn-z-vlasnoyi-kisheni-za-ce-otrimav-shtraf/887412 (data zvernennja: 28.01.2021).
16. Mykolenko O. I. Publichnyj i pryvatnyj interes v administratyvnomu pravi. Pravova derzhava. 2016. # 24. S. 100–104. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Prav_2016_24_18 (data zvernennja: 28.01.2021).
17. Sprava za konstytucijnymy podannjamy Vyshhogho arbitrazhnogho sudu Ukrainy ta Ghenraljnoji prokuratury Ukrainy shhodo oficijnogho tlumachennja polozhenj statii 2 Arbitrazhnogho procesualjnogho kodeksu Ukrainy (sprava pro predstavnytvo prokuraturoju Ukrainy interesiv derzhavy v arbitrazhnomu sudi): Rishennja Konstytucijnogho Sudu Ukrainy vid 08.04.1999 # 3-rp/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/v003p710-99> (data zvernennja: 28.01.2021).
18. Pro zapobighannja korupciji: Zakon Ukrainy vid 14.10.2014 r. # 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1700-18> (data zvernennja: 28.01.2021).
19. Pro zvernennja ghromadjan: Zakon Ukrainy vid 02.10.1996 r. # 393/96-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/393/96-%D0%B2%D1%80> (data zvernennja: 28.01.2021).
20. Pro osnovni zasady derzhavnogho naghljadu (kontrolju) u sferi ghospodarsjkoji dijalnosti: Zakon Ukrainy vid 05.04.2007 r. # 877-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/877-16> (data zvernennja: 28.01.2021).
21. Postanova Verkhovnogho Sudu vid 20 ljutogho 2019 roku u spravi #522/3665/17. URL: <https://taxlink.ua/ua/court/postanova-verhovnogo-sudu-vid-20022019-u-spravi-522366517/> (data zvernennja: 28.01.2021).
22. Rishennja vid 7 chervnja 2012 r. u spravi «Centro Europa 7 S.R.L. ta Di Stefano proty Italiji». URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-112165%22%7D> (data zvernennja: 28.01.2021).

Чепов Олексій Олексійович

здобувач

Науково-дослідного інституту публічного права

Чепов Алексей Алексеевич

соискатель

Научно-исследовательского института публичного права

Cherov Oleksii

Degree Seeker of

Scientific Institute of Public Law

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-1-6807

**КОНТРОЛЬНІ ФУНКЦІЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ
СТОЛИЦІ УКРАЇНИ – МІСТА-ГЕРОЯ КИЄВА
У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ**

**КОНТРОЛЬНЫЕ ФУНКЦИИ ТЕРРИТОРИАЛЬНОЙ ОБЩИНЫ
СТОЛИЦЫ УКРАИНЫ – ГОРОДА-ГЕРОЯ КИЕВА
В СФЕРЕ ЗЕМЕЛЬНЫХ РЕСУРСОВ**

**CONTROL FUNCTIONS OF THE LOCAL COMMUNITY
OF THE CAPITAL OF UKRAINE – THE CITY-HERO KYIV
IN THE SPHERE OF LAND RESOURCES**

Анотація. У статті реалізується мета огляду і систематизації та окреслення проблематики контрольних функцій територіальної громади міста Києва, які можуть реалізовуватись органом місцевого самоврядування – Київською міською радою у взаємодії з Київською міською державною адміністрацією.

Відмічено, що проблеми правовідносин в сфері земельних ресурсів набувають особливо великого масштабу, якщо вони реалізуються у столиці України. Точка перетину приватних фінансових ресурсів, місцевих і державних публічних інтересів і пов'язаних з ними капіталовкладень – столиця одночасно є і місцем реалізації прав територіальної громади на комфортне і здорове середовище для проживання, задоволення своїх майнових, культурних і освітніх інтересів. Очевидно, що особливий статус столиці України – міста-героя Києва потребує особливих, більш складних механізмів контролю у сфері земельних відносин з боку територіальної громади, для того, щоб раціонально і у законний спосіб долати потенційні протиріччя між інтересами громади і окремих інтересантів-носіїв як приватного, так і публічного інтересу, що полягає у отриманні і здійсненні права власності і користування земельними ділянками.

Встановлено, що повноваження органів місцевого самоврядування у сфері регулювання земельних відносин, здійснюються на підставі значного масиву підзаконних нормативно-правових актів Київської міської ради.

Констатується, що значна кількість конфліктних питань, пов'язаних з незаконними забудовами, збереженням унікальних лісових масивів в межах міста потребують відповідних законодавчих норм, які б зробили повноваження Київської міської ради щодо контролю за отриманням і використанням земельних ділянок в межах міста дійсно дієвими і ширшими, ніж у інших органів місцевого самоврядування, щоб урівноважити інтереси здійснення державної влади і пов'язаного з цим критичного тиску капіталу на землекористування у місті, та інтереси територіальної громади.

Ключові слова: контрольні функції, територіальна громада, столиця України.

Аннотация. В статье реализуется цель обзора и систематизации и определения проблематики контрольных функций территориальной общины города Киева, которые могут реализовываться органом местного самоуправления – Киевским городским советом во взаимодействии с Киевской городской государственной администрацией.

Отмечено, что проблемы правоотношений в сфере земельных ресурсов приобретают особенно крупного масштаба, если они реализуются в столице Украины. Точка пересечения частных финансовых ресурсов, местных и государственных публичных интересов и связанных с ними капиталовложений — столица одновременно является и местом реализации прав территориальной общины на комфортную и здоровую среду для проживания, удовлетворения своих имущественных, культурных и образовательных интересов. Очевидно, что особый статус столицы Украины — города-героя Киева требует особых, более сложных механизмов контроля в сфере земельных отношений со стороны территориальной общины, для того, чтобы рационально и законно преодолеть потенциальные противоречия между интересами общества и отдельных заинтересованных сторон как частного, так и публичного интереса, заключается в получении и осуществлении права собственности и пользования земельными участками.

Установлено, что полномочия органов местного самоуправления в сфере регулирования земельных отношений, осуществляются на основании значительного массива подзаконных нормативно-правовых актов Киевского городского совета.

Констатируется, что значительное количество конфликтных вопросов, связанных с незаконными застройками, сохранением уникальных лесных массивов в черте города требуют соответствующих законодательных норм, которые бы сделали полномочия Киевского городского совета по контролю за получением и использованием земельных участков в черте города действительно эффективными и шире, чем в других органах местного самоуправления, чтобы уравновесить интересы осуществления государственной власти и связанного с этим критического давления капитала на землепользование в городе, и интересы территориальной общины.

Ключевые слова: контрольные функции, территориальная община, столица Украины.

Summary. The article implements the purpose of reviewing and systematizing and outlining the problems of control functions of the territorial community of Kyiv, which can be implemented by the local government — Kyiv City Council in cooperation with the Kyiv City State Administration.

It is noted that the problems of legal relations in the field of land resources become especially large if they are implemented in the capital of Ukraine. The point of intersection of private financial resources, local and state public interests and related investments — the capital is also a place of realization of the rights of the territorial community to a comfortable and healthy living environment, satisfaction of their property, cultural and educational interests. It is obvious that the special status of the capital of Ukraine — the hero city of Kyiv requires special, more complex mechanisms of control in the field of land relations by the territorial community, in order to rationally and legally overcome potential conflicts between the interests of the community and individual stakeholders as private., and the public interest, which is to obtain and exercise the right of ownership and use of land.

It is established that the powers of local governments in the field of regulation of land relations are exercised on the basis of a significant array of bylaws of the Kyiv City Council.

It is stated that a significant number of conflict issues related to illegal construction, preservation of unique forests within the city require appropriate legislation that would make the powers of the Kyiv City Council to control the acquisition and use of land within the city really effective and wider, than in other local governments to balance the interests of state power and the associated critical pressure of capital on land use in the city, and the interests of the local community.

Key words: control functions, territorial community, capital of Ukraine.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Всі проблеми правовідносин в сфері земельних ресурсів набувають особливо великого масштабу, якщо вони реалізуються у столиці України. Точка перетину приватних фінансових ресурсів, місцевих і державних публічних інтересів і пов'язаних з ними капіталовкладень — столиця одночасно є і місцем реалізації прав територіальної громади на комфортне і здорове середовище для проживання, задоволення своїх майнових, культурних і освітніх інтересів. Очевидно, що особливий статус столиці України — міста-героя Києва потребує особливих, більш складних механізмів контролю у сфері земельних відносин з боку територіальної

громади, для того, щоб раціонально і у законний спосіб долати потенційні протиріччя між інтересами громади і окремих інтересантів-носіїв як приватного, так і публічного інтересу, що полягає у отриманні і здійсненні права власності і користування земельними ділянками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Окремі питання реалізації адміністративних відносин у земельній сфері, контролю і відповідальності суб'єктів, функцій органів місцевого самоврядування досліджувались у працях О. Батанова [1], В. Бевзенка [1], О. Белікової [4], В. Курила[4], О. Світличного [4] та інших науковців. Проте специфіка реалізації контрольних повноважень територіальної громади

міста Києва в земельній сфері потребує додаткового вивчення.

Формулювання цілей статті. Мета статті — огляд і систематизація та окреслення проблематики контрольних функцій територіальної громади міста Києва, які можуть реалізовуватись органом місцевого самоврядування — Київською міською радою у взаємодії з Київською міською державною адміністрацією.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Згідно законодавства, Київська міська рада здійснює такі основні способи розпоряджень землями територіальної громади: шляхом передачі земельних ділянок у власність громадянам та юридичним особам; через надання земельних ділянок у користування; вилучення земельних ділянок комунальної власності із користування; зміни цільового призначення земельних ділянок у випадках, не пов'язаних із їх вилученням та передачею у власність або наданням у користування.

Порядок передачі земельних ділянок комунальної власності Київською міською радою у власність фізичних та юридичних осіб регламентується нормами Земельного кодексу України [5] та Порядком набуття прав на землю із земель комунальної власності у місті Києві [6]. Департаментом земельних ресурсів виконавчого органу Київської міської ради, який безпосередньо підпорядковується Київській міській державній адміністрації, розробляється проект рішення Київської міської ради про приватизацію відповідної земельної ділянки конкретною особою для будівництва за конкретною адресою [7].

Після розроблення такого проекту рішення, Департамент земельних ресурсів передає його для подальшого розгляду Постійною комісією з питань містобудування, архітектури та землекористування відповідно до регламенту Київської міської ради, затвердженого рішенням Київради «Про Регламент Київської міської ради» [8; 9; 10].

Відповідне рішення щодо надання земельної ділянки може бути прийняте лише Київською міською радою на її пленарних засіданнях за умови дотримання вимог Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» [11] та проходження вищезазначеної процедури.

Щодо порядку надання земельних ділянок у користування Київською міською радою, то він визначається статтею 123 Земельного кодексу України [5]. Проте, дана стаття адресована всім органам місцевого самоврядування без винятку, але більш конкретний порядок передачі земель територіальної громади, щ регулює відповідні процедури саме

у межах міста Києва визначається локальним актом — рішенням Київської міської ради «Про затвердження Порядку набуття прав на землю із земель комунальної власності у місті Києві» [6].

Представницькі органи територіальної громади міста Києва уповноважені здійснювати також і вилучення земельних ділянок комунальної власності із користування. Умови здійснення таких правочинів передбачені Земельним кодексом України [1].

Київська міська рада має право викупу земельних ділянок для суспільних і громадських потреб згідно земельного законодавства [1]. Згідно норм Закону України «Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності» [12], органи місцевого самоврядування, що прийняли рішення про відчуження земельної ділянки, у разі недосягнення згоди з власником земельної ділянки, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені, щодо їх викупу для суспільних потреб, можуть звернутися до адміністративного суду із позовом про примусове відчуження необхідних об'єктів.

Таким чином, дана правомочність при відсутності згоди власника, надає можливість реалізації Київською міською радою права щодо викупу земельної ділянки для суспільних потреб, тобто бути ініціатором та виражати волю територіальної громади.

Представницькі органи територіальної громади столиці України міста-героя Києва мають право припиняти право користування земельними ділянками у випадках, передбачених Земельним кодексом України:

- добровільної відмови від права користування земельною ділянкою;
- вилучення земельних ділянок;
- припинення права користування земельними ділянками, що використовуються з порушенням земельного законодавства: способами, які суперечать екологічним вимогам, не за цільовим призначенням, за умови систематичної несплати земельного податку або орендної плати [1].

До компетенції Київської міської ради віднесено можливість прийняття рішень щодо звільнення самовільно зайнятих земельних ділянок [13].

Однак, така норма є винятково декларативною і не підтримується іншими положеннями земельного законодавства. Самовільне зайняття земельних ділянок є незаконним у будь-якому разі, тому особи, що самовільно захопили земельні ділянки, повинні їх звільнити незалежно від рішення Київської міської ради або інших неюрисдикційних органів. Рішення

ради в даному разі не підлягає виконанню примусовими методами, інша справа, якщо буде отримане рішення суду за позовом Київської міської ради, воно якраз є виконавчим документом [14]. Згідно норм Земельного кодексу України, повернення самовільно зайнятих земельних ділянок здійснюється в судовому порядку [5].

Тобто, лише такий порядок захисту інтересів територіальної громади є дієвим та може застосуватися органом місцевого самоврядування для вжиття заходів проти самовільного використання земельних ділянок.

Київська міська рада займається підготовкою висновків щодо вилучення (викупу) та надання земельних ділянок із земель державної власності, що проводяться органами виконавчої влади [5]. Це стверджує особливе місце органу місцевого самоврядування у механізмі взаємодії державної влади і територіальної громади у столиці.

До відання виконавчих органів міської ради належить здійснення контролю за додержанням земельного та природоохоронного законодавства, використанням і охороною земель. Порядок здійснення самоврядного контролю за використанням і охороною земель у м. Києві [15] конкретизує, як саме здійснюється контроль з боку територіальної громади у даній сфері.

Крім перерахованих вище, до контролюючих функцій територіальної громади через функції Київської міської ради належать розгляд справ про адміністративні порушення в межах своєї компетенції,

пов'язані із земельними відносинами [16]; звернення до правоохоронних органів із заявами про перевірку фактів порушень земельного законодавства, тощо.

Перепорою для контролюючих повноважень Київської міської ради є те, що можливість вимагати у землевласників та землекористувачів конкретні дані про стан використання земельних ділянок [17; 18] не забезпечуються відповідальністю за відмову щодо надання відповідної інформації.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Наведені повноваження органів місцевого самоврядування у сфері регулювання земельних відносин, здійснюються на підставі значного масиву підзаконних нормативно-правових актів Київської міської ради. Водночас, як і кожний підзаконний нормативно-правовий акт, дані документи не можуть розширювати дію закону, отже, все що вони регулюють — це особливий процедурний порядок реалізації відповідних норм Земельного кодексу України та інших законів. В той же час, значна кількість конфліктних питань, пов'язаних з незаконними забудовами, збереженням унікальних лісових масивів в межах міста потребують відповідних законодавчих норм, які б зробили повноваження Київської міської ради щодо контролю за отриманням і використанням земельних ділянок в межах міста дійсно дієвими і ширшими, ніж у інших органів місцевого самоврядування, щоб урівноважити інтереси здійснення державної влади і пов'язаного з цим критичного тиску капіталу на землекористування у місті, та інтереси територіальної громади.

Література

1. Батанов О. В. Територіальна громада — первинний суб'єкт муніципальної влади в Україні: поняття та ознаки // Вісник Центральної виборчої комісії. 2008. № 2 (12). С. 51–57.
2. Бевзенко В. Земельні правовідносини як предмет юрисдикції адміністративних судів // Електронна стаття. Аграрне, земельне та екологічне право. 2014. 7/2014. С. 74–88. URL: <http://webcache.googleusercontent.com/search> (дата звернення: 20.11.2020).
3. Белікова О. В. Механізм реалізації заходів адміністративної відповідальності за правопорушення в сфері земельних відносин в Україні / О. В. Белікова. Адміністративне право і процес. 2013. № 4(6). С. 132–139.
4. Курило В. І., Світличний О. П. Державний контроль у сфері земельних ресурсів // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. 2011. С. 150–154
5. Земельний Кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2002. № 3–4. Ст. 27.
6. Про затвердження Порядку набуття прав на землю із земель комунальної власності у місті Києві // Рішення Київської міської ради від 20 квітня 2017 року N 241/2463. URL: http://kmr.ligazakon.ua/SITE2/1_docki2.
7. Про затвердження Положення про Департамент земельних ресурсів виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації) // Рішення Київської міської ради від 19 грудня 2002 року N 182/342. Із відповідними змінами станом на 10 березня 2016 року N 144/144. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MR020568>.

8. Про Регламент Київської міської ради // Рішення Київської міської ради від 12 листопада 2014 року N 351/351. URL: http://kmr.ligazakon.ua/SITE2/l_docki2.
9. Про затвердження Положення про постійні комісії Київської міської ради // Рішення Київської міської ради від 19 червня 2014 року N 9/9. URL: <http://kmr.ligazakon.ua>.
10. Про затвердження Порядку набуття прав на землю із земель комунальної власності у місті Києві // Рішення Київської міської ради від 20 квітня 2017 року N 241/2463. URL: http://kmr.ligazakon.ua/SITE2/l_docki2.
11. Про регулювання містобудівної діяльності. Закон України від 17.02.2011 № 3038-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2011. № 34. Ст. 343.
12. Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності. Закон України від 17.11.2009 № 1559-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2010. № 1. Ст. 2.
13. Про столицю України місто-герой Київ. Закон України від 15.01.1999 № 401-XIV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1999. № 11. Ст. 79. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/401-14/card2#Card>.
14. Про виконавче провадження. Закон України від 02.06.2016 № 1404-VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР). 2016. № 30. Ст. 542.
15. Про Порядок здійснення самоврядного контролю за використанням і охороною земель у м. Києві // Рішення Київської міської ради від 25 вересня 2003 року N16/890. URL: http://kmr.ligazakon.ua/SITE2/l_docki2
16. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X // Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР). 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.
17. Про охорону земель. Закон України від 10.06.2003 № 962-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2003. № 39. Ст. 349.
18. Про місцеве самоврядування в Україні. Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1997. № 24. Ст. 170.

References

1. Batanov O. V. Terytorialna ghromada — pervynnyj sub'jekt municypalnoji vlady v Ukrajinі: ponjattja ta oznaky // Visnyk Centralnoji vyborchoji komisiji. 2008. #2 (12). S. 51–57.
2. Bevenko V. Zemeljni pravovidnosyny jak predmet jursydykciji administratyvnykh sudiv // Elektronna stattja. Aghrarne, zemeljne ta ekologhichne pravo. 2014. 7/2014. S. 74–88. URL: <http://webcache.googleusercontent.com/search> (data zvernennja: 20.11.2020).
3. Bjelikova O. V. Mekhanizm realizaciji zakhodiv administratyvnoji vidpovidalnosti za pravoporushennja v sferi zemelnykh vidnosyn v Ukrajinі / O. V. Bjelikova. Administratyvne pravo i proces. 2013. # 4(6). S. 132–139.
4. Kurylo V. I., Svitlychnyj O. P. Derzhavnyj kontrolj u sferi zemelnykh resursiv // Naukovyj visnyk Nacionalnogoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannja Ukrajinі. 2011. S. 150–154
5. Zemelnyj Kodeks Ukrajinі vid 25.10.2001 # 2768-III // Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrajinі (VVR). 2002. # 3–4. St. 27.
6. Pro zatverdzhennja Porjadku nabuttja prav na zemlju iz zemelj komunalnoji vlasnosti u misti Kyjevi // Rishennja Kyjivskoj misjkoji rady vid 20 kvitnja 2017 roku N 241/2463. URL: http://kmr.ligazakon.ua/SITE2/l_docki2.
7. Pro zatverdzhennja Polozhennja pro Departament zemelnykh resursiv vykonavchogho orghanu Kyjivskoj misjkoji rady (Kyjivskoj misjkoji derzhavnoji administraciji) // Rishennja Kyjivskoj misjkoji rady vid 19 ghrudnja 2002 roku N 182/342. Iz vidpovidnymy zminamy stanom na 10 bereznja 2016 roku N 144/144. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MR020568>.
8. Pro Reglament Kyjivskoj misjkoji rady // Rishennja Kyjivskoj misjkoji rady vid 12 lystopada 2014 roku N 351/351. URL: http://kmr.ligazakon.ua/SITE2/l_docki2.
9. Pro zatverdzhennja Polozhennja pro postijni komisiji Kyjivskoj misjkoji rady // Rishennja Kyjivskoj misjkoji rady vid 19 chervnja 2014 roku N 9/9. URL: <http://kmr.ligazakon.ua>.
10. Pro zatverdzhennja Porjadku nabuttja prav na zemlju iz zemelj komunalnoji vlasnosti u misti Kyjevi // Rishennja Kyjivskoj misjkoji rady vid 20 kvitnja 2017 roku N 241/2463. URL: http://kmr.ligazakon.ua/SITE2/l_docki2.
11. Pro rehuljuvannja mistobudivnoji dijalnosti. Zakon Ukrajinі vid 17.02.2011 # 3038-VI // Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrajinі (VVR). 2011. # 34. St. 343.
12. Pro vidchuzhennja zemelnykh diljanok, inshykh ob'ektiv nerukhomogho majna, shho na nykh rozmishheni, jaki perebuvajutj u pryvatnij vlasnosti, dlja suspilnykh potreb chy z motyviv suspilnoji neobkhdnosti. Zakon Ukrajinі vid 17.11.2009 # 1559-VI // Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrajinі (VVR). 2010. # 1. St. 2.

13. Pro stolyeju Ukrainy misto-gheroj Kyjiv. Zakon Ukrainy vid 15.01.1999 # 401-XIV // Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrainy (VVR). 1999. # 11. St. 79. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/401-14/card2#Card>.

14. Pro vykonavche provadzhenja. Zakon Ukrainy vid 02.06.2016 # 1404-VIII // Vidomosti Verkhovnoji Rady (VVR). 2016. # 30. St. 542.

15. Pro Porjadok zdijsnennja samovrjadnogho kontrolju za vykorystannjam i okhoronoju zemelj u m. Kyjevi // Rishennja Kyjivskojji misjkoji rady vid 25 veresnja 2003 roku N16/890. URL: http://kmr.ligazakon.ua/SITE2/1_docki2

16. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennja vid 07.12.1984 # 8073-X // Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrainskojji RSR (VVR). 1984. Dodatok do # 51. St. 1122.

17. Pro okhoronu zemelj. Zakon Ukrainy vid 10.06.2003 # 962-IV // Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrainy (VVR). 2003. # 39. St. 349.

18. Pro misceve samovrjaduvannja v Ukraini. Zakon Ukrainy vid 21.05.1997 # 280/97-VR // Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrainy (VVR). 1997. # 24. St. 170.

Швець Юрій Юрійович
кандидат економічних наук, доцент,
докторант
Львівський університет бізнесу та права

Швец Юрий Юрьевич
кандидат экономических наук, доцент,
докторант
Львовский университет бизнеса и права

Shvets Yuriy
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Doctoral Student
Lviv University of Business and Law
ORCID: 0000-0002-6557-1416

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-1-6811

**ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ МЕХАНІЗМУ
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ПРАВА ОСОБИ НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я**

**ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ МЕХАНИЗМА
АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ
ПРАВА ЧЕЛОВЕКА НА ЗДРАВООХРАНЕНИЕ**

**THEORETICAL AND LEGAL FUNDAMENTALS OF
THE MECHANISM OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL ENVIRONMENT
OF THE RIGHT OF THE PERSON TO HEALTHCARE**

Анотація. Розглянуто елементи механізму адміністративно-правового забезпечення права особи на охорону здоров'я. Зроблено висновок, що адміністративно-правовий механізм захисту права на охорону здоров'я – це система взаємопов'язаних між собою елементів, задіяних у процесі захисту зазначеного права. Складниками цього механізму є: об'єкт (правомочності), суб'єкти (органи державної влади, інститути громадянського суспільства, власне громадяни), підстави (юридичні та фактичні), принципи (загальні та спеціальні), форми (судові та несудові), гарантії захисту.

Доведено, що адміністративно-правовий механізм забезпечення права особи на охорону здоров'я характеризується тим, що:

- по-перше, являє собою систему взаємопов'язаних та взаємодіючих між собою елементів, кожен з яких відіграє власну роль у цілісному механізмі;
- по-друге, виступає у якості своєрідного трансформатора нормативних приписів у практичну можливість, якою може правомочна особа без будь-яких перешкод скористатися у будь-який час або з настанням події чи підстави, з якою законодавство пов'язує виникнення відповідного права (юридичний факт).

Враховуючи глобальну кризу після оголошення ВООЗ пандемії через поширення коронавірусної інфекції COVID-19, запропоновано пріоритетним завданням механізму адміністративно-правового забезпечення права особи на охорону здоров'я закріпити примат права людини, як невід'ємної частини всіх заходів із профілактики, протидії, стримування та лікування COVID-19 та інших захворювань.

Ключові слова: право особи на охорону здоров'я, адміністративно-правовий механізм, COVID-19.

Аннотация. Рассмотрены элементы механизма административно-правового обеспечения права человека на охрану здоровья. Сделан вывод, что административно-правовой механизм защиты права на охрану здоровья – это система взаимосвязанных между собой элементов, задействованных в процессе защиты указанного права. Составляющими этого механизма являются: объект (правомочия), субъекты (органы государственной власти, институты гражданского общества, собственно граждане), основания (юридические и фактические), принципы (общие и специальные), формы (судебные и несудебные), гарантии защиты.

Доказано, что административно-правовой механизм обеспечения права человека на охрану здоровья характеризуется тем, что:

- во-первых, представляет собой систему взаимосвязанных и взаимодействующих между собой элементов, каждый из которых играет свою роль в целостном механизме;
- во-вторых, выступает в качестве своеобразного трансформатора нормативных предписаний в практическую возможность, которой может правомочное лицо без каких-либо препятствий воспользоваться в любое время или с наступлением события или основания, с которой законодательство связывает возникновение соответствующего права (юридический факт).

Учитывая глобальный кризис после объявления ВОЗ пандемии из-за распространения коронавирусной инфекции COVID-19, предложено приоритетной задачей механизма административно-правового обеспечения права человека на охрану здоровья закрепить примат права человека, как неотъемлемой части всех мероприятий по профилактике, противодействию, сдерживанию и лечению COVID-19 и других заболеваний.

Ключевые слова: право человека на охрану здоровья, административно-правовой механизм, COVID-19.

Summary. The elements of the mechanism of administrative and legal protection of the right of an individual to protect health have been viewed. It's broken down, and the administrative-legal mechanism for the seizure of the right to protect health is a system of interconnected elements that are involved in the process of the right to be protected. Warehouse workers: object (competence), subjects (organ of state power, institute of community administration, public community), submissions (legal and factual), principles (headquarters and special institutions), forms (courts I'll take it).

It has been reported that the administrative-legal mechanism of securing the right of an individual to protect health is characterized by the following:

- in the first place, it is a system of interconnecting and mutually modifying elements, leather from what kind of visuals has a role in the whole mechanism;
- in a different way, in the capacity of a free transformer of normative attributions in a practical capacity, as a person may be competent without any kind of re-code, it will be quicker at any hour, because of the decisions of the submission of the law.).

Given the global crisis following the WHO declaration of a pandemic due to the spread of coronavirus infection COVID-19, the priority of the mechanism of administrative and legal support of the individual's right to health care is to establish the primacy of human rights as an integral part of all prevention, control, deterrence and treatment COVID-19 and other diseases.

Key words: the right of an individual to protect health, administrative and legal mechanism, COVID-19.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Для практичної реалізації гарантованого конституціями багатьох держав права особи на охорону здоров'я діє відповідний адміністративно-правових механізм. Від ефективності такого механізму залежить повнота та якість отриманих особою медичних послуг, а також можливість використання інших складових елементів права особи на охорону здоров'я.

Для правничої науки традиційним є підхід, відповідно до якого механізм реалізації будь-якого права являє собою систему взаємодіючих між собою елементів правового, організаційного, економічного та іншого характеру, які в сукупності забезпечують реальне, повне та ефективне виконання всіх

елементів, що складають зміст відповідного права. Тобто механізм постає в якості рушійної сили, яка забезпечує перетворення статичних юридично визначених прав на реальні можливості.

Таким чином, проведення всебічного аналізу адміністративно-правового механізму забезпечення реалізації права особи на охорону здоров'я в деяких зарубіжних країнах дозволить відшукати найбільш дієві способи такої реалізації, які можуть бути використані в якості прикладу для подальшого розвитку системи охорони здоров'я в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання механізму адміністративно-правового забезпечення права особи на охорону здоров'я були предметом наукової уваги багатьох вчених. Серед наукових праць, які слугували теоретичними орієнтирами

для даної статті доцільно виокремити З. Чуйко [1], Н. Оніщенко [2], Т. Бабкова [3], М. Савченка [6], Л. Чистоклетова [12]. Водночас, пандемія з COVID-19 внесла свої корективи й до основних елементів досліджуваного нами адміністративно-правового механізму, що й викликало потребу додатковий наукових пошуків.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Проаналізувати основні елементи механізму адміністративно-правового забезпечення права особи на охорону здоров'я, запропонувати пріоритетні напрями механізму адміністративно-правового забезпечення даного права з урахуванням пандемії COVID-19.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У правовій науці немає усталеного визначення механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Адже поняття «забезпечення» має широке і багатозначне тлумачення: це і створення надійних умов для здійснення чого-небудь; і гарантування чогось; і захист, охорона кого-, що-небудь від небезпеки [1, с. 85]. У зв'язку з цим на доктринальному рівні використовуються різноманітні термінологічні словосполучення: «механізм забезпечення», «механізм реалізації», «механізм здійснення», «механізм гарантування» прав і свобод людини і громадянина.

Досліджуючи питання щодо визначення механізму забезпечення реалізації права на охорону здоров'я, важливо передусім уточнити значення цих понять.

Так, в теорії права визначено, що реалізація — термін латинського походження (*realis*) і означає «речовий». Поняття «реалізація права» розуміється різними науковцями неоднозначно та, як правило, в узагальненому значенні розглядається як втілення в життя юридичних приписів, що забезпечено гарантіями виконання своїх зобов'язань іншою стороною правовідносин. Що стосується механізму реалізації права, то превалує думка, що це поняття означає діяльність суб'єкта права, зобов'язаної сторони, законотворчого органу, правозастосовного органу та наявні юридичні норми, які регулюють їх діяльність [2, с. 98].

Право — це зумовлена природою людини та суспільства, що виражає свободу особистості, система регулювання суспільних відносин, якій притаманні нормативність, формальна визначеність в офіційних джерелах та забезпеченість можливістю державного примусу [3, с. 95]. Відповідно правовий вплив — це вплив на суспільні відносини як цілісну систему правових засобів. *Механізм держави* — це система державних органів, за допомогою яких виконуються

завдання та функції держави. Тому забезпечення конституційного права особи на охорону здоров'я відбувається передусім за допомогою державного механізму, системи органів державної влади, які і становлять інституційний елемент механізму забезпечення конституційного права особи на охорону здоров'я.

Що ж до механізму забезпечення прав та свобод людини і громадянина, найчастіше під цим поняттям розуміють систему засобів і чинників, за допомогою яких здійснюється реалізація прав і свобод особи та їх охорона відповідними зобов'язаними суб'єктами державної влади, а у разі порушення — їх захист і відновлення, або ж систему взаємодіючих правових засобів, з допомогою яких держава здійснює юридичний вплив на правовідносини між суб'єктами права з метою визнання, дотримання та реалізації основних прав людини і громадянина [4].

Так, Т. Бабкова під механізмом забезпечення прав і свобод людини та громадянина розуміє динамічну, взаємоузгоджену та взаємопов'язану систему встановлених Конституцією та законами України правових форм, засобів і заходів, за допомогою яких здійснюється реалізація прав і свобод людини та громадянина, їх охорона та захист [5].

На думку М. Савченко, основу механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина становлять правові принципи, норми (юридичні гарантії), а також умови і вимоги діяльності органів влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових осіб, громадян, які в сукупності забезпечують дотримання, реалізацію і захист прав та свобод громадян. Є думка, що це система взаємопов'язаних конституційних норм, які закріплюють основні права та свободи громадян і встановлюють гарантії їх реалізації, а також систему органів державної влади, місцевого самоврядування, інших інституцій держави, які забезпечують, охороняють і захищають основні права та свободи громадян [6, с. 74].

На думку К. Гасанова, механізм забезпечення прав людини і громадянина — єдина система взаємодіючих правових засобів, за допомогою яких держава чинить юридичний вплив на правовідносини між суб'єктами права задля визнання, дотримання та реалізації основних прав людини і громадянина [7, с. 197].

Є. Голікова під механізмом пропонує розуміти систему певних елементів, які взаємопов'язані між собою та мають єдину загальну мету. Виходячи з цього вчена робить висновок, що будь-який механізм має свою внутрішньо-організовану побудовану структуру, елементи якої знаходяться у взаємозв'язку та підпорядкуванні [8, с. 131].

Що стосується безпосередньо теми нашого дослідження, ми поділяємо думку вітчизняного дослідника М. Цвіка, що адміністративно-правове забезпечення є цілеспрямованою дією на поведінку людей і суспільні відносини за допомогою правових (юридичних) засобів [9, с. 327].

До елементів механізму адміністративно-правового забезпечення права особи на охорону здоров'я, відповідно до доктрини адміністративного права ми відносим: норми адміністративного права, що закріплюють права й обов'язки суб'єктів національної системи забезпечення права особи на охорону здоров'я; адміністративно-правові відносини, що мають місце у процесі реалізації особою свого права на охорону здоров'я; акти реалізації прав та обов'язків суб'єктів забезпечення права особи на охорону здоров'я.

Проаналізувавши дискусію, доходимо висновку, що механізм адміністративно-правового забезпечення права особи на охорону здоров'я є широким поняттям й охоплює «реалізацію прав і свобод людини та громадянина», «охорону прав і свобод людини та громадянина», «захист прав і свобод людини та громадянина». Відповідно до наведених основних доктринальних підходів до розуміння сутності досліджуваної нами правової категорії, вважаємо, що *адміністративно-правовий механізм захисту права на охорону здоров'я* — це система взаємопов'язаних між собою елементів, задіяних у процесі захисту зазначеного права. Складниками цього механізму є: *об'єкт* (правомочності), *суб'єкти* (органи державної влади, інститути громадянського суспільства, власне громадяни), *підстави* (юридичні та фактичні), *принципи* (загальні та спеціальні), *форми* (судові та несудові), *гарантії захисту*.

Необхідно зауважити, що самі елементи адміністративно-правового механізму забезпечення права особи на охорону здоров'я можна розділити на міжнародні та національні.

Національні механізми діють на території певної країни. Зокрема, в Україні організаційна складова адміністративно-правового механізму забезпечення права особи на охорону здоров'я реалізується через діяльність:

- профільних комітетів Верховної Ради України;
- Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини;
- Генеральної прокуратури України;
- інституту адвокатури (інститут надання правової допомоги);
- Міністерства внутрішніх справ України (в частині формування та розвитку внутрішньовідомчого контролю за дотриманням прав людини);

- Міністерства юстиції України;
- інших центральних органів виконавчої влади (в частині забезпечення та захисту прав людини);
- правозахисних організацій (національні та міжнародні); науково-дослідних установ;
- засобів масової інформації тощо [343, с.33–34].

В реалізації правової складової адміністративно-правового механізму забезпечення права особи на охорону здоров'я особливе місце займають принципи, що забезпечують вільний розвиток і гідне існування кожної особистості.

До них належать принципи гуманізму, рівноправності, єдності прав і обов'язків, свободи самовираження й діяльності, гарантованості прав і свобод, загальності прав і свобод, їх невідчужуваності тощо. Завдяки цим принципам досягається, по-перше, необхідний баланс конституційних цінностей при їхній реалізації в чинному законодавстві, а по-друге — у правозастосовній практиці, у випадку виникнення прогалин і протиріч у чинному законодавстві. По-третє, існування цих принципів є результатом інтеграції загальновизнаних норм міжнародного права в вітчизняному законодавстві, що дозволяє забезпечувати й захищати право особи на охорону здоров'я в Україні на рівні цивілізованих світових стандартів.

Нормативно-правова основа, що визначає статус суб'єктів, що здійснюють захист права особи на охорону здоров'я а також правовідносин, що виникають між ними також становить зміст адміністративно-правового механізму захисту права особи на охорону здоров'я, до якого слід включити й дії уповноважених суб'єктів захисту й охорони, дії самої людини, чії права порушені, у відношенні до правопорушника з метою попередження й припинення правопорушення або відновлення порушених прав та свобод [10].

Адміністративно-правовий механізм забезпечення права особи на охорону здоров'я реалізується в двох основних формах, що мають різні види реалізації:

- 1) судовий захист, який, залежно від суб'єкта, що його здійснює, поділяється на такі види:
 - а) захист прав і свобод судами загальної юрисдикції;
 - б) захист прав і свобод ЄСПЛ;
- 2) позасудовий захист, який залежно від суб'єкта, що його здійснює, поділяється на такі види:
 - а) державний позасудовий захист;
 - б) захист прав і свобод органами місцевого самоврядування;
 - в) захист громадськими організаціями та об'єднаннями, професійними спілками;

г) самозахист прав;
г) захист прав і свобод міжнародними організаціями.

Пояснюючи природу адміністративно-правового механізму забезпечення права особи на охорону здоров'я, необхідно погодитись з думкою Д. Подпіснова, який зазначає, що в ідеалі саме цінності природного права (покликані до життя самою природою людини як біологічної та соціальної істоти, належні їй від народження і до смерті, пріоритетні (верховні) щодо норм позитивного права, творцем яких є держава) в першу чергу втілюються у приписах законодавчих актів в правовій державі [11, с. 108]. Однак, на практиці для втілення правових приписів у життя часто необхідні активні вольові дії, як зі сторони правомочного, так і зобов'язаного суб'єкта. Крім того, мають функціонувати належні організаційні та інституційні умови, за яких можлива практична реалізація відповідних прав.

Підсумовуючи наше дослідження, зазначимо, що адміністративно-правовий механізм забезпечення права особи на охорону здоров'я характеризується тим, що:

- *по-перше*, являє собою систему взаємопов'язаних та взаємодіючих між собою елементів, кожен з яких відіграє власну роль у цілісному механізмі;
- *по-друге*, виступає у якості своєрідного трансформатора нормативних приписів у практичну можливість, якою може правомочна особа без будь-яких перешкод скористатися у будь-який час або з настанням події чи підстави, з якою законодавство пов'язує виникнення відповідного права (юридичний факт).

Підводячи підсумок, *адміністративно-правовий механізм забезпечення права особи на охорону здоров'я* можна визначити як систему закріплених у законодавстві юридичних, організаційних, інституційних, економічних та інших засобів та умов, які в сукупності створюють можливість для безперешкодної та повної реалізації особою всіх основних складових права на охорону здоров'я.

Сьогодні в Україні триває медична реформа, яка крім іншого, стосується також модернізації вітчизняної системи охорони здоров'я. У зв'язку з цим постає завдання визначити найбільш оптимальну модель організації системи охорони здоров'я в Україні, яка гарантувала б реалізацію всіх основних елементів означеного права.

За Конституцією, громадянам гарантується право на охорону здоров'я — одне з найважливіших конституційних прав людини, з огляду на особливу сутність і значущість охоронюваного блага. На наш погляд, цінність здоров'я, що сутнісно є невідчужу-

ваним благом, полягає у тому, що без нього зменшується або втрачається значення багатьох інших благ і цінностей. Цим детермінований характер обов'язків України як соціальної держави, яка визнає свою відповідальність за збереження і зміцнення здоров'я громадян, забезпечення належного правового регулювання відносин, пов'язаних із реалізацією конституційного права на охорону здоров'я.

Визнання на конституційному рівні людини, її життя і здоров'я найвищою соціальною цінністю в Україні зумовлюють обов'язок держави не лише гарантувати, а й реально забезпечувати невід'ємні та непорушні права громадян на охорону здоров'я.

Чинне законодавство України в галузі охорони здоров'я наголошує на тому, що пріоритетним напрямом діяльності держави є гарантування прав пацієнтів, проте реальне дотримання та забезпечення відповідних конституційних прав залишається проблемним. Причина цієї колізії в тому, що нині в Україні немає комплексного дієвого підходу до вдосконалення існуючих та запровадження нових елементів механізму реалізації конституційного права особи на охорону здоров'я.

Висновки та перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Підсумовуючи теоретичний аналіз основних елементів механізму адміністративно-правового забезпечення права особи на охорону здоров'я та враховуючи глобальну кризу після оголошення ВООЗ пандемії через поширення коронавірусної інфекції COVID-19, пріоритетним завданням такого механізму вважаємо примат права людини, як невід'ємної частини всіх заходів із профілактики, протидії, стримування та лікування COVID-19 та інших захворювань [12].

Така концепція примату права особи на охорону здоров'я має визначати наступні пріоритети механізму адміністративно-правового забезпечення даного права:

- 1) карантинні заходи, а особливо ті, що обмежують права на свободу та безпеку особи, мають прийматися та вводитися виключно на недискримінаційній основі. У випадку прийняття рішення щодо таких обмежень вони мають бути адекватними ситуації і мати законне обґрунтування. За умови, що є можливість обирати обмежувальні заходи, слід обирати менш жорсткі. Крім того такі заходи мають бути обмежені в часі та періодично переглядатися;
- 2) обмеження та заборони, які стосуються подорожей та пересування мають бути законними, обґрунтованими та відповідати ситуації. Відповідно такого роду заходи мають бути мінімально обмежувальними;

- 3) забезпечення права особи на доступ до інформації, зокрема щодо масштабів загрози здоров'ю; можливого застосування заходів зі зменшення ризиків; можливих негативних наслідків запропонованого лікування та вакцинації тощо;
- 4) забезпечення механізмів соціального захисту на період дії карантинних та обмежувальних заходів (оплачувані лікарняні, відпустки по догляду за дитиною, підтримка трудової міграції, виплати по безробіттю та ряд інших);
- 5) забезпечення медичних працівників, та інших осіб, професія яких передбачає підвищенні ризики зараження інфекційною та іншою хворобою, відповідним і якісним обладнанням особистого захисту, інформацією, тренінгами та психологічною підтримкою. Крім того, механізм адміністративно-правового забезпечення охорони здоров'я має забезпечити створення механізмів для надання допомоги родинам медичного персоналу та іншим сім'ям, члени/-кині яких заразилися коронавірусом або померли через цю хворобу в результаті своєї особливої вразливості до зараження коронавірусом;
- 6) дотримання міжнародних стандартів із забезпечення рівного доступу до лікування, вакцинації, інших медичних послуг. Для цього держава має налагодити співпрацю з усіма зацікавленими сторонами (включно з фармацевтичними компаніями) для досягнення цієї мети, за умови того, що цей процес ґрунтуватиметься на дотриманні прав людини;
- 7) розробка додаткових механізмів (зокрема нових медичних протоколів) для забезпечення найбільш вразливих категорій населення від зараження хворобою COVID-19 (особи хворі на астму, діабет, серцево-судинні паталогії);
- 8) посилити заходи соціального та економічного захисту, спрямовані на підтримку базово необхідних прав (включно з правами на житло та їжу) осіб, які опинилися в особливо загрозливому становищі та осіб, чиї прибутки скоротились через кризу, осіб, які втратили роботу. Це питання особливо нагальне, коли йдеться про людей, що живуть на вулиці, яких влада повинна помістити в місце, де буде захищено їхнє права на здоров'я.

Література

1. Чуйко З. Д. Конституційно-правовий механізм забезпечення національної безпеки України // Бюлетень Міністерства юстиції України. 2006. № 8. С. 81–89.
2. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. К.: Юрінком Інтер, 2006. 688 с.
3. Тлумачний словник з теорії держави і права / авт.-упоряд. К. Г. Волинка. К.: Магістр-XXI сторіччя, 2006. 112 с.
4. Нікітенко Л. О. Зміст механізму забезпечення конституційного права на підприємницьку діяльність. URL: <http://pravoznavec.com.ua/period/article/2817/%CB>
5. Бабкова Т. В. Право громадян на соціальний захист та його забезпечення органами судової влади в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 — конституційне право; муніципальне право. Х., 2014. 221 с.
6. Савченко М. Д. Конституційний Суд і омбудсмен у державному механізмі захисту прав та свобод людини і громадянина // Вісн. Конституційного Суду України. 2000. № 1. С. 68–83.
7. Гасанов К. К. Конституционный механизм защиты основных прав человека: монографія. М.: Юнити-дана, Закон и право, 2004. 432 с.
8. Голікова Є. О. Юридичний механізм реалізації трудових прав працівників: поняття та мета // Європейські перспективи. 2012. № 4 ч. 2. С. 130–134.
9. Цвік М. В. Загальна теорія держави і права: підруч / М. В. Цвік, В. Д. Ткаченко, Л. Л. Рогачова, О. В. Петришин, С. М. Олейников; М. В. Цвік (ред.). Х.: Право, 2002. 432 с.
10. Уваров А. А. Конституционно-правовой механизм охраны и защиты прав и свобод человека. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/konstitutsionno-pravovoy-mehanizm-ohrany-i-zaschity-prav-i-svobod-cheloveka>
11. Подпіснєв Д. С. Ознаки реалізації норм права // Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. 2013. Вип. 3 (19). С. 107–111.
12. Chystokletov Leontii Grugorovych, Tkachuk Taras Yuriiovich, Yarmol Liliia Volodymyrivna, Shvets Yuriy Yuriyovich, Yosyfovych Danylo Igorovych Administrative and legal principles of human rights protection in the conditions of coronavirus COVID-19 in Ukraine // Journal of critical reviews. 2020. Vol 7, Issue 18. PP. 1316–1323. doi: 10.31838/jcr.07.18.169

References

1. Chujko Z. D. Konstytucijno-pravovij mekhanizm zabezpechennja nacionaljnoji bezpeky Ukrainy // Bjuletenj Ministerstva justyciji Ukrainy. 2006. # 8. S. 81–89.
2. Teorija derzhavy i prava. Akademichnyj kurs: pidruchnyk / za red. O. V. Zajchuka, N. M. Onishhenko. K.: Jurinkom Inter, 2006. 688 s.
3. Tlumachnyj slovnyk z teoriji derzhavy i prava / avt.-uporjad. K. Gh. Volynka. K.: Maghistr-KhKhI storichchja, 2006. 112 s.
4. Nikitenko L. O. Zmist mekhanizmu zabezpechennja konstytucijnogho prava na pidpryjemnycjku dijalnistj. URL: <http://pravoznavec.com.ua/period/article/2817/%CB>
5. Babkova T. V. Pravo ghromadjan na socialnyj zakhyst ta jogho zabezpechennja orghanamy sudovoji vlady v Ukraini: dys. ... kand. juryd. nauk: 12.00.02 — konstytucijne prava; municypaljne pravo. Kh., 2014. 221 s.
6. Savchenko M. D. Konstytucijnyj Sud i ombudsmen u derzhavnomu mekhanizmi zakhystu prav ta svobod ljudyny i ghromadjanyna // Visn. Konstytucijnogho Sudu Ukrainy. 2000. # 1. S. 68–83.
7. Ghasanov K. K. Konstytucyonnyj mekhanizm zashhyty osnovnykh prav cheloveka: monoghrafija. M.: Junyty-dana, Zakon y pravo, 2004. 432 s.
8. Gholikova Je. O. Jurydychnyj mekhanizm realizaciji trudovykh prav pracivnykiv: ponjattja ta meta // Jevropejski perspektyvy. 2012. # 4 ch. 2. S. 130–134.
9. Cvik M. V. Zagaljna teorija derzhavy i prava: pidruch / M. V. Cvik, V. D. Tkachenko, L. L. Roghachova, O. V. Petryshyn, S. M. Olejnykov; M. V. Cvik (red.). Kh.: Pravo, 2002. 432 s.
10. Uvarov A. A. Konstytucyonno-pravovoj mekhanizm okhrany y zashhyty prav y svobod cheloveka. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/konstitutsionno-pravovoy-mehanizm-ohrany-i-zaschity-prav-i-svobod-cheloveka>
11. Podpisnov D. S. Oznaky realizaciji norm prava // Visnyk NTUU «KPI». Politologhija. Sociologhija. Pravo. 2013. Vyp. 3 (19). S. 107–111.
12. Chystokletov Leontii Grugorovych, Tkachuk Taras Yuriiovych, Yarmol Liliia Volodymyrivna, Shvets Yuriy Yuriiovich, Yosyfovych Danylo Igorovych Administrative and legal principles of human rights protection in the conditions of coronavirus COVID-19 in Ukraine // Journal of critical reviews. 2020. Vol 7, Issue 18. PP. 1316–1323. doi: 10.31838/jcr.07.18.169

Шевченко Юлія Андріївна

студентка магістратури факультету адвокатури

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Шевченко Юлия Андреевна

студентка магистратуры факультета адвокатуры

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Shevchenko Yuliia

Master's Student of the Faculty of Advocacy

Yaroslav Mudryi National Law University

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-1-6833

ДИСКРЕЦІЙНІ ПОВНОВАЖЕННЯ СУБ'ЄКТІВ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ, СВОБОД ТА ІНТЕРЕСІВ ПРИВАТНИХ ОСІБ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

ДИСКРЕЦИОННЫЕ ПОЛНОМОЧИЯ СУБЪЕКТОВ ПУБЛИЧНОЙ АДМИНИСТРАЦИИ В КОНТЕКСТЕ ЗАЩИТЫ ПРАВ, СВОБОД И ИНТЕРЕСОВ ЧАСТНЫХ ЛИЦ В АДМИНИСТРАТИВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ

DISCRETIONAL POWERS OF PUBLIC ADMINISTRATION SUBJECTS IN THE CONTEXT OF PROTECTION OF RIGHTS, FREEDOMS AND INTERESTS OF PRIVATE PERSONS IN ADMINISTRATIVE JUSTICE

Анотація. У даній статті розглядається питання захисту прав, свобод та інтересів приватних осіб у порядку адміністративного судочинства. Аналізуються положення адміністративного процесуального законодавства, які регулюють здійснення судами своїх повноважень під час вирішення спорів, пов'язаних з адміністративним розсудом суб'єктів владних повноважень, а також національна судова практика, зокрема здійснено дослідження наукових позицій вчених-адміністративістів, положень Кодексу адміністративного судочинства України, позицій адміністративних судів, викладених у судових рішеннях при розгляді справ, пов'язаних із порушенням прав, свобод і законних інтересів громадян при здійсненні суб'єктами публічної адміністрації дискреційних повноважень; надання висновків щодо важливості ролі адміністративних судів, як основного національного інституту захисту прав та інтересів осіб від порушень з боку публічної адміністрації. Також подаються ключові позиції Європейського суду з прав людини щодо меж судового контролю за здійсненням дискреційних повноважень суб'єктами публічної адміністрації. Висновок статті зводиться до того, що адміністративні суди втілюють європейські стандарти права на справедливий суд в аспекті права на ефективний судовий захист, а відтак відіграють важливу роль захисту прав приватних осіб при вирішенні спорів, пов'язаних із здійсненням суб'єктами публічної адміністрації дискреційних повноважень. При цьому, автором підкреслено позитивний бік введення новел у нову редакцію КАС України, а саме повноваження судів накладати зобов'язання на відповідача до виконання покладених на нього законом і підзаконними актами обов'язків, хоча суд не в праві вказати, яке конкретно рішення (дії) необхідно приймати (вчиняти) відповідачу; а також зобов'язання надавати обов'язкову вказівку на необхідність урахування правової оцінки суду в рішенні, якщо суд лише зобов'язує суб'єкта владних повноважень вирішити питання із застосуванням розсуду.

Ключові слова: адміністративне судочинство, права особи, захист прав, дискреційні повноваження, адміністративний розсуд.

Аннотация. В данной статье рассматривается вопрос защиты прав, свобод и интересов частных лиц в порядке административного судопроизводства. Анализируются положения административного процессуального законодательства, регулирующие осуществление судами своих полномочий при разрешении споров, связанных с административным усмотрением субъектов властных полномочий, а также национальная судебная практика, в частности проведено исследование научных позиций ученых-административистов, положений Кодекса административного судопроизводства Украины, позиций административных судов, изложенных в судебных решениях при рассмотрении дел, связанных с нарушением прав, свобод и законных интересов граждан при осуществлении субъектами публичной администрации дискреционных полномочий; предоставление выводов о важности роли административных судов, как основного национального института защиты прав и интересов лиц от нарушений со стороны публичной администрации. Также подаются ключевые позиции Европейского суда по правам человека относительно границ судебного контроля за осуществлением дискреционных полномочий субъектами публичной администрации. Вывод статьи сводится к тому, что административные суды воплощают европейские стандарты права на справедливый суд в аспекте права на эффективную судебную защиту, а затем играют важную роль в защите прав частных лиц при разрешении споров, связанных с осуществлением субъектами публичной администрации дискреционных полномочий. При этом, автором подчеркнута положительную сторону введения новелл в новой редакции КАС Украины, а именно полномочия судов накладывать обязательства на ответчика к исполнению возложенных на него законом и подзаконными актами обязанностей, хотя суд не вправе указать, какое именно решение (действия) необходимо принимать (совершать) ответчику; а также обязательства предоставлять обязательную указание на необходимость учета правовой оценки суда в решении, если суд лишь обязывает субъекта властных полномочий решить вопрос с применением усмотрению.

Ключевые слова: административное судопроизводство, права человека, защита прав, дискреционные полномочия, административное усмотрение.

Summary. This article considers the protection of the rights, freedoms and interests of individuals in administrative proceedings. The provisions of administrative procedural legislation governing the exercise of their powers by courts in resolving disputes related to administrative discretion of subjects of power, as well as national case law, in particular, the study of scientific positions of administrative scientists, the Code of Administrative Procedure of Ukraine, positions of administrative courts set forth in court decisions when considering cases related to the violation of the rights, freedoms and legitimate interests of citizens in the exercise of discretionary powers by the subjects of public administration; providing conclusions on the importance of the role of administrative courts as the main national institution for the protection of the rights and interests of individuals from violations by the public administration. The key positions of the European Court of Human Rights on the limits of judicial control over the exercise of discretionary powers by public administration entities are also presented. The article concludes that administrative courts implement European standards of the right to a fair trial in terms of the right to effective judicial protection, and thus play an important role in protecting the rights of individuals in resolving disputes related to the exercise of discretion by public administrations. At the same time, the author emphasizes the positive side of the introduction of short stories in the new version of the CAS of Ukraine, namely the power of courts to impose obligations on the defendant to fulfill its obligations under law and bylaws, although the court has no right to specify) must be accepted (committed) by the defendant; as well as the obligation to provide a mandatory indication of the need to take into account the legal assessment of the court in the decision, if the court only obliges the subject of power to resolve the issue using discretion.

Key words: administrative proceedings, individual rights, protection of rights, discretionary powers, administrative discretion.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Стаття 55 Конституції України презюмує, що кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [1]. Таке право реалізується в порядку адміністративного судочинства, оскільки з метою захисту прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин діють адміністративні суди, що передбачено ст. 125 Основного Закону. Зокрема, права, свободи та інтереси осіб

можна визначити як об'єкт захисту від порушень з боку суб'єктів владних повноважень в національному адміністративному судочинстві, що передбачено ч. 1 ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства України (далі — КАС України) [2]. З огляду на це кожна особа має право звернутись до адміністративного суду, якщо вважає, що рішенням, дією чи бездіяльністю суб'єкта публічної адміністрації порушені її права, свободи та інтереси та просити про їх захист у різний спосіб, визначений КАС України. Слід зауважити, що з прийняттям КАС України у 2005 році набуло поширення питання стосовно меж

судового розсуду при вирішенні спорів, предметом яких є дія, бездіяльність чи акт суб'єкта публічної адміністрації при реалізації дискреції. Оскільки поняття «дискреційні повноваження» залишалось не закріпленим у національному законодавстві, то серед наукової спільноти, а також суддів судів різних інстанцій точились дискусії стосовно вирішення подібних спорів. Проте, з прийняттям оновленої редакції КАС України у 2017 році повноваження суду при розгляді спорів між особою та суб'єктом публічної адміністрації при здійсненні адміністративного розсуду були унормовані. Разом з тим виникли й інші питання, які висвітлюються у цій статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Питання компетенції адміністративних судів в Україні робили спроби осмислити в своїх працях сучасні відомі українські вчені-адміністративісти Белкін М. [3], Константий О. [4], Гулик А. [8], Ільницький О. [14] та деякі інші. Однак у наявних дослідженнях детально не опрацьовувалися аспекти меж судового контролю за рішеннями, діями, бездіяльністю суб'єктів владних повноважень, учинених у межах їх дискреційних повноважень.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Головною метою даної статті є аналіз наукових позицій вчених-адміністративістів, положень КАС України, позицій адміністративних судів, викладених у судових рішеннях, ключових позицій Європейського суду з прав людини (далі — Європейського суду) при розгляді справ, пов'язаних із порушенням прав, свобод і законних інтересів громадян при здійсненні суб'єктами публічної адміністрації дискреційних повноважень; надання висновків щодо важливості ролі адміністративних судів, як основного національного інституту захисту прав та інтересів осіб від порушень з боку публічної адміністрації.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У публічно-правових спорах, що виникають між приватною особою та суб'єктом владних повноважень, єдиною підставою реалізації гарантованого конституційного права на справедливий суд вважаються адміністративні суди. Відтак, в адміністративному судочинстві можуть захищатися лише суб'єктивні права особи, визначені як міжнародними, так і національними нормативно-правовими актами, порушені чи обмежені у публічно-правових відносинах, при реалізації своїх владних управ-

лінських функцій відповідними органами державної або муніципальної влади, їхніми посадовими або службовими особами. При цьому окремої уваги вартує питання захисту прав осіб, порушених суб'єктами публічної адміністрації при здійсненні ними дискреційних повноважень, оскільки саме в цьому аспекті права осіб довгий час залишались найменш захищеними адміністративними судами. В даному випадку мова йде про порушення права особи на справедливий суд, яке охоплює і право на ефективний судовий захист. Зокрема, таке порушення виявлялось у відсутності судового захисту, який би можна було вважати ефективним для приватних осіб при розгляді судами справ, пов'язаних зі здійсненням суб'єктами публічної адміністрації дискреційних повноважень. Таке явище було пов'язане з відсутністю єдиних критеріїв відмежування виключних повноважень від дискреційних, а відтак і суперечливою судовою практикою.

У працях науковця М. Л. Белкіна, згадується, що у середині ХХ ст. англійським судом був сформульований тест на розумність, так званий тест Венсбері, відповідно до якого при розгляді питання про необґрунтовані дії органів влади та перевищенні своїх повноважень суду належить, зокрема, з'ясувати, чи не є рішення настільки нерозумним, що жоден розумний орган чи посадова особа не прийме рішення про його реалізацію [3, с. 16]. Саме він став відправною точкою до удосконалення повноважень судів при розгляді спорів, пов'язаних зі здійсненням дискреційних повноважень суб'єктами публічної адміністрації, та меж втручання у розсуд такого суб'єкта задля відновлення порушеного права особи-заявника.

Вчений-адміністративіст О. В. Константий у своїх наукових роботах, присвячених захисту прав осіб у публічно-правовій сфері, виділяє «зовнішність» контролю адміністративних судів при розгляді справ, об'єктом яких є вихід за межі дискреційних повноважень суб'єкта публічної адміністрації, керуючись правовою системою держави. Так, контроль адміністративних судів за рішеннями, діями, бездіяльністю адміністрації є «зовнішнім» (з боку іншої підсистеми органів державної влади), і у зв'язку з цим, на відміну від контролю в системі органів виконавчої влади, за принципом поділу влади, він не може передбачати прийняття за його результатами рішень замість відповідного адміністративного органу (як при «відомчому»). А отже, він є лише контролем правомірності, а не адміністративної доцільності, оскільки для судів країн континентальної системи права, до яких належить й Україна, характерно виконання функції

застосування закону до конфліктних правовідносин, а не створення правила поведінки, правової норми (як в англосаксонській системі) [4, с. 165]. Виходячи з такої наукової позиції, можна сказати, що суди романо-германської правової системи уповноважені досліджувати дотримання «процедури» прийняття рішення /вчинення дії, бездіяльності, а також визначати наявність необхідних умов для реалізації суб'єктами владних повноважень дискреції та елементарну розсудливість при її застосуванні. Проте втручатись у діяльність суб'єкта владних повноважень суд не має права з огляду на конституційні засади поділу влади на декілька гілок.

Зважаючи на різні позиції доцільним є встановлення сутності дискреційних повноважень. З прийняттям першої редакції КАС України значна увага суддів адміністративних судів у питанні дискреції зосередилась на нормах м'якого права, а саме Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи про здійснення адміністративними органами влади дискреційних повноважень № R (80) 2 (далі — Рекомендація). Зокрема, у даному правовому акті поняття «дискреційні повноваження» визначено як повноваження, які адміністративний орган, приймаючи рішення, може здійснювати з певною свободою розсуду — тобто коли такий орган може обирати з кількох юридично допустимих рішень те, яке він вважає найбільш відповідним за даних обставин [5]. При цьому у Рекомендації передбачається, що, приймаючи певне рішення на власний розсуд, владний суб'єкт все одно повинен наводити міркування саме такого рішення (принцип 8), а також що акт, прийнятий/вжитий під час реалізації дискреційних повноважень, може бути перевірений на предмет законності судом або іншим незалежним органом (принцип 9).

Слід звернути увагу, що на законодавчому рівні в Україні відсутнє визначення дискреційних повноважень, проте у Методології проведення антикорупційної експертизи, затвердженої Наказом Міністерства юстиції України № 1395/5 24 квітня 2017 року, надане чітке визначення, ознаки, а також фактори, від яких залежать вид і обсяг дискреційних повноважень. Зокрема, дискреційні повноваження — це сукупність прав та обов'язків органів державної влади та місцевого самоврядування, осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, що надають можливість на власний розсуд визначити повністю або частково вид і зміст управлінського рішення, яке приймається, або можливість вибору на власний розсуд одного з декількох варіантів управлінських рішень, передбачених нормативно-правовим актом, проектом нормативно-

правового акта [6]. Проте законодавець до цього часу не закріпив визначення дискреційних повноважень на законодавчому рівні. Варто звернути увагу на те, що окремі науковці пропонують таке визначення закріпити у КАС України, інші ж вважають, що його визначення повинно міститися в Адміністративно-процедурному кодексі, проект якого перебуває на стадії обговорення громадськістю. Але оскільки наразі зміст дискреційних повноважень розкривається у підзаконному нормативно-правовому акті, який спрямований на усунення корупціогенних факторів, остільки це унеможливило його застосування в адміністративному процесі.

Якщо розглядати положення, закріплені у КАС України попередньої редакції, то можна стверджувати, що адміністративний суд, перевіряючи рішення, дію чи бездіяльність суб'єкта владних повноважень на відповідність, закріпленим ч. 3 ст. 2 вказаного вище акта критеріям, не втручався у дискрецію суб'єкта владних повноважень поза межами перевірки за цими критеріями. Завдання адміністративного судочинства полягало у захисті приватної особи шляхом гарантування дотримання вимог закону, а не у забезпеченні ефективності державного управління.

Але, як відомо, на сьогоднішній день забезпечення реалізації прав людини гарантується Конституцією України, а також Національною стратегією у сфері прав людини, затвердженою Указом Президента України № 501/2015 25 серпня 2015 року [7]. Зокрема, кожному гарантується право на справедливий суд, що включає право на справедливий судовий розгляд, який у свою чергу передбачає наявність у сторін судового розгляду ефективного судового захисту і відновлення порушеного права особи. Відтак, вирішення спору по суті не реалізується судом у тій мірі, яку гарантує конституційне право особи на справедливий суд.

Як зазначалось раніше, з огляду на положення Конституції України та КАС України щодо компетенції адміністративного суду, останній не може підміняти інший орган державної влади та перебирати на себе повноваження щодо вирішення питань, які законодавством віднесені до компетенції цього органу державної влади [8, с. 151].

У зв'язку з цим, цікавою є практика адміністративних судів, які намагаються обґрунтувати принцип поділу влади через визначення поняття «дискреційні повноваження», закріплене у Рекомендації. Так, у Постанові Вищого адміністративного суду України (далі — ВАСУ) від 13 жовтня 2015 року скасовані рішення судів попередніх інстанцій про зобов'язання Управління пенсійного фонду здійсню-

ти позивачу перерахунок та виплату щомісячного довічного грошового утримання. При цьому ВАСУ обґрунтував свою постанову тим, що відповідно до Рекомендації, під дискреційними повноваженнями слід розуміти повноваження, які адміністративний орган, приймаючи рішення, може здійснювати з певною свободою розсуду. Зважаючи на це, при вирішенні справи та ухваленні судового рішення суд не може втручатися у дискрецію (вільний розсуд) відповідача [9]. Таким чином, суд, переформулювавши визначення поняття, негласно висловив позицію дотримання принципу поділу влади шляхом невтручання у розсуд органу виконавчої влади щодо подібних питань. Проте, така практика тлумачення дискреційних повноважень видається сумнівною.

Водночас з позиціями національних судів, Європейського суду при вирішенні питань пов'язаних зі здійсненням дискреційних повноважень суб'єктами публічної адміністрації висловив декілька ключових тез, які й стали відправною точкою до змін, внесених до оновленої редакції КАС України. Зокрема, у рішенні по справі «Волохи проти України» втручання у право заявника не може розглядатися як таке, що було здійснене «згідно із законом», оскільки законодавство України не визначає з достатньою чіткістю межі та умови здійснення органами влади своїх дискреційних повноважень у сфері, про яку йдеться, та не передбачає достатніх гарантій захисту від свавілля [10]. А в рішенні по справі «Олссон проти Швеції» Європейський суд зазначив, що запорукою вірного застосування дискреційних повноважень є високий рівень правової культури державних службовців, водночас, суди повинні відновлювати порушене право шляхом зобов'язання суб'єкта владних повноважень, у тому числі колегіальний орган, прийняти рішення про надання можливості, якщо відмова визнана неправомірною, а інших підстав для відмови не бачається [11]. З огляду на обов'язковість для виконання Україною рішень Європейського суду, гарантовану ст. 3 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» № 3477-IV від 23 лютого 2006 року [12], виникло питання щодо можливості втручання суду в дискрецію суб'єкта владних повноважень, оскільки адміністративні суди в Україні, діючи в порядку та відповідно до повноважень, визначених КАС України, фактично являють собою національну (первісну) частину європейського механізму захисту прав та свобод особи у відносинах із владою, бо займають позицію національного протектора при порушенні суб'єктом владних повноважень прав, свобод та законних інтересів осіб. Такий висновок можна зробити вихо-

дячи зі змісту ч. 1 ст. 35 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі — Конвенція), відповідно до якої Європейський суд приймає до розгляду індивідуальні заяви про порушення державою прав осіб, гарантованих Конвенцією та протоколами до неї, після того, як будуть вичерпані всі національні засоби юридичного захисту [13].

З урахуванням таких позицій Європейського суду, законодавець визнав доцільним обмежене втручання суду у дискрецію суб'єкта владних повноважень і передбачив це у новій редакції КАС України. Відтак, суд набув повноважень зобов'язати відповідача до виконання покладених на нього законом і підзаконними актами обов'язків, хоча й не в праві вказувати, яке конкретно рішення (дії) необхідно приймати (вчиняти) відповідачу.

Проте, слід звернути увагу на те, що новели чинного адміністративного процесуального судочинства у питанні повноважень суду при вирішенні спорів, пов'язаних із здійсненням адміністративного розсуду суб'єктом владних повноважень, мають певні недоліки. Зокрема, ознайомлення з формулюванням ч. 2 ст. 245 КАС України «Повноваження суду при вирішенні справи» вказує на те, що автори намагаються об'єднати зовсім різні способи захисту, а саме визнання бездіяльності суб'єкта владних повноважень протиправною та зобов'язання вчинити дії, застосовуючи їх у сукупності. На це вказує як словесна форма конкретного п. 4 названої частини статті, так і її системний аналіз: наприклад, п. 3 чітко визначає, що в разі визнання дій суб'єкта владних повноважень протиправними, суд володітиме ще й повноваженнями зобов'язати його утриматися від певних дій. Ч. 4 ст. 245 КАС України вказує, що суд може зобов'язати відповідача-суб'єкта владних повноважень прийняти рішення на користь позивача, якщо для його прийняття виконано всі умови, визначені законом, і прийняття такого рішення не передбачає права суб'єкта владних повноважень діяти на власний розсуд; якщо прийняття рішення на користь позивача передбачає право суб'єкта владних повноважень діяти на власний розсуд, суд зобов'язує суб'єкта владних повноважень вирішити питання, щодо якого звернувся позивач, з урахуванням його правової оцінки, наданої судом у рішенні [2].

Зважаючи на такі висновки, категорично не можна погодитися як із певними формальними недоліками, а саме уживання конструкції «власний розсуд суб'єкта владних повноважень», об'єднання в рамках одного пункту двох різних способів захисту — визнання протиправною бездіяльності й зобов'язання вчинити дії, так і концепцією застосовуваного підходу.

Бездіяльність суб'єкта владних повноважень у вчиненні певної дії чи прийняття рішення не може давати можливість суду вирішувати питання по суті, не отримавши попередніх пояснень повноважного суб'єкта [14, с. 112]. Саме такий підхід підтримує засади функціонування держави та в майбутньому може зумовити виникнення такого явища, як зловживання суб'єктами владних повноважень відповідальністю судів за вирішення питань, які, наприклад, мають суспільний інтерес або тягнуть ризик певних втрат чи загроз для діяльності публічної адміністрації, оскільки знімають відповідальність з таких суб'єктів. Зобов'язання вчинити дії, за попередньою логікою висновків дослідження, є наслідком установлення протиправності попередніх дій суб'єкта владних повноважень, ужитих по суті вирішення звернення особи. Більше того, воно є самостійним способом захисту, що не допускає його об'єднання з іншими, виходячи з диспозитивності адміністративного процесу та свободи особи у визначенні позовних вимог, із якими вона звертається до суду, починаючи з того, що особа може бути не зацікавлена в зобов'язанні до вчинення відповідача до певних дій.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. При вирішенні спорів між приватною особою та суб'єктом владних повноважень адміністративні суди відігра-

ють найголовнішу роль, займаючи місце основного, а в деяких випадках єдиного протектора порушеного права. Проте, з 2005 року адміністративні суди вагались перебирати на себе таку роль, оскільки норми, закріплені у КАС України попередньої редакції, не визначали межі повноважень суддів при вирішенні спорів, пов'язаних зі здійсненням суб'єктом публічної адміністрації дискреційних повноважень. Відтак, права та інтереси осіб не завжди могли бути захищені необхідним чином. Проте, значних змін зазнав КАС України нової редакції. Так, законодавець закріпив повноваження судів накладати зобов'язання на відповідача до виконання покладених на нього законом і підзаконними актами обов'язків, хоча суд не в праві вказати, яке конкретно рішення (дії) необхідно приймати (вчиняти) відповідачу. Також, слід відмітити, що законодавець зобов'язав надавати обов'язкову вказівку на необхідність урахування правової оцінки суду в рішенні, якщо суд лише зобов'язує суб'єкта владних повноважень вирішити питання із застосуванням розсуду. При цьому, цей аспект не стільки стосується адресата рішення — відповідача, рішення суду для якого й без цього є обов'язковим, як є сформульованою до суду вимогою надавати таку оцінку по суті результату розгляду спірного питання суб'єктом владних повноважень, а не обмежуватися констатацією процедурних порушень.

Література

1. Конституція України 28.06.1996 р. 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України 1996. № 30. Ст. 141.
2. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV // Відомості Верховної Ради України. 2005. № 35–36, № 37. С. 446.
3. Белкін М. Л. До питання щодо неможливості використання Європейської Конвенції про захист прав людини на шкоду цим правам / М. Л. Белкін // Часопис Академії адвокатури України. 2016. Т. 9. № 1. С. 10–17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chaau_2016_9_1_3.
4. Константи́й О. В. Захист суб'єктивних прав, свобод і законних інтересів у публічно-правовій сфері адміністративними судами: до питання меж та способів / О. В. Константи́й // Адміністративне право і процес. 2015. № 4 (176). С. 35–40.
5. Про здійснення адміністративними органами влади дискреційних повноважень: Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи державам-учасницям № R (80) 2 від 11.03.1980 р. URL: http://sc.gov.ua/ua/rekomendaciji_komitetu_ministriv_radi_jevropi.html
6. Методологія проведення антикорупційної експертизи: Наказ Міністерства юстиції України № 1395/5 від 24.04.2017 р. // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v1395323-17>
7. Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини: Указ Президента України від 25.08.2015 р. № 501/2015 // Офіційний вісник України. 2015. № 69. Ст. 2257.
8. Гулик А. Г. Межі втручання суду в дискрецію суб'єкта владних повноважень // Закарпатські правові читання. Матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції. (20–22 квітня 2017 року, м. Ужгород). Том 1. С. 149–152.
9. Постанова Вищого адміністративного суду України від 13.10.2015 р. по справі № К/800/20557/13. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/52603731>

10. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Волохи проти України (VOLOKHNY v. UKRAINE)» (Заява № 23543/02) від 2.11.2006 р. // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_138

11. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Олссон проти Швеції (OLSSON v. SWEDEN)» (Заява № 10465/83) від 24 березня 1988 року // The HUDOC database. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf?library=ECHR&id=001-104034&filename=CASE%20OF%20OLSSON%20v.%20SWEDEN%20%28No.%201%29%20-%20%5BRussian%20Translation%5D.pdf>

12. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV // Відомості Верховної Ради України. 2006. № 30. Ст. 260.

13. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. // Офіційний вісник України. 1998. № 13 / № 32. С. 270.

14. Ільницький О. Обрання способу судового захисту у справах із використанням дискреційних повноважень суб'єктами публічної адміністрації / О. Ільницький // Підприємництво, господарство і право. 2017. № 4. С. 108–113.

References

1. Konstytucija Ukrainy 28.06.1996 r. 254k/96-VR // Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrainy 1996. # 30. St. 141.
2. Kodeks administratyvnogho sudochynstva Ukrainy vid 06.07.2005 r. # 2747-IV // Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrainy. 2005. # 35–36, # 37. S. 446.
3. Bjelkin M. L. Do pytannja shhodo nemozhlyvosti vykorystannja Jevropejskoi Konvenciji pro zakhyst prav ljudyny na shkodu cym pravam / M. L. Bjelkin // Chasopys Akademiji advokatury Ukrainy. 2016. T. 9. # 1. S. 10–17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chaau_2016_9_1_3.
4. Konstantyj O. V. Zakhyst sub'jektyvnykh prav, svobod i zakonnykh interesiv u publichno-pravovij sferi administratyvnymy sudamy: do pytannja mezh ta sposobiv / O. V. Konstantyj // Administratyvne pravo i proces. 2015. # 4 (176). S. 35–40.
5. Pro zdijsnennja administratyvnymy orghanamy vlady dyskreijnykh povnovazhenj: Rekomendacija Komitetu Ministriv Rady Jevropy derzhavam-uchasnyjam # R (80) 2 vid 11.03.1980 r. URL: http://sc.gov.ua/ua/rekomendacii_komitetu_ministriv_radi_jevropi.html
6. Metodologhija provedennja antykorupcijnoji ekspertyzy: Nakaz Ministerstva justyciji Ukrainy # 1395/5 vid 24.04.2017 r. // Oficijnyj veb-sajt Verkhovnoji Rady Ukrainy. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v1395323-17>
7. Pro zatverdzhennja Nacionaljnoji strateghiji u sferi prav ljudyny: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 25.08.2015 r. # 501/2015 // Oficijnyj visnyk Ukrainy. 2015. # 69. St. 2257.
8. Ghulyk A. Gh. Mezhi vtruchannja sudu v dyskreiju sub'jekta vladnykh povnovazhenj // Zakarpatsjki pravovi chytannja. Materialy IKh Mizhnarodnoji naukovo-praktychnoji konferenciji. (20–22 kvitnja 2017 roku, m. Uzhghorod). Tom 1. S. 149–152.
9. Postanova Vyshhogo administratyvnogho sudu Ukrainy vid 13.10.2015 r. po spravi # K/800/20557/13. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/52603731>
10. Rishennja Jevropejskogho sudu z prav ljudyny u spravi «Voloxy proty Ukrainy (VOLOKHNY v. UKRAINE)» (Zajava # 23543/02) vid 2.11.2006 r. // Oficijnyj veb-sajt Verkhovnoji Rady Ukrainy. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_138
11. Rishennja Jevropejskogho sudu z prav ljudyny u spravi «Olsson proty Shveciji (OLSSON v. SWEDEN)» (Zajava #10465/83) vid 24 bereznja 1988 roku // The HUDOC database. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf?library=ECHR&id=001-104034&filename=CASE%20OF%20OLSSON%20v.%20SWEDEN%20%28No.%201%29%20-%20%5BRussian%20Translation%5D.pdf>
12. Pro vykonannja rishenj ta zastosuvannja praktyky Jevropejskogho sudu z prav ljudyny: Zakon Ukrainy vid 23.02.2006 r. #3477-IV // Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrainy. 2006. # 30. St. 260.
13. Konvencija pro zakhyst prav ljudyny i osnovopolozhnykh svobod vid 04.11.1950 r. // Oficijnyj visnyk Ukrainy. 1998. # 13 / # 32. S. 270.
14. Ільницький О. Обрання способу судового захисту у справах із використанням дискреційних повноважень суб'єктами публічної адміністрації / О. Ільницький // Підприємництво, господарство і право. 2017. # 4. С. 108–113.

Бровдій Алла Михайлівна

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри правового забезпечення господарської діяльності

Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова

Бровдий Алла Михайловна

кандидат юридических наук,

доцент кафедры правового обеспечения хозяйственной деятельности

Харьковский национальный университет городского хозяйства имени А. Н. Бекетова

Brovdiia Alla

Candidate of Law Sciences,

Associate Professor of the Department of Legal Support of Economic Activity

O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

ORCID: 0000-0002-7774-7108

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-1-6852

**ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВИЙ СТАТУС
ІНЖЕНЕРА-КОНСУЛЬТАНТА В УКРАЇНІ:
ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ХОЗЯЙСТВЕННО-ПРАВОВОЙ СТАТУС
ІНЖЕНЕРА-КОНСУЛЬТАНТА В УКРАЇНЕ:
ПРОБЛЕМЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ECONOMIC AND LEGAL STATUS
OF THE CONSULTING ENGINEER IN UKRAINE:
REGULATORY PROBLEMS**

Анотація. Проаналізовано деякі аспекти господарсько-правового статусу інженера-консультанта, з урахуванням специфіки національного законодавства. Розкрито деякі проблеми правового статусу інженера-консультанта та форми здійснення ним господарської діяльності. Впровадження у сферу господарювання такого суб'єкта як інженер-консультант в сучасних умовах розвитку будівництва набуває особливого значення, що зумовлено необхідністю підвищення якості здійснення будівельних робіт, розвиток конкуренції у цій сфері та необхідністю зміни підходів до організації господарської діяльності у цій сфері. Встановлено, що поняття інженер-консультант визначено в деяких спеціальних нормативно-правових актах, зокрема, що регулюють діяльність у сфері будівництва горіг, проте господарсько-правові аспекти ведення ним господарської діяльності залишаються не врегульованими. Це значно впливає на ефективність впровадження інституту інженера-консультанта у сферу господарювання. Розкрито проблему відсутності чіткого визначення форми ведення господарської діяльності вказаним учасником господарських відносин. Доведено необхідність прийняття спеціального нормативно-правового акту, а саме Закону України «Про діяльність інженерів-консультантів», в якому врегулювати загальні питання їх правового статусу, особливості організації його діяльності, відповідальності тощо. Запропоновано авторське визначення поняття інженер-консультант, з урахуванням необхідності встановлення організаційно-правової форми ведення ним своєї господарської діяльності, що забезпечуватиме належне впорядкування відносин між ним та іншими учасниками будівельних відносин, зокрема підрядниками та замовниками. Запропоновано вирішення деяких проблем господарсько-правового статусу інженера консультанта за законодавством України. Обґрунтовано доцільність ведення діяльності інженером-консультантом як самозайнятої особи, або здійснення своєї діяльності шляхом створення юридичної особи (об'єднання інженерів-консультантів). Крім цього, на наш погляд, суб'єкт

господарювання, який здійснює інжинірингову діяльність та уклав трудові договори з акредитованими у встановленому порядку інженерами-консультантами має право надавати послуги інженера-консультанта.

Ключові слова: інженер-консультант, організаційно-правова форма, господарсько-правовий статус, бугівельні відносини

Аннотация. Проанализированы некоторые аспекты хозяйственно-правового статуса инженера-консультанта, с учетом специфики национального законодательства. Раскрыты некоторые проблемы правового статуса инженера-консультанта и формы осуществления им хозяйственной деятельности. Внедрение в сферу хозяйствования такого субъекта как инженер-консультант в современных условиях развития строительства приобретает особое значение, что обусловлено необходимостью повышения качества осуществления строительных работ, развитие конкуренции в этой сфере и необходимостью изменения подходов к организации хозяйственной деятельности в этой сфере. Установлено, что понятие инженер-консультант определены в некоторых специальных нормативно-правовых актах, в частности, регулирующих деятельность в сфере строительства дорог, однако хозяйственно-правовые аспекты ведения им хозяйственной деятельности остаются не урегулированными. Это значительно влияет на эффективность внедрения института инженера-консультанта в сферу хозяйствования. Раскрыта проблема отсутствия четкого определения формы ведения хозяйственной деятельности указанным участником хозяйственных отношений. Доказана необходимость принятия специального нормативно-правового акта, а именно Закона Украины «О деятельности инженеров-консультантов», в котором урегулировать общие вопросы их правового статуса, особенности организации его деятельности, ответственности и тому подобное. Предложено авторское определение понятия инженер-консультант, с учетом необходимости установления организационно-правовой формы ведения им своей хозяйственной деятельности, обеспечивать надлежащее упорядочение отношений между ним и другими участниками строительных отношений, в частности подрядчиками и заказчиками. Предложено решение некоторых проблем хозяйственно-правового статуса инженера консультанта по законодательству Украины. Обоснована целесообразность ведения деятельности инженером-консультантом в качестве самозанятого лица, или осуществления своей деятельности путем создания юридического лица (объединение инженеров-консультантов). Кроме этого, на наш взгляд, субъект хозяйствования, который осуществляет инжиниринговую деятельность и заключил трудовые договоры с аккредитованными в установленном порядке инженерами-консультантами имеет право предоставлять услуги инженера-консультанта.

Ключевые слова: инженер-консультант, организационно-правовая форма, хозяйственно-правовой статус, строительные отношения

Summary. Some aspects of the economic and legal status of a consulting engineer are analyzed, taking into account the specifics of national legislation. Some problems of the legal status of the consulting engineer and the forms of his economic activity are revealed. The introduction of such an entity as a consulting engineer in the modern conditions of construction development is of particular importance due to the need to improve the quality of construction work, the development of competition in this area and the need to change approaches to economic activity in this area. It is established that the concept of consulting engineer is defined in some special regulations, in particular, regulating activities in the field of road construction, but the economic and legal aspects of his business remain unresolved. This significantly affects the effectiveness of the introduction of the institute of consulting engineers in the field of management. The problem of lack of clear definition of the form of conducting economic activity by the specified participant of economic relations is revealed. The necessity of adopting a special normative legal act, namely the Law of Ukraine «On the activities of consulting engineers», in which to regulate general issues of their legal status, features of the organization of its activities, responsibilities, etc is proved. The author's definition of the concept of consulting engineer is proposed, taking into account the need to establish the organizational and legal form of his business, which will ensure proper regulation of relations between him and other participants in construction relations, including contractors and customers. The solution of some problems of the economic and legal status of the consulting engineer under the legislation of Ukraine is offered. The expediency of conducting the activity of a consulting engineer as a self-employed person, or carrying out its activity by creating a legal entity (association of consulting engineers) is substantiated. In addition, in our opinion, an entity that carries out engineering activities and has concluded employment contracts with duly accredited consulting engineers has the right to provide the services of a consulting engineer.

Key words: consulting engineer, organizational and legal form, economic and legal status, construction relations.

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку економіки України вимагає удосконалення механізмів правового регулювання будівельних правовідносин та забезпечення ефективної державної політики у цій сфері. В умовах євроінтеграції

важливого значення набуває впровадження у сферу господарювання новітніх форм ведення господарської діяльності, що значною мірою стосується сфери будівництва. Однією із новел законодавства України у сфері будівництва є впровадження інституту

інженера-консультанта, зокрема у будівництві доріг. Становлення вказаної професії започатковано ще у XIX столітті у Європі, коли інженери виконували весь обсяг робіт, пов'язаний з проектуванням, організацією будівництва і задачею об'єкта. На території України і в усіх країнах пострадянського простору ці функції виконували в основному архітектори, які проектували, керували будівництвом і здавали готовий об'єкт замовнику. Однак уже в середині XIX століття в зв'язку з ускладненням будівельних проектів і залученням до їх виконання все більшої кількості учасників, стала виділятися професія інженера-консультанта, який наймався замовником в якості незалежного консультанта по поставкам і будівництву. Інженер-консультант є однією із ключових фігур у сфері виконання будівельних робіт, що здійснюються за контрактами (типовими проформами) Міжнародної федерації інженерів-консультантів, яка була створена з метою: 1) представництва інженерів-консультантів, які беруть участь в розвитку сучасної індустрії; 2) стандартизації та кодифікації будівельних стандартів і правил ведення бізнесу в будівництві; 3) проведення тренінгів, навчальних курсів, семінарів і конференцій.

Попри те, що на законодавчому рівні визначено деякі аспекти діяльності інженера-консультанта, залишаються неврегульованими його господарсько-правовий статус, права, обов'язки та форми ведення ним господарської діяльності, що і стало підставою для проведення цього дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі питання статусу та діяльності інженера-консультанта досліджує О. М. Непомнячий [1], який розглядав теоретичні підходи до визначення поняття «інженер-консультант», з урахуванням специфіки національного ринку, розробив професіограму інженера-консультанта у галузі будівництва, шляхом виділення основних навичок, компетентностей та кваліфікацій для вказаної професії. О. Є. Кузьмін, Н. А. Городиська [2], які розглядали особливості діяльності інжинірингових компаній, їх правовий статус у сфері будівництва. О. А. Марушева, О. В. Медведчук, А. В. Гаврилов [3], що вивчали особливості примірного договору з інженером-консультантом; І. В. Хараїм [4], який досліджував особливості модернізації управління ризиками у сфері будівництва. Загальнотеоретичні засади поняття господарсько-правового статусу досліджували такі вчені, як С. С. Алексєєв [5], О. Ф. Скакун [6], В. С. Щербина [7] та інші. Проте, в науковій літературі недостатньо дослідженими залишаються питання організаційно-правової форми ведення господарської діяльності інженера-консультанта. Крім

цього, нормативно-правове забезпечення вказаної діяльності також залишається неузгодженим.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення деяких проблем правового регулювання статусу і діяльності інженера-консультанта.

Виклад основного матеріалу. Інженер-консультант на сучасному етапі розвитку економіки України є важливим учасником будівельних правовідносин. Проте, в нормативно-правових актах не визначено особливостей його господарсько-правового статусу, порядку ведення ним господарської діяльності, що, на наш погляд, значно ускладнює впровадження цього інституту у практичну діяльність. Крім цього, діяльність інженера-консультанта і як інжинірингової компанії і як окремого спеціаліста викликає необхідність розгляду положень законодавства щодо форми ведення ним господарської діяльності у цій сфері. В чинному законодавстві його правовий статус визначено в деяких спеціальних нормативно-правових актах, зокрема тих, які стосуються діяльності з будівництва доріг. Відповідно до Вимог, щодо проведення контролю якості робіт з нового будівництва, реконструкції та капітального ремонту автомобільних доріг загального користування, затверджених Постановою КМУ від 28 грудня 2016 року № 1065 [8], для здійснення технічного нагляду за будівництвом автомобільних доріг загального користування та розроблення вимог і рекомендацій щодо вдосконалення організаційних і технологічних підходів до виконання дорожніх робіт замовник має право залучати інженера-консультанта. При цьому, інженер-консультант визначається як суб'єкт господарювання, який надає дорожні консультаційні послуги з урахуванням умов, визначених у контрактах міжнародної федерації інженерів-консультантів FIDIC, або із залученням спеціалістів, що мають виданий відповідно до законодавства кваліфікаційний сертифікат для здійснення технічного нагляду за будівництвом автомобільних доріг загального користування.

Поняття інженера-консультанта також закріплено в Мінімальних вимогах з охорони праці на тимчасових або мобільних будівельних майданчиках, затверджених Наказом Міністерства соціальної політики України від 23.06.2017 № 1050 [9], відповідно до яких керівник будівництва (інженер-консультант у будівництві) — фізична особа з кваліфікаційним рівнем, підтвердженим третьою стороною, або юридична особа (інжинірингова компанія, яка має у своєму складі фахівців з кваліфікаційним рівнем, підтвердженим третьою стороною), яка в межах повноважень, делегованих замовником, здійснює керівництво реалізацією проекту, надає замов-

нику консультації щодо вибору оптимальних шляхів його реалізації, приймає від його імені відповідні рішення або виконує інші функції. У Законі України «Про регулювання містобудівної діяльності» також визначено поняття інженер-консультант, як фахівець із кваліфікаційним рівнем, підтвердженим органом із сертифікації персоналу, акредитованим у відповідній сфері згідно із законом, та/або суб'єкт господарювання, що має у своєму складі таких фахівців, який здійснює управління проектом, забезпечує організаційне і консультаційне супроводження комплексу робіт, пов'язаних із створенням об'єкта архітектури, приймає від імені замовника відповідні рішення та виконує інші функції, визначені договором [10].

Таким чином, інженер-консультант у законодавстві України приймає участь у правовідносинах у сфері будівництва доріг та визначається з одного боку як суб'єкт господарювання, що має у своєму складі акредитованих фахівців, а з іншого, інженером-консультантом є фахівець у сфері будівництва. При цьому, підтвердження кваліфікації інженера-консультанта і видачу відповідного сертифікату, здійснює Орган з сертифікації персоналу будівельної галузі (ОСП БГ) який відповідно акредитовано Національним агентством з акредитації України відповідно до вимог ISO/IEC 17024:2012 «Оцінка відповідності. Загальні вимоги до органів, що здійснюють сертифікацію персоналу». В науковій літературі поняття інженера-консультанта майже не отримало належного правового регулювання. О. Непомнящий зазначає, що теоретичне поняття «інженер-консультант» варто розглядати з погляду як спеціалізованої інжинірингової організації, так й окремого фахівця, якого долучають до процесу реалізації будівельного проекту в межах делегованих йому замовником з метою надання фахових консультацій, проведення цільового відбору підприємних організацій чи постачальників, проведення незалежного моніторингу та аудиту будівельного виробництва з потенційною можливістю залучення до спорів між учасниками договірних відносин [11].

Отже, як видно, існують колізії у визначенні правового статусу та відповідно організаційно-правової форми ведення діяльності інженера-консультанта, що відображають відсутність концептуального розуміння ролі інженерів-консультантів в Україні. «Фактично, запропоновані визначення відповідають зразку ролі агента — інженера-консультанта як представника роботодавця, без жодних вказівок на його обов'язок неупередженості чи нейтралітету. Можливість інженера ефективно виконувати свої функції у зв'язку з цим часто залежить від вну-

трішніх невідповідностей між консультаційною угодою з інженером та угодою на проектування та / або будівельні роботи з підрядником» [12].

У зв'язку з тим, що інженер-консультант вперше став суб'єктом будівельних правовідносин в розроблених Міжнародною федерацією інженерів-консультантів проформах ФІДІК, варто також звернути увагу на визначення інженера-консультанта у Білій книзі ФІДІК, яка врегульовує відносини між замовником та інженером-консультантом. Поняття «консультант» у вказаній проформі визначено як сторона, вказана в договорі, що наймається замовником як незалежна професійна фірма для надання послуг, а також правонаступники консультанта. З аналізу договорів, в межах яких урегульована діяльність інженера-консультанта можна зробити висновок, що це поняття означає будь-якого незалежного інженера або незалежну фірму інженерів зі сприятливою репутацією, для надання допомоги в оцінці стану технічного обслуговування і обслуговування проекту, пов'язаних з ним витрат і очікуваних витрат на незвичайне або позачергове технічне обслуговування, ремонт, відновлення або заміна або капітальне переобладнання, пов'язані з проектом, і консультування щодо обсягу резервів, який слід підтримувати для забезпечення наявності коштів, необхідних для цієї мети [13]. Вказані визначення дають підстави стверджувати про відсутність єдиного підходу до визначення правового статусу та безпосередньо організаційно-правової форми діяльності інженера-консультанта. Законодавча неврегульованість діяльності інженера-консультанта та відсутність нормативно-правового регулювання організаційно-правової форми ведення ним діяльності на ринку будівельних консультаційних послуг може призвести до розвитку недобросовісної конкуренції та дискредитації ідеї незалежного контролю якості.

Господарсько-правовий статус інженера-консультанта, можна визначити, як «сукупність економічних, організаційних та юридичних ознак учасника відносин у сфері господарювання, встановлених в законодавстві (закріплених в іншій правовій формі), що дозволяють індивідуалізувати його шляхом виділення з-поміж інших осіб — суб'єктів правовідносин — і кваліфікувати як суб'єкта господарського права» [7, с. 7]. В межах нашого дослідження розглядаються деякі аспекти господарсько-правового статусу інженера-консультанта з урахуванням ознак елементів правового статусу, виокремлених В. С. Щербиною [7, с. 7–8], а саме: 1) мета і завдання суб'єкта господарського права; 2) вид та організаційна (організаційно-правова) форма суб'єкта господарського права; 3) порядок утворення (набуття статусу)

і державної реєстрації суб'єкта господарювання; 4) правовий режим майна суб'єкта господарського права; 5) основний вид діяльності (безпосереднє здійснення господарської діяльності чи організація та управління господарською діяльністю); 6) характер прав і обов'язків (господарсько-виробничі) або повноважень (організаційно-господарські, організаційно-установчі); 7) юридична відповідальність; 8) порядок припинення суб'єкта господарського права (чи його статусу).

Інженер-консультант, як акредитований фахівець може здійснювати свою діяльність на підставі трудових відносин з суб'єктом господарювання який здійснює інжинірингову діяльність, проте, з аналізу понять, визначених у чинному законодавстві можна також зробити висновок, що інженер-консультант також може укладати договори про надання ним послуг, поза трудовими відносинами. У такому випадку, на наш погляд, варто розглянути можливість здійснення ним своєї професійної діяльності як особи, що здійснює незалежну професійну діяльність та відповідно розглянути його господарсько-правовий статус в межах такої діяльності.

Метою діяльності інженера-консультанта, як особи, що здійснює незалежну професійну діяльність є забезпечення якісного виконання підрядниками будівельних послуг. Так, відповідно до Постанови КМУ Про затвердження вимог щодо проведення контролю якості робіт з нового будівництва, реконструкції та капітального ремонту автомобільних доріг загального користування [8], інженер-консультант залучається до здійснення технічного нагляду за будівництвом автомобільних доріг загального користування. Для реалізації вказаних повноважень визначено його права та обов'язки. Узагальнюючи їх можна зробити висновок, що він зобов'язаний здійснювати контроль за обсягами робіт, їх якістю, строками виконання. Крім цього він повинен надавати рекомендації щодо порядку усунення недоліків, наявність проблемних питань, а також погодження та збереження документів, які є необхідними для проведення будівельних робіт, а також інші повноваження у цій сфері. Відповідно до Закону України «Про архітектурну діяльність», архітектор (інженер), що має кваліфікаційний сертифікат визначається як фахівець, який за результатами атестації отримав такий сертифікат, що надає йому повноваження ведення особистої діяльності у сфері архітектурної діяльності, і який несе відповідальність за результати своєї роботи [14]. До виконавців робіт, які пройшли професійну атестацію також прирівнюються особи, які отримали сертифікати за напрямом професійної атестації

в органах з сертифікації персоналу, акредитованих відповідно до Закону України «Про акредитацію органів з оцінки відповідності», та включені до Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва. Відповідно такими особами, як було зазначено раніше є інженери-консультанти. Продовжуючи розгляд правового статусу інженера-консультанта як фахівця варто звернути увагу на включення нової професії «інженер-консультант» до Державного класифікатора професій ДК 003:2010 [15]. У збірнику кваліфікаційних характеристик (Випуск 64) визначені кваліфікаційні характеристики вказаної професії, що внесені Наказом Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 08.08.2017 № 192, а саме зміна № 11 до розділу «Керівники, професіонали, фахівці», якою доповнено розділ «Професіонали», що застосовуються на підприємствах, установах та організаціях, які здійснюють будівництво. Відповідно до вказаних змін, виділено позиції інженера-консультанта, а саме: 1) провідний інженер-консультант (будівництво); 2) Інженер-консультант (будівництво) 1 категорії; 3) Інженер-консультант (будівництво) 2 категорії; 4) Інженер-консультант (будівництво), визначено його завдання та обов'язки, кваліфікаційні вимоги та вимоги щодо необхідних знань [16]. Цим визначаються особливості його професійної діяльності. Наприклад, провідний інженер-консультант виступає представником інвестора відповідно до договору, консультує його з питань залучення проектних, генеральних підрядних організацій, контролює організаційно-технологічну надійність будівництва, вносить пропозиції щодо стадійності проектування, черг будівництва та етапів реалізації проекту, контролює витрачання коштів на усіх етапах будівництва та здійснює інші повноваження, передбачені в Довіднику кваліфікаційних характеристик професій працівників.

Що стосується організаційно-правової форми здійснення господарської діяльності інженера-консультанта, варто зазначити, що в законодавстві відсутнє чітке визначення форми здійснення ним господарської діяльності, проте з визначення поняття інженера-консультанта можна зробити висновок, що інженер-консультант може бути створений у будь-якій організаційно-правовій формі господарського товариства, а також варто розглянути можливість реалізації ним своїх повноважень як особи, яка здійснює незалежну професійну діяльність (самозайнятої особи). Відповідно до п. 14.1.226 Податкового кодексу України, самозайнята особа — платник податку, який є фізичною особою-підприємцем або

провадить незалежну професійну діяльність за умови, що така особа не є працівником в межах такої підприємницької чи незалежної професійної діяльності [17]. У абзаці 2 зазначеного пункту визначено сфери здійснення незалежної професійної діяльності, серед яких в тому числі вказано діяльність інженерів та архітекторів. Варто зауважити, що окремо не виділено діяльність інженерів-консультантів як осіб, які здійснюють незалежну професійну діяльність. Проте, на наш погляд, для врегулювання правового статусу інженера-консультанта важливо внести зміни до Податкового кодексу та надати можливість інженерам-консультантам здійснювати незалежну професійну діяльність, що обумовлено особливостями послуг, що ним надаються.

Також інженером-консультантом є юридична особа, а саме інжинірингова компанія, яка має у своєму складі фахівців, кваліфікація яких підтверджена уповноваженим суб'єктом. Інжинірингова компанія відповідно це суб'єкт господарювання, який здійснює діяльність у сфері інжинірингу. Відповідно до п. 14.1.85 Податкового кодексу, інжиніринг — це надання послуг (виконання робіт) із складення технічних завдань, проектних пропозицій, проведення наукових досліджень і техніко-економічних обстежень, виконання інженерно-розвідувальних робіт з будівництва об'єктів, розроблення технічної документації, проектування та конструкторського опрацювання об'єктів техніки і технології, надання консультації та авторського нагляду під час монтажних та пусконаладжувальних робіт, а також надання консультацій, пов'язаних із такими послугами (роботами) [17]. У Законі України «Про архітектурну діяльність» це поняття визначається як діяльність з надання послуг інженерного та технічного характеру, до яких належать проведення попередніх техніко-економічних обґрунтувань і досліджень, експертизи проекту, розробка програм фінансування будівництва, організація виготовлення проектної документації, проведення конкурсів і торгів, укладання договорів підряду, координація діяльності всіх учасників будівництва, а також здійснення технічного нагляду за будівництвом об'єкта архітектури та консультації економічного, фінансового або іншого характеру. Таким

чином, одним із видів економічної діяльності такого суб'єкта господарювання повинна бути діяльність у сфері інжинірингу. Договір про надання послуг інженера-консультанта укладається із відповідною юридичною особою, яка надає визначені послуги через акредитованого у встановленому порядку фахівця. У зв'язку з цим виникає питання особливостей надання послуг інженера-консультанта інжиніринговою компанією, що обов'язково повинно отримати належне правове регулювання. У зв'язку з цим важливим є прийняття Закону України «Про діяльність інженерів-консультантів», в якому врегулювати загальні питання їх правового статусу, особливості організації його діяльності, відповідальності тощо.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

Проблеми здійснення господарської діяльності інженером-консультантом не достатньо досліджені у господарсько-правовій науці, а також не отримали належного нормативно-правового регулювання, що значно ускладнює впровадження у сферу господарювання вказаного виду послуг. Наразі діяльність інженерів-консультантів нормативно визначена в межах правовідносин з будівництва доріг.

Важливим є визначення поняття інженера-консультанта в господарському кодексі та прийняття Закону України «Про діяльність інженерів-консультантів». На наш погляд, доцільним є визначення поняття інженера-консультанта, як фізичної особи, яка здійснює діяльність із надання інжинірингових та консультаційних послуг на підставі сертифікату, виданого у встановленому порядку. Інженер-консультант може здійснювати свою діяльність як самозайнята особа, що здійснює незалежну професійну діяльність або здійснювати свою діяльність шляхом створення юридичної особи (об'єднання інженерів-консультантів). Суб'єкт господарювання, який здійснює інжинірингову діяльність та уклав трудові договори з акредитованими у встановленому порядку інженерами-консультантами має право надавати послуги інженера-консультанта.

Перспективами подальших досліджень є визначення змісту господарської діяльності інженера-консультанта, як суб'єкта господарювання, що здійснює діяльність у відповідній організаційно-правовій формі.

Література

1. Непомнящий О. М. Інженер-консультант у системі господарської і професійної діяльності // Інвестиції: практика та досвід. № 9/2018. С. 97–102.
2. Кузьмін О. Є., Городиська Н. А. Концептуальні положення визначення сутності інжинірингових підприємств. 2012. URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/12556/1/25_131-135_Vis_722_menegment.pdf (Дата звернення 31.01.2021)
3. Непомнящий О. М., Марушева О. А., Медведчук О. В., Гаврилов А. В. Особливості примірною договору про надання інженерно-консультаційних послугу будівництві // Публічне управління і адміністрування в Україні. 2020. Вип. 18. С. 65–70.
4. Хараїм І. В. Співробітництво з міжнародними організаціями для модернізації публічної політики управління ризиками в будівництві / І. В. Хараїм // Актуальні проблеми державного управління. 2018. № 1(53). С. 1–6.
5. Алексеев С. С. Общая теория права: учебник для вузов. 2-е изд., перераб., доп. М.: Проспект ТК Велби. 2008. 576 с.
6. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: Підручник. 3-те видання. К.: Алерта ЦУЛ. 2011. 524 с.
7. Щербина В. С. Суб'єкти господарського права: монографія. К.: Юрінком Інтер. 2008. 264 с.
8. Про затвердження вимог щодо проведення контролю якості робіт з нового будівництва, реконструкції та капітального ремонту автомобільних доріг загального користування: Постанова Кабінету міністрів України від 28.12.2016 № 1065. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1065-2016-%D0%BF#Text> (Дата звернення 31.01.2021)
9. Про затвердження мінімальних вимог з охорони праці на тимчасових або мобільних будівельних майданчиках: Наказом Міністерства соціальної політики України від 23.06.2017 № 1050. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1111-17#Text> (Дата звернення 31.01.2021)
10. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 17.02.2011 № 3038-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text> (Дата звернення: 31.01.2021).
11. Непомнящий О. М., Хараїм І. В. Стан та перспективи організаційно-правового забезпечення діяльності інженера-консультанта в Україні. Державне управління, удосконалення та розвиток. 2018. № 2. URL: http://www.dy.nauka.com.ua/pdf/2_2018/5.pdf (дата звернення: 31.01.2021)
12. Dr Svitlana Teush, Dr Lukas Klee, Roger Ribeiro. The evolving approaches to the concept of neutrality of consulting engineers under the FIDIC contracts. URL: <https://redcliffe-partners.com/assets/Redcliffe%20Partners%20-%20Consulting%20Engineers%20Article.pdf> (Дата звернення: 31.01.2021)
13. Definition of General Engineering Consultant. URL: <https://www.lawinsider.com/dictionary/general-engineering-consultant> (Дата звернення: 31.01.2021)
14. Про архітектурну діяльність: закон України від 20.05.1999 № 687-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/687-14#Text> (Дата звернення 31.01.2021)
15. Про затвердження зміни № 6 до національного класифікатора України ДК 003:2010: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 26.10.2017 № 1542. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/card/v1542731-17> (дата звернення 30.01.2021)
16. Кваліфікаційні характеристики професії «Інженер-консультант (будівництво)»: наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 08.08.2017 р. № 192 (із змінами, внесеними наказом від 29.12.2017 р. № 350). Київ: Мінрегіон, 2017. 4 с.
17. Податковий кодекс України // Відомості Верховної Ради України. 2011. № 13–14, 15–16, 17. Ст. 112.

References

1. Nepomnjashhyj O. M. Inzhener-konsuljtant u systemi ghospodarsjkoji i profesijnoji dijaljnosti // Investyciji: praktyka ta dosvid. #9/2018. S. 97–102.
2. Kuzjmin O. Je., Ghorodysjka N. A. Konceptualjni polozhennja vyznachennja sutnosti inzhyniryngovykh pidpryjemstv. 2012. URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/12556/1/25_131-135_Vis_722_menegment.pdf (Data zvernennja 31.01.2021)
3. Nepomnjashhyj O. M., Marusheva O. A., Medvedchuk O. V., Ghavrylov A. V. Osoblyvosti prymirnogho doghovoru pro nadannja inzhenerno-konsuljtacijnykh poslughu budivnyctvi // Publichne upravlinnja i administruvannja v Ukrajinii. 2020. Vyp. 18. S. 65–70.
4. Kharajim I. V. Spivrobotnyctvo z mizhnarodnymy orghanizacijamy dlja modernizaciji publichnoji polityky upravlinnja ryzykamy v budivnyctvi / I. V. Kharajim // Aktualjni problemy derzhavnogho upravlinnja. 2018. # 1(53). S. 1–6.
5. Alekseev, S. S. Obshhaja teoryja prava: uchebnyk dlja vuzov. 2-e yzd., pererab., dop. M.: Prospekt TK Velby. 2008. 576 s.

6. Skakun O. F. Teorija derzhavy i prava: Pidruchnyk. 3-te vydannja. K.: Alerta CUL. 2011. 524 s.
7. Shherbyna V. S. Sub'jekty ghospodarsjkogho prava: monohrafija. K.: Jurinkom Inter. 2008. 264 s.
8. Pro zatverdzhennja vymogh shhodo provedennja kontrolju jakosti robot z novogho budivnyctva, rekonstrukciji ta kapitaljnogho remontu avtomobiljnykh dorigh zaghaljnogho korystuvannja: Postanova Kabinetu ministriv Ukrainy vid 28.12.2016 # 1065. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1065-2016-%D0%BF#Text> (Data zvernennja 31.01.2021)
9. Pro zatverdzhennja minimaljnykh vymogh z okhorony praci na tymchasovykh abo mobiljnykh budiveljnykh maj-danchykakh: Nakazom Ministerstva socialjnoji polityky Ukrainy vid 23.06.2017 #1050. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1111-17#Text> (Data zvernennja 31.01.2021)
10. Pro reghuljuvannja mistobudivnoji dijajlnosti: Zakon Ukrainy vid 17.02.2011 # 3038-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text> (Data zvernennja: 31.01.2021).
11. Nepomnjashhyj O. M., Kharajim I. V. Stan ta perspektyvy orghanizacijno-pravovogho zabezpechennja dijajlnosti inzhenera-konsultanta v Ukraini. Derzhavne upravlinnja, udoskonalennja ta rozvytok. 2018. No 2. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/2_2018/5.pdf (data zvernennja: 31.01.2021)
12. Dr Svitlana Teush, Dr Lukas Klee, Roger Ribeiro. The evolving approaches to the concept of neutrality of consulting engineers under the FIDIC contracts. URL: <https://redcliffe-partners.com/assets/Redcliffe%20Partners%20-%20Consulting%20Engineers%20Article.pdf> (data zvernennja 30.01.2021)
13. Definition of General Engineering Consultant. URL: <https://www.lawinsider.com/dictionary/general-engineering-consultant> (data zvernennja 30.01.2021)
14. Pro arkhitekturnu dijajlnistj: zakon Ukrainy vid 20.05.1999 #687-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/687-14#Text> (Data zvernennja 31.01.2021)
15. Pro zatverdzhennja zminy #6 do nacionaljnogho klasyfikatora Ukrainy DK 003:2010: Nakaz Ministerstva ekonomichnogho rozvytku i torghivli Ukrainy vid 26.10.2017 #1542. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/card/v1542731-17> (data zvernennja 30.01.2021)
16. Kvalifikacijni kharakterystyky profesiji «Inzhener-konsultant (budivnyctvo)»: nakaz Ministerstva regionaljnogho rozvytku, budivnyctva ta zhytlovo-komunaljnogho ghospodarstva Ukrainy vid 08.08.2017 r. No 192 (iz zmi-namy, vnesenomy nakazom vid 29.12.2017 r. # 350). Kyjiv: Minreghion, 2017. 4 s.
17. Podatkovyj kodeks Ukrainy // Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrainy. 2011. # 13-14, 15-16, 17. St. 112.

Караханян Карина Мартинівна

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права

Національний університет «Одеська юридична академія»

Караханян Карина Мартыновна

кандидат юридических наук,

доцент кафедры аграрного, земельного и экологического права

Национальный университет «Одесская юридическая академия»

Karakhanian Karyna

PhD in Law, Assistant Professor of the

Department of Agrarian, Land and Environmental Law

National University «Odessa Law Academy»

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-1-6843

**ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ В КРАЇНАХ АМЕРИКИ
(США, КАНАДА, КРАЇНИ ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ)**

**ОСОБЕННОСТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ
АЛЬТЕРНАТИВНОЙ ЭНЕРГЕТИКИ В СТРАНАХ АМЕРИКИ
(США, КАНАДА, СТРАНЫ ЛАТИНСКОЙ АМЕРИКИ)**

**FEATURES OF LEGAL REGULATION OF ALTERNATIVE
ENERGY IN THE COUNTRIES OF AMERICA
(USA, CANADA, COUNTRIES OF LATIN AMERICA)**

Анотація. У статті розглянуто загальні питання міжнародного впровадження та становлення галузі альтернативної енергетики, що нарощує темпи розвитку та розповсюдження. Її поява зумовлена темпами вичерпання викопних природних ресурсів, забрудненню навколишнього природного середовища. Основною метою відновлюваної енергетики є заміщення старої моделі енергетичної системи новими технологіями, що є дружніми до екології. Встановлено, що на сьогоденні глобальний ринок відновлюваних джерел енергії динамічно розвивається й немає серйозних передумов для зміни такої тенденції в прогнозованій перспективі. Досліджено енергетичний ринок країн Америки, зокрема, США, Канади та Латинської Америки, особливості здійснення правового регулювання вказаного сектору економіки.

Констатовано, що зазначений регіон є одним з найперспективніших гравців на міжнародній арені країн-виробників енергії з альтернативних джерел, законодавство якого спрямоване не всебічну підтримку енергетичного сектору. Проаналізовано основні заходи щодо економічного стимулювання виробників альтернативної енергії, пріоритети розвитку галузі та шляхи прискорення енергетичної революції. З'ясовано, що основними напрямками держаної підтримки сектору в США, Канаді та Латинській Америці виступають такі заходи: податкові пільги; державні субсидії, дотації та гарантії; залучення іноземних та національних інвестицій; «зелений» тариф; створення сприятливого клімату для впровадження в життя нових способів виробництва енергії з відновлюваних джерел.

Зазначено, що Україна використовує для власних потреб різноманітні джерела енергії, але в останні роки частка альтернативних видів енергії у споживанні поступово зростає. Найбільш затребуваними серед них є сонячна та вітрова енергетика, гідроенергетика, виробництво електроенергії з біомаси. Аналіз міжнародного законодавства, а також законодавства країн, що були предметом дослідження, свідчить про наявність певних нормативних положень, які є передовими та можуть бути запроваджені в національній правовій системі з метою її вдосконалення.

Ключові слова: альтернативна енергетика, відновлювані джерела енергії, енергетичне законодавство США, енергетичне законодавство Латинської Америки, енергетика Канади, ринок енергетики, енергетична політика, сонячна енергетика, вітрова енергетика, інвестиції в енергетичному секторі, енергетична безпека.

Анотація. В статье рассмотрены общие вопросы международного внедрения и становления отрасли альтернативной энергетики, которая наращивает темпы развития и распространения. Ее появление обусловлено темпами истощения ископаемых природных ресурсов, загрязнением окружающей среды. Основной целью возобновляемой энергетики является замещение старой модели энергетической системы новыми технологиями, которые являются дружелюбными к экологии. Установлено, что на сегодня глобальный рынок возобновляемых источников энергии динамично развивается и нет серьезных предпосылок для изменения такой тенденции в прогнозируемой перспективе. Исследован энергетический рынок стран Америки, в частности, США, Канады и Латинской Америки, особенности осуществления правового регулирования указанного сектора экономики.

Констатировано, что указанный регион является одним из самых перспективных игроков на международной арене стран-производителей энергии из альтернативных источников, законодательство которого направлено на всестороннюю поддержку энергетического сектора. Проанализированы основные мероприятия по экономическому стимулированию производителей альтернативной энергии, приоритеты развития отрасли и пути ускорения энергетической революции. Установлено, что основными направлениями государственной поддержки сектора в США, Канаде и Латинской Америке выступают следующие меры: налоговые льготы; государственные субсидии, дотации и гарантии; привлечение иностранных и национальных инвестиций; «зеленый» тариф; создание благоприятного климата для внедрения в жизнь новых способов производства энергии из возобновляемых источников.

Отмечено, что Украина использует для собственных нужд различные источники энергии, но в последние годы доля альтернативных видов энергии в потреблении постепенно растет. Наиболее востребованными среди них является солнечная и ветровая энергетика, гидроэнергетика, производство электроэнергии из биомассы. Анализ международного законодательства, а также законодательства стран, которые были предметом исследования, свидетельствует о наличии определенных правил, которые являются передовыми и могут быть введены в национальной правовой системе с целью ее совершенствования.

Ключевые слова: альтернативная энергетика, возобновляемые источники энергии, энергетическое законодательство США, энергетическое законодательство Латинской Америки, энергетика Канады, рынок энергетики, энергетическая политика, солнечная энергетика, ветровая энергетика, инвестиции в энергетическом секторе, энергетическая безопасность.

Summary. The article considers general issues of international implementation and formation of the alternative energy sector, which is increasing the pace of development and distribution. Its appearance is due to the rate of depletion of fossil natural resources, environmental pollution. The main goal of renewable energy is to replace the old model of the energy system with new technologies that are environmentally friendly. It is established that today the global market of renewable energy sources is developing dynamically and there are no serious reasons for changing this trend in the foreseeable future. The energy market of the American countries, in particular, the USA, Canada and Latin America, features of realization of legal regulation of the specified sector of economy are investigated.

It was stated that this region is one of the most promising players in the international arena of energy-producing countries from alternative sources, whose legislation is not aimed at comprehensive support of the energy sector. The main measures for economic stimulation of alternative energy producers, priorities for the development of the industry and ways to accelerate the energy revolution are analyzed. It was found that the main areas of state support for the sector in the United States, Canada and Latin America are the following measures: tax benefits; state subsidies, grants and guarantees; attracting foreign and national investments; «green» tariff; creating a favorable climate for the implementation of new methods of energy production from renewable sources.

It is noted that Ukraine uses various energy sources for its own needs, but in recent years the share of alternative energy in consumption is gradually increasing. The most popular among them are solar and wind energy, hydropower, electricity production from biomass. The analysis of international legislation, as well as the legislation of the countries that were the subject of the study, shows the existence of certain regulations that are advanced and can be introduced into the national legal system in order to improve it.

Key words: alternative energy, renewable energy sources, US energy legislation, Latin American energy legislation, Canadian energy, energy market, energy policy, solar energy, wind energy, investments in the energy sector, energy security.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку цивілізації пов'язаний із задоволенням все більш зростаючих потреб суспільства та рівня якості життя населення. Це призводить до стрімкого росту споживання ресурсів на планеті, в тому числі енергоресурсів. Вичерпаність та неможливість відтворення в повному обсязі останніх, використання їх таким способом, що негативно впливає на навколишнє природне середовище, а також погіршення глобальної екологічної ситуації змушують людство шукати нові можливості задоволення своїх енергетичних потреб.

Глобалізація світової економіки пов'язана сьогодні із так званою четвертою промисловою революцією або зеленою екологічною революцією, енергетичною революцією. Всі вказані явища є наслідком широкого запровадження використання альтернативної енергетики в світі. Вона стає популярним трендом, а подекуди має на меті повне заміщення традиційної енергетики для забезпечення збалансованого розвитку економіки, енергетики і екології. Остання складова та її збереження має першочергове значення, оскільки «порушення кліматичного балансу, яке викликано викидами парникових газів, призводить до зміни клімату, що супроводжується потужними ураганами, пиловими бурями, посухою або навпаки масштабними повенями. В цьому випадку є край необхідним зменшити тиск на екологію та перейти на джерела енергії, які пропонує природа: енергію сонця, вітру, води, використання біопалива або біогазу тощо» [1, с. 294].

Вирішення цього питання можливе за рахунок оптимізації структури енергетичного балансу держави та її регіонів, у якому якомога більшу частку мають становити енергоносії, отримані з відновлюваних джерел енергії та альтернативні види палива. Енергетичну сферу фактично визнано однією з найбільш складних проблем у сучасному світі, яка потребує вирішення у фокусі сталого розвитку. У світлі такої актуалізації енергетичних проблем постає питання щодо правового забезпечення альтернативної енергетики. При цьому важливим є саме досвід правового регулювання вказаного питання, що ґрунтується на тенденціях розвитку відновлюваної енергетики країн, які є лідерами в зазначеній сфері.

З урахуванням наведеного, актуальність теми дослідження не викликає сумніву, оскільки енергетичне питання загрожує перерости в головну світову проблему, набагато більш складну і життєво важливу, ніж всі інші «світові» проблеми, включаючи економічні, політичні, соціальні, екологічні, продовольчі та інші, так як в основі реальних шляхів їх вирішення знаходиться питання володіння до-

статніми ресурсами енергії. Споживання енергії є обов'язковою передумовою існування людства. Наявність доступної для споживання енергії завжди було необхідною умовою для задоволення потреб людини, збільшення тривалості і поліпшення умов його життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні питання становлення та розвитку світової мережі використання альтернативної енергетики як самостійного сегмента, нормативного регулювання вказаного питання країнами, що є лідерами у вказаному питанні, були предметом низки наукових досліджень С. Балабуха [2, с. 99–100], Л. І. Брославського [3], В. О. Дубровіна [4, с. 10], В. Роженька [2, с. 99–100], Л. Д. Романчука [4, с. 10], Т. Є. Харитонові [1, с. 294] та інших науковців. Однак існує низка проблемних питань, які потребують подальшого вивчення, зокрема, розвиток та використання відновлюваних джерел енергії в таких країнах світу як США, Канада, країни Латинської Америки та особливості нормативно-правового регулювання вказаного питання.

Метою такого дослідження є вивчення передового світового досвіду розвитку галузі альтернативної енергетики та запозичення і запровадження останнього на національному рівні.

Виклад основного матеріалу. Світова спільнота визначилась, що альтернативи розвитку відновлюваної енергетики на сьогодні не існує. Крім того, впровадження та використання альтернативної енергетики не тільки зменшує викиди парникових газів в атмосферу, забезпечує стабільність в енергетичному комплексі за рахунок зменшення споживання традиційних корисних копалин (газу, нафти, вугілля тощо), це ще є й додатковим енергетичним ресурсом держави, належний розвиток якого безперечно призведе до позитивних результатів. Так, у грудні 2008 р. Європарламент зобов'язав країни ЄС до 2020 р. довести використання нетрадиційних і відновлюваних джерел енергії до 20% загального обсягу їхнього енергоринку, а до 2040 р. — до 40% [2, с. 100]. За останні роки більшість країн світу задекларували мету досягти до 2020 року в середньому 15–25% виробництва електроенергії з альтернативних джерел від свого загального балансу [3]. Європейці взялися за поставлене завдання надзвичайно серйозно. Вже сьогодні в деяких країнах цей показник перевищив позначку в 20%. Наприклад, у Данії тільки вітроенергетика забезпечує майже чверть усієї енергії в національній мережі, у Фінляндії і Швеції за рахунок біомаси виробляється 20–25% тепла. Значні темпи розвитку галузі відмічаються в Азії. Так, у 2009 році на Китай припадало

40% світового виробництва сонячних батарей, 30% вітрових турбін і 77% сонячних колекторів для водопостачання [2, с. 99].

Зауважимо, що активно зростає виробництво біопалива у Латинській Америці (Аргентина, Бразилія, Колумбія, Еквадор і Перу). Швидко розвивають галузь у багатьох країнах Близького Сходу і Північної Африки. «Світовими центрами виробництва біопалива зараз є США, Бразилія та Європейський Союз. Це три найбільших ринки в світі, що концентрують 85% світового виробництва біологічного палива. Найбільша частка припадає на Північну Америку, де виробляється біля 48% біопалива в світі. У довгостроковій перспективі постійно зростаючий попит на біопаливо зі сторони наземного, повітряного та морського транспорту може сильно змінити сформовану ситуацію на світовому ринку енергоносіїв» [4, с. 10]. Так, аналізуючи потенціал світового ринку рослинницької продукції, яка може використовуватися в якості сировини для виробництва біопалива, можна упевнено стверджувати, що найближчими роками перспективним залишиться виробництво олійних культур. Саме Сполучені Штати Америки, Бразилія, Аргентина, Китай та Індія належать до основних виробників олійних культур. Разом ці країни забезпечують понад дві третини світового виробництва олійної сировини. За інформацією Міністерства сільського господарства США (USDA) у зв'язку з інтенсивним розвитком біопаливної галузі особливо відчутними темпами зростає виробництво ріпаку [5].

На основі опрацювання статистичних звітів міжнародних організацій проведено аналіз розвитку альтернативної енергетики на світовому ринку, де серед найбільш успішних напрямів виділено вітрову та сонячну енергетику. Лідуючу позицію за ефективністю використання вітроенергетики займають також підприємства зі США. Торік провідним альтернативним постачальником стали вітрові турбіни. На сьогодні понад сорок п'ять тисяч вітряків по всій країні виробляють 60 тисяч мегават енергії. Одна турбіна може забезпечити потреби 500 приватних будинків. Крім цього, тут є власні виробники вітроенергетичного обладнання, що знаходяться у першій десятці світового рейтингу. Така ситуація дозволяє укладати контракти всередині національного ринку, не виходячи за межі країни у пошуках інвесторів або зарубіжних виробників.

Як наслідок наведеного, «традиційні» вугільні електростанції у США зазначають серйозної конкуренції з боку електростанцій, що працюють з використанням альтернативних джерел енергії, такі як сонячні, вітроелектростанції, а також біо-

електростанції. Так, загальна потужність енергії, яку у США виробили вугільні електростанції наразі складає близько 257,48 гігавата, в той час як потужність альтернативних електростанцій сягнула 257,53 гігавата, що складає 21,56% всієї енергогенерації США. Експерти ж вважають, що потужність «зелених» електростанцій у Сполучених Штатах Америки буде зростати кожного року на 1% і до 2022 року складе близько чверті всієї енергогенерації країни» [6]. Отже, мрія екологів світу та страшний сон традиційних постачальників електроенергії стають реальністю: Сполучені Штати Америки стають першою країною, де ціна виробництва енергії з відновлюваних джерел дорівнює вартості енергії, що виробляється при спалюванні вугілля.

Щодо нормативно-правового забезпечення функціонування ринку альтернативних носіїв енергії варто зазначити, що перші спроби державного регулювання та підтримки розвитку відновлюваної енергетики США було здійснено в 1970-х роках. «Відповідно до прийнятого Конгресом США в 1977 р. Закону «Про організацію департаменту з питань енергетики» (Department of Energy Organization Act) у серпні 1977 р. було створено федеральне відомство — Департамент (міністерство) енергетики (Department of Energy — DOE), на яке було покладено всі функції, пов'язані із енергетикою, що раніше реалізовувались різними органами. Вказаний суб'єкт несе відповідальність за координацію діяльності всіх федеральних органів виконавчої влади в сфері енергетики, реалізацію єдиної енергетичної політики. У 2010 р. в складі міністерства було створено Відділ з питань енергоефективності та відтворюваних джерел енергії (DOE Office of Energy Efficiency and Renewable Energy). Також в системі Міністерства енергетики функціонує Федеральна комісія з питань регулювання енергетики (The Federal Energy Regulatory Commission — FERC) — незалежне федеральне відомство, яке здійснює розподіл електроенергії, природного газу та нафти між штатами. Вона приймає нормативно-правові акти з питань ціноутворення, введення тарифів, а також інвестування в енергетичний сектор. Питання енергетики є також частиною компетенції інших федеральних агентств, зокрема, Агентства з охорони навколишнього середовища (Environmental Protection Agency — EPA)» [7].

У 1978 році через стрімке розповсюдження світової енергетичної кризи було прийнято федеральний Закон «Про громадську політику в галузі енергоресурсів» (Public Utility Regulatory Policies Act — PURPA). В зв'язку з ситуацією, що склалася, а також перспективами росту ціни на нафту,

Конгрес США започаткував політику зниження залежності країни від зовнішніх поставок пального, диверсифікації енергетичного ринку та підтримки розвитку альтернативних джерел енергії. Одним з найважливіших здобутків цього Закону став початок та поступове зростання виробництва енергетики незалежними компаніями, що не пов'язані із державою або комунальним господарством. До середини 2010-х рр. частка останніх зросла до 7% від загального обсягу виробленої електроенергії в країні. Зауважимо, що до імплементації вказаного вище Закону лише комунальні компанії мали право володіти та керувати генеруючими електростанціями, а після, навпаки, з'явилась вимога, щоб було збільшено відсоток закупівлі енергетики в незалежних виробників електроенергії. Отже, завдяки Закону «Про громадську політику в галузі енергоресурсів» ринок відновлюваної енергетики США значно збільшився завдяки гідроелектростанціям та сонячним електростанціям.

Провідним етапом розвитку енергетичного сектору США стало прийняття в серпні 2005 року Закону «Про енергетичну політику» (Energy Policy Act of 2005), який є базовим для розвитку альтернативної енергетики та енергетичної ефективності, встановлює податкові пільги для заохочення заходів в галузі енергозбереження, а також спрямований на підвищення рівня енергетичної безпеки, економічного росту та задоволення потреб в енергоресурсах тощо. Незважаючи на зазначені позитивні моменти вказаного нормативно-правового акту, головним його досягненням було збільшення бюджетного фінансування енергетики в період з 2005–2010 роки, а також з 2010–2015 рік.

Крім цього, була передбачена система податкових знижок (tax reductions). Останні представляють собою міру економічного стимулювання для виробників енергоресурсів, яка полягає в тому, що їм надаються податкові кредити (solar tax credit). Вони можуть зменшувати суми сплачуваних федеральних податків за рахунок витрат, пов'язаних із встановленням обладнання чи здійснення іншої діяльності, пов'язаної із виробництвом альтернативної енергії. Так, розмір вказаного кредиту в 2019 році складав до 30% витрат на встановлення сонячних батарей, в 2020 році він знизився до 26%, а на 2021 рік складає 22% [7]. Розміри податкових кредитів визначаються законодавством кожного окремого штату. В той самий час федеральні закони та закони штатів доволі конкретні та є нормами прямої дії. Зазвичай в них встановлюються процент збільшення частки відновлюваних джерел енергії в енергетичному секторі на певний період.

Зауважимо, що в енергетичному законодавстві США простежується тенденція державної підтримки та сприяння розвитку галузі альтернативної енергетики. В 2007 році Законом «Про енергетичну незалежність та безпеку» (Energy Independence and Security Act — EISA) було закріплено положення про те, що виробництво енергії з відновлюваних джерел є одним з найважливіших та ефективних засобів вирішення не тільки енергетичних, а й екологічних задач, що постають перед людством. Відповідно до Закону «Про відновлення економіки та інвестиції» (American Recovery and Reinvestment Act) ціла низка федеральних проектів та програм у вказаному напрямку фінансувалась з федерального бюджету у вигляді грантів, зокрема, виробництво біопалива (Biomass Program); геотермальна енергетика (Geothermal Technologies Program); виробництво нової генерації батарей, а також програмного забезпечення для електромобілів та автогібридів; забезпечення енергоносіями з відновлюваних джерел будівель та споруд федеральної власності при їх проектуванні, будівництві та модернізації.

Наразі Конгресом США розглядається проект Закону «Про чисту енергетику» (Clean Energy Standard). Його метою є забезпечення до 2050 року отримання електроенергії при нульовому викиді в атмосферу повітря парникових газів (net-zero emissions). Положення проекту базуються на міжнародно-правових принципах охорони довкілля, перш за все, щодо запобігання зміні клімату. Так, одними з головних напрямків запропонованого механізму виступають створення ринку енергоресурсів, а також продаж кредитів на розробку альтернативних джерел енергії.

Узагальнюючи наведене, можна дійти висновку, що відновлювана енергетика в США досягла високого рівня та продовжує стрімко розвиватися. Відповідно зі звітом за минулий рік, діюча модель енергетичного ринку країни може задовольнити потреби країни в енергоресурсах на 52%. Обсяг фактично отриманих ресурсів в 2020 році склав 18,2%, в той час як в 2021 році прогноуються 22%. Шість міст США, згідно зі звітом громадської екологічної організації Sierra Club, вже досягли мети в отриманні 100% енергоресурсів за рахунок чистої енергетики.

Державний устрій Канади та величезний розмір країни створюють дуже різноманітну картину енергетичного ринку. Загалом споживання енергії на одиницю населення у Канаді одне із найвищих у світі. Цікавим є той факт, що незважаючи на чисельні енергетичні ресурси, по території держави вони розподілені нерівномірно, тому деякі провінції експортують енергію, а інші — імпортують її з-за

кордону. Через розміри території та особливості заселеності (більшість канадців проживають на півдні країни вздовж кордону зі США, хоча найбільші виробники енергії знаходяться за сотні й тисячі кілометрів на північ), канадський ринок електроенергії тісніше пов'язаний із США, ніж між провінціями. Однак, саме цій інтегрованості енергетичний сектор завдячує своєю успішністю. Зокрема, «Канада є найбільшим постачальником енергії для США. Енергетичні ринки США та Канади по суті є одним цілим. Так, часто електроенергія, вироблена на території канадської провінції Альберта може експортуватися до США, звідки потім знову постачатися до канадської провінції Саскачеван. Свого часу США для підвищення своєї енергетичної безпеки навіть ухвалили законодавство, яке надавало Альберті такі само права на енергетичному ринку США, як американським штатам.

У більшості провінцій провідну роль у забезпеченні домогосподарств та промисловості електроенергією займають державні компанії, хоча Онтаріо та Альберта поволі приватизують сектор. У деяких провінціях, на кшталт Квебеку, держава має монопольний статус на виробництво, транспортування та продаж електроенергії, у інших, наприклад, найбільш населеній провінції Онтаріо — держава більше не має монопольного статусу, але історично займає домінуючу роль на ринку» [8, с. 8].

Розвиток законодавства Канади в енергетичному секторі характеризується тим, що конституція наділяє саме провінції та території правом регулювання ринку енергетики — кожен із 13 регіонів країни має унікальну ситуацію. Федеральна влада відповідальна лише за вироблення мінімальних екологічних стандартів та правил міжнародної торгівлі ресурсами й енергією. В даний час держава реалізує ряд федеральних проектів, спрямованих на використання відновлюваних джерел енергії, зокрема, надає значні субсидії компаніям, які впроваджують альтернативну енергетику, стимулює виробників «чистої» енергії для нарощування генеруючих потужностей, встановлює «зелені» тарифи на рівні одних з самих високих в світі з метою залучення додаткових інвестицій.

В 2008 році в Канаді було прийнято Закон «Про сталий розвиток» (Federal Sustainable Development Act), в якому офіційно було оголошено про підтримку відновлюваної енергетики [9]. З метою розвитку положень та підтримки вказаного Закону діяла Федеральна стратегія сталого розвитку на період 2016–2019 рр. (Federal Sustainable Development Strategy — FSDS) [10]. Основними напрямками дії стратегії були заходи, спрямовані на збереження екології та

запобігання зміні клімату, в тому числі виробництво енергії з альтернативних джерел. Запроваджувався план виробництва т.з. «чистої енергії», який передбачав виробництво енергії з відновлюваних джерел на рівні 90% всього обсягу до 2030 року.

Вказане завдання стратегії вже має певні позитивні напрацювання. Так, зокрема, К 2017 року федеральні та місцеві уряди в енергетичній сфері, які погодились на спільний план дій, здійснили важливі кроки по розширенню кола учасників, що використовують «чисту» енергетику, а також надали значні інвестиції в будівництво нових об'єктів альтернативної енергетики. З метою прискорення росту компаній, які використовують «чисті» технології, з державного бюджету було надано маже 14 млрд. дол. Крім цього, уряд збирається інвестувати 21,9 млрд. дол. протягом 11 років для підтримки «зеленої інфраструктури», що дозволить створити в Канаді чисту економіку завдяки розвитку відновлюваних джерел енергії.

Ще одним лідером в питаннях виробництва енергії з альтернативних джерел виступають країни Латинської Америки, зокрема, Бразилія, Аргентина, Уругвай, Чилі, Болівія. В 70-х роках минулого століття під час першої хвилі нафтової кризи уряд Бразилії впровадив програму щодо використання алкоголю як палива (National Fuel Alcohol Program). Реалізація програми не викликала суттєвих ускладнень, оскільки Бразилія є одним з найбільших світових виробників цукру та цукрового очерету. Проте уряд допомагає приватному бізнесу реалізовувати цю програму, надаючи додаткові податкові пільги та преференції. Так, наприклад, до вказаних стимулюючих заходів підтримки виробників біоетанолу, яких роблять із цукру, належить положення законодавства щодо обов'язкового вмісту останнього в паливі на рівні 20% — 25%. Тим самим, держава забезпечує існування ринку збуту виготовленої продукції. Для споживачів, тим часом, встановлюються субсидії у вигляді невисокої ціни на таке пальне, що робить його доступним для споживання.

В останні роки вони досягли значних успіхів у використанні вітрових, сонячних, геотермальних енергетичних ресурсів, а також біопалива. Якщо років п'ять тому йшлося про енергетичну революцію, то сьогодні можна сміливо говорити про те, що країни Латинської Америки є одними зі світових лідерів в питаннях альтернативної енергетики. Наприклад, Бразилія — є першою крупною індустріальною державою, яка досягла рекордної частки відновлюваної енергетики. Згідно із Національною доповіддю про енергетичний баланс, 88,8% електроенергії країни виробляється із відновлюваних джерел. Аргентина

нещодавно вперше в історії увійшла до першої десятки Глобального індексу інвестиційної привабливості країн з відновлюваними джерелами енергії Ernst & Young та за допомогою Всесвітнього банку планує виробляти 20% своєї електроенергії із альтернативних джерел. Такі плани є цілком реальними, оскільки у склад Аргентини входить унікальний природний регіон Патагонія, що характеризується такими ресурсами сонця та вітру, аналогів яким нема в світі. Розквіт альтернативної енергетики Аргентини припадає на період з 2017 року, коли було проголошено Рік відновлюваних джерел енергії. Найбільш розвинутими напрямками є вітрова, сонячна, гідро та біоенергетика.

Що стосується нормативно-правового забезпечення розвитку альтернативної енергетики країн Латинської Америки, то національні закони останніх закріплюють схожі положення енергетичної політики, основними з яких виступають: гарантії

економічної та енергетичної безпеки, політика збереження навколишнього природного середовища та екологічна безпека, забезпечення застосування стимулюючих заходів, зокрема, державні дотації та субсидії, інвестиції в енергетичний сектор, податкові пільги, державна підтримка виробників відновлюваної енергетики.

Висновки. Створення світового ринку електроенергетики супроводжується складними процедурами створення законодавчих норм та практичної їх реалізації, якість яких впливає на рівень ефективності, прозорості, конкурентоспроможності та можливості залучення інвестицій. Відновлювана енергетика таких лідерів галузі як Америка, Канада та країни Латинської Америки демонструє явний приклад того, якими темпами та шляхом має розвиватись галузь, щоб результатом був не тільки економічний ріст, а й енергетична незалежність та екологічна безпека.

Література

1. Харитоновна Т. Є. Альтернативні джерела енергії в Україні: проблеми та переваги використання // Актуальні проблеми юридичної науки: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Дев'ятнадцять осінніх юридичних читань» (м. Хмельницький, 23 жовтня 2020 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2020. С. 294–295.
2. Біомаса — ресурс землі / В. Роженко, С. Балабуха, І. Роженко, М. Джима // Пропозиція, 2012. № 1. С. 98–101.
3. Биомасса. URL: <http://ecomuseum.kz/dieret/biomass/biomass.html>.
4. Перспективи розвитку альтернативної енергетики на Поліссі України / В. О. Дубровін, Л. Д. Романчук, С. М. Кухарець [та ін.]; відп. ред. О. В. Скидан. Київ: Центр учбової літератури. 337 с.
5. European Biofuels Technology Platform Home Page. URL: <http://www.biofuelstp.eu/>
6. URL: https://www.gazeta.ru/science/2014/11/25_a_6313893.shtml?updated
7. URL: <https://vestnik.msal.ru>
8. Кужелева К. С., Грачев Б. А. Энергетическая политика ЕС в области ВИЭ, энергоэффективности и внедрения новых ресурсосберегающих технологий / ЗАО «Глобализация и Устойчивое развитие // Институт энергетической стратегии», 2018. 57 с.
9. URL: <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/F-8.6/page-1.html>
10. URL: <https://www.canada.ca/en/services/environment/conservation/sustainability/federal-sustainable-development-strategy.html>

References

1. Kharytonova T. Ye. Aljternatyvni dzherela energiji v Ukraini: problemy ta perezaghy vykorystannja // Aktualjni problemy jurydychnoji nauky: zbirnyk tez Mizhnarodnoji naukovo-praktychnoji konferenciji «Dev'jatnadcjati osinni jurydychni chytannja» (m. Khmeljnycjkyj, 23 zhovtnja 2020 roku). Khmeljnycjkyj: Khmeljnycjkyj universytet upravlinnja ta prava imeni Leonida Juzjkova, 2020. S. 294–295.
2. Biomasa — resurs zemli / V. Rozhenko, S. Balabukha, I. Rozhenko, M. Dzhyrna // Propozycja, 2012. # 1. S. 98–101.
3. Biomassa. URL: <http://ecomuseum.kz/dieret/biomass/biomass.html>.
4. Perspektyvy rozvytku aljternatyvnoji energihetyky na Polissi Ukrainy / V. O. Dubrovin, L. D. Romanchuk, S. M. Kukharec [ta in.]; vidp. red. O. V. Skydan. Kyjiv: Centr uchbovoji literatury. 337 s.
5. European Biofuels Technology Platform Home Page. URL: <http://www.biofuelstp.eu/>
6. URL: https://www.gazeta.ru/science/2014/11/25_a_6313893.shtml?updated

7. URL: <https://vestnik.msal.ru>

8. Kuzheleva K.S., Grachev B.A. Energeticheskaya politika YeS v oblasti VIE, energoeffektivnosti i vnedreniya novykh resursoberegayushchikh tekhnologiy / ZAO «Globalizatsiya i Ustoychivoe razvitie // Institut energeticheskoy strategii», 2018. 57 s.

9. URL: <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/F-8.6/page-1.html>

10. URL: <https://www.canada.ca/en/services/environment/conservation/sustainability/federal-sustainable-development-strategy.html>

Дослідження здійснене у рамках виконання проекту «Альтернативна енергетика в Україні: шляхи системного законодавчого стимулювання», за фінансової підтримки Національного фонду досліджень України (договір № 83/02.2020 від 29.10.2020 року)

Немчинов Євген Сергійович

*аспірант кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Немчинов Евгений Сергеевич

*аспирант кафедры уголовного процесса,
детективной и оперативно-розыскной деятельности
Национального университета «Одесская юридическая академия»*

Nemchynov Yevhen

*Postgraduate Student of
Department of Criminal Procedure, Detective and Operational Activities
National University «Odessa Law Academy»*

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-1-6848

ДЕЯКІ ПИТАННЯ УЧАСТІ ПРОКУРОРА У СПРОЩЕНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЩОДО КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ В СУДІ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ УЧАСТИЯ ПРОКУРОРА В УПРОЩЕННОМ ПРОИЗВОДСТВЕ ПО УГОЛОВНЫМ ПРОСТУПКАМ В СУДЕ ПЕРВОЙ ИНСТАНЦИИ

SOME ISSUES OF PROSECUTOR'S PARTICIPATION IN THE SIMPLIFIED PROCEEDINGS ON CRIMINAL MISDEMEANORS IN THE COURT OF FIRST INSTANCE

Анотація. У статті досліджено проблемні питання правового порядку судового розгляду обвинувального акта щодо вчинення кримінального проступку. Зазначається, що за змістом ч. 3 ст. 382 КПК України не зрозуміло з якої стадії судового провадження має розпочинатись таке засідання: з підготовчого провадження чи одразу з судового розгляду. В статті відзначено, що законодавцем не визначено як суд має перевіряти обвинувальний акт щодо вчинення кримінального проступку на відповідність вимогам КПК України та правильність підсудності, а також вирішувати інші організаційно-правові питання можливості проведення судового розгляду. Проведено аналіз судової практики розгляду обвинувального акта щодо вчинення кримінального проступку. Зроблено висновок, що чинна регламентація спрощеного провадження щодо кримінальних проступків є недосконалою та призводить до неоднакової участі суб'єктів судового провадження, у тому числі і прокурора. В статті висловлена думка, що у випадку встановлення неоліків обвинувального акта щодо вчинення кримінального проступку, виникнення сумнівів правильності підсудності провадження чи необхідності зупинення судового провадження суд повинен призначити підготовче судове засідання з обов'язковою участю прокурора задля вирішення відповідних питань в порядку ст. 314 КПК України. Натомість у разі надходження до суду обвинувального акта щодо вчинення кримінального проступку без клопотання прокурора про його розгляд у спрощеному провадженні або без заяв підозрюваного або потерпілого, що визначені в ч. 3 ст. 302 КПК України, суд зобов'язаний проводити розгляд провадження в загальному порядку. Всі інші питання, які виникають під час розгляду обвинувального акта у спрощеному провадженні, не потребують проведення підготовчого судового засідання, а можуть бути вирішені шляхом виклику учасників кримінального провадження одразу до судового розгляду.

Ключові слова: прокурор, підготовче провадження, судовий розгляд, проступки.

Аннотация. В статье исследованы проблемные вопросы правового порядка судебного разбирательства обвинительного акта совершения уголовного проступка. Отмечается, что по смыслу ч. 3 ст. 382 УПК Украины не понятно с какой стадии судебного производства должно начинаться такое заседание: с подготовительного производства или сразу судебного разбирательства. В статье отмечается, что законодателем не определено как суд должен проверять обвинительный акт совершения уголовного проступка на соответствие требованиям УПК Украины и правильности подсудности, а также решать другие организационно-правовые вопросы возможности проведения судебного разбирательства. Проведен анализ судебной практики рассмотрения обвинительного акта совершения уголовного проступка. Сделан вывод, что действующая регламентация упрощенного производства по уголовным проступкам является несовершенной и приводит к неодинаковому участию субъектов судебного производства, в том числе и прокурора. В статье высказано мнение, что в случае установления недостатков обвинительного акта совершения уголовного проступка, возникновения сомнений правильности подсудности производства или необходимости остановки судебного производства суд должен назначить подготовительное судебное заседание с обязательным участием прокурора для решения соответствующих вопросов в порядке ст. 314 УПК Украины. При этом, в случае поступления в суд обвинительного акта совершения уголовного проступка без ходатайства прокурора о его рассмотрении в упрощенном производстве или без заявлений подозреваемого или потерпевшего, которые определены в ч. 3 ст. 302 УПК Украины, суд обязан проводить рассмотрение производства в общем порядке. Все остальные вопросы, которые возникают при рассмотрении обвинительного акта в упрощенном производстве, не требуют проведения подготовительного судебного заседания, а могут быть решены путем вызова участников уголовного производства сразу в судебное разбирательство.

Ключевые слова: прокурор, подготовительное производство, судебное разбирательство, проступки.

Summary. The article is devoted to problematic issues of the legal order of the court hearing of the indictment on the commission of a criminal misdemeanors. The author notes that according to the content of Part 3 of Art. 382 of the CPC of Ukraine, it is not clear from which stage of the court proceedings such hearing should begin: from preparatory proceedings or immediately from trial. Also, legislator does not define how court should check the indictment for a criminal misdemeanors for compliance with the requirements of the CPC of Ukraine and the correctness of jurisdiction, as well as to address other organizational and legal issues of the possibility of trial. Based on the analysis of judicial practice, it was concluded that current regulation of simplified proceedings for criminal misdemeanors is imperfect and leads to unequal participation of subjects of judicial proceedings, including prosecutor. The article expresses the opinion that in case of shortcomings of indictment regarding the commission of criminal misdemeanors, if any doubts about the correctness of the jurisdiction or the need to suspend the proceedings have appeared, court should appoint a preparatory hearing with the participation of prosecutor to resolve relevant issues under Art. 314 of the CPC of Ukraine. Instead, in the case of receipt of indictment for a criminal misdemeanors without a request from prosecutor for its consideration in summary proceedings or without statements of the suspect or victim, as defined in Part 3 of Art. 302 of the CPC of Ukraine, court is obliged to consider the proceedings in the general order. All other issues that arise during consideration of indictment in summary proceedings do not require a preparatory hearing, and can be resolved by summoning the participants in the criminal proceedings immediately before the trial.

Key words: prosecutor, preparatory proceedings, trial, misdemeanors.

Постановка проблеми. З метою реалізації відповідальності за кримінальні проступки в контексті досягнення процесуальної економії законодавець диференціює кримінальну процесуальну форму судового провадження при вирішенні питання державної реакції на відповідні види кримінальних правопорушень. Аналіз параграфу 1 Глави 30 Кримінального процесуального кодексу України (далі — КПК України) дає підставу зробити висновок, що існує невизначеність правового регулювання спрощеного провадження щодо кримінальних проступків в суді першої інстанції, що призводить до суперечливої судової практики. Правильно звертає увагу М. П. Тахтаров, що коли йдеться про спрощені провадження щодо кримінальних проступків, обов'язкова участь прокурора в цьому судовому провадженні взагалі не передбачається або передбачається у виняткових випадках [1, с. 229].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми правового регулювання провадження щодо проступків досліджували такі науковці, як: О. В. Бабаєва [2], К. П. Задоя [3], М. П. Тахтаров [4], С. В. Томин [5], В. М. Трофименко [6], М. І. Хавронюк [7] та інші.

Дослідження проблематики судового провадження щодо проступків та участь у ньому прокурора актуалізується внаслідок внесення змін до КПК України Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22.11.2018 року № 2617-VIII.

Формулювання цілей статті. Метою статті є сформулювати наукові пропозиції вдосконалення правового порядку спрощеного провадження щодо кримінальних проступків в суді першої інстанції та визначити

особливості участі прокурора у даному різновиді кримінальної процесуальної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ч. 1 ст. 381 КПК України після отримання обвинувального акта щодо вчинення кримінального проступку суд у п'ятиденний строк, а у разі затримання особи — у порядку, передбаченому ч. 4 ст. 298–2 цього Кодексу, невідкладно призначає судовий розгляд. Отже, за змістом зазначеної правової норми можемо зробити висновок, що спрощене провадження щодо кримінальних проступків розпочинається одразу з призначення судом судового розгляду, минаючи стадію підготовчого судового засідання. При цьому згідно з ч. 3 ст. 382 КПК України суд має право призначити розгляд у судовому засіданні обвинувального акта щодо вчинення кримінального проступку та викликати для участі в ньому учасників кримінального провадження, якщо визнає це за необхідне. У такому випадку не зрозуміло з якої стадії судового провадження має розпочинатись таке засідання: з підготовчого провадження чи одразу з судового розгляду. Звернемо увагу, що в параграфі 1 глави 30 КПК України не зазначається про можливість суду проводити підготовче судове засідання, лише наявна в ч. 3 ст. 381 КПК України вказівка, що спрощене провадження щодо кримінальних проступків здійснюється згідно із загальними правилами судового провадження, передбаченими цим Кодексом, з урахуванням положень цього параграфа. При цьому законодавцем не визначено як суд має перевірити обвинувальний акт щодо вчинення кримінального проступку на відповідність вимогам КПК України та правильність підсудності, а також вирішувати інші організаційно-правові питання можливості проведення судового розгляду.

Аналіз судової практики дає можливість зробити висновок, що однією із підстав для проведення розгляду у судовому засіданні обвинувального акта щодо вчинення кримінального проступку є відсутність матеріалів кримінального провадження, які б свідчили про згоду обвинуваченого зі спрощеним судовим розглядом обвинувального акта та неоспорювання ним встановлених обставин під час дізнання. У такому випадку деякі суди призначають одразу судовий розгляд з подальшим викликом учасників судового провадження. Прикладом цього може слугувати ухвала Ямпільського районного суду Вінницької області від 23 вересня 2020 року, в якій суд, призначаючи судовий розгляд з викликом учасників судового провадження, зазначив, що отримані судом матеріали не містять відомостей про те, що обвинувачений не оспорює встановлені під час дізнання обставини і згоден з розглядом обвину-

вального акта. Відтак відсутні підстави для розгляду обвинувального акта щодо призначення кримінального проступку без проведення судового розгляду в судовому засіданні за відсутності учасників судового провадження [8]. Аналогічне зазначено також в інших судових рішеннях: ухвала Новоодеського районного суду Миколаївської області від 13 жовтня 2020 року [9], ухвала Богунського районного суду м. Житомира від 19 жовтня 2020 року [10], ухвала Драбівського районного суду Черкаської області від 12 листопада 2020 року [11].

Натомість інші суди за відсутності відомостей про згоду обвинуваченого зі спрощеним судовим розглядом вбачають необхідність призначення розгляду у підготовчого судовому засіданні. Так, в ухвалі Стрийського міськрайонного суду Львівської області від 22 липня 2020 року суд вказав, що ознайомившись з обвинувальним актом, та враховуючи те, що органом досудового розслідування та прокурором до даних матеріалів обвинувального акта у вчиненні кримінального проступку не надано суду відомостей про те, чи не оспорює обвинувачений встановлені під час дізнання обставини і чи згоден з розглядом обвинувального акта у спрощеному провадженні, а відтак, вважає за необхідне призначити підготовче судове засідання у визначені законом строки, куди викликати учасників судового провадження [12]. Подібне вказується в інших ухвалях: ухвала Ржищівського міського суду Київської області від 07 серпня 2020 року [13], ухвала Центрального районного суду м. Миколаєва від 26 жовтня 2020 року [14], ухвала Фрунзенського районного суду м. Харкова від 19 серпня 2020 року [15].

Окрім того, керуючись ч. 3 ст. 382 КПК України, суди призначають підготовче судове засідання також за іншими підставами. Зокрема, внаслідок встановлення недоліків обвинувального акта. Так, в ухвалі про призначення підготовчого судового засідання Харківського районного суду Харківської області 08 вересня 2020 року зазначено, що суд вважає за неможливе вирішити питання про розгляд в спрощеному провадженні, оскільки є необхідність вирішення питання щодо відповідності обвинувального акта вимогам закону в підготовчому судовому засіданні, яке провести одноособово судом у складі одного судді з викликом учасників судового провадження [16].

Як іншу підставу для призначення підготовчого судового засідання в порядку ч. 3 ст. 382 КПК України суди виділяють отримання обвинувального акта щодо вчинення кримінального проступку разом із угодою. Наприклад, суд в ухвалі Володарського районного суду Київської області від 07 серпня 2020 року зазначив, що розділом VI КПК України визна-

чено особливі порядки кримінального провадження, зокрема на підставі угод (глава 35 КПК України). За імперативними приписами частини другої статті 474 КПК України розгляд щодо угоди проводиться судом під час підготовчого судового засідання за обов'язкової участі сторін угоди з повідомленням інших учасників судового провадження. Зважаючи на наведене та враховуючи додання до згаданого обвинувального акта угоди про визнання винуватості, суд дійшов висновку про необхідність призначення у даному кримінальному провадженні підготовчого судового засідання, в яке слід викликати учасників цього провадження, зазначених у ч. 2 ст. 314 КПК України, а також повідомити про засідання уповноважений орган з питань пробації [17].

Висновки і перспективи подальших досліджень.

Отже, на підставі аналізу судової практики можемо зробити висновок, що чинна регламентація спрощеного провадження щодо кримінальних проступків є недосконалою та призводить до неоднакової участі суб'єктів судового провадження, у тому числі і прокурора. Можливість оминати підготовче судове засідання при розгляді судом обвинувального акта щодо вчинення кримінального проступку, на наш погляд, є обґрунтованою та необхідною, враховуючи призначення такого особливого порядку провадження для забезпечення процесуальної економії. Проте аналіз правозастосування положень параграфу 1 глави 30 КПК України свідчить про необхідність передбачити право суду призначити підготовче провадження задля вирішення питань, що унеможливають подальший судовий розгляд. Вважаємо, що у випадку встановлення недоліків обвинувального акта щодо вчинення кримінального проступку, виникнення сумнівів правильності підсудності провадження чи необхідності зупинення судового провадження суд повинен призначити підготовче судове засідання з обов'язковою участю прокурора задля вирішення відповідних питань в порядку ст. 314 КПК України. Участь прокурора у встановленні необхідних обставин у такому разі сприятиме ухваленню судом законних, обґрунтованих і вмотивованих судових рішень. У випадку повернення обвинувального акта щодо вчинення кримінально-

го проступку прокурору, він, після усунення його недоліків, на наш погляд, не позбавляється права звернутися з відповідним обвинувальним актом в порядку спрощеного провадження. Натомість у разі надходження до суду обвинувального акта щодо вчинення кримінального проступку без клопотання прокурора про його розгляд у спрощеному провадженні або без заяв підозрюваного або потерпілого, що визначені в ч. 3 ст. 302 КПК України, суд зобов'язаний проводити розгляд провадження в загальному порядку, починаючи з підготовчого судового провадження, оскільки не має підстав для спрощеного провадження. Всі інші питання, які виникають під час розгляду обвинувального акта у спрощеному провадженні, не потребують проведення підготовчого судового засідання, а можуть бути вирішені шляхом виклику учасників кримінального провадження одразу до судового розгляду. Вважаємо, що угода, яка надійшла разом з обвинувальним актом щодо вчинення кримінального проступку, не є підставою для відмови від спрощеного провадження у випадку подання прокурором клопотання про розгляд обвинувального акта у спрощеному провадженні згідно з ст. 302 КПК України. Враховуючи вищевказане пропонуємо ч. 3 ст. 382 КПК України викласти у наступній редакції: 3. Суд призначає підготовче судове засідання, в яке викликає учасників судового провадження, у разі необхідності прийняття рішень, що передбачені пунктами 3 та 4 частини третьої статті 314 цього Кодексу. Участь прокурора є обов'язковою. Суд має право призначити судовий розгляд обвинувального акта щодо вчинення кримінального проступку, без проведення підготовчого провадження, та викликати для участі в ньому учасників кримінального провадження, якщо визнає це за необхідне. У разі надходження до суду обвинувального акта щодо вчинення кримінального проступку без клопотання прокурора про його розгляд у спрощеному провадженні або без заяв підозрюваного або потерпілого, що визначені в частині третій статті 302 цього Кодексу, його судовий розгляд здійснюється в загальному порядку згідно положень Глави 27 та Глави 28 цього Кодексу».

Література

1. Тахтаров М. П. Проблема обов'язкової участі прокурорів у підготовчому провадженні у кримінальному процесі // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2018. № 1. С. 227–230.
2. Бабаєва О. В. Підготовче провадження у системі стадій кримінального процесу України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2019. 282 с.
3. Задоя К. П. Спрошене провадження щодо кримінальних проступків за Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 року та законодавством європейських держав // Вісник кримінального судочинства. 2015. № 1. С. 29–39.
4. Тахтаров М. П. Участь прокурора в спрощеному провадженні щодо кримінальних проступків // Приватне та публічне право. 2017. № 4. С. 134–138.
5. Томин С. В. Підстави та умови розгляду обвинувального акта у спрощеному провадженні // Прикарпатський юридичний вісник. Зб. наук. Праць. Івано-Франківськ. Вип. 1 (4). 2014. 340 с.
6. Трофименко В. М. Теоретичні та правові основи диференціації кримінального процесу України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2017. 437 с.
7. Хавронюк М. І. Кримінальні проступки: науково-практичний коментар статей Кримінального кодексу України. Київ: ВД «Дакор», 2020. 266 с.
8. Ухвала Ямпільського районного суду Вінницької області від 23 вересня 2020 року (справа № 153/1393/20) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91733174>
9. Ухвала Новоодеського районного суду Миколаївської області від 13 жовтня 2020 року (справа № 482/1751/20) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92219462>
10. Ухвала Богунського районного суду м. Житомира від 19 жовтня 2020 року (справа № 295/12530/20) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92260806>
11. Ухвала Драбівського районного суду Черкаської області від 12 листопада 2020 року (справа № 692/1137/20) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92814302>
12. Ухвала Стрийського міськрайонного суду Львівської області від 22 липня 2020 року (справа № 456/2795/20) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90604475>
13. Ухвала Ржищівського міського суду Київської області від 07 серпня 2020 року (справа № 374/202/20) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91070509>
14. Ухвала Центрального районного суду м. Миколаєва від 26 жовтня 2020 року (справа № 490/7100/20) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92434259>
15. Ухвала Фрунзенського районного суду м. Харкова від 19 серпня 2020 року (справа № 645/4767/20) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91390213>
16. Ухвала Харківського районного суду Харківської області 08 вересня 2020 року (справа № 635/5589/20) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91390335>
17. Ухвала Володарського районного суду Київської області від 07 серпня 2020 року (справа № 364/717/20) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90838226>

References

1. Takhtarov M. P. Problema обов'язкової участі прокурорів у підготовчому провадженні у кримінальному процесі // Aktualni problemy vitchyznjanovi jursprudenceji. 2018. # 1. S. 227–230.
2. Babajeva O. V. Pidghotovche provadzhennja u systemi stadij kryminalnogho procesu Ukrajinu: dys. ... kand. jur. nauk: 12.00.09 / Nac. juryd. un-t im. Jaroslava Mudrogho. Kharkiv, 2019. 282 s.
3. Zadoja K. P. Sproshhene provadzhennja shhodo kryminalnykh prostupkiv za Kryminalnym procesualnym kodeksom Ukrajinu 2012 roku ta zakonodavstvom jevropejskykh derzhav // Visnyk kryminalnogho sudochynstva. 2015. # 1. S. 29–39.
4. Takhtarov M. P. Uchastj prokurora v sproshhenomu provadzhenni shhodo kryminalnykh prostupkiv // Pryvatne ta publiczne pravo. 2017. # 4. S. 134–138.
5. Tomy S. V. Pidstavy ta umovy rozghljadu obvynuvalnogho акта u sproshhenomu provadzhenni // Prykarpatskyj jurydychnyj visnyk. Zb. nauk. Pracj. Ivano-Frankivsk. Vyp. 1 (4). 2014. 340 s.
6. Trofymenko V. M. Teoretychni ta pravovi osnovy dyferenciaciji kryminalnogho procesu Ukrajinu: dys. ... d-ra juryd. nauk: 12.00.09. Kharkiv, 2017. 437 s.
7. Khavronjuk M. I. Kryminalni prostupky: naukovopraktychnyj komentar statej Kryminalnogho kodeksu Ukrajinu. Kyjiv: VD «Dakor», 2020. 266 s.

8. Ukhvala Jampiljskogho rajonnogho sudu Vinnyckoji oblasti vid 23 veresnja 2020 roku (sprava # 153/1393/20)
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91733174>
9. Ukhvala Novoodesjkogho rajonnogho sudu Mykolajivskoj oblasti vid 13 zhovtnja 2020 roku (sprava # 482/1751/20) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92219462>
10. Ukhvala Boghunsjkogho rajonnogho sudu m. Zhytomyra vid 19 zhovtnja 2020 roku (sprava # 295/12530/20)
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92260806>
11. Ukhvala Drabivsjkogho rajonnogho sudu Cherkasskoj oblasti vid 12 lystopada 2020 roku (sprava # 692/1137/20)
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92814302>
12. Ukhvala Stryjsjkogho misjkrajonnogho sudu Ljvivskoj oblasti vid 22 lypnja 2020 roku (sprava # 456/2795/20)
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90604475>
13. Ukhvala Rzhysshivsjkogho misjkogho sudu Kyjivskoj oblasti vid 07 serpnja 2020 roku (sprava # 374/202/20)
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91070509>
14. Ukhvala Centraljnogho rajonnogho sudu m. Mykolajeva vid 26 zhovtnja 2020 roku (sprava # 490/7100/20) URL:
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/92434259>
15. Ukhvala Frunzensjkogho rajonnogho sudu m. Kharkova vid 19 serpnja 2020 roku (sprava # 645/4767/20) URL:
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/91390213>
16. Ukhvala Kharkivsjkogho rajonnogho sudu Kharkivskoj oblasti 08 veresnja 2020 roku (sprava # 635/5589/20)
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91390335>
17. Ukhvala Volodarsjkogho rajonnogho sudu Kyjivskoj oblasti vid 07 serpnja 2020 roku (sprava # 364/717/20)
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90838226>

Поліщук Назарій Ігорович

ад'юнкт

Львівського державного університету внутрішніх справ

Полищук Назарий Игоревич

адъюнкт

Львовского государственного университета внутренних дел

Polishchuk Nazarii

Adjunct of the

Lviv State University of Internal Affairs

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-1-6879

**НАЯВНІСТЬ ПЕРЕШКОД ДО ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ,
ЯК КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОЗНАКА В КОНТЕКСТІ
ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ПОКАРАННЯ ЗА ХВОРОБОЮ**

**НАЛИЧИЕ ПРЕПЯТСТВИЙ К ОТБЫВАНИЮ НАКАЗАНИЯ,
КАК УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ ПРИЗНАК В КОНТЕКСТЕ
ОСВОБОЖДЕНИЯ ОТ НАКАЗАНИЯ ПО БОЛЕЗНИ**

**PRESENCE OF OBSTACLES TO SERVING A SENTENCE
AS A CRIMINAL LAW FEATURE IN THE CONTEXT
OF RELEASE FROM PUNISHMENT FOR ILLNESS**

Анотація. Звільнення від покарання у зв'язку з хворобою являє собою певну діяльність, результатом якої є прийняття рішення судом про звільнення або відмову у звільненні конкретного засудженого. Для того щоб суд прийняв обґрунтоване рішення вченими і законодавцем було виділено декілька обов'язкових кримінально-правових ознак, серед яких обставини що перешкоджають відбуванню покарань, до яких відноситься така обставина, як перешкода для відбування покарання у випадку тяжкого захворювання засудженого. В даній статті вперше проведено аналіз раніше не виділених підстав, умов та обставин, які повинні враховуватись судом як обов'язкова кримінально-правова ознака звільнення від покарання у зв'язку з іншою тяжкою хворобою, серед яких перешкода для відбування покарання у випадку тяжкого захворювання засудженого.

У статті проаналізовано та досліджено підстави, умови та обставини, які можуть бути враховані судом як обов'язкова кримінально-правова ознака, однією з яких є наявність перешкод для відбування покарання у вигляді позбавлення волі під час розгляду питання про звільнення від покарання у зв'язку з іншою важкою хворобою. Доведено, що у випадку неможливості проведення медичного обстеження чи надання медичної допомоги така обставина повинна враховуватись судом як фактор, що перешкоджає відбуванню покарання у вигляді позбавлення волі.

Аналіз умов і порядку тримання засуджених в звичайних (не лікувальних) виправних установ дозволяє зробити висновок про те, що важка хвороба перешкоджає реалізації карально-виправних заходів в установах, не призначених для застосування заходів медичного характеру (лікувального впливу). Зазначений висновок в цілому розповсюджується на покарання у вигляді арешту, при відбуванні якого засуджений також знаходиться в умовах суворої ізоляції від суспільства.

Ключові слова: звільнення від покарання, тяжка хвороба засудженого, інша тяжка хвороба, перешкода для відбування покарання, хвороба як підстава для звільнення від покарання.

Аннотация. Освобождение от наказания в связи с болезнью представляет собой определенную деятельность, результатом которой является принятие решение судом об освобождении или отказе в освобождении конкретного осужденного.

Для того чтобы суд принял обоснованное решение учеными и законодателем было выделено несколько обязательных уголовно-правовых признаков, среди которых обстоятельственные что препятствуют отбыванию наказания, к которым относятся такие обстоятельственные, как препятствие для отбывания наказания в случаях тяжелого заболевания осужденного. В данной статье впервые проведен анализ ранее не выделенных оснований, условий и обстоятельственных, которые наводнением учитывались судом как обязательная уголовно-правовая признак освобождения от наказания в связи с другой тяжелой болезнью, среди которых Препятствие для отбывания наказания в случаях тяжелого заболевания осужденного.

В статье проанализированы и исследованы основания, условия и обстоятельственные, которые могут быть учтены судом как обязательная уголовно-правовая признак, одной из которых является наличие препятствие для отбывания наказания в виде лишения свободы во время рассмотрения вопроса об освобождении от наказания в связи с другой тяжелой болезни. Доказано, что в случае возможности проведения медицинского обследования или оказание медицинской помощи такая обстоятельство должно учитываться судом как фактор, что препятствует отбыванию наказания в виде лишения свободы.

Анализ условий и порядка содержания осужденных в обычный (НЕ лечебных) Исправительно учреждений позволяет сделать Вывод о том, что тяжелая болезнь препятствует реализации карательно-исправительная мероприятий в учреждениях, которые не предназначены для применение мер медицинского характера (лечебного влияния). Указанным Вывод в целом распространяется на наказание в виде арест, при отбывании которого осужденный также находится в условиях строгой изоляции от общества.

Ключевые слова: освобождение от наказания, тяжелая болезнь осужденного, другая тяжелая болезнь, препятствие для отбывания наказания, болезнь как основание для освобождения от наказания.

Summary. This article analyzes and investigates the grounds, conditions and circumstances which can be considered by the court as a mandatory criminal law feature one of which is the existence of obstacles to serving a sentence of imprisonment when considering release from punishment in connection with another serious illness.

It is proved that in case of impossibility to conduct a medical examination or provide medical care, such a circumstance should be taken into account by the court as a factor preventing the serving of a sentence of imprisonment.

Exemption from punishment due to illness is a certain activity, the result of which is a decision of the court to release or refuse to release a particular convict. In order for the court to make an informed decision, scientists and the legislator have identified several mandatory criminal law features, including circumstances that prevent the serving of sentences, which include such an obstacle to serving a sentence in case of a serious illness of the convict.

This article for the first time analyzes the previously unselected grounds, conditions and circumstances that must be considered by the court as a mandatory criminal legal sign of release from punishment in connection with another serious illness, including an obstacle to serving a sentence in case of serious illness.

Analysis of the conditions and procedure for keeping convicts in ordinary (nonmedical) correctional facilities allows us to conclude that a serious illness prevents the implementation of punitive measures in institutions not intended for the use of medical measures (therapeutic effects). This conclusion generally applies to punishment in the form of arrest, during which the convict is also in conditions of severe isolation from society.

Key words: release from punishment, serious illness of a convict, other serious illness, obstacle to serving a sentence, illness as a ground for release from punishment.

Постановка проблеми. Звільнення від покарання у зв'язку з хворобою являє собою певну діяльність, результатом якої є прийняття рішення судом про звільнення або відмову у звільненні конкретного засудженого. Для того щоб суд прийняв обґрунтоване рішення вченими і законодавцем було виділено декілька обов'язкових кримінально-правових ознак, серед яких обставини що перешкоджають відбуванню покарань, до яких відноситься така обставина, як перешкода для відбування покарання у випадку тяжкого захворювання засудженого.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням особливостей звільнення від покарання

у зв'язку з іншою важкою хворобою займалися: О. П. Горох [13], К. Г. Донець [14], Є. О. Письменицький [15], Шмат М.С [16].

Формулювання цілей статті (постановка завдання) є аналіз підстав, умов та обставин, які враховуються судом при розгляді питання про звільнення від покарання у зв'язку з іншою тяжкою хворобою, як перешкода для відбування покарання у вигляді позбавлення волі

Виклад основного матеріалу. Така ознака важкої хвороби, як наявність перешкод для відбування покарання у вигляді позбавлення волі, слід розглядати в залежності від того, в якій виправній установі

відбуває покарання хворий засуджений: в спеціальному лікувальному або звичайній виправній установі. Для медичного обслуговування тяжкохворих засуджених в кримінально-виконавчій системі створені спеціальні лікувально-профілактичні установи (лікарні, спеціальні туберкульозні лікарні), які виконують функції виправних установ. У лікувально-профілактичних установах ДКВС засуджені до позбавлення волі знаходяться на стаціонарному лікуванні, де останнім надається професійна медична допомога.

Автор повністю підтримує точку зору науковців Яковець, І. С., Гель А. П. про природу лікувальних установ кримінально-виконавчої системи, які вважають, що стаціонарне лікування в лікувально-профілактичних установах ДКВС по суті не відрізняється від медичного обслуговування в лікувальних закладах органів охорони здоров'я [1, с. 158]. Крім того, на думку Яковець, І. С. та Гель А. П., специфіка лікувальних установ ДКВС обумовлена їх природою: з одного боку, вони покликані виконувати кримінальне покарання у вигляді позбавлення волі, а з іншого — це медичні заклади, що здійснюють лікування хворих в умовах ізоляції від суспільства; лікувальний вплив на засуджених вносить певні корективи і в процес реалізації основних засобів виправлення засуджених, коли в умовах лікувально-профілактичних установ нерідко один і той же захід виступає елементом лікувального (медичного) впливу і процесу реалізації основних засобів виправлення (наприклад, трудова терапія, культурація, лекції і бесіди на медичні теми).

Аналіз порядку і умов відбування покарання в лікувально-профілактичних установах ДКВС дозволяє говорити про те, що тяжка хвороба засуджених не є перешкодою до відбування покарання останніх в таких установах, так як в лікувально-профілактичних установах органічно доповнюють один одного і зливаються в єдиний лікувально-каральний процес. Не можна не відзначити, що лікувальний (медичний) вплив в ДКВС з об'єктивних причин зводить до мінімуму можливості по реалізації основних засобів виправлення засуджених в силу наявності у них важких захворювань (останні вкрай рідко задіяні в трудовому, виховному, навчальному процесах). У зв'язку з цим, лікувальний вплив в розглянутих установах по суті витісняє на другий план виправний вплив, в результаті чого досягнення виправної мети покарання в чистому вигляді в умовах лікувально-профілактичних установ (лікарень) значною мірою утруднено. На відміну від ЛСТЛ (лікарень зі стаціонарним типом лікування) в лікувальних виправних установах, де містять-

ся і проходять амбулаторне лікування засуджені, хворі на відкриту форму туберкульозу (ст. 116 КВК України), але не важко хворі засуджені, в повній мірі реалізується в єдине «лікувально-карально-виправний процес» [2, с. 291].

Проблема в тому, що амбулаторне лікування засуджених полягає в наданні короткострокової медичної допомоги та не передбачає довготривалого медикаментозного лікування з проведенням відповідного обстеження, чого і потребують хворі засуджені, які можуть претендувати на звільнення від покарання за хворобою. В той час, як більша частина важкохворих засуджених, які претендують на звільнення у зв'язку з важкою хворобою можуть розраховувати тільки на отримання медичної допомоги в лікувально-профілактичних установах, які через недостатнє фінансування та недостатню кількість місць реально не можуть містити досить тривалий час на стаціонарному лікуванні всіх хворих засуджених. Адміністрація лікувального закладу ДКВС часто розуміючи важкий стан хворого знаходиться перед вибором: утримувати хворого засудженого до закінчення терміну покарання в зв'язку з неможливістю адекватного лікування, а в окремих випадках і адекватного медичного обстеження або підготувати подання для звільнення від подальшого відбування покарання та передати його в суд для розгляду.

Адміністрація лікувального закладу ДКВС часто вибирає провести всі залежні від них дії, підготувати та подати подання в суд для розгляду питання про звільнення хворого засудженого від покарання, керуючись не принципом гуманізму і не дбаючи про подальшу долю засудженого, а лише по суті, за для того, щоб зняти з себе відповідальність, розуміючи ступінь тяжкості і швидко прогресуючий характер захворювання, адміністрація бажає зняти з себе зобов'язання про подальше лікування і утримання хворого засудженого, тим більше для цього є формальні підстави. Проведений аналіз судової практики підтверджує те, що наведена вище ситуація є не поодиноким, так, в ухвалях про звільнення від покарання у зв'язку з іншою тяжкою хворобою часто можна зустріти подібного роду характеристики стану здоров'я засудженого «Прогнози щодо його видужання є незадовільні» [3], «Засуджений ОСОБА_1 в судове засідання не доставлений у зв'язку із критичним станом його здоров'я» [4], «ОСОБА_1 в судове засідання не з'явилася, в зв'язку з тяжким станом здоров'я» [5]. У зв'язку з цим доречно зауваження В. В. Мальцева, про недопущення ситуацій, при яких під прикриттям гуманних норм кримінального закону виправними установами робляться спроби позбутися від витрат з утримання та догляду за

важко хворими засудженими [6, с. 184]. Додатковим підтвердженням такої практики можуть служити дані аналізу Єдиного державного реєстру судових рішень проведеного Дільною З. Ф., де зазначено, що за останні 5 років, близько 120 засуджених, які були тяжко хворі, померли так і не дочекавшись розгляду судом їх клопотання про звільнення [7, с. 6].

Застосування такої практики стосовно безнадійно хворих часто породжують проблеми соціального характеру, пов'язані з тим, що звільнені у зв'язку з тяжкою хворобою засуджені можуть бути поставлені в безвихідне становище, якщо у них немає місця проживання, рідних чи близьких, на що справедливо звертають увагу деякі автори [8, с. 235]. У такому випадку, говорити про те, що інша важка хвороба може перешкоджати відбуванню покарання у вигляді позбавлення волі в лікувальній установі, недоцільно, враховуючи те що після звільнення така категорія хворих засуджених потрапляє в більш несприятливі умови в плані медичної допомоги. Цим і пояснюється норма закону, що передбачена в ч. 1 ст. 539 КПК України, де зазначено, що питання про звільнення від покарання у зв'язку з хворобою може розглядається судом не тільки за клопотанням адміністрації виправної установи але і за клопотанням хворого засудженого або його захисника, оскільки вибір — де лікуватися далі, жити або померти, повинен залишатися за самим засудженим [6, с. 184].

Розглядаючи утримання тяжкохворого засудженого умових лікувального закладу ДКВС з економічного боку, необхідно зазначити, що в той час як держава витрачає великі кошти на лікування злочинців, які здебільшого вчинили тяжкі та особливо тяжкі злочини, законослухняні члени суспільства, змушені оплачувати лікування з власних коштів. В цьому сенсі звільнення тяжкохворих засуджених економічно вигідно державі, так як після звільнення, держава знімає з себе зобов'язання по їх лікуванню. Окрім цього, необхідно враховувати той факт, що відбування покарання у вигляді позбавлення волі, в більшості випадків, приводить до загострення наявних хвороб, виникненню нових, в основному не благополучно відбивається на стані здоров'я засуджених. Забігаючи наперед, з цього можна зробити висновок, що негативним наслідком відбування покарання є розвиток хвороби, який слід визнати одним з можливих соціальних наслідків покарання у вигляді позбавлення волі. Тому пропозиція В. К. Дуюнова про внесення змін, згідно з якою не тяжка хвороба перешкоджає відбуванню покарання, а відбування покарання не благополучно впливає на розвиток важкої хвороби [9, с. 443–444], є спірним, тому що воно скоріше носить характер констатації

сформованих негативних реалій сучасної системи виправних установ.

Що ж стосується питання про можливе перешкодження важкої хвороби в звичайних (не лікувальних) виправних установах, що не мають спеціально призначених умов для надання медичної допомоги важко хворим засудженим, слід зазначити наступне. По-перше, важко хворий засуджений не може перебувати в умовах ізоляції в зазначених установах, так як порядок відбування покарання (режим) в таких виправних установах не розрахований на утримання тяжкохворих засуджених, про що свідчить наявність в законодавстві ряду норм, які передбачають особливі правила і порядок реалізації заходів карального впливу в разі застосування до засуджених заходів медичного характеру. Отже, тяжка хвороба певною мірою перешкоджає застосуванню до засудженого карального впливу в умовах звичайного (не лікувальної) виправної установи.

Застосування основних засобів виправлення до засуджених, які захворіли на іншу тяжку хворобу, в умовах звичайної виправної установи в значній мірі утруднено або практично неможливо. Так, хворі засуджені найчастіше позбавлені можливості отримувати загальну освіту, брати участь у професійній підготовці. Крім того, вони вкрай рідко беруть участь у трудовій діяльності, так як згідно з ст. 118 КВК України участь у праці засуджених до позбавлення волі допускається з урахуванням стану їх здоров'я, а також щодо останніх практично неможливо застосування заходів виховного впливу.

По-друге, в звичайних виправних установах відсутні відповідні санітарно-гігієнічні умови. Відбування покарання хворих осіб разом з іншими засудженими призвело б до порушення нормального ходу роботи даних установ, не призначених для тримання важко хворих засуджених та застосування до них лікувального впливу. Так, в період загострення важкої хронічної хвороби засудженому необхідна висококваліфікована допомога лікарів-фахівців, відповідне харчування і догляд медперсоналу, постільний режим та ін., що в умовах звичайного виправної установи не можливе. Крім того, зміст тяжкохворих засуджених в більш полегшених умовах в звичайному виправній установі разом з іншими засудженими привело б до того, що останні різними способами прагнули потрапити саме в такі умови.

Окрім цього, варто зазначити, що в природі існує частина хвороб, які не можуть бути діагностовані чи стосовно яких не можливо проводити адекватне лікування в лікувальних установах ДКВС. Частина з таких хвороб включені в додаток № 13, в якому передбачено перелік хвороб, які є підставою для

подання до суду матеріалів про звільнення засуджених від подальшого відбування покарання Спільного наказу Міністерства юстиції України та Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Порядку організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі» від 15.08.2014 № 1348/5/572. Видається за необхідне, в такому випадку звільняти особу від відбування покарання до моменту його одужання, як це передбачено в ч. 4 ст. 84 КК України. Проаналізована судова практика свідчить про те, що суди при наявності формальних підстав, таких як, хвороба з Переліку, діагностування захворювання після вчинення злочину або в момент відбування покарання, врахування тяжкості злочину, характеру захворювання, особи засудженого, за умови що таке захворювання не може бути піддано адекватному лікуванню в медичних установах ДКВС визнають що це являється перешкодою для відбування покарання і приймають рішення про звільнення такої особи від подальшого покарання. Так, до прикладу, в Ухвалі Харківського районного суду Харківської області від 26 грудня 2019 року зазначено, що повний курс обстеження та лікування хворий може отримати лише в закладах охорони здоров'я, вважає, що ОСОБА_1 підлягає негайному звільненню від відбування подальшого покарання за хворобою [10].

В якості медичної підстави звільнення Перелік передбачає таке захворювання як повна сліпота, а також стан, коли на ґрунті стійких патологічних змін гострота зору ока, що краще бачить, не перевищує 0,03 (вона не може бути коригована) або коли поле зору обох очей концентрично звужене до 10° [11]. Причиною для втрати зору може бути багато, від механічної травми до важких захворю-

вань, серед яких, цукровий діабет, гранулематоз із поліангіітом (гранулематоз Wegener), бактеріальний менінгіт, генералізовані злякисні новоутворення та інші [12, с. 284], важливим в такій ситуації є те, що втрата зору це наслідок хвороби, а збудником є тяжке захворювання, яке може і не бути передбачене в Переліку хвороб, як підстава для звільнення, тому лікувальні установи, в особі медичних працівників повинні передбачати, як відбування покарання у вигляді позбавлення волі терміном на який хворого було засуджено вплине на стан його здоров'я і чи не буде це перешкодою для відбування покарання. Автор вважає за правильне застосуванням практики, коли суд при розгляді подання про звільнення вивчає як подальше відбування покарання може відобразитись на стані здоров'я засудженого.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Аналіз умов і порядку тримання засуджених в звичайних (не лікувальних) виправних установ дозволяє зробити висновок про те, що важка хвороба перешкоджає реалізації карально-виправних заходів в установах, не призначених для застосування заходів медичного характеру (лікувального впливу) стосовно тяжкохворих засуджених. Зазначений висновок в цілому розповсюджується на покарання у виді позбавлення волі та арешту, при відбуванні якого засуджений також знаходиться в умовах суворої ізоляції від суспільства. Подальше дослідження такої кримінально-правової ознаки, як наявність перешкод до відбування покарання в контексті звільнення від покарання за хворобою доцільно провести з огляду на такі види покарань як штраф та обмеження волі.

Література

1. Яковець І. С., Гель А. П. Система надання медичної допомоги в установах виконання покарань: сучасний стан та шляхи реформування // Вісник Криминологічної асоціації України. 2016. Вип. № 3 (14). С. 151–167.
2. Горобцов В. И. О правовом регулировании мер медицинского характера к осужденным // Актуальные проблемы борьбы с преступностью в Сибирском регионе. Красноярск, СибЮИ МВД РФ, 2004. 378 с.
3. Ухвала Жовтневого районного суду м. Запоріжжя від 22 січня 2020 року Провадження № 1-в/331/15/2020, Єдиний унікальний номер 331/217/20. URL: <https://opendatobot.ua/court/87065423-4588e55cd9798aff86cb21a7d94563fb> (дата звернення: 15.12.2020)
4. Ухвала Жовтневого районного суду м. Запоріжжя від 12 березня 2020 року, Провадження № 1-в/331/34/2020, Єдиний унікальний номер 331/834/20. URL: <https://opendatobot.ua/court/88152108-77e99ea66ab95503127d67caae3f429e> (дата звернення: 15.12.2020)
5. Ухвала Новозаводського районного суду міста Чернігова від 24 грудня 2019 року Провадження № 1-в/751/414/19, Єдиний унікальний номер № 751/9109/19. URL: <https://opendatobot.ua/court/86652897-c380d178b70978db362954d589088676> (дата звернення: 15.12.2020)

6. Мальцев В. В. Проблемы освобождения от уголовной ответственности и наказания в уголовном праве: Монография. Волгоград: ВА МВД России, 2004. 389 с.
7. Дільна З. Ф. Щодо питання надання засудженим паліативної допомоги: реалії сьогодення // Часопис Національного університету «Острозька академія». Сер. Право. 2018. Вип. № 2(18). С. 1–14.
8. Курс уголовного права. Общая часть. Учение о наказании: у 2 т. / гол. Ред. Н. Ф. Кузнецова. Москва: ИКД Зерцало-М, 2002, Т. 2. 464 с.
9. Дуюнов В. К. Механизм уголовно-правового воздействия: теоретические основы и практика реализации: Дис. д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Волжский университет им. В. Н. Татищева. Тольятти, 2001. 512 с.
10. Ухвала Харківського районного суду Харківської області від 26 грудня 2019 року Провадження № 1-в/635/894/2019, Єдиний унікальний номер № 635/9300/19. URL: <https://opendatabot.ua/court/86638151-97f765ae574477315864f9cceb162b6> (дата звернення: 12.01.2021)
11. Спільний наказ Міністерства юстиції України та Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Порядку організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі» від 15.08.2014 № 1348/5/572. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0990-14> (дата звернення: 12.01.2021)
12. Міжнародна статистична класифікація хвороб та споріднених проблем охорони здоров'я, Десятий перегляд, Австралійська модифікація (МКХ-10-АМ) Десяте видання, 2017. 1321 с. URL: https://nszu.gov.ua/storage/files/Klasyfikator_xvorob_ta_sporidnenykh_problem_ohorony_zdorovya_NK_0252019.pdf (дата звернення: 12.01.2021)
13. Горох О. П. Звільнення від покарання та його відбування за кримінальним правом України. дис. д-ра юрид. наук: спец. 12.00.08 / Горох Олександр Петрович / Інс. Держ. і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2019. 674 с.
14. Донець К. Г. Особливості застосування звільнення від відбування покарання за хворобою / К. Г. Донець // Часопис Київського університету права. 2015. № 2. С. 317–320. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2015_2_77 (дата звернення: 12.01.2021)
15. Письменський Є. О. Звільнення від покарання та його відбування: проблеми систематизації та вдосконалення законодавства / Є. О. Письменський // Вісник кримінального судочинства. 2015. № 1. С. 192–199. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkc_2015_1_26 (дата звернення: 12.01.2021)
16. Шмат М. С. Звільнення від покарання за хворобою: понятійна складова та визначення дефініції // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2019. № 4. С. 224–230.

References

1. Jakovec I. S., Ghelij A. P. Systema nadannja medychnoji dopomogy v ustanovakh vykonannja pokaranj: suchasnyj stan ta shljakhy reformuvannja // Visnyk Kryminologichnoji asociaciji Ukrainy. 2016. Vyp. # 3 (14). S. 151–167.
2. Gorobtsov V. I. O pravovom regulirovanii mer meditsinskogo kharaktera k osuzhdennym // Aktualnye problemy borby s prestupnostyu v Sibirskom regione. Krasnoyarsk, SibYuI MVD RF, 2004. 378 s.
3. Ukhvala Zhovtnevogho rajonnogho sudu m. Zaporizhzhja vid 22 sichnja 2020 roku Provadzhennja # 1-v/331/15/2020, Jedynyj unikaljnyj nomer 331/217/20. URL: <https://opendatabot.ua/court/87065423-4588e55cd9798aff86cb21a7d94563fb> (data zvernennja: 15.12.2020)
4. Ukhvala Zhovtnevogho rajonnogho sudu m. Zaporizhzhja vid 12 bereznja 2020 roku, Provadzhennja # 1-v/331/34/2020, Jedynyj unikaljnyj nomer 331/834/20. URL: <https://opendatabot.ua/court/88152108-77e99ea66ab95503127d67caae3f429e> (data zvernennja: 15.12.2020)
5. Ukhvala Novozavodskogho rajonnogho sudu mista Chernihova vid 24 ghrudnja 2019 roku Provadzhennja #1-v/751/414/19, Jedynyj unikaljnyj nomer #751/9109/19. URL: <https://opendatabot.ua/court/86652897-c380d178b70978db362954d589088676> (data zvernennja: 15.12.2020)
6. Maltsev V. V. Problemy osvobozhdeniya ot ugovnoy otvetstvennosti i nakazaniya v ugovnom prave: Monografiya. Volgograd: VA MVD Rossii, 2004. 389 s.
7. Diljna Z. F. Shhodo pytannja nadannja zasudzenym paliatyvnoji dopomogy: realiji sjoghodennja // Chasopys Nacionaljnogho universytetu «Ostrozjka akademija». Ser. Pravo. 2018. Vyp. #2(18). S. 1–14.
8. Kurs ugovnogo prava. Obshchaya chast. Uchenie o nakazanii: u 2 t. / gol. Red. N. F. Kuznetsova. Moskva: IKD Zertsalo-M, 2002, T. 2. 464 s.
9. Duyunov V. K. Mekhanizm ugovno-pravovogo vozdeystviya: teoreticheskie osnovy i praktika realizatsii: Dis. d-ra yurid. nauk: 12.00.08 / Volzhskiy universitet im. V. N. Tatishcheva. Tolyatti, 2001. 512 s.
10. Ukhvala Kharkivskogho rajonnogho sudu Kharkivskoj oblasti vid 26 ghrudnja 2019 roku Provadzhennja # 1-v/635/894/2019, Jedynyj unikaljnyj nomer #635/9300/19. URL: <https://opendatabot.ua/court/86638151-97f765ae574477315864f9cceb162b6> (data zvernennja: 12.01.2021)

11. Spilnyj nakaz Ministerstva justyciji Ukrainy ta Ministerstva okhorony zdorov'ja Ukrainy «Pro zatverdzen-nja Porjadku orghanizaciji nadannja medychnoji dopomoghy zasudzhenym do pozbavlennja voli» vid 15.08.2014 # 1348/5/572. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0990-14> (data zvernennja: 12.01.2021)

12. Mizhnarodna statystychna klasyfikacija khvorob ta sporidnenykh problem okhorony zdorov'ja, Desjatyj pereghl-jad, Avstralijsjka modyfikacija (MKKh-10-AM) Desjate vydannja, 2017. 1321 s. URL: https://nszu.gov.ua/storage/files/Klasyfikator_xvorob_ta_sporidnenykh_problem_oxorony_zdorovya_NK_0252019.pdf (data zvernennja: 12.01.2021)

13. Ghorokh O. P. Zviljnennja vid pokarannja ta jogho vidbuvannja za kryminalnym pravom Ukrainy. dys. d-ra juryd. nauk: spec. 12.00.08 / Ghorokh Oleksij Petrovyeh/ Ins. Derzh. i prava im. V. M. Koreckogho. Kyjiv, 2019. 674 s.

14. Donec K. Gh. Osoblyvosti zastosuvannja zviljnennja vid vidbuvannja pokarannja za khvoroboju / K. Gh. Do-necj // Chasopys Kyjivsjkogho universytetu prava. 2015. # 2. S. 317–320. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chk-up_2015_2_77 (data zvernennja: 12.01.2021)

Pysjmensjkyj Je. O. Zviljnennja vid pokarannja ta jogho vidbuvannja: problemy systematyzaciji ta vdoskonalennja zakonodavstva / Je. O. Pysjmensjkyj // Visnyk kryminalnogho sudochynstva. 2015. # 1. S. 192–199. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkc_2015_1_26 (data zvernennja: 12.01.2021)

15. Shmat M. S. Zviljnennja vid pokarannja za khvoroboju: ponjatijna skladova ta vyznachennja definiciji // Nau-kovyj visnyk Dnipropetrovsjkogho derzhavnogho universytetu vnutrishnikh sprav. 2019. # 4. S. 224–230.

Сезонов Віктор Станіславович

*кандидат юридичних наук, старший судовий експерт
Харківський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС*

Сезонов Виктор Станиславович

*кандидат юридических наук, старший судебный эксперт
Харьковский научно-исследовательский экспертно-криминалистический центр МВД*

Sezonov Viktor

*PhD, Senior Forensic Expert
Kharkiv Research Forensic Center of the Ministry of Internal Affairs
ORCID: 0000-0002-2580-2953*

Охріменко Світлана Станіславівна

*кандидат юридичних наук,
науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
з проблем криміналістичного забезпечення та судової експертології
Національна академія внутрішніх справ*

Охрименко Светлана Станиславовна

*кандидат юридических наук,
научный сотрудник научно-исследовательской лаборатории
по проблемам криминалистического обеспечения и судебной экспертологии
Национальная академия внутренних дел*

Okhrimenko Svitlana

*PhD in Law, Research Officer of Scientific Research Laboratory on the
Problems of Providing Criminal and Forensic Expert Study
National Academy of Internal Affairs,
ORCID: 0000-0002-9013-9780*

Антонюк Олена Володимирівна

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри криміналістики
Факультет підготовки фахівців для органів досудового розслідування
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ*

Антонюк Елена Владимировна

*кандидат юридических наук,
доцент кафедры криминалистики
Факультет подготовки специалистов для органов досудебного расследования
Днепропетровский государственный университет внутренних дел*

Antoniuk Olena

*PhD, Associate Professor of Criminology
Faculty of Training for Pre-trial Investigation
Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs
ORCID: 0000-0001-6497-3061*

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-1-6813

**СИСТЕМА КРИМІНАЛІСТИЧНОГО
ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД**

**СИСТЕМА КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОГО
ДОКУМЕНТОВЕДЕНИЯ: ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ**

SYSTEM OF FORENSIC INVESTIGATION OF DOCUMENTS: FOREIGN EXPERIENCE

Анотація. Дана стаття присвячена дослідженню криміналістичного документознавства як галузі криміналістичної техніки. Беззаперечно, що протиправні дії, вчинені з використанням документів або в яких саме документи є речовим доказом, наразі становлять значний відсоток у системі кримінальних злочинів України. В статі використані статистичні дані стану злочинності за 2020 рік, узагальнені Генеральною прокуратурою України. Аналіз аналогічних даних за попередні періоди дає підстави стверджувати, що впродовж останніх п'яти років злочини та проступки з використанням документів стрімко збільшуються. В роботі нами обґрунтовано, що таке зростання є результатом природнього науково-технічного прогресу, появою нових видів інформації, а отже й нових видів її носіїв. Саме тому під час розслідування злочинів, досліджуються не лише документ як матеріальний носій значущої інформації, а й сама інформація, викладена у вигляді літер, цифр, символів або інших знаків. В даній статті визначається зміст предмету криміналістичного документознавства як діяльність уповноважених органів та осіб щодо комплексного дослідження документів та інформації, яка має значення для розслідування злочину або для його запобігання. Зазначається, що в системі вітчизняного криміналістичного документознавства виділяють три частини – криміналістичне авторознавство, почеркознавство та техніко-криміналістичне дослідження документів. В той же час з'ясовано, що система дослідження документів, які мають криміналістичне значення, у зарубіжних країнах не містить якихось підтверджень щодо поділу даного виду експертизи на певні підвиди. Як правило, в зарубіжних країнах, дослідження документів охоплюється поняттям судової експертизи, однак яка провадиться спеціалізованими органами, які були створені саме для дослідження документів та мають відповідні повноваження по всіх країні. Іноді дослідження документів та інформації, яка в них міститься є єдиним повноваженням створених органів або їх структурних підрозділів. Також у статті окреслено форми міжнародної співпраці у галузі криміналістичного дослідження документів та визначено перспективні напрямки розвитку даного правового інституту криміналістики як для науки, так і для практичної діяльності правоохоронних органів.

Ключові слова: документ, криміналістична техніка, дослідження документа, судово-технічна експертиза документів.

Аннотация. Данная статья посвящена исследованию криминалистического документоведения как отрасли криминалистической техники. Неоспоримым есть тот факт, что противоправные действия, совершенные с использованием документов или те, в которых именно документы являются вещественными доказательствами, составляют значительный процент в системы уголовных преступлений, совершаемых в Украине. В статье использованы статистические данные преступности за 2020 год, обобщенные Генеральной прокуратурой Украины. Анализ аналогичных данных за предыдущие периоды дает основания утверждать, что в течении последних пяти лет преступления и проступки с использованием документов резко возрастают. В работе нами обосновано, что такое возрастание есть результат естественного научно-технического прогресса, появлением новых видов информации, а соответственно и ее носителей. Именно поэтому во время расследования преступлений, исследуются не только документ как материальный носитель значимой информации, а и сама информация, изложенная буквами, цифрами, символами или другими знаками. В данной статье определяется сущность предмета криминалистического документоведения как деятельность уполномоченных органов и лиц по проведению комплексного исследования документов и информации, которая имеет значение для расследования преступления или для его предупреждения. Указывается, что в системе отечественного криминалистического документоведения выделяются три части – криминалистическое автороведение, почерковедение и технико-криминалистическое исследование документов. В то же время установлено, что система исследования документов, которые имеют криминалистическое значение, в зарубежных странах не содержит каких-либо подтверждений наличия разделения данного вида экспертизы на отдельные подвиды. Как правило, в зарубежных странах, исследование документов охватывается понятием судебной экспертизы, но которая проводится специализированными органами, созданными именно с этой целью и которые имеют соответствующие полномочия в пределах всей страны. Иногда исследование документов и информации, которая в них содержится, это единственная функциональная компетенция созданных органов или их структурных подразделений. Также в статье обозначены формы международного сотрудничества в сфере криминалистического документоведения и определены перспективные направления развития данного правового института криминалистики, как для науки, так и для практической деятельности правоохранительных органов.

Ключевые слова: документ, криминалистическая техника, исследование документа, судебно-техническая экспертиза документов.

Summary. This article is devoted to the study of system of forensic investigation of documents as a branch of forensic technology. It is indisputable that illegal actions committed with the use of documents or those in which documents are material evidence constitute a significant percentage of the system of criminal offenses committed in Ukraine. The article uses crime statistics for 2020, summarized by the General Prosecutor's Office of Ukraine. An analysis of similar data for previous periods suggests that over the past five years, crimes with the use of documents have increased. In the paper, we substantiated that such an increase is the result of natural scientific and technological progress, the emergence of new types of information and its carriers. That is why, during the investigation of crimes, not only the document is examined as a material carrier of significant information, but also the information itself, expressed in letters, numbers, symbols or other signs. This article defines the essence of the subject of forensic investigation of documents as the activity of authorized bodies and persons to conduct a comprehensive investigation of documents and information that is important for the investigation of a crime or for its prevention. It is pointed out that in the system of domestic forensic investigation of documents are three parts – forensic authorship, handwriting investigation and technical and forensic investigation of documents. At the same time, it was established that the system for examining documents that have criminalistic significance in foreign countries does not contain any evidence of the existence of a division of this type of examination into separate subspecies. As a rule, in foreign countries, the investigation of documents is covered by the concept of forensic examination, but which is carried out by specialized bodies created precisely for this purpose and which have the appropriate powers throughout the country. Sometimes the investigation of documents and information that they contain is the only functional competence of the created bodies or their structural divisions. The article also identifies the forms of international cooperation in the field of forensic documentation and identifies promising directions for the development of this legal institution of forensic science both for science and for the practical activities of law enforcement agencies.

Key words: document, criminalistics technique, document research, forensic and technical examination of documents.

Постановка проблеми. В сучасному світі спостерігається тенденція зростання кількості злочинів з використанням документів. Досить значними темпами зростають злочини у сфері легалізації грошових та інших цінностей, здобутих злочинним шляхом, незаконних кредитно-фінансових операцій, фіктивного підприємництва, у сфері оподаткування тощо. Значна кількість злочинів вчиняється з використанням підроблених документів, їх виготовленням та реалізацією. Процес виготовлення, зміни, знищення та використання документів зі злочинною метою нерозривно пов'язаний із розвитком суспільних відносин та стрімким зростанням ролі науково-технічного прогресу. Поява нових видів інформації зумовила необхідність пошуків нових видів носіїв такої інформації та її передачі. Зокрема, електронні документи широко використовують у всіх сферах суспільних відносин — заяви про надання різного роду адміністративних послуг, документи про освіту, оферти та акцепти, попередні договори тощо.

За даними офіційного сайту Генеральної прокуратури України, за період з січня по листопад 2020 року було вчинено значну кількість злочинів з використанням документів. Зокрема, викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження (ст. 357 Кримінального кодексу України — далі КК України) — 1956 кримінальних правопорушень; підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підробле-

них документів, печаток, штампів (ст. 358 КК України) — серед них 7222 проступків та 6046 злочинів; службове підроблення (ст. 366 КК України) — 6255 кримінальних правопорушень [1].

Наведені вище офіційні статистичні дані свідчать про значну кількість злочинів, пов'язаних з використанням різного роду документів. Вивчення та дослідження власне самого документа, а також інформації, яка у ньому міститься з метою подальшого розслідування злочину та з'ясування істинних обставин кримінальної справи, і є головною суттю криміналістичного документознавства. За результатами проведеного дослідження формується система методичних рекомендацій, правил, технік, впроваджуються різного роду інформаційно-облікові та пошукові бази даних, які широко використовуються на практиці працівниками правоохоронними органами. Часто саме робота з документами стає важливим та ключовим елементом при розслідуванні злочинів. Напрочуд влучно з цього приводу висловився М. Ю. Будзієвський зазначивши, що «судово-технічна експертиза документів пройшла шлях свого становлення з порівняння документа до самих розповсюджених сучасних способів і методів його дослідження...» [2, с. 241].

Завдяки дослідженню документів встановлюються дані щодо особливостей виготовлення документа, часу та способу, визначається оригінальність тексту чи документу або наявність в ньому змін, підробок, підчисток, встановлюється автор документу або особа, яка його виготовила тощо. Все це надає підстави

стверджувати про актуальність даної обраної нами теми та доцільність проведення дослідження у даному напрямку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Безперервний розвиток науки та техніки, зокрема значний прогрес у використанні поліграфічної та оргтехніки, є тим фактором, завдяки якому криміналістика та її окремі галузі збагачуються новими методами та способами дослідження документів та інших речових доказів. Окрім практичного значення, вони становлять значний інтерес і для науки, тож окремі аспекти досліджуваного нами питання ставали предметом наукових пошуків таких вчених як Біленчук П. Д. [3], Бірюков В. В. [4], Будзієвський М. Ю. [2], Волошин О. Г. [5], Воробей О. В. [5], Гель А. П. [3], Гонгало С. Й. [4], Гулкевич З. Т. [6], Журавель В. А. [11], Коваленко В. В. [4], Ковальов К. М. [4], Когутич І. І. [7], Коновалова В. О. [11], Ларкін М. О. [8], Мельников І. М. [5], Сабадаш В. П. [8], Салтєвський М. В. [3], Сезонов В. С. [9], Семанков Г. С. [3], Сокол В. Ю. [10], Шепітько В. Ю. [11] та інших.

Цілі статті (постановка завдання). Мета даної статті полягає у визначенні поняття криміналістичного документознавства та його системи; вивченні зарубіжного досвіду проведення документознавчих експертиз, а також використання різноманітних методик та стандартів дослідження документа, як матеріального об'єкта та його змісту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Починаючи дослідження питання щодо системи криміналістичного документознавства, перш за все, слід визначити власне зміст даної правової категорії. Документознавство є окремою наукою, завданнями якої є вивчення властивостей та ознак документів, а також їх функціонального призначення. Іншими словами, здобутки даної науки є первинною базою для теоретичних положень криміналістичної техніки, яка спираючись на них формує спеціальні методики, прийоми та техніки вивчення та дослідження різного роду документів та текстів.

Як влучно зазначає В. С. Сезонов, терміну «документ» притаманна багатозначність, адже кожна особа вкладає у дане поняття власний зміст, перш за все, спираючись на знання, життєвий досвід та сферу діяльності. Однак, для цілей дослідження за обраною нами проблематикою, ми підтримуємо позицію зазначеного вище науковця щодо доцільності використання енциклопедичного визначення поняття «документ», відповідно до якого ним є зафіксована на матеріальному носії інформація у вигляді тексту, звукозапису або зображення з реквізитами, що дозволяють її ідентифікувати [9, с. 134]. Доку-

мент як різновид доказів характеризується тим, що інформація, яка в ньому міститься, викладена у вигляді літер, цифр, символів. А отже криміналістичне документознавство має комплексний характер, адже дослідженню підлягає не лише документ як матеріальний об'єкт, а й інформація у вигляді певних знаків, яку він уміщує.

На думку, окремих науковців, криміналістичне документознавство є галуззю криміналістичної техніки, яка уособлює собою систему знань про загальні положення криміналістичного документознавства, криміналістичне дослідження документів, рукописів та рукописних текстів [4]. Інші визначають криміналістичне документознавство як традиційну галузь криміналістичної техніки, яка вивчає письмову мову та її закономірності, почерк, сліди створення або виготовлення документів, внесення до них змін або, навіть, знищення, а також розробляє засоби та методи дослідження документів — речових доказів [12].

Досить повним, на наш погляд, є визначення, відповідно до якого криміналістичне документознавство це галузь криміналістичної техніки, яка вивчає основи письма і почерку, технології, за допомогою яких виготовляються документи, печатки і штампів, способи підробки зазначених предметів, а також розробляються науково-обґрунтовані засади виявлення, експертного дослідження й використання під час розслідування злочинів, добутої з документів інформації [9].

Криміналістичне документознавство є галуззю (або використовують синонімічні категорії «розділ» або «елемент») криміналістичної техніки поряд із криміналістичною фотографією (судова кінематографія) і відеозаписом, трасологією, зброєзнавством або судовою балістикою, габітоскопією (ідентифікація особи за зовнішністю), фоноскопією (дослідження звукових слідів), одорологією (дослідження слідів запахів), криміналістичним дослідженням речовин, матеріалів та виробів, криміналістичною реєстрацією. Одразу наголосимо, що криміналістика не є статичною наукою, вона в цілому або її окремі правові інститути розвиваються та змінюються разом із суспільними відносинами. Під впливом останніх в системі криміналістичної техніки з'являються нові галузі, зокрема, поліграфологія, ентомологія тощо та видозмінюються вже існуючі.

Беззаперечно, що криміналістичне документознавство є самостійним елементом у системі криміналістичної техніки, а отже має самостійний предмет правового регулювання, який властивий лише даному елементу. Наразі існує декілька точок зору щодо даного питання. Так, предметом крими-

налістичного документознавства можна визнати діяльність вчених-криміналістів або працівників правоохоронних органів, сутність якої полягає у дослідженні документів задля виявлення інформації, яка має криміналістичне значення. На думку інших науковців, предметом криміналістичного документознавства слід вважати закономірності, які знаходять свій прояв під час складання, створення, виготовлення різного роду документів; формування особливостей почерку та письма, вплив на них зовнішніх факторів; закономірності, пов'язані з дією речовин безпосередньо на документ та його зміст, а також ті, що пов'язані з виявленням таких дій [13, с. 12]. І. І. Когутич наводить досить лаконічне визначення поняття предмету криміналістичного документознавства, хоча й занадто загальне, як на нашу думку. Так, авторка пропонує розуміти під зазначеною вище правовою категорією вивчення закономірностей щодо виготовлення та функціонування різноманітних документів, які потрапили до сфери кримінального судочинства [7, с. 216].

В системі криміналістичного документознавства виділяють окремі елементи або функціональні частини. Сучасна наука називає три закономірно розміщені структурні частини: криміналістичне авторознавство, криміналістичне почеркознавство та техніко-криміналістичне дослідження документів [13, с. 13].

Розглянемо стисло кожен із зазначених елементів. Криміналістичне авторознавство дещо відрізняється від інших функціональних частин документознавства, адже має своїм підґрунтям має здобутки лінгвістики, граматики, фразеології та інших галузей знань про писемність, а також враховує систему знань про мовну поведінку особи, що дає можливість встановити автора документа або тексту з метою розкриття злочину або його попередження.

Криміналістичне почеркознавство як структурна частина криміналістичного документознавства, вивчає закономірності формування та розвитку почерку, розробляє техніко-криміналістичні засоби, прийоми та методи роботи з документами з метою встановлення обставин створення документа, його автора або виконавця задля розслідування або запобігання злочинів та встановленні дійсних обставин справи.

Техніко-криміналістичне дослідження документів є тим функціональним елементом в системі криміналістичного документознавства, завдяки якому вивчаються закономірності виникнення інформації, пов'язаної зі способом виготовлення документів, внесенням в них змін та виправлень, а також вказують на засоби та матеріали, що використовуються

з цією метою. Тут варто зазначити, що досить часто терміни «криміналістичне дослідження документів» та «техніко-криміналістичне дослідження документів» використовують як синонімічні поняття [14, с. 361], однак вбачається, що дані категорії співвідносяться як загальне та окреме, адже предметом дослідження останнього є саме технічна сторона виготовлення або зміни документа.

Серед досліджень у сфері криміналістичного документознавства саме зазначене дослідження налічує чималу кількість видів експертиз. Так, найчастіше використовуються такі експертні дослідження: бланків документів, в тому числі пошкоджених та розірваних; технічної сторони тексту документа; підписів, що ймовірно виготовлені технічним способом; машинописних текстів; відбитків печаток та штампів; фотографій та інших матеріальних елементів на документах; визначення втраченого змісту документів, в тому числі спалених.

Зарубіжний досвід у сфері криміналістичного документознавства показує, що її елементи є ідентичними тим, що існують у вітчизняній криміналістичній науці, а дослідження документів здійснюється відповідно до затверджених стандартів. Так, у Сполучених Штатах Америки ще наприкінці минулого сторіччя була створена Наукова робоча група експертів-документознавців, метою діяльності якої і є розроблення стандартів та термінології у галузі дослідження документів. Так, за період своєї роботи дана група розробила та впровадила понад двадцять стандартів, які слугують для уніфікації загальноприйнятих методів експертизи документів та забезпечення дотримання критеріїв їх оцінки з боку допустимості та надійності [15, р. 367]. На момент створення даної групи у США функціонували всього чотири стандарти у галузі дослідження документів: стандарт з термінології, з ідентифікації матеріалів документа та методів їх порівняльного криміналістичного дослідження, стандарт технічного характеру, який визначав обсяги та зміст роботи судових експертів-документознавців.

Європейська спільнота криміналістів у 1998 році, у складі Європейської мережі інститутів криміналістики, теж створила Європейську робочу групу експертів-документознавців, яка перейняла кращі практики американських колег та розробила відповідні стандарти з урахуванням досвіду європейських країн [15, р. 369]. Метою даної групи є налагодження зав'язків з колегами, організація семінарів, популяризація науки криміналістики та криміналістичного документознавства у світі, обмін знаннями та досвідом, розвиток та впровадження методів та способів криміналістичного дослідження документів.

Доцільно наголосити, що криміналісти Німеччини в рамках міжнародного співробітництва з правоохоронними органами інших країн надають допомогу, перш за все, у напрямку навчання та консультування працівників. Зокрема, ключовими напрямками співпраці є консультування при створенні тренувальних центрів для імітування роботи на місці злочину, надання доступу до різного роду баз, картотек, створення центрів з документознавства [10]. Вбачається, що така співпраця та обмін досвідом будуть сприяти подальшому розвитку сучасної криміналістики та її окремих галузей, а також підтримувати високі стандарти криміналістичної техніки.

У 2014 році у Фінляндії було запроваджено та наразі широко використовується метод розпізнавання підроблених грошових банкнот, який ґрунтується на аналізі відмінностей у малюнку переплетіння волокон паперу. Основним інструментом аналізу є алгоритм курвлет-перетворення, який дозволяє виміряти розподіл волокон та визначити кількісні показники анізотропії. На підставі концентричного скупчення крапок у дво- або тримірному параметричному просторі й можна відрізнити підроблені грошові купюри від оригінальних банкнот [16, с. 139].

Доцільно наголосити, що у багатьох зарубіжних країнах криміналістичне дослідження документів не виділяється у самостійний вид експертизи, а об'єднується таким правовим інститутом як судова експертиза. В кожній окремо взятій країні, спеціальні служби наділені повноваженнями щодо дослідження документів та тексту. Зокрема, у Сполучених Штатах Америки відповідну експертизу проводить спеціальний підрозділ Федерального бюро розслідувань, який надає допомогу всім органам та службам країни, які її потребують, незалежно від підпорядкування та місця знаходження останніх. Основними злочинами, при розслідуванні яких вдаються до судової експертизи документів, є фальсифікація грошових знаків та валютних цінностей, підробка цінних паперів різного роду, злочини у сфері використання кредитних карток тощо.

У Великій Британії функціонує експертно-криміналістична служба, яка надає допомогу всім регіональним підрозділам поліції у розслідуванні злочинів шляхом проведення різного роду експертиз, в тому числі дослідження документів. В той час, як технічні підрозділи поліції можуть проводити лише прості дослідження документів.

В деяких країнах разом із групами дослідження документів, створюються підрозділи спеціально-го спрямування, відповідно до потреб конкретної

країни. Так, досить цікавим фактом є створення у складі судово-експертних лабораторій Іспанії групи почеркознавчої експертизи арабського письма.

В Об'єднаних Арабських Еміратах криміналістичне дослідження документів провадиться судово-експертними підрозділами поліцейських служб. Так, у складі Головного управління судової експертизи (м. Дубаї) та криминології функціонує відділ технічного дослідження документів. Аналогічні за функціоналом лабораторії працюють і на місцях. Окрім державної експертної криминологічної служби, в країні існує і приватна сертифікована установа, яка спеціалізується на експертизі документів, досліджуючи їх на предмет оригінальності, провадить почеркознавчі експертизи, досліджує чорнила, товарні знаки та захисні маркувальні засоби [17, с. 112].

Керуючись викладеним вище, вбачаємо за доцільне наголосити, що міжнародне співробітництво у галузі криміналістичного документознавства є вкрай важливим та перспективним задля підвищення якості експертизи документів. Так, під час міжнародної конференції європейських експертів у галузі дослідження документів у 2017 році були обговорені перспективні напрямки розвитку досліджень матеріалів та реквізитів документів, зокрема такі, як індивідуальні особливості сканерів та можливості їх диференціації; можливості визначення давності документів, виготовлених на принтерах; сучасні не пошкоджуючі методи дослідження паперу, чорнил та тонерів принтерів, можливості їх аналізу та ідентифікації; новітні технічні засоби та програмне забезпечення для дослідження та фіксації результатів рентген-аналізу, порівняння та систематизації отриманих зображень; проекти створення нових інтернет-платформ для комунікації експертів, обміну інформацією та досвідом [18].

Вкрай актуальним є як безпосередній обмін досвідом між експертами-криміналістами у галузі документознавства, так і вивчення зарубіжного досвіду розробки та використання тих чи інших методик дослідження документів. Все це дозволить не лише виявити прогалини у досліджуваній нами галузі, а й сформулювати нові способи та методи вивчення документів та текстів, підвищити ефективність національної системи криміналістичних експертиз, збагатити вітчизняну науку новими дослідженнями та вдосконалити кадрову політику щодо підготовки експертів-криміналістів.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Проведене дослідження проблем криміналістичного документознавства свідчить про те, що попри велику

кількість наукових досліджень у цьому напрямку та систематичне застосування правового інституту криміналістичного документознавства на практиці, залишається чимало питань, які потребують вдосконалення або, навіть, додаткового дослідження. Зокрема, залишаються остаточно невирішеними, а отже можуть стати предметом самостійних наукових пошуків, питання щодо розробки спеціального методичного забезпечення документування змісту криміналістичного дослідження, розроблення типових зразків документів, де мають фіксуватися виявлені фактичні дані, а також відображатися результати та наслідки застосування тих чи інших дій.

Предметом криміналістичного документознавства є способи, засоби та методи дослідження документів та інформації у кримінальному провадженні з метою визначення авторів, оригінальності, особливостей виготовлення чи написання, а також інших обставин, які мають значення для розслідування та встановлення істини у справі.

Аналізуючи наукові позиції сучасних вчених, можна визначити, що система криміналістичного документознавства містить в собі криміналістичне дослідження текстів та техніко-криміналістичне дослідження документів. Також варто підкреслити, що криміналістичне документознавство як правова категорія має подвійну правову природу, адже з одного боку це система знань про документознавство, а з іншого — криміналістичної техніки.

Підсумовуючи викладене вище, вважаємо, що під криміналістичним документознавством слід

розуміти галузь криміналістичної техніки, яка вивчає поняття та зміст документів, способи їх виготовлення, практику їх використання зі злочинною метою, а також діяльність науковців, криміналістів, експертів та інших уповноважених осіб зі збирання, дослідження та оцінки документів з метою розслідування вчинених протиправних дій (злочинів або проступків) та їх попередження.

Основне призначення криміналістичного дослідження документів полягає у комплексному вивченні особливостей, способів, засобів та методів виготовлення документа, внесення в нього змін або його знищення, що має ключове криміналістичне значення.

Наголосимо, що дослідження системи криміналістичного документознавства важко переоцінити як для науки, так і для практичної діяльності у сфері криміналістики. Результати проведеного дослідження можуть бути використані для подальших наукових пошуків за даною проблематикою, для викладання навчального курсу з криміналістики у вищій школі, під час підготовки підручників та наукових посібників, методичних рекомендацій для студентів-юристів та працівників правоохоронних органів. Окремі висновки, підходи та положення, викладені у даній роботі, можуть становити інтерес для експертів-криміналістів, судово-медичних експертів та інших осіб, які працюють у сфері криміналістичних досліджень, а також можуть бути використані під час підготовки відповідних законопроектів та підзаконних нормативно-правових актів.

Література

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за листопад 2020 року // Генеральна прокуратура України: офіційний веб-сайт. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=114140&libid=100820&c=edit&c=fo (дата звернення 08.01.2021).
2. Будзієвський М. О. Етапи розвитку судово-технічної експертизи документів // Вісник Запорізького національного університету. 2011. № 1. С. 238–242. URL: https://web.znu.edu.ua/herald/issues/2011/ur_2011_1/238-242.pdf (дата звернення 08.01.2021).
3. Біленчук П. Д., Гель А. П., Салтєвський М. В., Семаков Г. С. Криміналістика (криміналістична техніка): Курс лекцій. К.: МАУП, 2001. 216 с.
4. Криміналістичне документознавство: Практ. посіб./ заг. ред. В. В. Бірюкова. К.: Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2007. 332 с. С. 12–13; Гонгало С. Й. Сучасний стан судової техніко-криміналістичної експертизи документів // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2010. № 2. URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2010/n2/10hsyked.pdf> (дата звернення: 08.01.2021).
5. Воробей О. В., Мельников І. М., Волошин О. Г. Техніко-криміналістичне дослідження документів: Навчально-методичний посібник. К.: Центр учбової літератури. 2008. 304 с.
6. Гулкевич З. Т. Види фактичних даних і питання оптимізації документування їх у процесі проведення слідчих (розшукових) дій // Прикарпатський юридичний вісник. Збірник наукових праць. Івано-Франківськ. 2013. Вип. 1 (3). С. 298–310.

7. Когутич І. І. Про методологічний аспект перспективи графології як галузі криміналістичного знання // Криміналістика і судова експертиза. 2018. Вип. 63 (1). С. 204–218.
8. Сабадаш В. П., Ларкін М. О. Криміналістика: навчальний посібник. Запоріжжя: Запорізький національний університет. 2012. 330 с.
9. Сезонов В. С. Генезис криміналістичного дослідження документів як галузі криміналістичної техніки // Право і безпека. 2020. № 2 (77). С. 133–140.
10. Сокол В. Ю. Особенности криминалистической техники в Германии // Общество и право. № 4 (26). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-kriminalisticheskoy-tehniki-v-germanii/viewer> (дата звернення: 08.01.2021).
11. Шепітько В. Ю., Журавель В. А., Коновалова В. О. та ін. Криміналістика: підручник: у 2 т. Т. 1 / заг. ред. Шепітька В. Ю. Харків: Право. 2019. 456 с.
12. Чельшева О. В., Сотников К. И. и др. Криминалістика: учебник. СПб. 2017. 839 с. URL: <https://be5.biz/pravo/k043/index.html> (дата звернення: 08.01.2021).
13. Криміналістичне документознавство: Практ. посіб./ заг. ред. В. В. Бірюкова. К.: Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2007. 332 с.
14. Князьков А. К. Криминалістика: курс лекцій / Под ред. проф. Н. Т. Ведерникова. Томск: Изд-во «ТМЛ-Пресс». 2008. 1128 с.
15. Kelly J. S., Lindblom B. S. Scientific Examination of Questioned Documents. 2nd ed. Taylor and Francis Group. 2006.
16. Фетисенкова Н. В. Новые публикации по судебной экспертизе // Теория и практика судебной экспертизы. 2015. № 4(40). URL: [http://www.sudexpert.ru/files/tipse/2015/sudex_mag_4\(40\)15.pdf](http://www.sudexpert.ru/files/tipse/2015/sudex_mag_4(40)15.pdf) (дата звернення: 08.01.2021).
17. Хазиев Ш. Н. Судебная экспертиза и судебно-экспертные учреждения в странах Арабского мира // Теория и практика судебной экспертизы. 2014. № 1 (33). С. 110–115.
18. Международная конференция европейских экспертов в области исследования документов // Государственный комитет судебных экспертиз Республики Беларусь: официальный веб-сайт. URL: https://sudexpert.gov.by/ru/list_news-conference-a-n.html?news_id=2508 (дата звернення: 08.01.2021).

References

1. Iedynyi zvit pro kryminalni pravoporushennia po derzhavi za lystopad 2020 roku. Heneralna prokuratura Ukrainy: Ofitsiyni websait, available at: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=114140&libid=100820&c=edit&_c=fo (Accessed 8 Jan 2021).
2. Budziievskiy M. O. (2011), Etapy rozvytku sudovo-tekhnichnoi ekspertyzy dokumentiv. Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Vol. 1, pp. 238–242, available at: https://web.znu.edu.ua/herald/issues/2011/ur_2011_1/238-242.pdf (Accessed 8 Jan 2021).
3. Bilenchuk P. D., Gel A. P., Saltevsky M. V., Semakov G. S. (2001), Criminalistics (criminalistic technique): course of lectures. K.: MAUP. 216 p.
4. Kryminalistychno dokumentoznavstvo. (2007), Zah. red. V. V. Biriukova. K.: Vyd. PALYVODA A. V. 332 p.; Honhalo S. I. (2010), Suchasnyi stan sudovoi tekhniko-kryminalistychnoi ekspertyzy dokumentiv. Chasopys Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Serii «Pravo». Vol. 2, available at: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2010/n2/10hsyked.pdf> (Accessed 8 Jan 2021).
5. Vorobei O. V., Melnykov I. M., Voloshyn O. H. (2008), Tekhniko-kryminalistychno doslidzhennia dokumentiv: Navchalno-metodychni posibnyk. Kyiv: Tsentр uchbovoi literatury. 304 p.
6. Gulkevych Z. T. (2013), Factual data kinds and their documenting optimization questions in the process of conducting investigating (detective) acts. Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk: zbirnyk naukovykh prats. Ivano-Frankivsk. Vol. 1 (3), pp. 298–310.
7. Kohutych I. I. (2018), Pro metodolohichni aspekt perspektyvy hrafolohii yak haluzi kryminalistychnoho znannia. Kryminalistyka i sudova ekspertyza. Vol. 63 (1), pp. 204–218.
8. Sabadash V. P., Larkin M. O. (2012), Kryminalistyka: navchalnyi posibnyk. Zaporizhzhia: Zaporizkyi natsionalnyi universytet. 330 p.
9. Sezonov V. S. (2020), The genesis of forensic research of documents as the branch of forensic technology. Law and Safety. Vol. 2(77), pp. 133–140.
10. Sokol V. Yu. (2019), Features of forensic technology in Germany. Society and law. Vol. 4 (26), available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-kriminalisticheskoy-tehniki-v-germanii/viewer> (Accessed 8 Jan 2021).

11. Shepitko V. Iu., Zhuravel V. A., Konovalova V. O. ta in. (2019), Kryminalistyka: pidruchnyk: u 2 t. T. 1 / zah. red. Shepitka V. Iu. Kharkiv: Pravo. 456 p.
12. Chelysheva O.V, Sotnikov K.I. and others. (2017), Forensic science. St. Petersburg. 839 p, available at: <https://be5.biz/pravo/k043/index.html> (Accessed 8 Jan 2021).
13. Kryminalistychnе dokumentoznavstvo. (2007), Zah. red. V. V. Biriukova. K.: Vyd. PALYVODA A. V. 332 p.
14. Knyazkov A. K. (2008), Forensic science: a course of lectures / Ed. prof. N.T. Vedernikov. Tomsk: Publishing house «TML-Press». 1128 p.
15. Kelly J.S., Lindblom B.S. (2006), Scientific Examination of Questioned Documents. 2nd ed. Taylor and Francis Group.
16. Fetisenkova N. V. (2015), New publications on forensic science. Theory and practice of forensic science. Vol. 4(40), available at: URL: [http://www.sudexpert.ru/files/tipse/2015/sudex_mag_4\(40\)15.pdf](http://www.sudexpert.ru/files/tipse/2015/sudex_mag_4(40)15.pdf) (Accessed 8 Jan 2021).
17. Khaziev Sh.N. (2014), Forensic examination and forensic institutions in the Arab world. Theory and practice of forensic science. Vol. 1 (33), pp. 110–115.
18. International Conference of European Experts in the Field of Document Research. State Forensic Expertise Committee of the Republic of Belarus: official website, available at: https://sudexpert.gov.by/ru/list_news-conference-a-n.html?news_id=2508 (Accessed 8 Jan 2021).

Скоромний Ярослав Ігорович

кандидат юридичних наук,

викладач кафедри судуострою, прокуратури та адвокатури

Львівський університет бізнесу та права

Скоромный Ярослав Игоревич

кандидат юридических наук,

преподаватель кафедры судуостройства, прокуратуры и адвокатуры

Львовский университет бизнеса и права

Skoromnyy Yaroslav

PhD in Law,

Lecturer of the Department of Judiciary, Prosecution and Advocacy

Lviv University of Business and Law

ORCID: 0000-0002-4067-710X

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-1-6712

**ФУНДАМЕНТАЛЬНЕ ПРАВО ЛЮДИНИ
НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД ЯК ОБ'ЄКТ ЗАХИСТУ
ІНСТИТУТУ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУДДІ**

**ФУНДАМЕНТАЛЬНОЕ ПРАВО ЧЕЛОВЕКА
НА СПРАВЕДЛИВЫЙ СУД КАК ОБЪЕКТ ЗАЩИТЫ
ИНСТИТУТА ЮРИДИЧЕСКОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ СУДЬИ**

**THE FUNDAMENTAL HUMAN RIGHT TO A FAIR TRIAL
AS AN OBJECT OF PROTECTION OF THE INSTITUTION
OF LEGAL RESPONSIBILITY OF A JUDGE**

Анотація. У науковій статті розкрито ключові аспекти забезпечення фундаментального права людини на справедливий суд як об'єкта захисту інституту юридичної відповідальності судді. Встановлено, що основні засади забезпечення права людини на справедливий суд регулюються нормами та положеннями таких документів, як: Кримінальний кодекс України, Цивільний процесуальний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Кодекс законів про працю України, Закон України «Про судуострій і статус суддів», Постанова Вищого адміністративного суду України від 15.09.2011 № П/9991/335/11. З'ясовано, що об'єктом дисциплінарного правопорушення судді виступає комплекс визначених судуострійним та процесуальним законодавством прав та обов'язків судді до законного та справедливого здійснення правосуддя та виконання інших, покладених на нього службових обов'язків. Визначено, що на сьогодні органами судової влади в Україні ухвалено та введено в дію Правила внутрішнього трудового розпорядку судів. Розглянуто функції юридичної відповідальності судді та з'ясовано, що вони реалізуються на загальносоціальному рівні (полягають у досягненні контролю над поведінкою судді відповідно до спеціальних правових норм), загальноправовому рівні (полягають у відновленні прав, що порушувалися, та компенсуванні витрат, що понесені на відновлення прав, внаслідок вчинення неправомірних діянь суддею; попередженні вчинення правопорушень суддею; покаранні судді та накладенні на нього обмежень його прав на законних підставах внаслідок покладення додаткових правових обов'язків на нього), рівні сукупних (загальних) функцій юридичної відповідальності (полягають у тому, що юридична відповідальність судді виступає основою суспільного розвитку та детермінується під впливом розвитку правових норм) та рівні спеціальних функцій притягнення судді до юридичної відповідальності (полягають у здійсненні впливу на регулювання правовідносин судді та суспільства). Доведено, що ключовими функціями юридичної відповідальності судді виступають каральна функція, захисна функція, попереджувальна функція і функція забезпечення діяльності судді та його поведінки у відповідності до спеціальних професійних стандартів.

Запропоновано перспективами подальших досліджень провести комплексне вивчення проблематики забезпечення прав людини на справедливий суд, виходячи із особливостей притягнення судді до юридичної відповідальності за несумлінне, незаконне та несправедливе із порушенням установлених законом стандартів та вимог виконання посадових обов'язків.

Ключові слова: справедливий суд, суддя, інститут юридичної відповідальності, правосуддя.

Анотація. В научній статті раскрыто ключевые аспекты обеспечения фундаментального права человека на справедливый суд в качестве объекта защиты института юридической ответственности судьи. Установлено, что основные принципы обеспечения права человека на справедливый суд регулируются нормами и положениями таких документов, как: Уголовный кодекс Украины, Гражданский процессуальный кодекс Украины, Кодекс Украины об административных правонарушениях, Кодекс законов о труде Украины, Закон Украины «О судоустройстве и статусе судей», Постановление Высшего административного суда Украины от 15.09.2011 № П/9991/335/11. Выяснено, что объектом дисциплинарного правонарушения судьи выступает комплекс определенных судоустройным и процессуальным законодательством прав и обязанностей судьи к законному и справедливому осуществлению правосудия и выполнения других возложенных на него служебных обязанностей. Определено, что на сегодня органами судебной власти в Украине принято и введено в действие Правила внутреннего трудового распорядка судов. Рассмотрены функции юридической ответственности судьи и выяснено, что они реализуются на общесоциальном уровне (включаются в достижение контроля над поведением судьи в соответствии со специальными правовыми нормами), общеправовом уровне (включаются в восстановление прав, которые нарушались, и компенсации расходов, понесенных на восстановление прав, в результате совершения неправомерных действий судьей; предупреждении совершения правонарушений судьей; наказании судьи и наложении на него ограничений его прав на законных основаниях в результате наложения дополнительных правовых обязанностей на него), уровне совокупных (общих) функций юридической ответственности (включаются в то, что юридическая ответственность судьи выступает основой общественного развития и детерминирована под влиянием развития правовых норм) и уровне специальных функций привлечения судьи к юридической ответственности (включаются в осуществлении влияния на регулирование правоотношений судьи и общества). Доказано, что ключевыми функциями юридической ответственности судьи выступают карательная функция, защитная функция, предупредительная функция и функция обеспечения деятельности судьи и его поведения в соответствии со специальными профессиональными стандартами. Предложено перспективами дальнейших исследований провести комплексное изучение проблематики обеспечения прав человека на справедливый суд, исходя из особенностей привлечения судьи к юридической ответственности за недобросовестное, незаконное и несправедливое с нарушением установленных законом стандартов и требований выполнения должностных обязанностей.

Ключевые слова: справедливый суд, судья, институт юридической ответственности, правосудия.

Summary. The scientific article reveals the key aspects of ensuring the fundamental human right to a fair trial as an object of protection of the institution of legal responsibility of a judge. It has been established that the basic principles of ensuring the human right to a fair trial are governed by the norms and provisions of such documents as: the Criminal Code of Ukraine, the Civil Procedure Code of Ukraine, the Code of Ukraine on Administrative Offenses, the Code of Labor Laws of Ukraine, the Law of Ukraine «On the Judicial System and the Status of Judges», Resolution of the Supreme Administrative Court of Ukraine of 15.09.2011 No. П/9991/335/11. It was found that the object of a disciplinary offense of a judge is a set of rights and duties of a judge to the legal and fair administration of justice and the fulfillment of other duties assigned to him by the judicial and procedural legislation. It was determined that today the judicial authorities in Ukraine have adopted and put into effect the Internal Labor Regulations of Courts. The functions of a judge's legal responsibility were considered and it was found that they are implemented at the general social level (they consist in achieving control over the judge's behavior in accordance with special legal norms), at the general legal level (they consist in the restoration of rights that were violated, and compensation for expenses incurred to restore rights, as a result of the commission of illegal actions by the judge; prevention of the commission of offenses by the judge; punishment of the judge and the imposition of restrictions on his rights on legal grounds as a result of the imposition of additional legal obligations on him), the level of aggregate (general) functions of legal responsibility (consists in the fact that legal responsibility judges acts as the basis of social development and is determined under the influence of the development of legal norms) and the level of special functions of bringing a judge to legal responsibility (consists in exercising influence on the regulation of legal relations between a judge and society). It has been proven that the key functions of a judge's legal responsibility are the punitive function, protective function, preventive function and the function of ensuring the activity of the judge and his behavior in accordance with special professional standards. It is proposed to conduct a comprehensive study of the problems of ensuring human rights to a fair trial, based on the peculiarities of bringing a judge to legal responsibility for unfair, illegal and unjust in violation of the standards and requirements for fulfilling official duties, with the prospects for further research.

Key words: fair court, judge, institution of legal responsibility, justice.

Постановка проблеми. Функціонування сучасної доктрини юридичної науки відбувається під впливом низки наукових підходів та шкіл. При цьому, якість та об'єктивність здійснюваних досліджень базується на засадах принципу плюралізму за відсутності потенційних ідеологічних перешкод, що перешкоджають проведенню досліджень. До такого напрямку досліджень слід віднести дослідження про об'єкт юридичної відповідальності, зокрема у напрямку виокремлення прав людини на справедливий суд. Тут слід відмітити, що забезпечення права людини на справедливий суд виступає важливим об'єктом захисту інституту юридичної відповідальності судді, оскільки від результатів ухвалення рішень якого залежать подальші права людини.

З огляду на те, в основі актуальності тематики наукового дослідження лежить вивчення питання забезпечення права людини на справедливий суд, що в результаті виступає об'єктом захисту інституту юридичної відповідальності судді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика забезпечення права людини на справедливий суд є широко досліджуваною серед науковців та практиків-юристів, зокрема ґрунтовні дослідження в окресленому напрямку проводять С. С. Алексєєв [1], Н. В. Вітрук [2], А. А. Іванов [3], К. Р. Ідрісов [4], В. П. Кохан [5], Н. С. Малеїн [6], М. Г. Мелкумян [7], С. В. Подкопаєв [8], М. П. Трофімова [9], В. В. Форманюк [10], А. С. Шабуров [11] та інші.

Разом з тим, основні засади забезпечення права людини на справедливий суд регулюються нормами та положеннями таких документів, як:

- 1) Кримінальний кодекс України [12];
- 2) Цивільний процесуальний кодекс України [13];
- 3) Кодекс України про адміністративні правопорушення [14];
- 4) Кодекс законів про працю України [15];
- 5) Закон України «Про судоустрій і статус суддів» [16];
- 6) Постанова Вищого адміністративного суду України від 15.09.2011 № П/9991/335/11 [17].

Аналіз юридичної літератури [1–11] та документів [12–17] доводить, що проблематика забезпечення права людини на справедливий суд є доволі досліджуваною, однак потребує проведення більш ґрунтовніших досліджень, зокрема у напрямку виокремлення об'єкта захисту інституту юридичної відповідальності судді.

Мета статті. Метою статті є розкриття ключових аспектів забезпечення фундаментального права людини на справедливий суд як об'єкта захисту інституту юридичної відповідальності судді.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблематика об'єкта юридичної відповідальності виступає однією із найбільш досліджуваних у юридичній науці.

Водночас право на справедливе правосуддя у юридичній літературі представлено як ключовий елемент загальноновизнаних прав та свобод, при чому, саме судовий механізм повинен гарантувати захист прав та свобод [18, с. 11].

З огляду на те, особливість діяльності судової влади насамперед полягає у [4, с. 10]:

- 1) забезпеченні законності та правопорядку у демократичному суспільстві;
- 2) захисті конституційних прав та свобод громадян;
- 3) сприянні швидкого та легітимного вирішення правових конфліктів та суперечок.

Разом з тим, дієвість визначених завдань, які лежать в основі діяльності судової влади, залежить від системи законодавства, а також від матеріальних та процесуальних норм.

Виходячи із зазначеного вище, специфіка об'єкта юридичної відповідальності судді полягає у забезпеченні права на справедливий суд. Проте, судова практика доводить, що за таких обставин існує досить високий рівень небезпеки, оскільки на загальне суспільне благо посягають насамперед ті особи, на яких покладається обов'язок здійснювати правосуддя і забезпечувати дотримання законності та правопорядку у суспільстві.

Дослідження засвічують, що забезпечення фундаментального права людини на справедливий суд повинно виходити із забезпечення права на доступ до фундаментального права на справедливий суд.

Так, положеннями Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод визначені вимоги до суду та процедури судового розгляду. При чому, суд як установа повинен бути незалежним, створеним на основі закону, а також неупередженим. Водночас, процедура судового розгляду повинна бути гласною із забезпеченням на цій підставі дотримання прав осіб — учасників судового розгляду відповідно до вимог процесуального законодавства. Окрім того, розгляд судової справи слід проводити своєчасно із дотриманням спеціально визначених термінів.

Відповідно до чинного законодавства України судові рішення класифікуються на:

- 1) судові рішення, прийняті за результатами розгляду конкретної справи (зокрема, коли мова йде про вирішення питання доведення вини чи невинуватості правопорушника за результатами вчинення чи не вчинення ним правопорушення відповідно до заяви, поданої особою, відносно якої вчинено правопорушення);

2) судові рішення, прийняті на проміжних етапах здійснення правосуддя за конкретними судовими справами (до прикладу, це ухвали чи постанови суду).

Доцільно відзначити, що судові рішення, результатом яких виступає обмеження свободи громадян (зокрема стосовно обрання, скасування, зміни чи продовження обраного запобіжного заходу), ухвалюються на досудових етапах здійснення правосуддя за конкретними судовими справами. Такі рішення ухвалюються та приймаються ухвалами та постановами суду, водночас правовими наслідками таких рішень виступає ухвалення спеціальних судових актів.

Тут виникає питання, чи завжди акти суду, які є прийнятими або постановленими, є такими, що мають ознаки диспозиції статті 375 «Постановлення суддею (суддями) завідомо неправдивого вироку, рішення, ухвали або постанови» Кримінального кодексу України [12]?

З огляду на те, аналіз змісту статті 375 Кримінального кодексу України [12] свідчить про позитивну позицію стосовно заданого питання. Однак, аналіз багатьох судових актів вказує на певний сумнів. Так, до прикладу ухвалу суду щодо залишення позовної заяви без руху не можна оскаржити у апеляційному процесі, проте законне її постановлення не створює перешкод до подальшого звернення до суду (до прикладу, це підтверджується статтею 121 «Розумність процесуальних строків» Цивільного процесуального кодексу України [13]).

При цьому, виникає ще одне питання стосовно того, чи доцільно відкривати кримінальне провадження стосовно судді, базуючись на положеннях такої ухвали, оскільки на сьогодні існують інші процесуальні способи впливу на вирішення такої ситуації. Слід відмітити, що ухвала суду щодо організаційних питань здійснення правосуддя аж ніяк не може виступати підставою до притягнення правопорушника до кримінальної відповідальності. Водночас в основі предмету статті 375 «Постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови» Кримінального кодексу України [12] лежить тільки рішення суду, яке має бути прийняте за розглядом конкретної судової справи, та рішення, які приймаються на окремих досудових засіданнях за розглядом конкретних кримінальних справ, взаємопов'язаних із обмеженням свободи громадян.

Досліджуючи об'єкт адміністративного правопорушення, слід зазначити, що ним виступає певна група однотипних відносин у суспільстві, які охороняються комплексом адміністративно-правових норм. При чому, адміністративно-правовими засо-

бами охорони відносин у суспільстві виступають норми різних сфер права, до прикладу, норми адміністративного права, норми фінансового права, норми цивільного права, норми трудового права, норми екологічного права. З огляду на те, правопорушення можуть бути адміністративними, фінансовими, цивільними, трудовими екологічними тощо. У відповідності до об'єкта правопорушень, адміністративні правопорушення на сьогодні групуються у главах Особливої частини Кодексу України про адміністративні правопорушення [14]. Тут слід відзначити, що судді можуть вчиняти різного роду правопорушення (до прикладу, це можуть бути як порушення Правил дорожнього руху, так і порушення вимог і обмежень, що визначені антикорупційним законодавством), при чому, встановлення відповідного об'єкта вчинення таких правопорушень залежатиме насамперед від об'єктивних рис правопорушень, вчинених правопорушником.

Своєю чергою, об'єктом дисциплінарного правопорушення виступає внутрішній трудовий розпорядок, а саме трудові обов'язки [19, с. 343–344], в основу яких покладено поняття забезпечення трудової дисципліни. У правових літературних джерелах поняття забезпечення трудової дисципліни трактується як загальнообов'язкове підпорядкування усіх без винятку працівників установленому трудовому розпорядку та належним чином виконання трудових обов'язків відповідно до передбачених законодавством, колективною угодою, колективним договором, трудовим договором чи нормативно-правовими актами вимог [10, с. 29].

Що стосується дотримання вимог трудової дисципліни суддями, то тут слід відмітити, що насамперед судді повинні виконувати свої професійні обов'язки відповідно до спеціально установлених у державі та суспільстві професійних стандартів здійснення такої діяльності [8, с. 154].

З огляду на зазначене вище, об'єктом дисциплінарного правопорушення судді виступає комплекс визначених судоустрійним та процесуальним законодавством прав та обов'язків судді до законного та справедливого здійснення правосуддя та виконання інших, покладених на нього службових обов'язків. Разом з тим, в основі суддівської дисципліни повинні лежати правовідносини щодо:

- 1) попередження вчинення порушень дисципліни праці, норми та стандарти якої визначені спеціальними правилами внутрішнього трудового розпорядку відповідної судової установи;
- 2) реалізації певних процесуальних і інших прав суддів відповідно до законодавчо установлених посадою судді обов'язків.

Дослідження доводять, що вищезазначені правопорушення, вчинені суддею, виступають підставою притягнення його до відповідальності, визначеної законодавством. Водночас порушення суддею розпорядку трудової дисципліни виступає підставою притягнення його до дисциплінарної відповідальності.

На сьогодні органами судової влади в Україні ухвалено та введено в дію Правила внутрішнього трудового розпорядку судів. Поряд з тим, теорією трудового права визначені дещо подібні правила, які являють собою локальний нормативно-правовий акт та регулятор правовідносин між працівниками та роботодавцем, в основі якого лежить установа внутрішнього трудового розпорядку та підтримання дисципліни праці на належному рівні [10, с. 50].

Відповідно до статті 142 «Правила внутрішнього трудового розпорядку. Статути і положення про дисципліну» Кодексу законів про працю України [15] встановлення трудового розпорядку в установах, зокрема і в органах судової влади, відбувається на засадах правил внутрішнього трудового розпорядку, які затверджуються трудовими колективами згідно подання власника чи уповноваженої на те організації на основі типових правил.

При чому, судова практика показує, що у деяких судових інстанціях правила внутрішнього трудового розпорядку поширені тільки на службовців, які входять до апарату суду, водночас в інших судових інстанціях — на усіх без винятку працівників суду.

Що стосується проблематики забезпечення дотримання норм внутрішнього трудового розпорядку суддями, то тут слід відмітити положення статті 140 «Забезпечення трудової дисципліни» Кодексу законів про працю України [15], відповідно до яких забезпечення трудової дисципліни в органах судової влади проводиться за рахунок формування необхідних та водночас економічних умов для справедливого та законного виконання суддями службових обов'язків. Разом з тим, у контексті дотримання суддями норм трудової дисципліни мають також місце методи переконання та виховання, свідоме ставлення до виконання службових обов'язків, мотивування до сумлінного виконання службових обов'язків.

У ході дослідження виникає питання — хто безпосередньо повинен відповідати за забезпечення дотримання суддями норм та вимог трудової дисципліни. Відтак, якщо судді є співробітниками апарату суду, то адміністративне управління ними здійснює керівник. Натомість, відповідно до статті 152 «Апарат суду» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [16] керівник апарату суду має право призначати на посаду та звільняти із посади працівників

апарату суду, а також застосовувати до них як заохочення до сумлінного виконання посадових обов'язків, так і дисциплінарні стягнення. Що стосується суддів, внаслідок недотримання ними трудової дисципліни, то таке питання повинно розглядатися в межах інституту дисциплінарної відповідальності, тому що керівник апарату суду, тобто голова суду не володіє адміністративними повноваженнями щодо притягнення суддів до відповідальності за порушення трудової дисципліни.

Тут слід відмітити, що положеннями Кодексу законів про працю України [15] регламентуються трудові взаємовідносини усіх без винятку працівників, при чому, одним із пунктів забезпечення таких взаємовідносин виступає посилення трудової дисципліни (до прикладу, треба відзначити, що в рамках політики посилення трудової дисципліни існують також і спеціальні правові режими, націлені на спеціальні категорії працівників). Вищезазначені аспекти стосовно посилення трудової дисципліни також поширюються і на суддів. Натомість, відповідно до положень Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [16] загальними положеннями про статус судді не регламентуються питання трудової дисципліни, зокрема питання, що стосуються робочого часу та часу на відпочинок, питання відпустки та питання тимчасової непрацездатності.

Дослідження доводять, що правовідносини, які виникають у процесі виконання суддею професійних обов'язків, характеризують певну трудову природу. Так, наприклад, за таких відносин реалізується право на працю, яке гарантується положеннями Конституції України не тільки суддям, але і кожному громадянину. Слід зазначити, що трудові відносини суддів відображають внутрішній характер. А саме ними виражається здатність до виконання службових обов'язків у ході здійснення правосуддя, при цьому суддя виступає як працівник, на якого покладене виконання трудових функцій. Що стосується особливостей трудових відносин, то тут слід відмітити, що однією стороною виступає суддя, а іншою — держава через орган державної влади, однак, ці сторони не знаходяться у відносинах субординації [5, с. 180].

Як підтвердження вищезазначеного, то тут слід відзначити позицію Вищого адміністративного суду України, відповідно до якої процедура призначення судді на посаду та процедура звільнення судді із посади на сьогодні регламентується низкою спеціальних законів, а також Конституцією України та Законом України «Про судоустрій і статус суддів» [16].

Акцентуючи увагу на трудовому законодавстві, то тут доцільно зауважити, що застосування по-

ложень цього документу відбувається тоді, коли є неможливим вирішення спірних взаємовідносин положеннями спеціальних законів (відповідно до положень Постанови Вищого адміністративного суду України від 15.09.2011 р. № П/9991/335/11 [17]).

Розглядаючи поняття об'єкта юридичної відповідальності судді, то тут слід відмітити, що ключовим доповненням цього дослідження виступає вивчення напрямків впливу на суддю з позиції інституту юридичної відповідальності. Дослідження доводять, що в основі напрямків впливу на суддю повинна лежати суть та основне призначення інституту юридичної відповідальності. Завдяки реалізації таких напрямків формується гарантія досягнення правових цілей, зокрема цілі захисту правопорядку, цілі забезпечення справедливості, цілі гарантування прав людини та суспільства в цілому. У юридичній літературі функції інституту юридичної відповідальності здебільшого асоціюються як функції юридичної відповідальності.

Концентруючи увагу на функціях юридичної відповідальності судді, слід виділити такі чотири рівні їх реалізації, як загальносоціальний рівень, загальноправовий рівень, рівень сукупних функцій юридичної відповідальності та рівень спеціальних функцій притягнення судді до юридичної відповідальності.

Так, на загальносоціальному рівні функція юридичної відповідальності судді виступає ключовим елементом функції соціальної відповідальності. Своєю чергою, в основі функції соціальної відповідальності лежить забезпечення регулювання суспільних відносин та здійснення контролю за поведінкою людей у суспільстві. Що стосується функції юридичної відповідальності судді, то основна її суть розкривається через досягнення контролю над поведінкою судді відповідно до спеціальних правових норм [2, с. 7].

Функція юридичної відповідальності судді відповідно до загальноправового рівня реалізації полягає у забезпеченні охорони права, зокрема у [20, с. 231]:

- 1) відновленні прав, що порушувалися, та компенсаванні витрат, що понесені на відновлення прав, внаслідок вчинення неправомірних діянь правопорушником;
- 2) здійсненні суспільної відплати за вчинені правопорушення, а саме покарання правопорушника та обмеження його прав на законних підставах внаслідок покладення додаткових правових обов'язків на нього;
- 3) попередженні вчинення правопорушень, а саме попередженні вчинення нових правопорушень суддею, який вже вчиняв подібні правопорушен-

ня, внаслідок застосування до нього спеціальних обмежувальних заходів, а також внаслідок формування у суспільстві механізму протидії негативним наслідкам таких правопорушень.

Функція юридичної відповідальності судді, виходячи із рівня загальних функцій, свідчить про існування взаємозв'язку між складовими частинами права та юридичної відповідальності. При чому, юридична відповідальність судді виступає основою суспільного розвитку та детермінується під впливом розвитку правових норм.

Аналіз юридичної літератури засвідчує, що на сьогодні є досить багато різних підходів до поділу функцій юридичної відповідальності. З огляду на те, А. А. Іванов стверджує, що до функцій юридичної відповідальності судді доцільно відносити функцію захисту правопорядку, каральну функцію, штрафну функцію, функцію виправлення та перевиховання правопорушника (суддю), сигналізаційну та правовідновлювальну функцію [3, с. 67–73].

Своєю чергою, В. Д. Перевалов пропонує виділити серед функцій юридичної відповідальності судді каральну функцію, виховну функцію, регулятивну функцію, попереджувальну функцію, правовідновлювальну функцію та охоронну функцію [21, с. 269].

Водночас С. С. Алексєєв доводить, що до функцій юридичної відповідальності судді слід відносити правовідновлювальну функцію та каральну функцію [1, с. 151].

Натомість Н. С. Малейн стверджує, що в основі функцій юридичної відповідальності судді лежить попереджувально-виховна функція, каральна функція, сигналізаційна функція та компенсаційна функція [6, с. 145].

З позиції А. С. Шабурової, функціями юридичної відповідальності судді виступають каральна функція, превентивна функція, виховна функція, правовідновлювальна функція та регулятивна функція [11, с. 320].

Разом з тим, традиційним стосовно визначення функцій юридичної відповідальності судді у юридичній літературі вважається підхід, за якого функції юридичної відповідальності судді слід поділяти на [3; 7; 9]:

- 1) каральну функцію, в основі якої повинна лежати відплата судді за вчинене ним правопорушення (у більшості випадків звільнення із посади) та накладення на нього певних обтяжень, які до того моменту не були на нього накладені;
- 2) захисну функцію, в основі якої повинно лежати відновлення прав осіб, що були порушені внаслідок вчинення суддею правопорушення через компенсацію заподіяної шкоди (здебільшого

реалізації цієї функції відбувається в контексті функції цивільно-правової відповідальності судді, за рахунок якої відшкодовується майнова шкода, завдана суддею потерпілим);

3) попереджувальну функцію, в основі якої повинно лежати запобігання правопорушень, вчинюваних суддею, на засадах корегування його поведінки задля недопущення вчинення нових правопорушень.

Огляд вищезазначених функцій юридичної відповідальності судді свідчить, що ці функції є взаємопов'язаними між собою та цілісно доповнюють одна одну. Варто також відмітити, що реалізація однієї із функцій юридичної відповідальності судді часто є неможливою без реалізації інших функцій юридичної відповідальності судді. Разом з тим, превентивна націленість функцій юридичної відповідальності судді націлена на недопущення вчинення суддею правопорушень, а у випадку вчинення правопорушень до судді застосовується каральна та відновлювальна функції юридичної відповідальності судді. Окрім того, функції юридичної відповідальності судді націлені, перш за все, на виправлення поведінки судді та пом'якшення впливу на нього каральної функції юридичної відповідальності судді [7, с. 64].

Аналізуючи спеціальні функції притягнення судді до юридичної відповідальності, то тут доцільно зауважити, що в основі цих функцій лежить здійснення впливу регулювання правовідносин судді та суспільства. Зокрема, дослідження доводять, що однією із основних цілей вчинення суддею правопорушень внаслідок виконання службових обов'язків виступає недодержання права людини на справедливий суд. Контекст такого правопорушення суттєво підриває авторитет судової влади та формує негативну позицію суспільства до її діяльності та справедливості здійснення правосуддя.

Таким чином, опираючись на зазначене вище, слід відмітити, що однією із ключових функцій юридичної відповідальності судді виступає функція забезпечення діяльності судді та його поведінки у відповідності до спеціальних професійних стандартів. При цьому, вплив на суддю через притягнення його до юридичної відповідальності за порушення професійних стандартів прямо попереджає вчинення ним правопорушень, зокрема насамперед здійснення справедливого правосуддя та ухвалення об'єктивних та законних судових рішень.

На основі вивчення природи юридичної відповідальності судді, слід узагальнити такі її особливості, зокрема те, що юридична відповідальність судді:

1) разом із іншими видами соціальної відповідальності судді впливає на упорядкування суспільних

відносин через внутрішній та/чи зовнішній вплив внаслідок проведення справедливого правосуддя;

2) дозволяє реалізувати охоронну функцію права, в основі якої лежить відновлення прав, які порушувались, та виплата компенсації за можливі втрати, які виникли внаслідок вчинення суддею правопорушень (чи, до прикладу, попередження вчинення потенційних правопорушень суддями у перспективі);

3) частково реалізує захисну та виховну функції;

4) реалізує функцію забезпечення відповідності професійної діяльності судді професійним стандартам (до прикладу, дотримання правил суддівської дисципліни, покарання судді за вчинення правопорушень, попередження вчинення суддею потенційних правопорушень).

З огляду на зазначене вище, слід наголосити, що юридична відповідальність судді містить спеціальні напрями впливу на суддю.

Висновки і перспективи подальших розвідок. За результатами опрацювання юридичної літератури та законодавчих і нормативно-правових документів [1–21] розкрито ключові аспекти забезпечення фундаментального права людини на справедливий суд як об'єкта захисту інституту юридичної відповідальності судді. Окрім того, встановлено, що:

– основні засади забезпечення права людини на справедливий суд регулюються нормами та положеннями таких документів як: Кримінальний кодекс України, Цивільний процесуальний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Кодекс законів про працю України, Закон України «Про судоустрій і статус суддів», Постанова Вищого адміністративного суду України від 15.09.2011 № П/9991/335/11;

– забезпечення фундаментального права людини на справедливий суд повинно виходити із забезпечення права на доступ до фундаментального права на справедливий суд;

– об'єктом дисциплінарного правопорушення судді виступає комплекс визначених судоустрійним та процесуальним законодавством прав та обов'язків судді до законного та справедливого здійснення правосуддя та виконання інших, покладених на нього службових обов'язків;

– на сьогодні органами судової влади в Україні ухвалено та введено в дію Правила внутрішнього трудового розпорядку судів;

– функції юридичної відповідальності судді реалізуються на загальносоціальному рівні (полягають у досягненні контролю над поведінкою судді відповідно до спеціальних правових норм), загальноправовому рівні (полягають у відновленні прав,

що порушувалися, та компенсуванні витрат, що понесені на відновлення прав, внаслідок вчинення неправомірних діянь суддею; попередженні вчинення правопорушень суддею; покаранні судді та накладенні на нього обмежень його прав на законних підставах внаслідок покладення додаткових правових обов'язків на нього), рівні сукупних (загальних) функцій юридичної відповідальності (полягають у тому, що юридична відповідальність судді виступає основою суспільного розвитку та детермінується під впливом розвитку правових норм) та рівні спеціальних функцій притягнення судді до юридичної відповідальності (полягають у здійсненні впливу регулювання правовідносин судді та суспільства); – ключовими функціями юридичної відповідальності судді виступають: каральна функція, в основі якої повинна лежати відплата судді за вчинене ним правопорушення та накладення на нього певних обтяжень, які до того моменту не були на

нього накладені; захисна функція, в основі якої повинно лежати відновлення прав осіб, що були порушені внаслідок вчинення суддею правопорушення через компенсацію заподіяної шкоди; попереджувальна функція, в основі якої повинно лежати запобігання правопорушень, вчинюваних суддею, на засадах корегування його поведінки задля недопущення вчинення нових правопорушень; функція забезпечення діяльності судді та його поведінки у відповідності до спеціальних професійних стандартів.

Перспективами подальших досліджень повинно виступати проведення комплексного вивчення проблематики забезпечення прав людини на справедливий суд, виходячи із особливостей притягнення судді до юридичної відповідальності за несумлінне, незаконне та несправедливе із порушенням установлених законом стандартів та вимог виконання посадових обов'язків.

Література

1. Алексеев С. С. Механизм правового регулирования социалистическом государстве: учебник. М.: Юрид. лит., 1966. 187 с.
2. Витрук Н. В. Общая теория юридической ответственности: монография. М.: Норма, 2009. 431 с.
3. Иванов А. А. Цели юридической ответственности, ее функции и принципы // Государство и право. 2008. № 6. С. 67–73.
4. Идрисов К. Р. Преступления против правосудия, совершаемые должностными лицами органов предварительного расследования и суда: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Н. Новгород, 2007. 262 с.
5. Кохан В. П. Дисциплінарна відповідальність суддів у трудовому праві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Луганськ, 2011. 195 с.
6. Малейн Н. С. Правонарушение: понятие, причины, ответственность: монография. М.: Юрид. лит., 1985. 182 с.
7. Мелкумян М. Г. К вопросу о классификации функций юридической ответственности // Вектор науки Тольят. гос. ун-та. Серия: Юрид. науки. 2011. № 3. С. 64–68.
8. Подкопаев С. В. Дисциплінарна відповідальність суддів: сутність, механізм реалізації: монография. Х.: ВД «Інжек», 2003. 192 с.
9. Трофимова М. П. Функции юридической ответственности: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Самара, 2000. 209 с.
10. Форманюк В. В. Правові засоби забезпечення трудової дисципліни: монография. О.: Фенікс, 2012. 182 с.
11. Шабуров А. С. Юридическая ответственность. Теория государства и права: учебник / под ред. В. М. Корельского, В. Д. Первалова. М.: Юрид. лит., 1997. С. 320–321.
12. Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
13. Цивільний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
14. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Кодекс України від 07.12.1984 р. № 8073-X (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
15. Кодекс законів про працю України: Кодекс України 10.12.1971 р. № 322-VIII (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
16. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>

17. Постанова Вищого адміністративного суду України від 15.09.2011 № П/9991/335/11. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/as111053>
18. Стандарты справедливого правосудия (международные и национальные практики) / кол. авт.; под ред. Т. Г. Морщаковой. М.: Мысль, 2012. 584 с.
19. Трудове право: підручник / В. В. Жернаков, С. М. Прилипко, О. М. Ярошенко та ін.; за ред. В. В. Жернакова. Х.: Право, 2012. 496 с.
20. Загальна теорія держави і права: підручник / за ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченка, О. В. Петришина. Х.: Право, 2002. 432 с.
21. Теория государства и права: учеб. для вузов / отв. ред. В. М. Корельский, В. Д. Перевалов. М.: Норма, 2004. 595 с.

References

1. Alekseev S. S. Mekhanizm pravovogo regulirovaniya sotsialisticheskogo gosudarstva: uchebnik. M.: Yurid. lit., 1966. 187 s.
2. Vitruk N. V. Obshchaya teoriya yuridicheskoy otvetstvennosti: monografiya. M.: Norma, 2009. 431 s.
3. Ivanov A. A. Tseli yuridicheskoy otvetstvennosti, ee funktsii i printsipy // Gosudarstvo i pravo. 2008. № 6. S. 67–73.
4. Idrisov K. R. Prestupleniya protiv pravosudiya, sovershaemye dolzhnostnymi litsami organov predvaritelnogo rassledovaniya i suda: dis. ... kand. yurid. nauk: 12.00.08. N. Novgorod, 2007. 262 s.
5. Kokhan V. P. Dystsyplinarna vidpovidalnist suddiv u trudovomu pravi Ukrainy: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.05. Luhansk, 2011. 195 s.
6. Malein N. S. Pravonarushenie: ponyatie, prichiny, otvetstvennost: monografiya. M.: Yurid. lit., 1985. 182 s.
7. Melkumyan M. G. K voprosu o klassifikatsii funktsiy yuridicheskoy otvetstvennosti // Vektor nauki Tolyat. gos. un-ta. Seriya: Yurid. nauki. 2011. № 3. S. 64–68.
8. Podkopaiev S. V. Dystsyplinarna vidpovidalnist suddiv: sutnist, mekhanizm realizatsii: monografiya. Kh.: VD «Inzhek», 2003. 192 s.
9. Trofimova M. P. Funktsii yuridicheskoy otvetstvennosti: dis. ... kand. yurid. nauk: 12.00.01. Samara, 2000. 209 s.
10. Formaniuk V. V. Pravovi zasoby zabezpechennia trudovoi dystsypliny: monografiya. O.: Feniks, 2012. 182 s.
11. Shaburov A. S. Yuridicheskaya otvetstvennost. Teoriya gosudarstva i prava: uchebnik / pod red. V. M. Korelskogo, V. D. Perevalova. M.: Yurid. lit., 1997. S. 320–321.
12. Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Kodeks Ukrainy vid 05.04.2001 r. № 2341-III (iz zminamy ta dopovnenniamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
13. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Kodeks Ukrainy vid 18.03.2004 r. № 1618-IV (iz zminamy ta dopovnenniamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
14. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia: Kodeks Ukrainy vid 07.12.1984 r. № 8073-Kh (iz zminamy ta dopovnenniamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
15. Kodeks zakoniv pro pratsiu Ukrainy: Kodeks Ukrainy 10.12.1971 r. № 322-VIII (iz zminamy ta dopovnenniamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
16. Pro sudoustrii i status suddiv: Zakon Ukrainy vid 02.06.2016 r. № 1402-VIII (iz zminamy ta dopovnenniamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
17. Postanova Vyshchoho administratyvnoho sudu Ukrainy vid 15.09.2011 № P/9991/335/11. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/as111053>
18. Standarty spravedlivogo pravosudiya (mezhdunarodnye i natsionalnye praktiki) / kol. avt.; pod red. T. G. Morshchakovoy. M.: Mysl, 2012. 584 s.
19. Trudove pravo: pidruchnyk / V. V. Zhernakov, S. M. Prylypko, O. M. Yaroshenko ta in.; za red. V. V. Zhernakova. Kh.: Pravo, 2012. 496 s.
20. Zahalna teoriia derzhavy i prava: pidruchnyk / za red. M. V. Tsvika, V. D. Tkachenka, O. V. Petryshyna. Kh.: Pravo, 2002. 432 s.
21. Teoriya gosudarstva i prava: ucheb. dlya vuzov / отв. ред. V. M. Korelskiy, V. D. Perevalov. M.: Norma, 2004. 595 s.

Медведська Вікторія Валеріївна

*аспірант кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства
Національного університету біоресурсів і природокористування України*

Медведская Виктория Валерьевна

*аспірант кафедры международного права и сравнительного правоведения
Национального университета биоресурсов и природопользования Украины*

Medvedska Viktoriia

*Graduate Student of the Department of International Law and Comparative Law
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-1-6841

ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ПЕРЕДУМОВ ВИНИКНЕННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ЩОДО ЖІНОК

ИСТОРИКО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ ПРЕДПОСЫЛОК ВОЗНИКНОВЕНИЯ ДОМАШНЕГО НАСИЛИЯ В ОТНОШЕНИИ ЖЕНЩИН

HISTORICAL AND LEGAL ASPECT OF THE PRECONDITIONS FOR THE EMERGENCE OF DOMESTIC VIOLENCE AGAINST WOMEN

Анотація. Упродовж останніх десятиліть проблематика гендерної рівноваги та протидії дискримінації за статевою ознакою набула широкої популярності в усіх розвинених країнах світу, таким чином певною мірою відображаючи рівень розвитку суспільства, котрого досягла та чи інша держава.

За даними, наведеними Всесвітньою організацією охорони здоров'я, кожна шоста жінка зазнала насильства в сім'ї.

У статті здійснено аналіз наукових праць з точки зору дослідження історичних аспектів передумов виникнення домашнього насильства щодо жінок як складного та історично стійкого явища. Проаналізовано нормативні документи різних епох і за часів перебування України у складі інших держав, унаслідок чого встановлено, що проблема домашнього насильства існувала завжди, незалежно від еволюційного ступеня суспільства в той чи інший час.

Аналіз історичних джерел свідчить, що гендерне насильство завжди було частиною існування людства. Його різноманітні початки простежуються з глибокої давнини. Вже тоді жінка мала в суспільстві становище поневоленої людини.

Зроблено висновок, що жінка, починаючи з часів існування Скіфської держави, займала залежне становище від чоловіка та зазнавала різноманітних проявів гендерної нерівності, таких як: відсутність прав на власність і спадщину; можливість купівлі та викрадення жінки, передання у тимчасове рабство, заставу та найм; обмеження підстав розірвання шлюбу за волевиявленням дружини; встановлення інституту опіки над жінкою.

Визначено, що для подолання домашнього насильства потрібно: достатньо часу; прийняття досконалої законодавчої бази, яка б гарантувала належний захист потерпілим від домашнього насильства; створення органів, покликаних забезпечити своєчасне реагування держави на випадки домашнього насильства; вжиття превентивних заходів з метою попередження домашнього насильства тощо.

Ключові слова: домашнє насильство, гендерне насильство, генезис насильства в сім'ї, нерівне становище жінки.

Аннотация. На протяжении последних десятилетий проблематика гендерного равновесия и противодействия дискриминации по половому признаку приобрела широкую популярность во всех развитых странах мира, таким образом в определенной степени отражая уровень развития общества, которого достигла или иное государство.

По данным, приведенным Всемирной организацией здравоохранения, каждая шестая женщина подверглась насилию в семье.

В статье осуществлен анализ научных трудов с точки зрения исследования исторических аспектов предпосылок возникновения домашнего насилия в отношении женщин как сложного и исторически устойчивого явления. Проанализированы нормативные документы разных эпох и во время пребывания Украины в составе других государств, в результате чего установлено, что проблема домашнего насилия существовала всегда, независимо от эволюционной степени общества в то или иное время.

Анализ исторических источников показывает, что гендерное насилие всегда было частью существования человечества. Его разнообразные начала прослеживаются с глубокой древности. Уже тогда женщина имела в обществе положение порабощенной человека.

Сделан вывод, что женщина, начиная со времен существования Скифского государства, занимала зависимое положение от мужчины и испытывала различных проявлений гендерного неравенства, таких как: отсутствие прав на собственность и наследство; возможность покупки и похищение женщины, передачи во временное рабство, залог и аренду; ограничение оснований расторжения брака за волеизъявлением жены; установление института опеки над женщиной.

Определено, что для преодоления домашнего насилия нужно: достаточно времени; принятия совершенной законодательной базы, которая бы гарантировала надлежащую защиту пострадавшим от домашнего насилия; создание органов, призванных обеспечить своевременное реагирование государства на случаи домашнего насилия; принятия превентивных мер с целью предупреждения домашнего насилия и тому подобное.

Ключевые слова: домашнее насилие, гендерное насилие, генезис насилия в семье, неравное положение женщины.

Summary. In recent decades, the issue of gender balance and combating sex discrimination has become widespread in all developed countries, thus to some extent reflecting the level of development of society achieved by a country.

According to the World Health Organization, one in six women has experienced domestic violence.

The article analyzes scientific works in terms of studying the historical aspects of the preconditions for the emergence of domestic violence against women as a complex and historically stable phenomenon. Normative documents of different epochs and during Ukraine's stay in other states are analyzed, as a result of which it is established that the problem of domestic violence has always existed, regardless of the evolutionary stage of society at one time or another.

Analysis of historical sources shows that gender-based violence has always been a part of human existence. Its various origins can be traced back to antiquity. Even then, women had the status of enslaved people in society.

It is concluded that women, since the existence of the Scythian state, have been dependent on men and have experienced various manifestations of gender inequality, such as: lack of property rights and inheritance; the possibility of buying and abducting a woman, transfer to temporary slavery, bail and employment; restriction of the grounds for divorce at the will of the wife; establishment of the institution of guardianship over women.

It is concluded that women, since the existence of the Scythian state, have been dependent on men and have experienced various manifestations of gender inequality, such as: lack of property rights and inheritance; the possibility of buying and abducting a woman, transfer to temporary slavery, bail and employment; restriction of the grounds for divorce at the will of the wife; establishment of the institution of guardianship over women.

Key words: domestic violence, gender violence, genesis of domestic violence, unequal position of women.

Постановка проблеми. Проблемі домашнього насильства в Україні останнім часом привернуто значну увагу, і це не випадково. Статистичні дані свідчать, що кожна 5 жінка стикалася з тією чи іншою формою насильства, страждають від цього і чоловіки. Втім, 90% постраждалих від насильства — саме жінки. Протягом 2019 року зафіксовано понад 130 тис звернень громадян з приводу домашнього насильства, що на 15% більше у порівнянні з аналогічним періодом минулого року, з них 88% — від жінок, 10% — від чоловіків та 2% — від дітей [1]. За даними Єдиного державного реєстру судових рішень, з січня по грудень 2019 року в Україні судами першої

інстанції були прийняті 291 вирок у кримінальних справах щодо домашнього насильства, а за аналогічний період 2020 року — 1152 судових рішень, що свідчить про існування обґрунтованої проблеми домашнього насильства та необхідність її вирішення.

Чи не вперше проблема домашнього насильства в Україні, зокрема щодо жінок, висвітлена у рішенні Європейського Суду з прав людини від 03 вересня 2020 року у справі «Левчук проти України», в якому Суд визнав порушення права скаржниці на повагу до приватного і сімейного життя і встановив, що держава не виконала свої зобов'язання з ефективного захисту її від домашнього насильства [2]. Суд

дійшов висновку, що, «відхиляючи позов заявниці про виселення (її колишнього чоловіка), відповідно до статті 116 Житлового кодексу, яка, як пояснив уряд, в принципі є належним засобом захисту для її справи, національні судові органи не проводили всебічного аналізу ситуації та ризику майбутнього психологічного та фізичного насильства, з якими стикалися заявниця та її діти». Суд також зазначив, що провадження тривало понад два роки на трьох рівнях юрисдикції, протягом яких заявниця та її діти залишалися під загрозою подальшого насильства... Тому не було досягнуто справедливого балансу між усіма конкуруючими приватними інтересами. Відповідь цивільних судів на позов заявниці про виселення її колишнього чоловіка не відповідала позитивному зобов'язанню держави забезпечити ефективний захист заявниці від домашнього насильства...». Також Суд наголосив, що проблема домашнього насильства, яке може приймати різні форми — від фізичного насильства до сексуального, економічного, емоційного або словесного зловживання, виходить за межі обставин конкретної справи. Це загальна проблема, яка в тій чи іншій мірі зачіпає всі держави-члени, і яка не завжди впливає на поверхню, оскільки вона часто має місце в особистих стосунках або замкнених ланцюгах.

На сьогодні нагальною є необхідність вивчення генезису домашнього насильства шляхом дослідження наукових, історичних джерел, законодавства на території сучасної України задля подальшого визначення чинників і шляхів подолання такого негативного явища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Порушенням прав людини у вигляді вчинення насильницьких дій, у тому числі щодо жінок, присвятили свої дослідження такі науковці як Н. Аніщук [3, 5, 13], В. Бондаровська [21], І. Бухтіярова [7], О. Бухтіяров [7], А. Волощук [9], А. Галай [20], В. Галай [20], Л. Головка [20], О. Кочеміровська [21], Г. Лактіонова [21], В. Муранова [20], Л. Сукмановська [8] та інші.

Водночас, аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, дозволяє стверджувати, що сьогодні у вітчизняній юридичній науці бракує фундаментальних розробок з адміністративно-правового регулювання захисту жінок від насильства в сім'ї. Поза увагою науковців залишилось також дослідження історико-правового аспекту виникнення насильства щодо жінок в Україні, що є необхідним для з'ясування передумов формування даного феномену, розкриття сутності цього явища та напрацювання шляхів її подолання.

Формулювання цілей статті: аналіз наукових праць з точки зору дослідження історичних аспектів виникнення домашнього насильства щодо жінок як складного та історично стійкого явища.

Виклад основного матеріалу. Гендерне насильство має глибоке історичне коріння як в Україні, так і за кордоном. Воно бере свій початок із давніх-давен, відтоді як почало існувати людство на Землі. Різноманіття його форм негативно віддзеркалилося на процесах життєдіяльності, що значною мірою вплинуло на дискримінаційне становище жінок у суспільстві та в сім'ї [3, с. 27]. Хоч гендерне насильство — це насильство, побудоване на основі використання сили, що спирається на ознаку статі (включає словесні образи, погрози, побої, примус до сексуального зв'язку тощо), однак в основному сприймається як насильство проти жінок, яке чинять переважно чоловіки. Організація Об'єднаних Націй (далі — ООН), виділяючи окремий тип насильства — гендерне насильство або насильство проти жінок (поширена міжнародна абревіатура VAW — violence against women), в основу покладає владні стосунки між чоловіками й жінками [4]. Н. Аніщук вважає, що гендерне насильство включає дії, що завдають фізичної, психологічної, сексуальної шкоди чи страждання, погрозу таких дій, примус та інші обмеження свобод всупереч принципу гендерної рівності [5, с. 19].

У статті 1 Декларації ООН про викорінення насильства щодо жінок, проголошеної резолюцією 48/104 Генеральної Асамблеї від 20 грудня 1993 року, під насильством щодо жінок розуміється будь-який акт насильства, скоєний на підставі статевої ознаки, який заподіює або може заподіяти фізичний, статевий чи психологічний збиток або страждання жінкам, а також загрози скоєння таких актів, примус або довільне позбавлення свободи в суспільному чи особистому житті.

Особливостями зазначеного виду насильства є те, що найчастіше це насильство здійснюється в приватному просторі (домашнє насильство), тому його погано розпізнають і карають органи правосуддя. Найстрашнішою ознакою є те, що дуже часто це насильство пояснюють «культурою», традиціями й звичками [6].

Найпоширенішими видами гендерного насильства у світі вважаються зґвалтування, домашнє насильство (або насильство в сім'ї), проституція, секс-торгівля, сексуальні домагання [7, с. 74].

Щодо причин виникнення насильства в сім'ї, то гендерна нерівність і прояви дискримінації за ознакою статі, тобто необґрунтоване надання певних переваг чи, навпаки, утискання прав слабшого, сягають у далеке минуле. Насильство на сімейно-

побутовому ґрунті протягом тривалого часу в багатьох країнах не вважалося правопорушенням, його розглядали як форму належної поведінки. Аналіз нормативних джерел різних епох і держав виразно свідчить про те, що сімейне насильство обумовлено особливостями традицій, національних цінностей, релігії та культури різних країн [8, с. 273].

І в Україні, і за кордоном держава або санкціонувала застосування насильства в сім'ї чи інших сферах життєдіяльності людини, або просто не заперечувала проти звичаїв та традицій, що встановилися в цій сфері [9, с. 10].

Аналіз історичних джерел свідчить, що гендерне насильство завжди було частиною існування людства. Його різноманітні початки простежуються з глибокої давнини. Вже тоді жінка мала в суспільстві становище поневоленої людини.

У Скіфській державі, яка проіснувала з VII до III ст. до н. е., шлюбно-сімейні відносини базувалися на принципах патріархату (зверхності батька) [10, с. 6]. Водночас, жінки не мали жодних прав на власність і спадщину. Якщо вдову після смерті чоловіка не було вбито й поховано разом із ним, то вона, як і майно померлого, переходила у спадщину до його старших родичів [11, с. 31].

Аналізуючи законодавство Київської Русі, можна констатувати, що воно закріплювало норми, які обмежували права жінок у порівнянні з чоловіками. За вбивство чи заподіяння каліцтва жінці призначалось покарання у вигляді полувіри (20 гривень), тоді як за вбивство чоловіка — віра (40 гривень) [10, с. 26]. Шлюбно-сімейне право до прийняття християнства регулювалося звичаєвим правом, яке допускало багатоженство, купівлю, викрадення і приведення нареченої [11, с. 76].

У так званому світському праві Київської Русі не існувало норм, які б охороняли сім'ю і моральність від злочинних посягань. Такі злочини передбачалися в церковних статутах Володимира і Ярослава. До них належали: «умикання», «пошибання» (зґвалтування) боярських дружин і дочок, зґвалтування дівичі групою осіб, розпуста (самовільне розлучення з дружиною) [12, с. 64].

Характерним для цього періоду було те, що обов'язкове розлучення наступало тільки в разі провини дружини. Цікаво, що подружжя невірність чоловіка не давала підстав для розлучення дружинам [13, с. 122]. Як зазначає П. Захарченко, жінка могла бути ініціатором розлучення лише у випадку, коли чоловік мав великі борги, будучи неплатоспроможним, або зловживав спиртними напоями [10, с. 78].

Про нерівне становище жінки свідчить також і той факт, що за законом родове майно могли успад-

ковувати лише сини. Батьківський двір без розподілу переходив до молодшого сина. Дочки спадкоємцями не вважалися, оскільки могли виносити майно за межі роду. В разі відсутності у спадкодавця синів його майно переходило до братів. Вони були зобов'язані забезпечити посагом дочок померлого, коли ті вступали у шлюб. Згодом «Розширена правда» передбачила, що майно померлого смерда, у якого не було синів, могло переходити у власність князя, а дочки від батьківського спадку отримували невелику частку на прожиття. Проте, нез'ясованим залишається питання про місце проживання дочок після того, як батьківське майно опинялось у князя. Своєю чергою, майно бояр і дружинників, які не мали синів, дозволялось успадковувати дочкам [10, с. 29].

Після розпаду Київської держави й занепаду Галицько-Волинського князівства державно-правовий розвиток українських земель тісно пов'язується з Великим князівством Литовським. Литовські статuti серед злочинів проти сім'ї розрізняли: укладення шлюбу проти волі батьків і за відсутності бажання потерпілої, двоєженство; викрадення заміжньої жінки з її волі чи без неї. Винні особи підлягали смертній карі [10, с. 50]. Серед злочинів проти моралі розрізняли зґвалтування, проституцію, позашлюбні статеві зносини тощо. Під впливом церкви за ці злочини винуватих засуджували здебільшого до смертної кари [11, с. 96]. У справі про зґвалтування основним доказом для суду служив крик потерпілої. Якщо вона цього не робила або ніхто не чув — факт злочину був відсутній. У разі доведення своєї правоти потерпіла отримувала нав'язку (відшкодування за завдані побої, рани, образу честі). Покарання могло бути скасоване в разі згоди потерпілої вийти заміж за кривдника. Проявом залежності жінки від чоловіка є те, що позов дружини до суду подавався від імені чоловіка. Не мали права на спадок такі категорії осіб із спадкоємців за законом: донька, яка вийшла заміж без дозволу батьків чи опікунів; вдова шляхетського роду, яка без батьківської згоди вийшла заміж за простолюдина [10, с. 50–53].

Розлучення відбувалося за згодою обох сторін. Церква охороняла шлюб і сім'ю значно ширшим арсеналом засобів. Щоб запобігти сімейним драмам, церковне законодавство визначило лише два приводи для розлучення — перелюбство і тривалу та невиліковну хворобу одного з подружжя. У шлюбі чоловік мав перевагу над своєю дружиною і дітьми. Особиста влада чоловіка спиралася на його панівне становище в родині. Він був власником будинку, а отже, і всіх осіб, які проживали в ньому. Чоловік

міг віддати дружину, а батько — дітей у тимчасове рабство, передати їх під заставу, в найм, словом, використати замість себе як засіб повернення боргу [10, с. 55].

За час перебування українських земель у складі Польщі, а потім Речі Посполитої, умовами, необхідними для вступу до шлюбу, визнавалися досягнення необхідного шлюбного віку та згода батьків. Підставою для припинення шлюбу за церковними канонами була лише смерть одного з подружжя. Нерівноправне становище дружини полягало в тому, що їй належало право самовільно розпоряджатися лише рухомим майном, яке вона придбала на власні кошти. Польське право знало інститут опіки над жінками. Опіку встановлювали повнолітні брати, які зобов'язані були утримувати своїх сестер і видавати їх заміж із відповідним посагом. Лише після одруження жінка позбувалася опіки [10, с. 71].

За часів Української гетьманської держави до злочинів проти моралі належали: зрада чоловіка або дружини, викрадення чужої дружини, двоєженство, зґвалтування, неприродні статеві стосунки, позашлюбні зносини. Визначаючи кару за зазначені діяння, вагалися між кваліфікованою смертною карою і публічним побиттям [11, с. 206]. Відповідальності за зґвалтування можна було уникнути, вступивши до шлюбу із потерпілою [10, с. 124].

Вступивши до шлюбу, жінка переходила під опіку свого чоловіка. Вона не тільки приймала його прізвище, а й користувалася набутим авторитетом у суспільстві. Відтак чоловік представляв її інтереси в суді, розпоряджався посагом і власним майном на особистий розсуд, від імені дружини укладав цивільно-правові акти. Лише залишившись удовою при малолітніх дітях, вона отримувала право розпоряджатися своїм і дитячим майном. Упродовж усього сімейного життя посаг дружини (майно, виділене батьком для одруження) і віно чоловіка (виділена дружині частка з його майна) перебувала під його особистим наглядом і контролем. Після смерті чоловіка дружина неподільно користувалась і віном, і посагом довічно або до нового одруження. Законодавство передбачало можливість втрати жінкою віна, якщо вона зреклася християнської віри або зрадила свого чоловіка. З тих же причин чоловік міг утратити право на посаг. Йому заборонялося приводити до свого будинку наложницю, змушувати жінку заробляти гроші перелюбством з іншими чоловіками чи безпідставно звинувачувати її в цьому [10, с. 128–129].

Час перебування України у складі Російської імперії (кінець XVIII — початок XX ст.) характеризувався тим, що дружина перебувала в залежному від чоловіка становищі. «Дружина зобов'я-

зана підкорятися своєму чоловікові як главі сім'ї, мати до нього пошану, любов і необмежену вдячність», — йшлося в Зводі законів Російської імперії [10, с. 165]. Кодифікація кримінального законодавства Російської імперії у 1845 р. характеризувалася початком належного втручання держави у відносини між подружжям з метою захисту більш слабшої сторони. Закон уперше визначив кримінальну відповідальність чоловіка за завдання побоїв дружині [14, с. 252]. Уложення про покарання кримінальні і виправні знає й такий склад, як крадіжка жінки. Ст. 1529 говорить про такий злочин з метою зґвалтування, а ст. 1549 — про крадіжку неповнолітньої з-під влади батьків або опікунів з метою вступу в шлюб [15, с. 103].

Як зазначає Н. Камінська, у Радянському Союзі насильства в сім'ї офіційно «не існувало». По-перше, «виносити сміття з хати» було негоже. Якщо тебе б'є чоловік — сама винна. А якщо і не винна — терпи, така жіноча доля. По-друге, навіть ті жінки, які все ж наважились подати заяву в міліцію, повертались додому ні з чим — заяву відмовлялися приймати [16, с. 74].

Ні Кримінальний кодекс УРСР 1960 року [17], ні Кодекс України про адміністративні правопорушення 1984 року [18] не визнавали домашнє насильство злочином чи адміністративним правопорушенням. Серед кримінально-караних діянь, які стосувались вчинення фізичного насильства над жінками, були: примушування жінки до вчинення абортів, зґвалтування, задоволення статевої пристрасті неприродним способом, примушування жінки до статевого зв'язку.

Така ситуація зберігалась у національному законодавстві і після здобуття Україною незалежності. Лише в 2001 році Україна стала першою пострадянською державою, яка проблему домашнього насильства визнала на найвищому рівні, у результаті чого було прийнято закон «Про попередження насильства в сім'ї», який встановлював правові й організаційні засади попередження насильства в сім'ї і органи та установи, на які покладається здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї [19]. З 07 червня 2003 року вчинення насильства в сім'ї було визнано адміністративним правопорушенням, та передбачено накладення стягнення у вигляді штрафу, виправних робіт та адміністративного арешту. З 11 січня 2019 року до виду кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи віднесено домашнє насильство, яке карається громадськими роботами, арештом, обмеженням волі або позбавленням волі.

Висновки і перспективи. Підбиваючи загальні підсумки з досліджуваної тематики, слід сформулювати висновок, що проблема гендерного насильства

в Україні має глибокі історичні коріння. Це пояснюється тим, що жінка, починаючи з часів існування Скіфської держави, займала залежне становище від чоловіка та зазнавала різноманітних проявів гендерної нерівності, таких як: відсутність прав на власність і спадщину; можливість купівлі та викрадення жінки, передання у тимчасове рабство, заставу та найм; обмеження підстав розірвання шлюбу за волевиявленням дружини; встановлення інституту опіки над жінкою. Все це в сукупності та усталені стереотипи ставлення до жінки як до особи, залеж-

ної від чоловіка, призвели до виникнення у ХХІ столітті масштабної проблеми домашнього насильства. Звісно, що подолання такої гендерної асиметрії не може бути здійснено одразу та потребує: достатнього часу; прийняття досконалої законодавчої бази, яка б гарантувала належний захист потерпілим від домашнього насильства; створення органів, покликаних забезпечити своєчасне реагування держави на випадки домашнього насильства; вжиття превентивних заходів з метою попередження домашнього насильства тощо.

Література

1. Міністерство соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/18311.html> (дата звернення 14.01.2021).
2. Рішення Європейського Суду з прав людини від 03 вересня 2020 року у справі «Левчук проти України» (Заява № 17496/19). URL: <https://rm.coe.int/case-of-levchuk-v-ukraine-in-ukrainian-upd/16809fdc12> (дата звернення 15.01.2021).
3. Аніщук Н. В. Правові засоби викорінення гендерного насильства в Україні: історико-теоретичний аналіз: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук. Одеса, 2008. 36 с.
4. Гендерне насильство: що? де? коли? URL: <https://gurt.org.ua> (дата звернення 15.01.2021).
5. Аніщук Н. В. Виникнення та сутність феномена гендерного насильства: історико-правовий екскурс // Форум права. 2008. № 1. С. 18–22.
6. Марценюк Т. Годі терпіти: усе про гендерне насильство проти жінок. Гендер в деталях. URL: <https://genderindetail.org.ua/season-topic/genderne-nasilstvo/godi-terpiti-use-pro-genderne-nasilstvo-proti-zhinok-134410.html> (дата звернення 16.01.2021).
7. Бухтіярова І. Г., Бухтіяров О. А. Особливості генезису гендерного насильства // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. Дніпро, 2020. № 2. С. 73–75.
8. Сукмановська Л. М. Історичні аспекти виникнення проблеми домашнього насильства // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2016. № 3. С. 272–281.
9. Волощук А. М. Діяльність служби дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім'ї: монографія / А. М. Волощук, Х. П. Ярмакі, О. В. Ковальова. Одеса: ОДУВС, 2013. 218 с.
10. Захарченко П. П. Історія держави і права України. 2018. URL: http://sites.znu.edu.ua/ua_statehood_history/sereda/Microsoft_Word_-_zakharченко_p__storVya_derzhavi_V_prava_ukra_ni.pdf (дата звернення 15.01.2021).
11. Іванов В. М. Історія держави і права України: Підручник. Київ: МАУП, 2007. 552 с.
12. Історія держави і права України у 2-х томах. Том 1 за редакцією В. Я. Тація, А. Й. Рогожина, В. Д. Гончаренка. Київ. 2014. 484 с.
13. Аніщук Н. В. Правове становище жінок за давньоруським законодавством // Актуальні проблеми держави і права. Одеса. 2003. С. 120–124.
14. Миронов Б. Н. Социальная история России периода империи (XVIII — начало XX в.): Генезис личности, демократ. семьи, гражд. о-ва и правового государства: в 2 т. Санкт-Петербург. 1999. Т. 1. 547 с.
15. Нестерцова-Собакарь О. В. Правове становище жінки на українських землях у складі Російської імперії у другій половині XIX — на початку XX ст.: монографія. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2016. 233 с.
16. Каминская Н. Л. Проблема насилия над женщинами // Реалізація державної політики стосовно дітей, молоді, сімей та затвердження гендерної рівності в суспільстві на території Донецької області: матеріали регіонального круглого столу (м. Донецьк, 18 лютого 2009 р.). Донецьк: ДЮІ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2010. 216 с.
17. Кримінальний кодекс УРСР від 28.12.1960 № 2001–05. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2001-05/ed19960712#Text> (дата звернення 14.01.2021).
18. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984. № 80731-Х. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10/ed19841207#Text> (дата звернення 14.01.2021).

19. Про попередження насильства в сім'ї: Закон України від 15.11.2001. № 2789-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2789-14#Text> (дата звернення 14.01.2021).

20. Міжнародний досвід попередження та протидії домашньому насильству: монографія за заг. ред. А. О. Галая. К: КНТ. 2014. 160 с.

21. Стан системи попередження насильства в сім'ї в Україні: правові, соціальні, психологічні та медичні аспекти / [Бондаровська В. М., Кочемировська О. О., Лактіонова Г. М. та ін.]. К: вид-во ФОП Клименко Ю. Я. 2010. 372 с.

References

1. Ministerstvo sotsialnoi polityky Ukrainy. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/18311.html> (data zvernennia 14.01.2021).

2. Rishennia Yevropeiskoho Sudu z prav liudyny vid 03 veresnia 2020 roku u spravi «Levchuk proty Ukrainy» (Zaia-va № 17496/19). URL: <https://rm.coe.int/case-of-levchuk-v-ukraine-in-ukrainian-upd/16809fdc12> (data zvernennia 15.01.2021).

3. Anishchuk N. V. Pravovi zasoby vykorinennia gendernoho nasylstva v Ukraini: istoryko-teoretychnyi analiz: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia d-ra yuryd. nauk. Odesa, 2008. 36 s.

4. Henderne nasylstvo: shcho? de? koly? URL: <https://gurt.org.ua> (data zvernennia 15.01.2021).

5. Anishchuk N. V. Vynyknennia ta sutnist fenomena gendernoho nasylstva: istorykopravovyi ekskurs // Forum pra-va. 2008. № 1. S. 18–22.

6. Martseniuk T. Hodi terpity: use pro henderne nasylstvo proty zhinok. Hender v detaliakh. URL: <https://genderindetail.org.ua/season-topic/genderne-nasilstvo/godi-terpiti-use-pro-genderne-nasilstvo-proti-zhinok-134410.html> (data zvernennia 16.01.2021).

7. Bukhtiarova I. H., Bukhtiarov O. A. Osoblyvosti henezysu henderneho nasylstva // Aktualni problemy vitchyznianoï yurysprudentsii. Dnipro, 2020. № 2. S. 73–75.

8. Sukmanovska L. M. Istorychni aspekty vynykennia problemy domashnoho nasylstva // Naukovyi visnyk Lvivsko-ho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav. 2016. № 3. S. 272–281.

9. Voloshchuk A. M. Diialnist sluzhby dilnychnykh inspektoriv militsii shchodo poperedzhennia nasylstva v simi: monohrafiia / A. M. Voloshchuk, Kh. P. Yarmaki, O. V. Kovalova. Odesa: ODUVS, 2013. 218 s.

10. Zakharchenko P. P. Istoriiia derzhavy i prava Ukrainy. 2018. URL: http://sites.znu.edu.ua/ua_statehood_history/sereda/Microsoft_Word_-_zakharchenko_p__storVya_derzhavi_V_prava_ukra_ni.pdf (data zvernennia 15.01.2021).

11. Ivanov V. M. Istoriiia derzhavy i prava Ukrainy: Pidruchnyk. Kyiv: MAUP, 2007. 552 s.

12. Istoriiia derzhavy i prava Ukrainy u 2-kh tomakh. Tom 1 za redaktsiieiu V. Ya. Tatsiia, A. Y. Rohozhyna, V. D. Honcharenka. Kyiv. 484 s.

13. Anishchuk N. V. Pravove stanovyshe zhinok za davnoruskym zakonodavstvom // Aktualni problemy derzhavy i prava. Odesa. 2003. S. 120–124.

14. Mironov B. N. Sotsialnaya istoriya Rossii perioda imperii (XVIII — nachalo XX v.): Genezis lichnosti, demokrat. semi, grazhd. o-va i pravovogo gosudarstva: v 2 t. Sankt-Peterburg. 1999. T. 1. 547 s.

15. Nestertsova-Sobakar O. V. Pravove stanovyshe zhinky na ukrainskykh zemliakh u skladi Rosiiskoi imperii u druhii polovyni KhIKh — na pochatku KhKh st.: monohrafiia. Dnipro: Dnipropetrovskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav, 2016. 233 s.

16. Kaminskaya N. L. Problema nasiliya nad zhenshchinami // Realizatsiya derzhavnoi politiki stosovno ditey, molodi, simey ta zatverdzhennya gendernoi rivnosti v suspilstvi na teritorii Donetskoï oblasti: materiali regionalnogo kruglogo stolu (m. Donetsk, 18 lyutogo 2009 r.). Donetsk: DYuI LDUVS im. Ye. O. Didorenka, 2010. 216 s.

17. Kryminalnyi kodeks URSS vid 28.12.1960 № 2001–05. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2001-05/ed19960712#Text> (data zvernennia 14.01.2021).

18. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia vid 07.12.1984. № 80731-Kh. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10/ed19841207#Text> (data zvernennia 14.01.2021).

19. Pro poperedzhennia nasylstva v simi: Zakon Ukrainy vid 15.11.2001. № 2789-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2789-14#Text> (data zvernennia 14.01.2021).

20. Mizhnarodny dosvid poperedzhennja ta protydiji domashnjomu nasylstvu: monohrafiija za zagh. red. A. O. Ghalaja. K: KNT. 2014. 160 s.

21. Stan systemy poperedzhennya nasyl'stva v sim'yi v Ukraini: pravovi, sotsial'ni, psykhologichni ta medychni aspekty / [Bondarovs'ka V. M., Kochemyrovs'ka O. O., Laktionova H. M. ta in.]. K: vyd-vo FOP Klymenko Yu. Ya. 2010. 372 s.

Омельчук Василь Андрійович

доктор юридичних наук, професор

Київський кооперативний інститут бізнесу і права

Омельчук Василий Андреевич

доктор юридических наук, профессор

Киевский кооперативный институт бизнеса и права

Omelchuk Vasyl

Doctor of Law, Professor

Kyiv Cooperative Institute of Business and Law

ORCID: 0000-0002-6345-6887

Богатов Юрій Михайлович

студент магістратури

Київського кооперативного інституту бізнесу і права

Богатов Юрий Михайлович

студент магистратуры

Киевского кооперативного института бизнеса и права

Bohatov Yurii

Student of Faculty of Law

Kyiv Cooperative Institute of Business and Law

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-1-6812

**ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОЛЕКТИВНИХ
ПРАВ ЛЮДИНИ В СПЕКТРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ**

**ПРОБЛЕМЫ РЕАЛИЗАЦИИ КОЛЛЕКТИВНЫХ
ПРАВ ЧЕЛОВЕКА В СПЕКТРЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ
НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ**

**PROBLEMS OF IMPLEMENTATION OF COLLECTIVE
HUMAN RIGHTS IN THE LIGHT OF ENSURING
NATIONAL SECURITY OF UKRAINE**

Анотація. Закріплення в Конституції України колективних прав є важливим чинником реалізації всіх прав і свобод людини. Право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації, право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, право направляти колективні звернення до органів державної влади, місцевого самоврядування є основними колективними правами людини в Україні. Їх здійснення не підлягає жодним обмеженням, крім тих на які прямо зазначено в підставах Основного Закону України. Чільне місце серед них займають інтереси національної безпеки. Колективні права стають все більш значимими і складними для їх реалізації в державі і суспільстві саме у взаємозв'язку із проблемами забезпечення національної безпеки. Суспільно-політичні процеси, як в нашій країні, так і в близькому і далекому зарубіжжі, що пов'язані з проявами колективних прав, дають підстави сприймати це явище як суспільно-політичну та науково-правову проблему. Вона потребує підвищеної уваги і подальшого вирішення.

Ключові слова: права, свободи, людина, громадянин, колектив, держава.

Аннотация. Закрепление в Конституции Украины коллективных права есть важным фактором реализации всех прав и свобод человек. Право на свободу объединения в политические партии и общественные организации, право собираться мирно, без оружия, и проводить сборы, митинги походы и демонстрации. право направлять коллективные обращения к органам власти, местного самоуправления есть главными коллективными правами в Украине. Их осуществление не подлежит никаким ограничениям, кроме тех, на которые прямо указано в основаниях Основного Закона Украины. Ведущее место среди них занимают интересы национальной безопасности. Коллективные права становятся все более значимыми и сложными для их реализации в государстве и обществе именно в связи с проблемами обеспечения национальной безопасности. Общественно-политические процессы как в нашей стране, так и в ближнем и дальнем зарубежье, которые связаны с проявлением коллективных прав дают основания воспринимать это явление как социально-политическую и научно-правовую проблему. Она нуждается в большем внимании и дальнейшем решении.

Ключевые слова: права, свободы, человек. гражданин, коллектив, государство.

Summary. Establishment of collective rights in the Constitution of Ukraine is an important factor in fulfilment of all human rights and freedoms. The right to freedom of association in political parties and public organizations, right to assemble peacefully, unarmed, and hold meetings, rallies, campaigns and demonstrations, right to file collective appeals to the state and local authorities are the main collective human rights in Ukraine. Their implementation is not subject to any restrictions, except for those directly stated in the foundation of the Basic Law of Ukraine. Among them a leading position is occupied by the interests of national security. Collective rights are becoming increasingly important and challenging in their implementation in a state and society precisely in connection with the problem of ensuring national security. Societal and political processes, both in our country and abroad, which are associated with display of collective rights, give reason to perceive this phenomenon as a socio-political and scientific and legal problem. It needs more attention and further action.

Key words: key words: rights, freedoms, human, citizen, collective, state.

Постановка проблеми. Важливим чинником як для реалізації всього спектру прав і свобод людини, так і для визначення пріоритетів забезпечення національної безпеки, є закріплення в Конституції України колективних прав людини, а саме: права на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації (ст. 36), права збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації (ст. 39), права направляти колективні звернення до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів (ст. 40) [1]. При цьому, здійснення колективних прав не підлягає жодним обмеженням, за винятком підстав, про які прямо зазначено в Основному законі України, а серед них саме інтереси національної безпеки очевидно займають чільне місце. Хоча в зазначеному переліку колективних прав можуть підлягати конституційному обмеженню і права на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації, і права збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації. Підставами для цього можуть бути умови воєнного або надзвичайного стану із зазначенням строку дії цих обмежень. Але щодо такого колективного права як направлення колективних звернень (ст. 40) то Конституція України відповідно частині 2 ст. 64 не передбачає обмежень. Такий особливий, специфічний конституційно-правовий статус колективних прав і свобод становить основу актуальності досліджуваної проблеми.

Разом з тим, очевидним фактом для сьогоденних реалій і України й інших демократичних країн к світу є той факт, що колективні права стають все більш значимими і складними для їх реалізації в державі і суспільстві саме у взаємозв'язку із проблемами забезпечення національної безпеки. Актуальність питань пов'язаних з цим явищем зумовлена передусім загально-соціальними, політичними процесами в цілому ряді країн світу загалом і в Україні зокрема. Тому як актуальні питання нами розглядаються теоретико-правові проблеми аналізу сутності колективних прав, їх змісту, законодавчих механізмів регулювання і реалізації, правової допустимості меж, суб'єктності учасників цих процесів. Саме розгляд цих та інших аспектів, пов'язаних з колективними права людини, як складового елементу системи прав і свобод людини, є предметом уваги цієї статті.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Передусім зазначимо, що проблем визначення, реалізації, гарантування колективних прав людини у взаємозв'язку із питаннями прав і свобод людини загалом, торкались такі відомі вітчизняні і зарубіжні науковці-правники, як С. Головатий [2], П. Рабінювич [3], О. Петришин В. [4], О. Скакун [5], Є. Регушевський [6], С. Алексєєв [7], О. Лукашева [8], А. Бенуа [9] та інші. Але вважати, що ця проблема достатньо вивчена науковцями, особливо з урахуванням останніх суспільно-політичних процесів, як в Україні так і в інших державах, підстав немає.

Метою статті є теоретико-правове дослідження окремих аспектів проблеми реалізації колективних прав людини в спектрі забезпечення національної безпеки України, а саме: вірогідна спрямованість таких прав, а саме чи тільки безпеково-політична, чи й економічна та соціальна; кого розглядати суб'єктом таких прав — людину, чи громадянина певної держави, чи тільки певний колектив людей може бути їх суб'єктом чи окрема й особа що належить до такої спільноти; які форми, прояви колективних прав.

Виклад основного матеріалу. В теорії права здебільшого йдеться про колективні права і їх розглядають передусім як політичні права в системі прав і свобод людини та громадянина. Хоча реальний зміст колективних прав безсумнівно виходить за рамки суто політичних складових прав людини.

У цьому зв'язку необхідність дослідження місця колективних прав і свобод у системі інших прав і свобод людини та громадянина, виявлення їх ролі, яку вони відіграють у відносинах з державою, у розбудові як правової держави, так і громадянського суспільства, а також, що цікавить нас з огляду саме задекларованої теми цієї статті — їх розгляд в спектрі забезпечення національної безпеки України.

Загалом науковці з урахуванням сфери соціально-політичних процесів констатують наявність особистих, політичних, економічних, соціальних, екологічних, культурних та інших прав і свобод людини і громадянина. В залежності від статусу суб'єкта таких прав і свобод визначаються права і свободи громадянина та права і свободи людини. А вже з урахуванням різновиду суб'єктів можна розглядати індивідуальні та колективні права і свободи.

За іншими критеріями можна розглядати права людини природні та позитивні, тобто ті що визначені правом держави. А якщо взяти за основу їх утворення то права та свободи поділяють на основні (конституційні) й доповнюючі (конкретизуючі). В залежності від їх історичного становлення розглядаються права поколінь. а саме першого, другого, третього і вже й четвертого покоління. А рівнем їх абсолютизації вони поділяються на такі, що підлягають обмеженню, й такі, що не підлягають обмеженню. Такими є загальноприйняті класифікації прав і свобод людини й громадянина. Хоча існують і інші підходи до поділу прав і свобод людини, які застосовуються науковцями, що є фахівцями у цій галузі права. Так, П. М. Рабінович застосовує класифікацію прав і свобод людини за змістом (характером людських потреб), що цими правами забезпечуються. На цій підставі права поділяються на фізичні (життєві), особистісні, культурні (гуманітарні), економічні та політичні [4, с. 10–11]. У цьому

зв'язку постає питання: чи має це значення для забезпечення національної безпеки України? На наш погляд, однозначно має, оскільки, як відомо, саме людина і громадянин, її права і свободи є змістом і спрямованістю та об'єктом забезпечення національної безпеки. Це не залежить від конкретного визначення у нині чинному Законі України «Про національну безпеку України» прийнятому в 2018 році, чи в Законі України «Про основи національної безпеки України» 2003 року, який втратив чинність п. 3.1 Прикінцевих та перехідних положень закону 2018 року [10].

Надалі звернемо увагу безпосередньо на політичні права людини. Вони в спектрі прав людини займають своєрідне і значиме місце. Науковці, аналізуючи політичні права під різним кутом зору відмічають їх різні особливості. Так, акцентується увага на тому, що вони надають особі можливість брати участь у державному і громадському житті, впливати на діяльність різноманітних органів, а також громадських об'єднань політичного спрямування [4, с. 11]. Хоча власне головна властивість політичних прав це надання людині відчуття учасника політичного життя. Важливим доповненням до цього є твердження, що політичні права для людини значимі оскільки це відтворення можливостей людини і громадянина брати участь у громадському та державному житті, вносити пропозиції про поліпшення роботи державних органів, їхніх службових осіб та об'єднань громадян, критикувати вади у роботі, безпосередньо брати участь в об'єднаннях громадян.

Іншим суттєвим доповненням до їх характеристики є те, що політичні права пов'язані з участю людини в суспільно-політичному житті, шляхом формування органів держави, а також, що особливо значиме в сучасному суспільному житті, застосування організованого тиску на державну владу шляхом політичних демонстрацій. У цьому зв'язку важливо, що такі властивості політичних прав підкреслюють статус людини, як члена політичного співтовариства, коли вона виступає насамперед як громадянин держави.

Характеризуючи політичні права людини знаковим є те, що вона констатують наявність конкретних можливостей людини як громадянина приймати активну участь у громадському чи державному житті та у встановлений спосіб формувати напрями розвитку держави і суспільства.

Але при цьому реалізація людиною політичних прав може бути здійснена за активної її участі політичному житті, висловлювати свою позицію по актуальним питанням як державного, так і суспільного життя, бути критичними щодо сумнівних позицій

державних структур та контролювати її по різних напрямках діяльності як у середині держави, так і під час проведення зовнішньої політики [6, с. 135].

Фактично це стає важливою умовою функціонування всіх інших видів прав, оскільки вони складають органічну основу системи демократії і виступають як засіб контролю за владою, як цінності, на які влада повинна орієнтуватися, обмежувати себе цими правами, визнавати та гарантувати їх. У такий спосіб реалізація політичних прав і свобод дозволяє громадянам впливати на державу, визначати та змінювати конституційний лад та вирішувати інші найважливіші питання як державного, так і суспільного життя.

Мають рацію ті науковці, які акцентують увагу на тому, що політичні права людини входять до складу конституційних прав і свобод, а тому мають усі ознаки останніх, тобто вони є основними правами та свободами, оскільки опосередковують найбільш сталі, значимі суспільні відносини між державою та її громадянами.

Вони також складають юридичну базу всіх прав та свобод цієї країни і містять принципи, вихідні положення у політичній сфері суспільних відносин. Крім того вони мають найвищу юридичну силу, оскільки особи не можуть мати тих прав, що суперечать конституційним. У разі виникнення суперечностей між конституційними правами та іншими законодавчими нормами, останні мають бути скасовані. А конституційні права і свободи при цьому не можуть бути скасовані, підлягають гарантуванню належного захисту з боку держави. Разом з тим, як зазначають науковці, на відміну від особистих прав політичні права і свободи не спрямовані на забезпечення автономії людини, а більше на її активну участь у політичному процесі. Їх цінність передусім у тому, що вони формують умови для посилення контакту між людиною і суспільством та державою [6, с. 33].

Якщо особисті права і свободи спрямовані на невтручання у сферу особистого життя індивіда, і цими правами він міг користуватися навіть займаючи пасивну роль. То політичні права, як правило, передбачають активність особи, якій притаманна власна позиція на суспільні та державні процеси. Така особа, користуючись цими правами, цілеспрямовано відстоює зазначену позицію, впливаючи як на своє становище в суспільстві та державі, так і на перспективу функціонування в майбутньому і держави і суспільства.

Доречно також акцентувати, на тому, в сучасний історичний період відбулись суттєві зміни в змісті і механізмі реалізації політичних прав людини

в порівнянні з минулим. Передусім зазначимо що відбулось суттєве розширення і конкретизація сфери таких прав. Так у порівнянні з попереднім механізмом регулювання політичних прав очевидною є більш детальна регламентація їх реалізації. Можна констатувати й акцентування на пріоритетності саме цих прав у взаємозв'язку з громадянськими правами. При цьому очевидно, що саме політичні права чинять вплив на можливість певних державних структур посягати на сферу інших індивідуальних прав людини. Це стосується передусім права на об'єднання у політичні партії. Разом з тим можна стверджувати, що проведення мітингів, походів, демонстрацій не є настільки регламентованим.

Чільне місце в спектрі політичних прав посідає право громадян брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, та вільно обирати і бути обраними до органів державної влади а також органів місцевого самоврядування. Право участі в управлінні державними справами для людини, а точніше для громадянина певної держави, є знаковим і фактично являється провідним правовим принципом інституту конституційних політичних прав загалом і як елемент що забезпечує послідовність реалізації всієї сукупності прав і свобод особи.

Тому на цій підставі постає необхідність відрізнити політичні права громадянина держави і відповідно права людини, яка не має такого статусу, чи є громадянином іншої держави, чи особою без громадянства. Більше того у цій градації суб'єктів — носіїв політичних прав доцільно виділити ще одну досить специфічну категорію осіб, які мають подвійне, а в окремих випадках і більше чим подвійне. Таке явище для України є певною правовою колізією, оскільки вітчизняне законодавство, як відомо, не передбачає правового регулювання такого стану. Але важливо, що права громадянина є ті, що належать тільки громадянам конкретної держави — особам, які мають з цією державою юридично зафіксований правовий зв'язок про належність до громадянства, У такий спосіб ці права відображають сферу відносин держави з цією людиною. Тобто, громадяни певної держави можуть користуватися як правами людини, так і правами громадянина, у той час, як особи, що не мають громадянства, можуть користуватися лише правами людини.

Звернемо увагу й на те, що при реалізації деяких колективних прав окремою особою одноосібно може бути реалізоване замість права, що реалізується, інше право. Так, наприклад, право на проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій, якщо його буде реалізовувати окрема особа одноосібно, то вона

замість цього права фактично реалізує лише право на висловлення вільної думки та слова, що більше стосується категорії особистих (громадянських) прав і свобод.

Це все свідчить про те, що індивідуальне право нерідко може здійснюватись колективно, але відмінність його від колективного права полягає у тому, що воно повною мірою може здійснюватись та захищатись індивідуально, тоді як права колективні за своєю сутністю індивідуально реалізувати неможливо. Єдине виключення з переліку колективних політичних прав, як вже частково зазначалось, є право на звернення, яке передбачено статтею 40 Конституції України, оскільки його можна реалізувати особам як колективно, так і одноосібно. Отже, індивідуальні права можуть бути реалізовані як індивідуально, так і колективно, а колективні права, в свою чергу, можуть бути реалізовані виключно колективно, тобто групою осіб. Проте, стосовно не всіх колективних політичних прав і свобод у законодавстві України встановлюється мінімальна кількість осіб,

що можуть ним користуватися. Підсумовуючи дослідження варто навести думку відомого сучасного українського правника — науковця С. П. Головатого, який у своїй фундаментальній праці визначив всі права людини як людські права [2].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Суспільно-політичні процеси як в нашому вітчизняному територіальному просторі, так і в близькому і далекому зарубіжжі, які пов'язані з проявами колективних прав, передусім права на колективні масові протестними акції, а саме права збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, дають підстави сприймати це явище як проблему суспільно-політичну так науково-правову.

Але тільки такі тлумачення науковцями сутності колективних прав людини загалом і колективних політичних прав зокрема не сповна торкається проблем співвідношення їх значимості і співставленні зі значимістю національної безпеки як для людини так і для держави і суспільства.

Література

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996. № 30. Ст. 141. Із змінами, внесеними згідно із Законами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Головатий Сергій. Про людські права. Лекції К.: Дух і Літера, 2016. — і–xxiv. 760 с.
3. Рабінович П. М. Права людини і громадянина: навч. посіб. / П. М. Рабінович, та ін. К.: Атіка, 2004. 464 с.
4. Петришин О. В. Загальна теорія права: підручник / О. В. Петришин та ін. Харків. Право. 2020. 568 с.
5. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник / О. Ф. Скакун Х.: Алетра, 2017. 528 с.
6. Рагушевський Е. С. Конституційно-правові гарантії політичних прав та свобод людини і громадянина в Україні Дис. к. ю. н. К. 2004. 226 с.
7. Алексеев С. С. Тайна и сила права. Наука права: новые подходы и идеи. Право в жизни и судьбе людей / С. С. Алексеев 2-е изд. перераб. и дополн. М.: Норма., 2011. 176 с.
8. Лукашева Е. А. Общая теория прав человека / Рук. авт. коллектива Е. А. Лукашева. М.: Норма, 1996. 520 с.
9. Ален де Бенуа. По ту сторону прав человека. В защиту свобод. / перевод с французского // Институт Общегуманитарных Исследований, 2015. 144 с.
10. Закон України «Про національну безпеку України» // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018. № 31. Ст. 241. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2469-19/page>. Закон України «Про основи національної безпеки України» (Відомості Верховної Ради України, 2003 р. (втратив чинність за п. 3.1 Прикінцевих положень Закону України «Про національну безпеку України» 2018 р.).

References

1. Konstytucija Ukrainy // Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrainy (VVR), 1996. # 30. St. 141. Iz zminamy, vnesenymy zghidno iz Zakonamy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text>
2. Gholovatyj Serghij. Pro ljudski prava. Lekciji K.: Dukh i Litera, 2016. — і–xxiv. 760 s.
3. Rabinovych P. M. Prava ljudyny i ghromadjanyna: navch. posib. / P. M. Rabinovych, ta in. K.: Atika, 2004. 464 s.
4. Petryshyn O. V. Zagaljna teorija prava: pidruchnyk / O. V. Petryshyn ta in. Kharkiv. Pravo. 2020. 568 s.
5. Skakun O. F. Teorija derzhavy i prava: pidruchnyk / O. F. Skakun Kh.: Aletra, 2017. 528 s.
6. Raghusevsjkyj E. Je. Konstytucijno-pravovi gharantiji politychnykh prav ta svobod ljudyny i ghromadjanyna v Ukraini Dys. k.ju.n. K. 2004. 226 s.

7. Alekseev S.S. Tayna i sila prava. Nauka prava: novye podkhody i idei. Pravo v zhizni i sudbe lyudey / S.S. Alekseev 2-e izd. pererab. i dopoln. M.: Norma, 2011. 176 s.

8. Lukasheva E. A. Obshhaya teoriya prav cheloveka / Ruk. avt. kollektiva E. A. Lukasheva. M.: Norma, 1996. 520 s.

9. Alen de Benua. Po tu storonu prav cheloveka. V zashchitu svobod. / perevod s frantsuzskogo // Institut Obshchegumanitarnykh Issledovaniy, 2015. 144 s.

10. Zakon Ukrainy «Pro nacionaljnu bezpeku Ukrainy» // Vidomosti Verkhovnoji Rady (VVR), 2018. #31. St. 241. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2469-19/page>. Zakon Ukrainy «Pro osnovy nacionaljnoji bezpeky Ukrainy» (Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrainy, 2003 p. (vtratyv chynnistj za p.3.1 Prykincevykh polozhenj Zakonu Ukrainy «Pro nacionaljnu bezpeku Ukrainy» 2018 r.).

Ткаченко Євген Анатолійович

аспірант кафедри міжнародного приватного права

Інституту міжнародних відносин

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Ткаченко Евгений Анатольевич

аспирант кафедры международного частного права

Института международных отношений

Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

Tkachenko Yevhen

PhD Student of the Chair of Private International Law of the

Institute of International Relations of

Taras Shevchenko National University of Kyiv

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-1-6846

**МАЙНОВІ ВІДНОСИНИ ПОДРУЖЖЯ
В МІЖНАРОДНОМУ СІМЕЙНОМУ ПРАВІ:
МЕТОДОЛОГІЯ РЕГУЛЮВАННЯ**

**ИМУЩЕСТВЕННЫЕ ОТНОШЕНИЯ СУПРУГОВ
В МЕЖДУНАРОДНОМ СЕМЕЙНОМ ПРАВЕ:
МЕТОДОЛОГИЯ РЕГУЛИРОВАНИЯ**

**MATRIMONIAL PROPERTY RELATIONS
IN THE INTERNATIONAL FAMILY LAW:
METHODOLOGY OF REGULATION**

Анотація. У результаті проведення даного дослідження, виявлено, що сімейно-правове регулювання майнових відносин подружжя має свій специфічний механізм, який визначається як єдина система правових способів і засобів, за допомогою яких забезпечується переважно диспозитивний правовий вплив на сімейні відносини, що одночасно допускає значний вплив індивідуального саморегулювання й обмеження сфери заборон. На сучасному етапі вивчення цей механізм розглядається як «об'ємне» явище, котре має кілька зрізів. Тому в різних тлумаченнях механізму сімейно-правового регулювання майнових відносин подружжя, виведених у неоднакових площинах, виявляються не тільки їх відмінні, а й спільні риси.

Урахування різнорідних обставин, що впливають на майнові відносини подружжя, потребує аналізу змісту і правового регулювання суміжних із майновими відносин, щодо яких застосовується механізм сімейно-правового регулювання майнових відносин подружжя. Тому методологія є найсуттєвішим елементом даного механізму: вона розкриває вихідні юридичні начала сімейно-правового регулювання й безпосередньо пов'язує юридичний інструментарій з об'єктивно зумовленими вимогами соціального життя, використовуючи регулятивні функції права. Структура методології механізму сімейно-правового регулювання майнових відносин подружжя включає дозволи, заборони, приписи, стимули, зобов'язування, санкції та інші способи впливу на відповідні відносини.

Визначено, що методи сімейно-правового регулювання – це прийоми юридичного впливу на відповідні суспільні відносини. Вони виражають сутність того чи іншого юридичного режиму регулювання, слугуючи об'єднуючим началом, яке групує систему сімейного права та інші правові явища у рамках інститутів сімейного права. Основними методами правового регулювання в даному сенсі є метод субординації та метод координації.

Як результат, визначено, що кожен сімейно-правовий метод відображає особливий юридичний режим регулювання і полягає в утворенні специфічного комплексу прийомів і засобів регулювання, серед яких особливе місце посідають загальні дозволи та загальні заборони.

Ключові слова: майнові відносини подружжя, методи регулювання, методологія, подружжя, міжнародне сімейне право.

Анотація. В результаті проведення даного дослідження, виявлено, що сімейно-правове регулювання майнових відносин подружжя має свій специфічний механізм, який визначається як єдина система правових способів і засобів, з допомогою яких забезпечується переважно диспозитивне правове вплив на сімейні відносини, що одночасно допускає значительне вплив індивідуального саморегулювання і обмеження сфери заборони. На сучасному етапі дослідження цей механізм розглядається як «об'ємне» явище, яке має кілька рівнів. Тому в різних трактуваннях механізму сімейно-правового регулювання майнових відносин подружжя, виведених в неоднакових площинах, виявляються не тільки їх відмінні, але і загальні риси.

Увага до різноманітних обставин, впливаючих на майнові відносини подружжя, вимагає аналізу змісту і правового регулювання суміжних з майновими відносинами, до яких застосовується механізм сімейно-правового регулювання майнових відносин подружжя. Тому методологія є найважливішим елементом даного механізму: вона розкриває початкові юридичні основи сімейно-правового регулювання і безпосередньо зв'язує юридичний інструментарій з об'єктивно визначеними вимогами соціального життя, використовуючи регулятивні функції права. Структура методології механізму сімейно-правового регулювання майнових відносин подружжя включає дозволи, заборони, предписання, стимули, обов'язки, санкції і інші способи впливу на відповідні відносини.

Визначено, що методи сімейно-правового регулювання – це прийоми юридичного впливу на відповідні суспільні відносини. Вони виражають сутність того або іншого юридичного режиму регулювання, так як служать об'єднуючим початком, яке групує систему сімейного права і інші правові явища в межах інститутів сімейного права. Основними методами правового регулювання в даному сенсі є методи субординації і методи координації.

Як результат, визначено, що кожен сімейно-правовий метод відображає особливий юридичний режим регулювання і заключається в утворенні специфічного комплексу прийомів і засобів регулювання, серед яких особливе місце займають загальні дозволи і загальні заборони.

Ключевые слова: майнові відносини подружжя, методи регулювання, методологія, подружжя, міжнародне сімейне право.

Summary. As a result of this study, the family law regulation of matrimonial property relations was found to have its specific mechanism which is defined as a single system of legal ways and means providing mainly dispositive legal influence on family relations that allows significant influence of individual self-regulation and restrictions of prohibitions. At the present stage of study, this mechanism is considered as a 'complex' phenomenon which has several layers. Therefore, different interpretations of the mechanism for family law regulation of matrimonial property relations, derived at various levels, show not only their distinctive but also their common features.

Determination of heterogeneous circumstances affecting the matrimonial property relations requires an analysis of the content and legal regulation of the relations related to property ones, since they are influenced by the mechanism for family law regulation of matrimonial property relations. Therefore, the methodology is the most essential element of this mechanism: it reveals the basic legal principles of family law regulation and directly connects legal tools with the objectively determined needs of social life by using the regulatory functions of law. The structure of the methodology of the mechanism for family law regulation of matrimonial property relations includes permits, prohibitions, instructions, incentives, obligations, sanctions and other ways to influence proper relationships.

Methods of family law regulation are determined as methods of legal influence on the relevant social relations. They reflect the essence of a particular legal regime of regulation, while serving as a unifying principle which groups the system of family law and other legal phenomena within the institutions of family law. In this sense, the main methods of legal regulation are the method of subordination and the method of coordination.

As a result, it is determined that each family law method reflects a special legal regime of regulation and depends on the formation of a specific set of techniques and means of regulation, among which a special place is occupied by general permits and general prohibitions.

Key words: matrimonial property relations, methods of regulation, methodology, spouses, international family law.

Постановка проблеми. Завдяки сучасному розвитку юриспруденції на перше місце виводиться комплексна правова методологія тлумачення, що застосовується до конкретного суб'єкта права (його правоздатності та дієздатності), до конкретного об'єкта права (його правового режиму), до конкретних обставин здійснення права, в тому числі обставин часу й місця (навколишнього географічного, економічного, політичного, культурного середовища) тощо. Така комплексність ґрунтується на використанні широкого арсеналу засобів і способів механізму внутрішньогалузевого правового регулювання відповідних суспільних відносин. Крім того, в рамках загальної системи права потрібно спільно використовувати способи і засоби механізму правового регулювання суспільних відносин у цілому.

Наведені положення теорії права, що стосуються елементів механізму правового регулювання суспільних відносин, можна використати в теорії побудови механізму сімейно-правового регулювання майнових відносин подружжя. В складі останнього потрібно виділити: норми права; правовідносини; правосвідомість; методи правого регулювання; правоохоронну систему; тлумачення права. Оскільки правове регулювання включає не тільки нормативне, а й індивідуальне регулювання, то до складу елементів механізму сімейно-правового регулювання майнових відносин подружжя включаються й індивідуальні правові акти.

Тобто, своєрідність сімейно-правового регулювання майнових відносин подружжя проявляється в тому, що воно має свій специфічний механізм. Загалом даний механізм правового регулювання може бути визначений як єдина система правових способів і засобів, за допомогою яких забезпечується переважно диспозитивний правовий вплив на сімейні відносини, що допускає одночасно значний вплив індивідуального саморегулювання й обмеження сфери заборон. Поняття «механізм сімейно-правового регулювання» — це категорія, що забезпечує узагальнене бачення системи сімейно-правових явищ у дії. Відповідно, нині в науці міжнародного сімейного права надзвичайно актуалізуються питання виявлення та аналізу ключових методів, котрі застосовуються під час функціонування даного механізму, адже феномен сімейно-правового регулювання відображає як юридичну природу відповідного соціального регулювання, так і його галузеву правову приналежність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для розгляду даної предметної проблематики автор використовував роботи таких науковців як М. Антокольська [4], О. Вітченко [3] та О. Нечаева [8].

Однак їхні дослідження стосувалися лише окремих аспектів регулювання майнових відносин подружжя й, відтак, не створили комплексного уявлення про методологію та механізми регулювання даного типу відносин у міжнародному сімейному праві.

Відповідно, **метою статті** є визначення ключових елементів методології регулювання майнових відносин подружжя в міжнародному сімейному праві з урахуванням їхнього застосування в рамках національних правових систем та, як результат, їхнього значення для розвитку суспільств окремих держав у цілому.

Виклад основного матеріалу дослідження. Механізм сімейно-правового регулювання майнових відносин подружжя дозволяє не тільки об'єднати явища правової дійсності — нормативну основу, правовідносини, методологію, індивідуальні юридичні акти, які здійснюють правовий вплив, — і описати їх як цілісність, а й представити їх у дієвому вигляді, що характеризує результативність правового регулювання. Він також дозволяє висвітлити специфічні функції, які виконують ті чи інші його елементи в рамках чинного права, показати їх взаємозв'язок і здатність до видозмін, виконання безлічі завдань. Із цієї точки зору, механізм сімейно-правового регулювання майнових відносин подружжя може бути представлений у різних ракурсах.

Так, у механізмі сімейно-правового регулювання можна виділити чотири основні ланки: сімейно-правові норми (основа сімейно-правового регулювання); сімейно-правові відносини (відносини, що включають суб'єктивні права та юридичні обов'язки, які переводять правову енергію юридичних норм на рівень конкретних суб'єктів — носіїв прав та обов'язків); акти реалізації сімейних прав та обов'язків; акти застосування права, а також деякі додаткові елементи (індивідуальні акти, правові положення судової та іншої правозастосовчої практики тощо).

Зауважимо, що на сучасному етапі дослідження механізму сімейно-правового регулювання майнових відносин подружжя назріла необхідність вироблення його нового бачення як «об'ємного» явища, котре має кілька зрізів, рівнів і в якому засоби правового регулювання вибудовуються не тільки лінійно (що характерно для головних ланок), а й у декількох площинах. Звідси випливає об'єктивність багатозначних визначень механізму сімейно-правового регулювання, що формулюються з урахуванням специфіки обраних правових критеріїв. При цьому показово, що в різних тлумаченнях механізму сімейно-правового регулювання майнових відносин подружжя, виведених у неоднакових площинах, виявляються не тільки їх відмінні, а й

спільні риси. Це є найважливішою ознакою об'єктивності отриманих теоретичних висновків про зміст і структуру механізму сімейно-правового регулювання майнових відносин подружжя.

Специфіка згаданого механізму виводиться з системи охоплених ним відносин. Традиційними для даної системи є правовідносини спільної сумісної власності подружжя, договірні правовідносини й правовідносини аліментного типу. Однак, сучасне правове регулювання носить комплексний характер. Речові правовідносини найтіснішим чином пов'язані з зобов'язальними. Відповідно, норми речового права містяться в розділах Цивільного кодексу України про зобов'язальне право, а норми зобов'язального права можна віднайти в розділах ЦК України, що регулюють речове право [1]. Таким же чином переплетені норми, що стосуються майнових та немайнових відносин у ЦК і Сімейному кодексі України [2]. Урахування різних обставин, що впливають на майнові відносини подружжя, потребує аналізу змісту і правового регулювання суміжних із майновими сімейних та інших приватноправових відносин, щодо яких застосовується механізм сімейно-правового регулювання майнових відносин подружжя.

Методологія правового регулювання майнових відносин подружжя виражає найсуттєвіший елемент даного механізму, що безпосередньо пов'язаний із регулятивними функціями права. Вона розкриває вихідні юридичні начала сімейно-правового регулювання й, що найголовніше, через регулятивні функції права безпосередньо пов'язує юридичний інструментарій з об'єктивно зумовленими вимогами соціального життя. Відтак, структура методології механізму сімейно-правового регулювання майнових відносин подружжя включає дозволи, заборони, приписи, стимули, зобов'язування, санкції та інші способи впливу на відповідні відносини.

Зобов'язування, з одного боку, й дозволи і заборони, з іншого боку, виступають провідниками двох функцій права: зобов'язування — динамічної, дозволи й заборони — статичної. Хоча в обох випадках правове регулювання передбачає активну діяльність людини, в соціальному та юридичному відношенні принципово важливо, що в першому випадку (динамічна функція) на особу покладаються обов'язки щодо активних дій, а в другому (статична функція) — щодо утримання від певних дій. Це обумовлює методологічну специфіку юридичного інструментарію, адже стимули і санкції у даному разі виконують обслуговуючу роль для обох функцій, сприяючи їх об'єднанню в єдине ціле, в певну систему.

Методи сімейно-правового регулювання — це прийоми юридичного впливу на відповідні суспільні відносини [3, с. 60]. Їх поєднання, яке використовується в галузі сімейних відносин, характеризує стан комплексу юридичних засобів сімейно-правового впливу. В літературі це питання обговорюється, головним чином, із точки зору співвідношення імперативності і диспозитивності норм у сімейному праві. В цьому ключі маємо відзначити, що в даному питанні є розуміння взаємозв'язку двох зазначених способів регулювання в рамках сімейного права [4, с. 29–30] Однак, необхідно додати, що поряд з очевидним розширенням диспозитивного регулювання сімейних правовідносин у рамках процесу поглиблення сфери правового регулювання одночасно відбувається розширення державного втручання в ці відносини. Про це, наприклад, свідчить сучасний досвід розвитку європейського права в рамках Ради Європи, членом якої є Україна.

Традиційно, відмова другому з подружжя в праві проживати в житловому приміщенні спадкодавця належала до сфери саморегулювання сімейних відносин і закріплювалася в тексті заповіту. Та, задля гуманізації майнових правовідносин подружжя, 16 жовтня 1981 року були ухвалені Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи щодо прав подружжя на проживання в спільному будинку та користування предметами домашнього господарства [5]. У принципах 3 і 4, що містяться в документі, пропонується передбачити в національному законодавстві держав-членів РЄ право другого з подружжя проживати в сімейному житловому приміщенні незалежно від того, що ця особа не має на приміщення жодних речових або зобов'язальних прав. При цьому, мова йде не тільки про ту ситуацію, за якої житло перебувало у власності спадкодавця, а й про ті обставини, коли він винаймав його в оренду. Таким чином, Рада Європи рекомендує перевести дані правовідносини зі сфери індивідуального приватного саморегулювання до сфери законодавчого загальноправового регулювання.

Наприклад, згідно зі ст. 292 Цивільного кодексу РФ [6], члени сім'ї власника, котрі проживають у належному йому житловому приміщенні, мають право користування цим приміщенням на умовах, передбачених житловим законодавством. Однак рівень гарантій прав користування за російським житловим законодавством істотно знижений: нині перехід права власності на житловий будинок або квартиру до іншої особи розглядається як підстава для припинення права користування житловим приміщенням членами сім'ї колишнього власника. В разі припинення сімейних відносин із власником

житлового приміщення, право користування даним житловим приміщенням за другим із подружжя, так само як і за іншими колишніми членами сім'ї власника цього житлового приміщення, за загальним правилом не зберігається. Лише за умови, що в другого з подружжя або в іншого колишнього члена сім'ї власника житлового приміщення відсутні підстави набуття або здійснення права користування іншим житловим приміщенням, а також якщо майновий стан колишнього члена сім'ї власника житлового приміщення та інші суттєві обставини не дозволяють йому забезпечити себе іншим житловим приміщенням, право користування житловим приміщенням, що належить зазначеному власнику, може бути збережено за його колишнім чоловіком/дружиною або іншим колишнім членом його сім'ї тільки на підставі рішення суду і тільки на певний термін. При цьому суд має право зобов'язати власника житлового приміщення забезпечити іншим житловим приміщенням колишнього чоловіка/дружину та інших членів його сім'ї, на користь яких власник виконує аліментні зобов'язання, на їх вимогу (п. 4 ст. 31 Житлового кодексу РФ) [7].

Важливо також відзначити, що методи невіддільні від засобів правового регулювання. Цим підкреслюється єдність предмета і методу регулювання. Водночас, методи виражають сутність того чи іншого юридичного режиму регулювання; отже, в системі сімейного права вони слугують саме тим об'єднуючим началом, яке групує систему цього права та інші правові явища у рамках відповідних структурних підрозділів — інститутів сімейного права. Розглядаючи методи правового регулювання в якості реальних юридичних явищ, що мають місце в межах галузі сімейного права, необхідно також указати на деякі вихідні особливості прояву методів, які являють собою виділені логічним шляхом найпростіші прийоми регулювання, котрі визначають головні аспекти правового статусу суб'єктів і правовий режим об'єктів та інших соціальних явищ. До них належать:

1) централізоване, імперативне регулювання (метод субординації), під час застосування якого здійснюється низхідне регулювання, що базується на владно-імперативних засадах; юридично оформлена воля надходить на дану ділянку правової дійсності тільки зверху, від державних та інших компетентних органів, і відповідно до цього становище суб'єктів характеризується відносинами субординації, прямого підпорядкування. Такого роду правовідносини в сімейному праві мають місце, зокрема, у відносинах з органами опіки та піклування;

2) децентралізоване, диспозитивне регулювання (метод координації), при якому правове регулювання визначається знизу, на його хід і процес впливає активність учасників регульованих суспільних відносин; їх правомірні дії тут теж є індивідуальним, автономним джерелом юридично оформленої волі, і відповідно до цього становище суб'єктів характеризується відносинами координації, наданням конститутивного юридичного значення їх правомірній поведінці [8, с. 88–91].

У залежності від характеру регульованих сімейних відносин, ці первинні методи виступають у різних варіаціях і сполученнях: завжди можна спостерігати переважання одного з них, проте нині наявна тенденція до їх збалансованого поєднання. Необхідно відзначити, що власне галузеві методи не можуть бути зведені до найпростіших прийомів регулювання. Будучи складним, багатогранним правовим явищем, кожен сімейно-правовий метод відображає особливий юридичний режим регулювання і полягає в утворенні специфічного комплексу прийомів і засобів регулювання, який існує тільки в конкретному нормативному матеріалі й тісно пов'язаний із відповідною групою суспільних відносин — предметом правового регулювання. Крім того, в рамках однієї норми окремих методів завжди присутній у її гіпотезі, диспозиції і санкції. Відтак, у кожній нормі можна виділити кілька методів.

У цьому контексті важливо, що загальні дозволи та загальні заборони виражають вельми високий рівень нормативних узагальнень і досить високий соціальний статус. Вони можуть бути охарактеризовані як такі глибинні правові явища, які знаходяться на стику між правом і зрізом суспільного життя, що виражає соціальні вимоги до права. Загальні дозволи та загальні заборони виступають в якості своєрідного активного центру, «передавального механізму», покликаними приймати активні імпульси, сигнали від суспільного життя задля того, щоб потім уже у вигляді загальних регулятивних начал, котрі втілюють панівні соціальні цінності, поширювати їх на все право, тим самим визначаючи характер і напрями правового регулювання суспільних відносин. Так, зрушення в економічній сфері породили право подружжя самостійно визначати правовий режим належного їм майна.

Торкаючись юридичної природи загальних дозволів та загальних заборон, важливо констатувати той факт, що вони належать до субстанціональних правових явищ — своєрідних феноменів, з яких складається сама «речовина», «тіло» права, — тобто до правових засобів, з яких формується основа та дієві елементи механізму правового регулювання.

При цьому, зіставляючи загальні дозволи та загальні заборони з двома провідними ланками механізму правового регулювання (по-перше, з юридичними нормами та, по-друге, з суб'єктивними правами і юридичними обов'язками), можна зробити висновок, що їх особливості, притаманні їм риси, їх нетотожність з указаними та іншими ланками механізму сімейно-правового регулювання свідчать про те, що загальні дозволи та загальні заборони є самостійними елементами даного механізму.

Наведена думка підтверджується тим, що загальні дозволи та загальні заборони, частково збігаючись за функціями з зазначеними елементами механізму правового регулювання, одночасно виконують у ньому свої особливі завдання. Маючи в праві регулятивно-направляючу роль і виступаючи для суб'єктів у вигляді певного ступеня свободи (обов'язку), вони одночасно діють і через усю систему пов'язаних із ними юридичних норм і їхніх комплексів.

Висновки. Як результат, основні елементи механізму сімейно-правового регулювання майнових

відносин подружжя, особливо розглянуті в єдності загальні дозволи та загальні заборони, дають можливість виділити два основних типи регулювання майнових відносин подружжя в міжнародному сімейному праві — загальнодозвільний і спеціальнодозвільний. Уже давно в юридичній літературі поширені дві формули, що мають відношення до особливостей права: 1) дозволено все, крім забороненого; 2) заборонено все, крім дозволеного. Якщо подивитися на зазначені формули під кутом зору методів правового регулювання та, перш за все, дозволів і заборон, то виявляється чималий теоретичний потенціал положень, котрі в них містяться: зрозуміло, що чіткість, зрима діалектичність наведених формул — це вираз глибоких закономірностей права, котрі першочергово належать до дозволів і заборон загального характеру. Відзначимо, що кожна формула виражає існування двох основних типів (порядків) правового регулювання, котрі потребують застосування різних поєднань відповідних методів під час регулювання майнових відносин подружжя в міжнародному сімейному праві.

Література

1. Цивільний кодекс України. Закон України № 435-IV від 16.01.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 29.01.2021).
2. Сімейний кодекс України. Закон України № 2947-III від 10.01.2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення: 29.01.2021).
3. Витченко А. М. Метод правового регулювання соціалістических общественних отношений / под ред. М. И. Байтина. Саратов: Изд-во СГУ, 1974. 161 с.
4. Антокольская М. В. Семейное право. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Юрист, 2000. 336 с.
5. Recommendation No. R(81)15 of the Committee of Ministers to Member States on the Rights of Spouses Relating to the Occupation of the Family Home and the Use of the Household Contents. Adopted by the Committee of Ministers on 16 October 1981 at the 338th meeting of the Ministers' Deputies. URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016804d01b8> (дата звернення: 29.01.2021).
6. Гражданский кодекс Российской Федерации. Закон Российской Федерации № 51-ФЗ от 30.11.1994. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_5142/4f200cb2d6dcf67db5c16ee449049d46714207cb/ (дата звернення: 29.01.2021).
7. Жилищный кодекс Российской Федерации. Закон Российской Федерации № 188-ФЗ от 29.12.2004. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_51057/7b18082b2397114d3abca2fd14d7f22230aece1e/ (дата звернення: 30.01.2021).
8. Нечаева А. М. Семейное право. 5-е изд, перераб. и доп. Москва: Издательство Юрайт, 2012. 289 с.

References

1. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy. Zakon Ukrainy # 435-IV vid 16.01.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (29.01.2021).
2. Simeinyi kodeks Ukrainy. Zakon Ukrainy # 2947-III vid 10.01.2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (29.01.2021).
3. Vitchenko A. M. Metod pravovogo regulirovaniia sotsialisticheskikh obshchestvennykh otnoshenii / pod red. M. Y. Baitina. Saratov: Izd-vo SGU, 1974. 161 s.
4. Antokolskaia M. V. Semeinoe pravo. 2-e izd., pererab. i dop. Moskva: Yurist, 2000. 336 s.

5. Recommendation No. R (81) 15 of the Committee of Ministers to Member States on the Rights of Spouses Relating to the Occupation of the Family Home and the Use of the Household Contents. Adopted by the Committee of Ministers on 16 October 1981 at the 338th meeting of the Ministers' Deputies. URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016804d01b8> (29.01.2021).

6. Grazhdanskii kodeks Rossiiskoi Federatsii. Zakon Rossiiskoi Federatsii # 51-FZ ot 30.11.1994. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_5142/4f200cb2d6dcf67db5c16ee449049d46714207cb/ (29.01.2021).

7. Zhilishchnyi kodeks Rossiiskoi Federatsii. Zakon Rossiiskoi Federatsii # 188-FZ ot 29.12.2004. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_51057/7b18082b2397114d3abca2fd14d7f22230aece1e/ (30.01.2021).

8. Nechaeva A. M. Semeinoe pravo. 5-e izd, pererab. i dop. Moskva: Izdatelstvo Yurait, 2012. 289 s.

Чернега Віталій Миколайович

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри підприємницького та корпоративного права
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана*

Чернега Виталий Николаевич

*кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедры предпринимательского и корпоративного права
Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана*

Cherneha Vitalii

*Candidate of Law Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Business Law and Corporate Law
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman*

ORCID: 0000-0002-9118-6562

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-1-6845

КЛАСИФІКАЦІЯ ЗАБОРОННИХ НОРМ СІМЕЙНОГО ПРАВА

КЛАССИФИКАЦИЯ ЗАПРЕЩАЮЩИХ НОРМ СЕМЕЙНОГО ПРАВА

CLASSIFICATION OF PROHIBITORY RULES OF FAMILY LAW

Анотація. Стаття присвячується заборонним нормам сімейного права як об'єктам наукової класифікації. За способом закріплення український законодавець дозволяє виокремити дві групи заборонних норм сімейного права: а) ті, що прямо встановлюють заборону (наприклад, не допускається примушування жінки та чоловіка до шлюбу); б) ті, що опосередковано встановлюють заборону. Першу групу заборонних норм сімейного права доцільно поділити на три підгрупи: а) норми сімейного права, що встановлюють пряму безумовну заборону (наприклад, забороняється посередницька, комерційна діяльність щодо усиновлення дітей, передання їх під опіку, піклування чи на виховання в сім'ї громадян України, іноземців); б) норми сімейного права, що встановлюють пряму обумовлену заборону (приміром, шлюб не може бути визнаний недійсним у разі вагітності дружини або народження дитини в усиновлювача та усиновленої ним дитини, у двоюрідного брата та сестри, у тітки, дядьки та племінника, племінниці, або якщо той, хто не досяг шлюбного віку, досяг його або йому було надано право на шлюб); в) норми сімейного права, що встановлюють пряму заборону, але мають винятки із загального правила (наприклад, релігійний обряд шлюбу не є підставою для виникнення у жінки та чоловіка прав та обов'язків подружжя, крім випадків, коли релігійний обряд шлюбу відбувся до створення або відновлення органів державної реєстрації актів цивільного стану). Другу групу заборонних норм сімейного права резонно поділити на ті, що: а) опосередковано встановлюють безумовну заборону (приміром, особа, позбавлена батьківських прав втрачає права на пільги та державну допомогу, що надаються сім'ям з дітьми); б) опосередковано встановлюють обумовлену заборону (наприклад, право дружини на утримання припиняється, якщо за рішенням суду виключено відомості про чоловіка як батька з актового запису про народження дитини).

Ключові слова: заборонні норми сімейного права, класифікація заборонних норм сімейного права, регулятивні норми сімейного права.

Анотация. Статья посвящается запрещающим нормам семейного права как объектам научной классификации. По способу закрепления украинский законодатель позволяет выделить две группы запрещающих норм семейного права: а) те, которые прямо устанавливают запрет (например, не допускается принуждение женщины и мужчины в брак); б) те, что косвенно устанавливают запрет. Первую группу запрещающих норм семейного права целесообразно разделить на три подгруппы: а) нормы семейного права, устанавливающие прямой безусловный запрет (например, запрещается посредническая, коммерческая деятельность по усыновлению детей, передаче их под опеку, попечительство или на

воспитание в семье граждан Украины, иностранцев); б) нормы семейного права, устанавливающие прямой обусловленный запрет (например, брак не может быть признан недействительным в случае беременности жены или рождения ребенка в усыновителя и усыновленного им ребенка, у двоюродного брата и сестры, у тети, дяди и племянника, племянницы, или если тот, кто не достиг брачного возраста, достиг его или ему было предоставлено право на брак); в) нормы семейного права, устанавливающие прямой запрет, но имеют исключения из общего правила (например, религиозный обряд брака не является основанием для возникновения у женщины и мужчины прав и обязанностей супругов, кроме случаев, когда религиозный обряд брака состоялся до создания или восстановления органов государственной регистрации актов гражданского состояния). Вторую группу запрещающих норм семейного права резонно разделить на те, которые: а) косвенно устанавливают безусловный запрет (например, лицо, лишенное родительских прав лишается права на льготы и государственные пособия, предоставляемые семьям с детьми); б) косвенно устанавливают обусловленный запрет (например, право жены на содержание прекращается, если по решению суда исключены сведения о мужчине как отца из актовой записи о рождении ребенка).

Ключевые слова: запрещающие нормы семейного права, классификация запрещающих норм семейного права, регулирующие нормы семейного права.

Summary. The article is devoted to the prohibitive rules of family law as objects of scientific classification. According to the method of consolidation, the Ukrainian legislator allows to distinguish two groups of prohibitive rules of family law: a) those that directly establish a prohibition (for example, forcing a woman and a man to marry is not allowed); b) those that indirectly establish a ban. The first group of prohibitive rules of family law should be divided into three subgroups: a) rules of family law that establish a direct unconditional prohibition (for example, intermediary, commercial activities for the adoption of children, their transfer into custody, care or upbringing of Ukrainian citizens are prohibited, foreigners); b) rules of family law establishing a direct conditional prohibition (for example, marriage cannot be declared invalid in case of pregnancy of the wife or birth of a child to an adoptive parent and adopted child, to a cousin, aunt, uncle and nephew, niece, or if the person who has not reached the age of marriage, has reached it or has been granted the right to marry); c) rules of family law that establish a direct prohibition, but have exceptions to the general rule (for example, a religious marriage rite is not a basis for a woman and a man to have the rights and responsibilities of a spouse, unless restoration of state registration of civil status acts). The second group prohibition rules of family law can reasonably be divided into those that: a) indirectly establish an unconditional prohibition (for example, a person deprived of parental rights loses the right to benefits and state assistance provided to families with children); b) indirectly establish a conditional prohibition (for example, the wife's right to maintenance is terminated if the court decision excludes information about the husband as a father from the birth certificate of the child).

Key words: prohibitive rules of family law, classification of prohibitive rules of family law, regulatory rules of family law.

Постановка проблеми. У Сімейному кодексі України (далі — СКУ) закріплено чимало заборонних норм сімейного права. Проте в сімейно-правовій думці здебільшого розглядається зміст окремих згаданих правил поведінки. З огляду на це, в сучасній теорії сімейного права постає запит на розроблення класифікації заборонних норм сімейного права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як об'єкти наукових класифікацій розглядалися зобов'язуючі та уповноважувальні норми сімейного права [2; 3]. Водночас класифікацію заборонних норм сімейного права, віднесених також до групи регулятивних норм сімейного права, досі не представлено науковій спільноті.

Постановка завдання. Метою статті є наукова розробка класифікації заборонних норм сімейного права.

Виклад основного матеріалу дослідження. За способом закріплення український законодавець дозволяє виокремити дві групи заборонних норм сі-

мейного права: а) ті, що *прямо* встановлюють *заборону*; б) ті, що *опосередковано* встановлюють *заборону*.

Першу групу заборонних норм сімейного права доцільно поділити на три підгрупи: а) норми сімейного права, що встановлюють *пряму безумовну заборону*; б) норми сімейного права, що встановлюють *пряму обумовлену заборону*; в) норми сімейного права, що встановлюють *пряму заборону, але мають винятки із загального правила*.

Найбільшу частину норм СКУ встановлюють *пряму безумовну заборону*. Так, відповідно до ч. 4 ст. 2 СКУ зазначений законодавчий акт *не регулює* сімейні відносини між двоюрідними братами та сестрами, тіткою, дядьком та племінником, племінницею і між іншими родичами за походженням [1].

У Загальній частині СКУ також можна розглядати як прикладні ілюстрації положення, згідно із якими сімейні права (ч. 1 ст. 14) та сімейні обов'язки (ч. 1 ст. 15) є такими, що тісно пов'язані з особою, а тому *не можуть* бути передані іншій особі.

Решта прикладів норм, які належать до цієї підгрупи, фігурують у різних розділах Особливої частини СКУ. Так, *не допускається*: примушування жінки та чоловіка до шлюбу (абз. 2 ч. 1 ст. 24); реєстрація шлюбу через представника (ч. 2 ст. 34); одностороння зміна умов шлюбного договору (ч. 1 ст. 100); одностороння відмова від шлюбного договору (ч. 1 ст. 101).

За законодавством України *забороняються*: будь-які види експлуатації батьками своєї дитини (ч. 6 ст. 150 СКУ); фізичні покарання дитини батьками, а також застосування ними інших покарань, які принижують людську гідність дитини (ч. 7 ст. 150 СКУ). *Забороняється* посередницька, комерційна діяльність щодо усиновлення дітей, передання їх під опіку, піклування чи на виховання в сім'ї громадян України, іноземців (ч. 1 ст. 216 СКУ).

На прикладах резонно розглянути *норми сімейного права*, що *прямо* встановлюють *обумовлену заборону*. Так, згідно із СКУ шлюб *не може бути*: визнаний недійсним, якщо на момент розгляду справи судом відпали обставини, які засвідчували відсутність згоди особи на шлюб або її небажання створити сім'ю (ч. 3 ст. 40); визнаний недійсним у разі вагітності дружини або народження дитини в усиновлювача та усиновленої ним дитини, у двоюрідного брата та сестри, у тітки, дядьки та племінника, племінниці, або якщо той, хто не досяг шлюбного віку, досяг його або йому було надано право на шлюб (ч. 3 ст. 41).

Приклади також фігурують у ст. 169 СКУ, згідно із якою поновлення батьківських прав *неможливе, якщо*: дитина була усиновлена і усиновлення не скасоване або не визнане недійсним судом (ч. 2); на час розгляду справи судом дитина досягла повноліття (ч. 3).

Відразу дві прикладні ілюстрації містяться в ст. 211 СКУ. Так, якщо дитина має лише матір, вона *не може* бути усиновлена чоловіком, з яким її мати не перебуває у шлюбі (абз. 1 ч. 5). Якщо дитина має лише батька, вона *не може* бути усиновлена жінкою, з якою він не перебуває у шлюбі (абз. 2 ч. 5).

Не має права оспорювати батьківства особа, записана батьком дитини, якщо в момент реєстрації батьком дитини вона знала, що не є її батьком, а також особа, яка дала згоду на застосування допоміжних репродуктивних технологій відповідно до ст. 123 СКУ (ч. 5 ст. 136).

Як приклад доцільно також розглядати положення ч. 3 ст. 157 СКУ: той із батьків, з ким проживає дитина *не має права* перешкоджати тому з батьків, хто проживає окремо, спілкуватися з дитиною та брати участь у її вихованні, якщо таке спілкування не перешкоджає нормальному розвитку дитини.

Наявні також приклади *норм сімейного права*, що *прямо* встановлюють заборону, *але мають винятки із загального правила*. Так, відповідно до ч. 5 ст. 5 СКУ ніхто не може зазнавати втручання в його сімейне життя, *крім випадків*, встановлених Конституцією України.

Наступним прикладом є положення ч. 1 ст. 20 СКУ, згідно із якими до вимог, що впливають із сімейних відносин, позовна давність *не застосовується, крім випадків*, передбачених ч. 2 ст. 72, ч. 2 ст. 129, ч. 3 ст. 138, ч. 3 ст. 139 зазначеного нормативно-правового акта.

Сюди також належать положення ч. 3 ст. 21 СКУ: релігійний обряд шлюбу *не є підставою* для виникнення у жінки та чоловіка прав та обов'язків подружжя, *крім випадків*, коли релігійний обряд шлюбу відбувся до створення або відновлення органів державної реєстрації актів цивільного стану.

Як приклад також можна навести положення п. 9 ч. 1 ст. 212 СКУ: не можуть бути усиновлювачами іноземці, які не перебувають у шлюбі, *крім випадків*, коли іноземець є родичем дитини.

Другу групу заборонних норм сімейного права резонно поділити на ті, що: а) *опосередковано* встановлюють *безумовну заборону*; б) *опосередковано* встановлюють *обумовлену заборону*.

Як приклади першої підгрупи відповідних норм є положення, згідно з якими особа, позбавлена батьківських прав *втрачає*: права на пільги та державну допомогу, що надаються сім'ям з дітьми (п. 3 ч. 1 ст. 166 СКУ); інші права, засновані на спорідненості з дитиною (п. 6 ч. 1 ст. 166 СКУ).

Доцільно навести також приклади норм сімейного права, що *опосередковано* встановлюють *обумовлену заборону*. Так, якщо реєстрація шлюбу у визначений день не відбулася, заява про реєстрацію шлюбу втрачає чинність після спливу трьох місяців від дня її подання (ч. 2 ст. 28 СКУ). Інакше кажучи, відповідна заява не є чинною зі спливом установленого українським законодавцем строку.

Право дружини на утримання припиняється, якщо за рішенням суду виключено відомості про чоловіка як батька з актового запису про народження дитини (ч. 2 ст. 85 СКУ). Інакше кажучи, дружина не має такого права, за наявності законодавчо встановлених обставин.

Висновки. За способом закріплення український законодавець дозволяє виокремити дві групи заборонних норм сімейного права: а) ті, що *прямо* встановлюють заборону; б) ті, що *опосередковано* встановлюють заборону. Першу групу заборонних норм сімейного права доцільно поділити на три підгрупи: а) норми сімейного права, що встановлюють *пряму*

безумовну заборону; б) норми сімейного права, що встановлюють пряму обумовлену заборону; в) норми сімейного права, що встановлюють пряму заборону, але мають винятки із загального правила. Другу групу заборонних норм сімейного права резонно поділити на ті, що: а) опосередковано встановлюють безумовну заборону; б) опосередковано встановлюють обумовлену заборону.

Література

1. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 15.12.2020)
2. Чернега В.М. Zobov'yazuyuchi normy simeynoho prava yak ob'yekty naukovoi klasyfikatsii // Porivnyal'no-analitychne pravo. 2019. № 5. С. 148–150.
3. Чернега В. Уповноважувальні норми сімейного права як об'єкти наукової класифікації // Підприємництво, господарство і право. 2020. № 1. С. 38–41.

References

1. Simeinyi kodeks Ukrainy vid 10.01.2002 r. № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (data zvernennya: 15.12.2020)
2. Cherneha V. M. (2019) Zobov'yazuyuchi normy simeynoho prava yak ob'yekty naukovoi klasyfikatsii // Porivnyal'no-analitychne pravo. № 5. S. 148–150.
3. Cherneha V. (2020) Upovnovazhuval'ni normy simeynoho prava yak ob'yekty naukovoi klasyfikatsii // Pidpryyemnytstvo, hospodarstvo i pravo. № 1. S. 38–41.

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».

Серія: «Юридичні науки»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».

Серия: «Юридические науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».

Series: «Juridical sciences»

№ 1 (35)

Головний редактор — *Курило В.І.*

Київ 2021

Видано у авторській редакції

Адреса редакції: Україна, м. Київ, вул. Ломоносова, буд. 18

Контактний телефон: +38 (044) 222 58 89

Контактний телефон: +38 (067) 401 84 35

E-mail: editor@inter-nauka.com

Підписано у друк 31.01.2021. Формат 60×84/8

Папір офсетний. Гарнітура SchoolBookAS. Друк офсетний.

Умовно-друкованих аркушів 14,65. Тираж 100. Заказ № 220.

Ціна договірна. Надруковано з готового оригінал-макета.

Надруковано у видавництві

ТОВ «Центр учбової літератури»

вул. Лаврська, 20 м. Київ

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 2458 від 30.03.2006 р.